

ॐ

श्रीमद् राजचन्द्र जवनकण

लेखक तथा प्रकाशक —

प्र. गोवर्धनदास

श्रीमद् राजचन्द्र आश्रम,
स्टेशन, अगास-वावा, आंध्र

एष० इचरज देवी की पुण्य स्मृति
में मृजरतन पारस द्वारा सप्रेम

तृतीयावृत्ति.

सं० २००५

अत १०००

सने १९४६

સ્વાત્મવૃત્તાત

ધન્ય રે દિવસ અહો, જાગી રે શાંતિ અપૂર્વ રે,
દશ વર્ષે રે ધારા ઉત્તરી, મટયો ઉદય કર્મનો ગર્વ રે ધન્ય ૧

ઓગણીસસે ને એકત્રીસે, આવ્યો અપૂર્વ જ્ઞાનસાર રે,
ઓગણીસસે ને બેતાલીસે, અદ્ભુત વૈરાગ્યધાર રે ધન્ય ૨

ઓગણીસમે ને સુડતાલીસે, સમકીર્ત શુદ્ધ પ્રકાશ્યું રે,
શ્રુત અનુભવ વધતી દશા, નિજ સ્વરૂપ અવતાર્યું રે ધન્ય ૩

ત્યાં આવ્યો રે ઉદય કારમો, પરિમહ કાર્ય પ્રપચ રે,
જેમ જેમ તે હડસેલીએ, તેમ વધે ન ઘટે રચ રે ધન્ય ૪

વધતું એમજ આલિયું, હવે દીમે ક્ષીણ કાંઈ રે,
ક્રમે કરીને રે તે જગે, એમ જામે મનમાહિ રે ધન્ય ૫

યથા હેતુ જે ચિત્તનો, મત્ય ધર્મનો ઉદ્ધાર રે,
યથે અવશ્ય આ દેહથી, એમ યથો નિરધાર રે ધન્ય ૬

આવી અપૂર્વ વૃત્તિ અહો, યથે અંતર્મત યોગ રે,
કેવળ લેગલેગ મિત્રમિત્ર, સ્પર્શને દેહ વિયોગ રે ધન્ય ૭

અવશ્ય કર્મનો ભોગ જે, ભોગવો અવશેષ રે,
તેથી દેહ એક જ ધારીને, જાણુ સ્વરૂપ સ્વદેશ રે ધન્ય

અર્પણ—પત્રિકા

“ અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ ! કરુણાસંધુ અપાર,
આ પામર પર પ્રભુ કર્મો, અહો ! અહો ! ઉપકાર
શુ પ્રભુ ચરણ કને ધરુ, આત્માથી સૌ હીન,
તે તો પ્રભુએ આપીએ, વર્તુ ચરણાધીન. ”

મનસિ વચસિ કાયે પુણ્યપીયુષપૂજા

ત્રિભુવનસુપદારથેગૌભિઃ પૂરયન્તે ।

પરગુણપરમાણુર પર્વતીકૃત્ય નિત્યં

નિજહૃદિ ચિરમન્તે સન્તિ સન્ત ક્રિયન્તે ॥

જેનાં મન વચન અને કાયામાં પ્રુણ્યરૂપી અમૃત ભરેલું છે, જે
ત્રણ લોકને ઉપકારની પર પરાવડે પૂરી દે છે, અન્યના પરમાણુ જેવડા
ગુણોને પણ જે પર્વત જેવડા ગણી સદા પોતાના હૃદયમાં વિકાસ
પામે છે તેવા સતો જગતમાં કેટલાક હોય ?

આના વિરલ સતુષ્ઠા સત શ્રીમદ્ લઘુરાજ મહારાજનો યોગ
આ મનુષ્યભરતું સદ્ગુણપણુ થવામાં ઉત્તમ નિમિત્તરૂપ બન્યો હોવાથી
તથા જેમની હજી હાયામાં આ ‘ શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર જીવનકળા ની
સકતના રૂપ શુભ કાર્ય શરૂ થઈ પૂર્ણ થયું હોવાથી, તેમજ શ્રીમદ્
રાજચન્દ્રના આત્મચાનનો વારસો પાળી અનેક આત્માઓને આત્મ
ચાનનો રંગ લગાડવામાં એકી વર્ષની પકવ વય થઈ ગયા હતાં
પ્રજાગ પ્રરુપાર્થમાં પ્રવર્તતા હોવાથી, તેમના જ યોગમળે તૈયાર
થયેન ‘કૃત નહીં તો કૃનતી પાંખી રૂપ આ પ્રત્ન-પ્રુષ્પ તેમની
સેવામાં આત્મઅર્પણ ભાવે સાદર સમર્પણુ કરી કૃતાર્થ થઈ છું

લિં તે પ્રત્યુપકાર વાળવા

સર્વથા અસમર્થ, સદા આભારી,

સત્પુરુષના ચરણકમળની મેવાનો ઇચ્છક

દાસાનુદાસ

બ્રહ્મચારી બાળ ગોવર્ધન

પ રિ ચ ય

આ પુસ્તકની એક વિશેષતા છે

*

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર આત્મપ્રતીતિ કરી પરમાત્મદર્શન પામ્યા તેમના જીવન કાળમાં સસર્ગમાં આવનારામાંથી કેટલાકને તેમની ચમત્કારી વખ્ખિઓનો પરિચય થયો હતો કેઈ કેઈને તેમણે આત્મપ્રતીતિ કરાવી હતી, કેઈને આત્મરૂપ ક્યાં હતા શ્રી લલ્લુજી મહારાજ—લલુરાજ નામે પ્રસિદ્ધ તેમના આત્મચાનના વારસદાર થયા હતા

તેમનાં અનેક વર્ષો તપશ્ચર્યા અને ધ્યાનમાં વ્યતીત થયાં સાંપ્ર દાયિકાએ તેમનો ત્યાગ કર્યો, અનેક પરિપક્વો તેમને સહન કરવા પડ્યા સીમમાં જતા આવતા ખેડૂતો તથા પાટીદાર બાપુઓ પાસેથી તેમને બિશ્વા મળતી તેમણે 'ધર્મલાલ' આ લલ્લુજી જનોને આપવા માંડ્યો, અને તેમાંથી અનેક 'બૂઝ્યા', અનેક લલ્લુજી મહારાજનાં અંતેવાસી થઈ રહ્યા, આમાંથી અગાસ આશ્રમનો જન્મ થયો.

શ્રી લલુરાજ સ્વામી શ્રીમદ્ના અનન્ય ભક્ત હતા, તેમની શુરુભક્તિ ચમત્કારી હતી 'આ સસારમાં એક આત્મા સાચો છે' એ દેશનાનો સતત પ્રવાહ એમના તરફથી વહા કરતો હતો તેમણે પરમ હરુણાથી કેટલાયે સંસારમસ્ત આધુનિકોને 'આત્મા છે' એવી જાણી કરાવી હતી, તેમની ભાવનાનો પ્રવાહ અપ્રતિહત હતો

આ મહાત્માના અંતેવાસી યજ્ઞચારી શ્રી જોવર્ધનભાઈએ આ પુસ્તક લખી તેમની સમક્ષ વાંચી સબળાવ્યું હતું પૂન્યપાદ શ્રી લલુરાજ સ્વામીએ તેને કસોડીએ ઠસી મજૂર કર્યું હતું

આ પુસ્તકની એ વિશેષતા છે

રસિકલાલ છે પરીખ

આવૃત્ત બીજી— લેખકના જે બોલ

શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર સ્વજીમાર્ષિના જીવન સંબંધી પ્રથમ પુસ્તક “સાક્ષાત્ સરસ્વતી” માં ૧૯૬૩ માં તેમની હયાતીમાં પ્રસિદ્ધ થયું હતું તેમના મિત્ર વિનયચંદ્ર પોપટલાલ દક્ષતરીએ તે તૈયાર કરેલું હતું તેની પછી શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રે પોતે સ્વાત્મહત્તાતરૂપ ૧૩ વર્ષ સુધીની પોતાની ચર્ચા સ ૧૯૪૬ માં લખી કે ‘સાક્ષાત્ સરસ્વતી’ની મે બીજી આવૃત્તિઓ ઈ સ ૧૯૨૧ માં અમદાવાદના મુમુક્ષુ વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થઈ હતી શ્રીમદ્ના દેહોત્તર્ગ પછી, સ ૧૯૬૫ માં ઝવેરી માણેકલાલ ધેનાભાઈએ “શ્રીમાન્ રાજ્યદ્રજીનું આધ્યાત્મિકજીવન” નામનો તેઓશ્રીનો જ્યોતિ વખતે એક નિબંધ લખ્યો. તે પણ પ્રસિદ્ધ થયેલો છે ત્યાર પછી જ્યોતિઓ ઇજવાની તેમજ ગાંધીજી, આનંદજીકર ધ્રુવ ઠાકા કાલેંડકર વગેરે વિદ્વાનોનાં ભાવણે થતાં, તેનો એક સમૂહ પ્રસિદ્ધ થયો કે

“શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર જીવનકળા”ની ઉત્પત્તિ પણ સ ૧૯૯૧ ની જ્યોતિના નિમિત્તે થઈ છે ભાઈ ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલની સૂચનાથી નિબંધરૂપે લખવા શરૂ કરેલ, પછી પુસ્તકરૂપે છપાવવાની તેમનો ધારણા થવાથી તેમની સૂચના પ્રમાણે કંઈક વિસ્તારપૂર્વક પાછળનો ભાગ લખાયો પાછળથી તેમનો વિચાર એ નિબંધમાંથી કંઈક લઈ જ્યોતિ વગેરેનાં વ્યાખ્યાન સહિત ‘શ્રીમદ્ની જીવન યાત્રા’ પ્રસિદ્ધ કરાવેલો થયો તે પ્રમાણે તે ત્રય સ ૧૯૯૧માં પ્રસિદ્ધ થયો.

ભાદરણ શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર મદિરની સ્થાપનાના મહોત્સવ પ્રસંગે મુમુક્ષુઓને બેઠે આપવા સ ૧૯૬૪માં ‘શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર જીવનકળા’ની પ્રથમ આવૃત્તિ ‘પ્રસ્થાન કાર્યાલય દ્વારા પ્રસિદ્ધ થઈ ત્યાર પછી ૧૧

૭ વર્ષમાં ધણા મુમુક્ષુઓને તે ઉપયોગી જાણાયાથી આ બીજી આવૃત્તિ 'શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર આશ્રમ અગાસ' દ્વારા પ્રગટ થાય છે

તેમાં 'મુળર્ધ નિવાસકાળના ફેટલાક પ્રસંગો" નામે દશમુ પ્રકરણ નવી માહિતી મળી તે પ્રમાણે ઉમેરેલું છે અને બાકીના પ્રસંગોમાં ઘટતો આવશ્યક ફેરફાર કર્યો છે મુખ્ય ક્રમ તો પહેલી આવૃત્તિ પ્રમાણે જ રાખેલો કે મુળર્ધના પ્રસંગો જેવા જ વવાણિયા વસો, ખલાત, ઇંડર, હડમતાલા, મોરબી આદિના પ્રસંગો પણ વિશેષતા દર્શાવે તેવા કે, પણ તે લવિધ્યની આવૃત્તિમા બનવા યોગ્ય છે, હાલના સંયોગોમાં આટલાથી સંતોષ માનવા યોગ્ય છે

શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર આશ્રમ,
અગાસ
સ ૨૦૦૦ જેઠ વદ ૮ શુક્ર

બ્રહ્મચારી જોવંદાસ

અ નુ કું મ ણિ કા

મમય-વચન	૧
૧ સ્વ-વૃત્તાંત	૩
૨ ભતિરમરણુ યાન	૮
૩ કુમાર-કાળ	૧૬
૪ ન્યાયાધીશ ઉપર નિષ્કામ ઉપકાર	૧૮
૫ સ્ત્રીનીતિ બોધક	૨૪
૬ મોક્ષમાળા-બાલાવમોષ	૩૧
૭ ભાવના બોધ	૬૩
૮ અવધાન	૭૩
૯ વીશ વર્ષની વય સુધીની લેખન પ્રવૃત્તિ	૮૭
૧૦ ગૃહગ્રથાપનમા પ્રવેશ	૯૯
૧૧ મુબલ નિવાસકાળના ફેટલાક પ્રસંગો	૧૦૬
૧૨ અમતાવાદના ઓળખીતાઓમાંથી બચાર્થ ઓળખનાર	૧૨૧
૧૩ ભગતના ગામના ભક્તશિરોમણિ શ્રી સોભાઅબાઈ	૧૨૫
૧૪ ખભાતના મુમુક્ષુજનો	૧૩૧
૧૫ ' સમકીર્ત શુદ્ધ પ્રકાશ્યુ ૨ '	૧૩૬
૧૬ મુબલમાં મુનિસમાગમ	૧૪૨
૧૭ સુરત-કડોરનો સમાગમ	૧૪૭
૧૮ ચરેતાર પ્રદેશમાં વિચરવુ	૧૫૨
૧૯ શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર	૧૬૧
૨૦ ચરેતારમાં પુનરાગમન	૧૮૧
૨૧ ઈડરના પહાડ ઉપર	૧૯૯
૨૨ ભાર્વાતરે વ્યને વિવેચનો	૨૧૪
૨૩ અંતિમ ચર્ચા	૨૧૮
૨૪ શ્રીમદની સત્સિદ્ધા	૨૩૪
૨૫ શ્રીમદની સ્મારકો	૨૬૯
૨૬ અંતિમ પ્રશસ્તિ	૨૭૪

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	સાધન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૦	૧	સાબળેલ	સાંબળેલ
૧૨	૪	બવશકના	બવશકના
૧૩	૧૫	એ ચિતા	એ ચિતના
૧૪	૧૨	બક્તમાં	બક્તિમાં
	૧૫	તરગરૂપ	તરગરૂપ
૩૦	૨	લાગે છે,	લાગે છે
	૭	સગાવહાલાએ	સગાં વહાલાંએ
૫૦	૧૪	દરરેજ	દરરૈજ
૫૯	૨૪	ક્રિયા ભાતવ	ક્રિયાભાવ
૬૪	૧૧	સુશીલને	સુશીલને
૬૭	૧૭	ત્રેસઠ	ત્રેસઠ
	૨૩	સહસ્ર	સહસ્ર
	૨૪	કેવળ જ્ઞાન થયું	કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું
૬૯	૧૬	બાધુ ?	બાધુ ?
૭૧	૨	કુખ નિવૃત્ત	કુખ નિવૃત્તિ
૧૧૦	૨૩	બાલા-બરથી	બાલા-બરથી
૧૧૬	૨૧	હતો " મરકાની	હતો "મરકાની
૧૩૭	૧	વેદાંત અ	વેદાંત, અને
૧૩૮	૩	આચારગ	આચારામ
૧૪૬	૪	દુઃકર્મ્ય ચાલિસેળ	દુઃકર્મ્ય ચાલિસેળ
૧૪૭	૯	૧૬	૧૭
૧૪૭	૧૧	દેવકરણ	દેવકરણ
	૨૦	દેવકરણ	દેવકરણ
૧૫૦	૧૨	આર્યા, યઈ	આર્યા યઈ,

પૃષ્ઠ	લાઇન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫૨	૧	૧૭	૧૮
૧૫૪	૧	૧૮	૧૯
૧૫૬	૮	૬૪	૬૪
૧૫૬	૧૫	પામર	હું પામર
૧૬૧	૭	૨૦	૧૯
૧૬૧	૧૬	ભમિત્રી	ભમિત્રી
	૨૩	મુમુક્ષુઓ	મુમુક્ષુઓના
૧૭૪	૧૯	વિચારણા	વિચારણા
૧૭૨	૨૦	જોમ	જોમ
૧૭૪	૧૩	છે,	છે
૧૭૫	૧૫	ભાવર્મા	ભાવર્મા
૧૮૪	૧૫	લોકોને	લોકોને
૧૮૯	૪	મોહનજીલાન	મોહનલાલજી
૧૯૮	૫	બહુ	વહુ
૨૦૦	૧૩	પ્રકારકા	પ્રકારના
૨૦૭	૯	સાબધી	સબધી
	૧૧	અહીં	અહીં
૨૦૯	૫	આગળ	આગળ
	૮	વક્ટ	વિક્ટ
૨૧૮	૧૩-૧૪	વચ્ચે ૧ લાઇન રહી ગઈ છે	અતિમ અર્થા.
૨૨૪	૧૫	સાબગા	સાબગી
૨૩૭	૧૨	વિચારવાને	વિચારવાને
૨૪૨	૧૯	આવિરિત	આવરિત
૨૫૨	૧	ચતન્ય	ચૈતન્ય
	૨૫	સ્વસ્વરૂપમ	સ્વસ્વરૂપર્મા
૨૫૩	૧૫	સર્વોત્કૃષ્ટ	સર્વોત્કૃષ્ટ
૨૬૪	૧૭	કામનાર	કામના રે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

જીવનકથા

મ ગલ-વચન

- જે રવ૩૫ મમલ્યા વિના, પામો દુ ખ અનત,
મમજન મુ તે પદ નમુ, શ્રી અદ્ગુરુ ભગવત ૧
દેહ છતાં જેની દસા, વર્તે દેહાતીત,
/ તે ગાનીના ચ લુખા, હો ! વદન અગણિત ૨
પરમ પુરુષ પ્રભુ અદ્ગુરુ પરમ જ્ઞાન મુખધામ,
જેજો આપ્યું જ્ઞાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ ૩

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

જે મહાપુરુષની વિશ્વવિહારી પ્રજ્ઞા હતી, અને જન્મોમાં આરાધેલો જેનો યોગ હતો એટલે જન્મથી જ યોગીશ્વર જેવી જેની નિગપરાધી વૈરાગ્યમય દસા હતી, અદ્વય વશમાં આત્મજ્ઞાનનો જેને ઉત્તમ યયો હતો, અમરજીવિત જેની અદ્વિત્ય હતી અને સર્વ જીવો પ્રત્યે જેનો વિશ્વ-આપી પ્રેમ હતો, એવા આશ્ચર્યની મૂર્તિ અમા મહાત્માનુ અચિંત્ય મહાત્મ્ય કયા અને આ અદ્વયમતિની પ્રતિભારહિત સામાન્ય વાચા કયા ! કયા જગદગતા સૂચનુ તેજ અને કયા આગિયાનુ અજનાણુ ! આમ અણુ-જગતુ છતાં જ્ઞાન-જ્ઞામા એક બાજુ મેઝ-

પર્વત મુકી ગામેના છાબડામાં ચરસનનો દાણો મુકી તુલના કરવા જેવું સાદસ હું આગળુ હું તે હાથપાત્ર છે, છતાં જગતમાં વ્યવહાર કોઈ ને કોઈ પ્રકાર કરવો પડે છે જેમ ખીજનો ચદ્ર ખતાવવા આકાશને અડે તેની લાંબી આંગળી કાઢતી પાસે હોતી નથી તોપણ માત્ર અંગુલિ-નિર્દેશથી તે દિશા દર્શાવી જોનારની દષ્ટિ ચદ્ર પ્રત્યે વળે તેમ કરીએ ઝીએ, તેમ આ અપ્રત્યક્ષ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના પ્રતાપ પ્રત્યે દષ્ટિ દેનારને ઉપયોગી નીવડે અને મારી વૃત્તિ મહાત્મા પુરુષનાં પ્રભાવરાણી વચનોમાં તથા તેના યોગરુકુરિત ચરિત્રમાં રહે એ શુભ આશયથી અણુનુગતું કાર્ય માથે લેવાની ધૃષ્ટતા કરુ છું સર્વતોભદ્ર સ્વપર હિતકારી કાર્યની પ્રતીતિ થયા પછી આ કવચ પકડી છે તેમ છતાં, મારી અયોગ્યતાથી એ મહા પુરુષ રૂપી ચંદ્રની પ્રભામાં કંઈ કંઈપણ હું ન લાગુ તો ઠીક એ લાવનાથી તે ચાની પુરુષના ચરણકમળમાં અહ લાવ અર્પણ કરી તેની કૃપાકૃપ કિરણોમાં અભેદભાવે ફરી ફરી નમસ્કાર કરુ છું

“ મરવેતિ નાથ તવ સંસ્તવન મયેદમ્
 આરબ્યતે તજુધિયાપિ તવ પ્રમાવાત્ ।
 ચેતો હરિષ્યતિ સતાં મણિનીદલેષુ
 મુક્ષાફલદ્યુતિમુપૈતિ મનુદર્શિણુ ॥ ૭ ॥
 આસ્તા તત્ર સ્તવનમસ્તસમસ્તદોષમ્
 ત્વસ્તંકશાપિ જગતાં દુરિતાનિ હન્તિ ।
 દૂરે સહસ્રકિરણ કુરુતે પ્રગૈવ
 પદ્માકરેણ જલજાનિ વિકાસમાંજિ ॥ ૮ ॥

માનતુગાચાર્ય-મકામરસ્તોત્ર

ભાવાર્થ—હે નાથ, તારું સ્તવન અનેક જાવનાં પાપનો નાશ કરનાર છે એમ-માનીને, અદ્ય જુદી હોવા છતાં તારા પ્રભાવના આનંદનથી આ તારી સ્મૃતિ શરૂ કરુ છું તે-કમલિની પત્ર પર

પડેલું જળમિંદુ પણ મનોહર મોતીની ગોળા ધાગણુ કરે છે, તેમ મત્પુરુષોના ચિત્તની પ્રમજતાનું કાણ તારા પ્રભાવથી બનશે.

અમન્ત દોષોને દૂર કરે તેવું તારું સ્તવન તો થુ પણ તારી કથા પણ ત્રણે લોકના લોકનાં કષ્ટોને કાપી નાખે છે, મહાત્મ્ય કિરણોવાળો સૂર્ય દૂર રહો, માત્ર તેની અરુણોદયની પ્રકાશ સમેવર-માંના કમળોનો વિકાસ કરના સમર્થ છે

૧

સ્વ-વૃત્તાત

નિદ્રામાથી જાગતાં કોઈ આજસ મરડીને બેઠા થાય અને ઘરમાં ચોરી થયાના ચિદ્ધ જોતા સભ્રમમાં પડી જાય તેમ, ઈ સ. ૧૮૫૭ના સક્ષોલ કાળને એક દશકો વીત્યા પછી હિંદમાં સસારમુધારો, દેશની આબાદી, કેળવણી અને ધર્મોદ્ધારનાં ખીજ વાવડાની શરૂઆત થતી હતી તે જામતિકાળમાં, પૂર્વમાં બંગાળમાં રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને વિવેકાનંદના પ્રવલ્નોના મૂળ જામતા હતાં ઉત્તરમાં આર્ય-સમાજ અને સ્વામી રામતીર્થની તૈયારીઓ થતી હતી દક્ષિણમાં પેશ્વાઈનાં તાગ્ન સ્મરણોમાં લોકમાન્ય બાળગગાધર ટિંગક અને ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલે ઊછરતા હતા મહાત્મા ગાંધીજીના જન્મ પહેલાં એક વર્ષે વવાણિયા મંદર નામના કાઠિયાવાડના એક શાંત રમણીય ગામના વણિક કુટુંબમાં સવત ૧૯૨૪ના કાર્તિક સુદ ૧૫ ને રવિવારે શ્રીમદ્ રાજગુરુનો જન્મ થયો હતો તેમના પિતાનું નામ મહેતા રવજીભાઈ પચાણુભાઈ હતું અને તેમનાં માતાનું નામ દેવગાઈ હતું કળિકાળસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યની જન્મતિથિને દિવસે કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ આ મહાત્માએ પણ જન્મ લીધો હતો એ જ વર્ષમાં આત્મસાની ચિદાનંદજી મહારાજનો દેહ છૂટ્યાના સમાચાર આંલળ્યા છે

શ્રીમદ્ના પિતામહ શ્રીકૃષ્ણના લગત હતા ભક્તિપી જગતે પ્રવાહ એ કુટુંબકી સરોવરમાં અરબલિત વણા કરતો તેમાં જ આ આકાશમાંની મનોહર સંધ્યાના રંગ કે ઈંદ્રધનુષના રંગ સરોવરના નિર્મળ જગમાં પ્રતિબિંબ પામે તેમ શ્રીમદ્ના માતૃકી દેવનાર્ધ જૈન સંસ્કારે લાગ્યાં હતાં વવાણિયાનાં બીજા વણિક કુટુંબો પણ જૈનધર્મને અનુસરતા હતાં તે મર્વ સંસ્કારોનું મિશ્રણ કાંઈ અજબ રીતે ગગા-યમુનાના મગમની પેઠે આપણા બાળમહાત્માના હૃદયમાં રેતાવું હતું પોતાની પ્રાચી વાણીમાં બારીસ વર્ષની વયે આ બાળ વયનું વર્ણન મનુષ્ય વયમયાં નામના લેખમાં પોતે કહ્યું છે તે જ અહીં ઉતારી લઉં છું

‘ મેંવન ૧૯૨૪ના કાર્તિક સુદિ ૧૫, સવિએ મારો જન્મ હોવાથી આજે મને સામાન્ય મહુનરીથી બારીસ વર્ષ પૂર્ણ થયાં બારીસ વર્ષની અલ્પ વયમાં મેં અનેક રંગ આત્મા સબધમાં, મન સબધમાં, વચન સબધમાં, તન સબધમાં અને ધન સબધમાં દોઢ છે નાના પ્રકારની સૃષ્ટિરચના, નાના પ્રકારના સસારી મોજા, અનત દુઃખમૂળ, એ બધાંનો અનેક પ્રકારે મને અનુભવ થયો છે સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ અને સમર્થ નાસ્તિકોએ જે જે વિચારો કર્યા છે, તે જાતિના અનેક વિચારો તે અલ્પ વયમાં મેં કરેલા છે મહાન ચક્રવર્તીએ કરેલા તૃણાના વિચાર, અને એક નિરપૂર્ણ મહાત્માએ કરેલા નિરૂપહાના વિચાર મેં કર્યા છે અમરત્વની સિદ્ધિ અને ક્ષણિકત્વની સિદ્ધિ ખૂબ વિચારી છે અલ્પ વયમાં મહત્ત્વ વિચારો કરી નાખ્યાં છે મહત્ત્વ વિચિત્રતાની પ્રાપ્તિ થઈ છે જે મરણ બહુ ગંભીર લાગતી આજે હું દૃષ્ટિ દષ્ટ જોઉં છું, તો પ્રથમની મારી ઉગતી વિચારચોળી, આમ જા અને આજને આમસ-પાતાળનું અંતર છે, તેનો છેડો અને આનો છેડો કાંઈ કાળે જાણે મળ્યા મળે તેમ નથી પણ મોઝા કર્યો કે એટલી બધી વિચિત્રતાનું કાંઈ સ્થળે લેખન-ચિત્રન કહ્યું છે કે નહીં ? તો ત્યાં એટલું જ કહી ચકીશ કે લેખન-ચિત્રન સધળું

સ્મૃતિના ચિત્રપટમાં છે બાકી પત્ર-નેખિનીનો અમાગમ કરી જગતમા દર્શાવનારુ પ્રયત્ન કર્યું નથી. વળિં તે જોમ અમલુ શકુ છુ કે તેવય ચર્પા જનસમુદયને બહુ ઉપયોગી પુન પુન મનન કરવા યોગ્ય અને પશ્ચિમમાં તેઓ લખાયા ગને શ્રેયની પ્રાપ્તિ થાય તેવી છે, પણ મારી સ્મૃતિએ તે પરિશ્રમ લેવાની મને ચોખ્ખી ના કહી હતી, એટલે નિરુપાયતાથી ક્ષમા કરી બહુ છુ પારિજામિક વિચારથી તે સ્મૃતિની કારણને દર્શાવી, તે જ સ્મૃતિને સમજાવી તે વ્યવચાર ધીરે ધીરે બનશે તો, અવસ્ય ધવળ-પત્ર પર મુકીશ તોપણ મભારી જઉં છુ —

અમુચ્ચય વ્યવચાર્યા

“સાત નાં સુધી એકાત નાળ વચની ગમત ગમત સેની હતી એટલું મને તે વેળા માટે સ્મૃતિમાં છે કે નિચિત્ર દર્પના—કલ્પનાનુ સ્વરૂપ કે હેતુ અમલવા વગર—માગ આત્મામાં થયા હતી હતી. રમત ગમતમાં પણ વિજય મેળવવાની અને રાજેશ્વર જેવી ઉચી પવી મેળવવાની પરમ જિજ્ઞાસા હતી વસ્ત્ર પહેરવાની, સ્વચ્છ રાખવાની, ખાવાપીવાની, સૂતાની ખેસવાની, બની વિદેહી દગા હતી, છતાં હાડ ગરીબ હતું તે દશા હતું સાંભરે છે અત્યારનું વિવેકી જ્ઞાન તે વયમાં હોત, તો મને મોક્ષ માટે જાતી જિજ્ઞાસા રહેત નહિ, એવી નિરપરાધી દશા હોવાથી પુન પુન તે આંભરે છે

“સાત વર્ષથી અગિયાર વર્ષ સુધીનો કાળ કેળવણી લેવામા હતો આજે મારી સ્મૃતિ જેટલી ખ્યાતિ બોગવે છે, તેટલી ખ્યાતિ મેળવવાથી તે કઈક અપગધી થઈ છે પણ તે કાળે નિરપરાધી સ્મૃતિ હોવાથી એક જ વાર પાકનું અવલોકન કરવું પડતું હતું, છતાં ખ્યાતિનો હેતુ નહોતો. એટલે ઉપાધિ બહુ ઓછી હતી સ્મૃતિ એની બગવત્ત હતી કે જેવી સ્મૃતિ બહુ જ થોડા મનુષ્યોમાં આ કાળે આ ક્ષેત્રે હશે અભ્યાસમા પ્રમાદી બહુ હતો વાતડાલો, રમતિયાળ અને

આનંદી હતો. પાઠ માત્ર શિક્ષક વચ્ચે તે જ વેળા વાંચી તેનો ભાવાર્થ કહી જતો. એ બણીની નિશ્ચિતતા હતી તે વેળા પ્રીતિ, સરળ વાત્સલ્યતા મારામાં બહુ હતી, સર્વથી એકત્વ ઇચ્છતો, સર્વમાં બાતુભાવ હોય તો જ સુખ, એ મને આભાવિક આવડ્યું હતું. લોકમા કેન્દ્ર પશુ પ્રકારથી જુદાકેના અકુરો જોતો કે માત્ર અતઃકરણ રડી પડતું તે વેળા કલ્પિત વાતો કરવાની મને બહુ ટેવ હતી. આઠમા વર્ષમાં મેં કવિતા કરી હતી, જે પાછળથી તપાસતાં અમાપ હતી.

“અભ્યાસ એટલી ત્વરાથી કરી શક્યો હતો કે જે માણસે મને પ્રથમ પ્રસ્તુતકનો બોધ દેવો શરૂ કર્યો હતો, તેને જ શુજરાતી કેળવણી ઠીક પામીને તે જ ચોપડીનો પાછો મેં બોધ કર્યો હતો. ત્યારે કેટલાક કાવ્યમથો મેં પાંચ્યા હતા તેમ જ અનેક પ્રકારના બોધમથો-નાના-આડાઅવળા મેં જોયા હતા. જે આવે હજી સ્મૃતિમાં રહ્યા છે.

ત્યાં સુધી મારાથી અભાવિક રીતે બદ્ધિપણ જ સેવાયું હતું. હું માણસ જાતનો બહુ વિશ્વાસુ હતો, સ્વાભાવિક સૃષ્ટિરચના પર મને બહુ પ્રીતિ હતી.

‘મારા પિતામહ કૃષ્ણની ભક્તિ કરતા હતા તેમની પાસે તે વયમાં કૃષ્ણકીર્તનના પદો મેં સાંભળ્યાં હતાં, તેમ જ જુદા જુદા અવતારો સબધી ચમત્કારો સાંભળ્યા હતા, જેથી મને ભક્તિની સાથે તે અવતારોમાં પ્રીતિ થઈ હતી, અને રામદામજી નામના સાધુની સમીપે મેં બાળસીધામાં કદી બંધાવી હતી, નિત્ય કૃષ્ણના દર્શન કરવા જતો, વખતો વખત ક્યાઓ આજગતો, વારવાર અવતાર સબધી ચમત્કારમાં હું મોહ પામતો, અને તેને પરમાત્મા માનતો, જેથી તેને રહેવાનું સ્થળ જોવાની પરમ વિચારના હતી. તેના સપ્રદાયના મહત્ત્વ હોઈએ, સ્થળે સ્થળે ચમત્કારથી હરિકથા કરતા હોઈએ અને ત્યાગી હોઈએ તો કેવી મજા પડે ? એ જ વિદ્યપના ચર્ચા કરતી તેમજ માર્ગ વૈભવી ભૂમિકા જોતો કે સમર્થ પૈતાની ચવાની ઇચ્છા થતી.

‘પ્રીત્યુ-માગર’ નામનો અથ તેનામાં મે વાચ્યો હતો, તે વધારે સમજ્યો નહોતો, છતાં સ્ત્રી સબધી નાના પ્રકારનાં મુખમાલીન હોઈએ, અને નિરુપાધિપણે કથા કથન શ્રવણ કરતા હોઈએ તો કેવી આનંદાવક દુસા, એ-મારી તૃપ્તિ હતી ગુજરાતી ભાષાની વાચનમાળામાં જગત્પ્રતા મનધી કેટલેક સ્થાને બોધ ક્યો છે તે મને દર ધર્મગયો હતો, જેથી જેન લોકો ભગી મારી બહુ જુગુપ્સા હતી, બનાવવા વગર કોઈ પદાર્થ અને નદા, માટે જેન લોકો મૂર્ખ છે, તેને ખબર નથી. તેમજ તે વેળા પ્રતિમાના અશ્રદ્ધાળુ નોકોની ક્રિયા મારા જેનામાં આવી હતી, જેથી તે ક્રિયાઓ મનિન વાગવાથી હું તેથી બીતો હતો, એટલે કે તે મને પ્રિય ન હોતી.

“જન્મભૂમિકામાં જેટલા વાણિયાઓ રહે છે, તે મધાની દુલ અશ્વ લિ. ૧ મિત્ર છતાં, કંઈક પ્રતિમાના અશ્રદ્ધાળુને જ લગતી હતી, એથી મને તે લોકોનો જ પાનાંગ હતો પહેલેથી અમર્થ રક્તિવાળો અને ગામનો નામાકિત વિદ્યાર્થી લોકો મને ગણતા તેથી મારી પ્રથમાને લીધે આદીને તેના મડળમાં બેસી મારી અપણ શક્તિ દર્શાવવાનો હું પ્રયત્ન કરતો. કઠીને માટે વારવાર તેઓ મારી હાસ્ય પૂર્વક ટીકા કરતા છતાં હું તેઓથી વાદ કરતો અને અમજણ પાડવા પ્રયત્ન કરતો, પણ હજીવે હજીવે મને તેમના પ્રતિક્રમણ સૂત્ર ઇલાદિક પુન્ત્રો વાંચના મળ્યા તેમાં બહુ વિનયપૂર્વક સર્વ જગત જીવથી મિત્રતા ઇચ્છી છે, તેથી મારી પ્રીતિ તેમાં પણ થઈ, અને પેલામાં પણ ગદી હજીવે હજીવે આ પ્રસંગ વધ્યો છતાં સ્વચ્છ રહેવાના તેમજ બીજા આચાર-વિચાર મને વૈખળવના પ્રિય હતા, અને જગતકર્તાની શ્રદ્ધા હતી તેનામા કઠી ઢઢી ગઈ, એટલે ફરીથી મે બાંધી નહોં તે વેળા બાંધવા-ન બાંધવાનું કઈ કારણ મે સોધ્યું નહોતું આ મારી તેર વર્ષની વયની ચર્ચા છે પછી હું મારા પિતાની દુકાને બેસતો અને મારા અક્ષરની છટાથી કચ્છ-દરમારને ઉતારે મને લખવા માટે બોલાવતા ત્યારે હું જતો હતો દુકાને મે નાના પ્રકારની લીલાલહે

આમ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પૂર્વલવના અગ્રણી ચોતાને
 થયેતો અનુભવ પ્રાપ્ત્યો છે
 આ સિવાય બીજા કેટલાંક પ્રમાણે પણ ચોતે પૂર્વલવના
 જોગનું સ્મરણ થવાનો હિત્વેષ કયો છે
 'ભાવના બોધ' સવત ૧૮૪૨માં લખેનો તેની શરૂઆતમાં

શ્રીમદ્ લખે છે,

ગમે તેવા ઉચ્ચ વિષયમાં પ્રવેશ છતાં ઉચ્ચ આત્માઓનો
 ગત વેગ વૈરાગ્યમાં ઝપાવવું એ છે બાહ્ય દૃષ્ટિથી ન્યા સુધી
 ઉચ્ચ આત્માઓ સસાગના માયિક પ્રપચમાં નર્તન દે છે, ત્યાં
 સુધી તે કથનની સિદ્ધતા કવચિત્ દુર્બલ છે, તો પણ સ્ક્રમ દૃષ્ટિથી
 અવ્યોજન કરતાં એ કથનનું પ્રમાણ કેવળ સુવલ છે, એ નિ સંશય છે "

લઘુવયથી આ વૈરાગ્ય અને વિવેકની પ્રાપ્તિથી જે તત્ત્વબોધ
 થયો તેનું મુખ્ય કાગળ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ગણવા યોગ્ય છે આ
 જાનની અપેક્ષાએ તો તે પાચપદ વર્ણના બાળક ગણાય પણ પાછળના
 જાનની મૃતિના પ્રતાપે અનેક વર્ષોના અનુભવથી રંગાયેલી એ પુરૂષની
 વાણી બહુ વિચારવા યોગ્ય, લક્ષ્મી લેવા યોગ્ય છે

૩

કુમાર-કાળ

અદ્ભુત શક્તિઓનો આવિર્ભાવ

જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટ થતા યોગ્ય આત્માની નિર્મળતા
 અથવા સ્મરણશક્તિની પ્રમળતા પૂર્વે આરાધેલા જોગનું ફળ અને
 અનુસંધાન સાબિત કરે છે બાળવયથી નિનય, વાક્યાતુર્ય, તર્કશક્તિ
 અને વૈરાગ્યને લઈને ગામમાં તેમ જ આખી સાળાના વિદ્યાર્થીઓમાં
 જે ગિય થઈ પડ્યા હતા એકજ વખત વાચવાથી કે સાંભળવાથી

તેમને અક્ષરેઅક્ષર માદ રહેતું એવી તીવ્ર સ્મરણશક્તિ હતી, તેના પરિણામે તેમને ગોખનુ શુ તેની ખમગ જ નહોતી, સાડાસાત વર્ષની વયે શાળામાં પ્રવેશ કર્યો. એક માસ પણ થયો નહિ હોય તેટલામાં હસતાં રમતા આકે પૂરા કર્યાં એ વર્ષ જેટલી મુદતમાં સાતે ચોપડીઓનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો. જે વડા વિદ્યાર્થીએ એમને પહેલી ચોપડીની શરૂઆત કરાવેલી, તેને પોતે સાતે ચોપડીઓ પૂરી કરીને પહેલી ચોપડી પૂરી કરાવી હતી આટલી ટૂંકી મુદતમાં અભ્યાસ પૂરો થયો તે અજબ સ્મરણશક્તિનો પ્રભાવ છે. વિદ્યાર્થીએને શિક્ષક તરફ સામાન્ય રીતે પ્રેમ ઓછો હોય છે, ભય, અણગમો અને અકળામણુ ઉત્તમ દરાનનાર શિક્ષક ગણાય છે પરંતુ શ્રીમદ્ બધા-માટે ૫ વિદ્યાર્થીઓનું લેસન લેતા અને શિક્ષક તો ખેસી જ રહેતા, તેમ છતાં બધા વિદ્યાર્થીઓનો તેમના ઉપર અત્યંત પ્રેમ રહેતો.

એક વખત શિક્ષકે શ્રીમદ્ને કપડા આપ્યો એટલે બીજો દિવસે પોતે શાળામાં ન ગયા બીજા છોકરાઓએ જાણ્યું કે રાયચ દલાઈ શાળાએ બધા નથી એટલે તમામ છોકરાઓ તેમની પાસે ગયા તે બધા છોકરાઓને લાગે ખેતરમાં ફર ગયા, પોતાની પામે ખેતરમાં તે બધા વિદ્યાર્થીઓને વહેંચ્યાં આમ બધા ખેતરમાં હતા તેથી શાળામાં શિક્ષક ગયા ત્યારે કોઈ વિદ્યાર્થી જણાયો નહિ, તેનું કારણ વિચારતા શિક્ષકને લાગ્યું કે રાયચ દલાઈને ગર્ધ કાલે કપડા દીધો હતો તેથી બધા તેમની પામે હશે. તપાસ કરતાં ખેતરમાં બધા છે એમ જાણી શિક્ષક ખેતરમાં ગયા અને રાયચ દલાઈને નમી પડ્યા અને ફરી હવે કોઈ દિવસ કોઈ કહીશ નહિ એમ કહીને બધાને અમળની શાળામાં તેડી ગયા.

આઠ વર્ષની ઉંમરથી કવિતા જ્યવાની તેમણે શરૂઆત કરી હતી. પહેલે વર્ષે ૫૦૦૦ કડીઓ તેમણે રચેલી કહેવાય છે. નવ વર્ષની વયે તેમણે પદ્યમાં રામાયણ અને મહાભારત નાના નાના લખ્યાં હતાં, અને દશ વર્ષની વયે તો એમના વિચારો પુખ્ત ઉન્મરના

અનુભવીને જાણે તેવા હતા નવું નવું શીખવાની, નવું નવું સાંભળવાની નવું નવું મનન કરવાની અને નવું નવું સુંદર બાપણ કરવાની એમની ઉત્કટ ઈચ્છા એ દર વર્ષની વયમાં હદ પાર હતી કવિત્વશક્તિ, રમરણશક્તિ, વક્તાપણું અને સદ્ગુણને લક્ષને નાની વયમાં અજ્ઞ શક્તિશાળી ગણાતા હતા અગિયારવર્ષની વયથી એમણે યોપાનિયામાં લેખ લખવા માંડ્યા હતા અને ઇનામી નિબંધોમાં યોગ્ય ઇનામો પણ સપાદન કર્યા હતાં શ્રી કેળવણીની ઉપયોગિતા વિષે એક નિમિષ પણ લખ્યો હતો.

બાર વર્ષની વયે ત્રણ દિનમાં ઘડિયાળ ઉપર ત્રણમો કડીઓ લખી હતી તેર વર્ષની વયે તેઓ અંગ્રેજી ભાષાનો અભ્યાસ કરવા રાજકોટ ગયા અંગ્રેજી અભ્યાસ કેટલો અને કેટલા વખતમાં થયો હતો તેની કોઈ સહાધ્યાયી કે શિક્ષક તરફથી માહિતી મળી શકી નથી એક વખતે કચ્છના દીનાન મણિભાઈ જરાભાઈએ શ્રીમદ્ને કચ્છ તરફ પધારવા વિનંતી કરી હતી તે ઉપરથી તે ૮૨૭ તરફ પવાર્યા હતા ત્યાં ધર્મ સખધી સાડુ બાપણ કર્યું હતું કચ્છના લોકો પ્રશંસા કરતા કે આ છોકરો મહાપ્રતાપી યશરાજો થશે.

તેર વર્ષની વયથી એમણે નિયમથી ખાનગીમાં નવા નવા વિચારોનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો હતો અને પદર વર્ષની નવ સુધીમાં ઘણા વિષયો સખધી વિચક્ષણુ યાન એમણે પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

ન્યાયાધીશ ઉપર નિષ્કામ ઉપકાર

કચ્છ-કોડાવના રહીશ શા હેમરાજભાઈ તથા નલિયાના રહીશ શા માલસીભાઈ એ બે જણાએ સાંભળ્યું કે વવાણિયા નિવાસી કવિરાજ રાજ્યદ્રભાઈ મહાશુદ્ધિરાણી છે નાની વયમાં અવધાનો

કરે ॥ તેથી તેમને મળવું એમ વિચાર કરી જન્મે જન્મ સાંઢણી ઉપર સવાર થઈ વવાણિયા તરફ રવાના થયા વવાણિયામાં તપાસ કરતાં જણાયું કે તે તો મોરખી ગયા છે એટલે તેઓ પણ મોરખી તરફ રવાના થયા

શ્રીમદ્ મોરખી આવ્યા અને પોતાના મોસાળમાં રાજકોટ જવાનો તેમનો વિચાર હતો તેથી મોરખીના બાઈઓએ સારા સાથની તપાસ કરી તો ખબર મળ્યા કે મોરખીના ન્યાયાધીશ ધારમીભાઈ રાજકોટ જવાના છે તેથી તેમને પૂછવામાં આવ્યું કે તમે આ રાયચદભાઈને રાજકોટ માથે તેડી જશો ? રાજકોટ તેમને મોસાળે તેમને જવું છે ધારમીભાઈએ હા પાડી અને પોતાની સાથે તેમને રાજકોટ તેડી ગયા

ભાઈ હેમરાજ મોરખી આવ્યા ત્યારે તપાસ કરતા ખબર મળી કે તે તો રાજકોટ ગયા છે, તેથી પોતે પણ રાજકોટ જવું એવો વિચાર કરી તે પણ રાજકોટ તરફ રવાના થયા

ધારમીભાઈને શ્રીમદ્ માથે માર્ગમાં વાતચીતનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં તેમને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું કે આટલી લગભગ દશ વર્ષની વયમાં આ છોકરો કેવો ચાલાક છે ? મોટી ઉમ્મરના માણસો પણ જે વાતો નું કરી શકે તેવી બુદ્ધિની વાતો સાબળી ધારમીભાઈને એમ થયું કે ત્રી આ છોકરાની બુદ્ધિ છે ! તેમના ગુણથી આકર્ષાઈને ધારમીભાઈ બોલ્યા “રાયચદભાઈ, રાજકોટમાં અમારી સાથે જ તમે રહેજો”

સાચ શ્રીમદે કહ્યું “ના, મારા મોસાળે રહીશ”

ધારમીભાઈએ ધણો આમહ કયો ત્યારે શ્રીમદે કહ્યું “તમારે ત્યાં આવતો જઈશ, પણ રહેવાનું તો મોસાળમાં જ યશે”

શ્રીમદ્ રાજકોટ પહોંચ્યા એટલે મોસાળમાં ગયા, ત્યારે તેમના મામાએ પૂછ્યું “તમે કોની સાથે આવ્યા ?”

શ્રીમદે કહ્યું “ધારસીભાઈ સાથે આવ્યો છું.”

અને મામોએ જાણ્યું કે ધારસીભાઈ એત્રે આવ્યા છે, તો તેમને ઠેકાણે કરી દેવા એવી પ્રપચની વાતો માહેમાહે તે કરવા લાગ્યા જમતા જમતા શ્રીમદે તે સાંભળ્યું તેથી અનુમાન કયું કે આ ભાઈઓ ધારસીભાઈને મારી નાખનાના વિચાર કરે છે, તો મારે તેમને ત્યાં જઈ આ મોટા ઉપકાર કરવાનો પ્રસંગ ચૂકવો નહિ, તેમને ચેતાવી દેવા ભેધએ એવો વિચાર કરીને જમ્યા પછી તે ધારસીભાઈને ત્યાં ગયા.

શ્રીમદે ધારસીભાઈને પૂછ્યું “ધારસીભાઈ, તમારે મારા મામોઓ સાથે કઈ સંબંધ છે?”

ધારસીભાઈએ પૂછ્યું “કેમ?”

શ્રીમદે કહ્યું “હું પૂછુ છું”

ત્યારે ધારસીભાઈએ કહ્યું “સગપણું સંબંધ નથી, પણ રાજ સંબંધી ખટપટ આવે છે”

શ્રીમદે કહ્યું “તેમ છે, તો તમારે સાવચેતીમાં રહેવું, કેમકે તમારે માટે તેઓ ઉપાય શોધતા હતા લાગ ફાવે તો ઠેકાણે કરી દેનાની વાત કગતા હતા માટે તે વિષે પ્રમાદી ન થવું”

ધારસીભાઈએ પૂછ્યું “પણ તમે એ કેમ જાણ્યું કે મારે માટે તેઓ આમ કરવા ધારે છે?”

શ્રીમદે ઉત્તર દીધો “હું જમતો હતો ત્યારે બહાર હું સાંભળું તેટલા મોટા સંદેશો વાતો કરતા હતા અને હું ફાની સાથે આવ્યો તે તેમણે મને પૂછ્યું ત્યારે મેં તમારું નામ આપ્યું હતું તે ઉપરથી તેમણે તે પ્રસંગે વાત ઉપાડી હતી”

ધારસીભાઈએ પૂછ્યું “પણ તમારા દેખતાં તેવી વાતો તે કેમ કરે?”

શ્રીમદે કહ્યું “આ નાનો બાળ છે, આને એ બાબતની શી સમજણ પડવાની છે ? એમ જાણી તે વાતો કરતા હતા એટલે તમને કહેવા—ચેતાવવા માટે આવ્યો છું ”

ધારસીભાઈના મનમાં થયું કે અહો ! આ બાળકમાં કેટલી ઉપકારબુદ્ધિ ? મોટા માણસને પણ ન સૂઝે તેવો મહાઉપકાર આ બાળક કરે છે ! સારું થયું કે હું એમને તેડી લાવ્યો. ધન્ય છે આ બાળ મહાત્માને ! ધન્ય માર્ગ લાગ્યું કે એમનો મને સગ થયો ! એમ વિચારી તે ઘણો આનંદ પામ્યા

શ્રીમદ્માં અદ્ભુત શક્તિઓ હતી, જ્ઞાન નિર્મળ હતું તેથી તેમને જ્ઞાનમાજણાયું કે બે કુઝળા લાકડાંઓ સાંઢણી ઉપર સવાર થઈ લાંબી મુમાફગી કરતા આવે છે, એટલે તેમણે ધારસીભાઈને પૂછ્યું “બે જણ કુઝળી આવનાર છે, તેમનો ઉનાગ તમારે ત્યાં રાખશો ?”

ધારસીભાઈએ કહ્યું “હા, ખુશીથી મારે ત્યાં તેમનો ઉનાગ રાખજો, હું તેમને માટે મર્વ મઢોબસ્ટ કરીશ.”

પડી નિશ્ચિત થઈ શ્રીમદ્ તે કુઝળા લાકડાંઓને આવવાના માર્ગ તરફ સામા ગયા. દુગ્ધી હેમરાજભાઈએ અટકાવ કરી કે સામે આવે છે તે રાયચદ નામનો છોકરો તો નહિ હોય ?

નજીક આ-ત્યા એટલે શ્રીમદે તેમને નામ દઈને બોલાવ્યા “કેમ હેમરાજભાઈ ? કેમ માનમીભાઈ ?”

તે બન્નેને વિચાર થયો કે આપણા નામ એ ક્યાંથી જાણે છે ? કોઈ તે આપણે ખચર તો આપી નથી ?

બન્નેએ આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું “તમે જ રાયચદભાઈ છો કે ?”

તમે કેમ જાણ્યું કે અમે અત્યારે જ આ જ માર્ગે આવીએ છીએ ?
સ્વ૦ દુષ્કરચ દેવી કી પુણ્ય મૃતિ

તેના ઉત્તરમાં શ્રીમદે જણાવ્યું “આત્માની અનંત શક્તિઓ છે, તે વડે અમે જાણીએ છીએ.”

પછી ધારસીભાઈને ઉતારે ગયા ત્યાં ધારસીભાઈએ નહાવા, ધોવા વગેરેની બધી તજવીજ કરી કચ્છના ભાઈઓ મનમાં સમજી ગયા હતા કે આમને આપણે કાશીએ લણુના લઈ જવા આવ્યા છીએ પણ આટલી શક્તિવાળાને શું લણુવાનું બાકી હશે ?

જમી રહ્યા પછી ધારસીભાઈને તે કચ્છના ભાઈઓએ વિનંતી કરી કે અમારે રાયચંદભાઈ સાથે ખાનગી વાત કરવી છે તો એકાંત સ્થળ અમને મળશે ? ત્યારે તેમણે તેવું સ્થાન બતાવ્યું ત્યાં એકાંત સ્થાનમાં શ્રીમદ્ની સાથે તેઓ બેઠા

પ્રથમ અવધાન સબધી તેમણે સાંભળેલું, તે જોવા તેમણે વિનંતી કરી, તે શ્રીમદે મીઠાકારી એટલે તેમણે ‘સઘપટક’ નામના ગ્રંથમાંથી ગાથા તે લેતા આવ્યા હતા, તેના અક્ષરે આડા અવળી રીતે શ્રીમદ્ને સંભળાવ્યા, તે યાદ રાખી તેમણે આજો શ્લોક બોલી બતાવ્યો, તેથી બન્ને અકિત થઈ ગયા

એ બન્ને કચ્છના ભાઈઓના મનમાં એમ થયું કે આમને આપણે કાશીએ શું લઈ જવા ? છતાં જે માટે આવ્યા છીએ તે માટે પ્રયત્ન તો કરવો, પછી જેમ થવાનું હશે, તેમ થશે આપણે તો સ્પષ્ટ હેતુ કહી બતાવવો પછી તેમણે કહ્યું, “આપને લણુાવવા માટે કાશી લઈ જવા માટેની વિનંતી કરવા અમે આવ્યા છીએ માટે આપ કાશી ચાલો આપના કુટુંબને માટે તેમજ આપને માટે ખાવાપીવા વગેરે સર્વ સગવડ પગાર વગેરે અમે કરીશું પણ આપ અમારી સાથે ચાલો તો જોટો ઉપકાર થાય” આમ અનેક લાગ્યો વગેરે આપવા માટે કહ્યું છતાં તેમણે ના પાડી અને જણાવ્યું કે અમારાથી આવવાનું નહિ બને, એટલે તેઓ મનમાં સમજી ગયા કે પ્રથમથી જ અનુમાન

કરેલું કે આપણી ધારણા પાર પડે તેમ નથી અને તેમજ બન્યું
એ તો બળેના જ છે, કાની જઈ તેમને કંઈ વિશેષ શીખતું પડે
તેમ નથી

પછી ધાગ્મીભાઈ પામે તેઓ ગયા ત્યારે ધારમીભાઈએ તે બન્નેને
ત્રેકાંતમાં જણાવ્યું કે રાયચદભાઈ સાથે થયેલી વાત મને કહેવા
લાયક હો તો કહેો ત્યારે હેમગજભાઈ બોલ્યા, “ છુપાવવા જેની
કોઈ પણ વાત નથી પણ અમારી જે ધારણા હતી તે પાર ન પડી ”

ધાગ્મીભાઈએ પૂછ્યું “ કેમ પાર ન પડી ? ” તેના ઉત્તરમાં
તેમણે ઉપર બનેલો પ્રસંગ કહી બતાવ્યો તથા વિશેષમાં જણાવ્યું
“અમે જણાવ્યું ન હોતું તો પણ પોતાની મેળે સામા આવ્યા, અમને
અમારા નામથી બોલાવ્યા અહીં બધી તૈયારી કરાવી, આ કોઈ
આશ્ચર્યમય મહાપુરુષ છે ”

તે માબળી ધારમીભાઈને પણ પ્રથમ તો આનંદ સહિત આશ્ચર્ય
લાગ્યું કે અહો ! રાયચદભાઈ ભૂલ કરે છે કે આટલી બધી સગવડ
કરી આપે છે છતાં હા કેમ કહેતા નથી ? તેમણે જવું જોઈએ. પણ
પછીથી એમને પણ સમજાયું કે જે વ્યક્તિ આટલી નાની ઉંમરમાં
આની અજ્ઞાપિત ધરાવે છે, તેને બાળતું પણ શું હોય ? વળી
એમની ગંભીરતા પણ કેટલી છે કે આગળની પેઠે સર્વ સમાધી શકે
છે લગાડ માત્ર પણ છતકાતા નથી, એમ એમના યાનાદિ ગુણની
મહત્તા તેમને ભાસી, તેથી પ્રથમ પોતાની જોડે તે ગાદી ઉપર
બેસારતા તેને બદલે જ્યારથી આ મહાપુરુષ છે એમ લાગ્યું એટલે
પોતાના આસને—ગાદીતખીએ શ્રીમદ્ને બેસારતા અને પોતે તેમની
સામે વિનયભાવથી બેમતા, પૂજ્યભાવ ધાગણ કરી વિનય સાચવતા
અને જેમ જેમ શ્રીમદ્નેનો અમાગમ પાઠ્યની જિંદગીમાં વધતો ગયો
તેમ તેમ વિશેષ માહાત્મ્ય તેમને લાગ્યું હતું તથા તેમને સદ્ગુરુ
તરફ માની તેમનું શરણ સ્વીકાર્યું હતું

શ્રીમદ્ને પાછુ વેવાણિયા જવા વિચાર થયો ત્યારે તેમને માટે મોસાળમાંથી મીઠાઈનો એક ડબ્બો લાયા માટે ભરી આપ્યો હતો તે લઈને તથા બધાંની રબ્બ લઈને આલ્યા ભાઈ ધારસીભાઈને પણ મળીને તેમની રબ્બ લઈને આલ્યા પોતાની પાસે લાડાના પૈસા નહોતા તેથી એક કદોઈને ત્યાં એ લાચુ વેચીને લાડા જોડના પૈસા મેળવ્યા, પણ ધારસીભાઈ સાથે આટલુ બધુ ઓળખાણુ થયુ હતુ છતાં કાંઈ પણ માગણી ન કરી કે ઉઠીના પૈસા પણ ન લીધા ‘પુત્રનાં લક્ષણુ પારણામાંથી જણાય’ એવી કહેવત છે તે પ્રમાણે તેમનામાં આટલી નિસ્પૃહતા આટલી નાની ઉમ્મરે પણ જગી નીકળી હતી સમજુ ગૃહસ્થની પેઠે તેમનો સિદ્ધાંત હતો કે

“ મર જાઉં માગુ નહીં, અપને તતકે કાજ,
પરમાત્મ કે કારણે માગુ, ન સમજુ લાજ ”

કરુના ભાઈઓની સગવડ થયાઓય થાય તે માટે ધારસીભાઈને વન તી કરી તેમની આગતા સ્વાગતા સાચવી, પણ પોતાને થોડા લાડાના પૈસા જોઈતા હતા તો પણ તે ખાતર હાથ લાંબો કરી દીનતા કરી નહિ

૫

સ્ત્રીનીતિ બોધક (ગરબાવળી)

સ ૧૯૪૦માં બહાર પડેલ ‘સ્ત્રીનીતિ બોધક વિભાગ ૧લો’ શ્રીમદ્ના સોળ વર્ષ પહેલાં લખેલાં લખાણોમાનુ પ્રથમ પુસ્તક છે તેના મુખપૃષ્ઠ ઉપર જુજગી જીની એક કડી છે

“ યના દેશ આપાદ સૌ હોશ ધારો,
બણાવી ગણાવી વનિતા સુધારો,
યની આયજુમિ વિષે જેહ હાનિ
કરો દૂર તેને તમે દિત માની

શ્રીકૃષ્ણવણીની આમ સચના કરી, સસાર-સુધારાની પ્રેરણારૂપે
શ્રીકૃષ્ણવણી વિરેનીચેનો મનહર ૭૬ પ્રથમ પાને પાછળ ડાબેલો છે

“ કુધારે કરેનો બહુ, હુમનો હિમત ધરી,
વધારે વધારે જોર, દગ્ધાવિયુ ખરે,
સુધારાની આખી જોણે, કમર કમી છે હસી,
નિત્ય નિત્ય કુચ પ જો, લાવવાને ધ્યાને ધરે,
તેને કાઢવાને તમે, નાર ઈગવણી આપો,
કુચાલો નડારા કાઢો, ખીમ્મ જો મહુ નડે,
રાખચદ પ્રેમે કહે, સ્વદેશી સુખલુ જનો,
દેશહિત કામ હવે, કેમ નહીં આદરે ? ”

પચાસ પાનાના પુસ્તકને શોભે તેવી નાની બેત્રણ પાનાની
પ્રસ્તાવના બહુ મુદ્દર રીતે લખી છે શ્રીકૃષ્ણવણી વધતી જાય તેની
સાથે વાંચનાનો ગોખ વધે, તેને માટે શ્રીઓને યોગ્ય સારાં પુસ્તકો
લખના વિદ્વાનોને વિનંતી કરી, જૂના વિચારના લોકોના શ્રીકૃષ્ણવણી
સામે મૂકાતા આક્ષેપો દૂર કયા છે તે વખતે છપાયેના શ્રીઓને
વાંચવા યોગ્ય પાચસાત પુસ્તકોના નામ આપ્યા છે શ્રીઓ નહિ
સુધરવાનું કારણ બાળતમ, કુળોડાં અને વહેમ કે અજ્ઞાન છે એમ
જાણુની બાળતમની હાનિ વિચારવા વિનંતી કરી છે ત્રણ ભાગમાં
‘શ્રીનીતિ બોધક’ લખના વિચાર રાખી આ પ્રથમ ભાગ બહાર
પાડ્યો છે થોડી કિંમત રખાય અને ઘણા લાભ લઈ શકે એ હેતુથી
ચાર આનામાં પ્રથમ વિભાગ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે

હાલ શાળાઓમાં બાળ-ગરમાવળી ચાલે કે તે પ્રકારનું આ
પુસ્તક પણ પરતુ બેત્રણ ચોપડી લાગી ઉડી ગયેલી મોટી ઉમ્મરની
બહેનોને પણ વાચવું ગમે તેવી સરળ ભાષા અને ઉપયોગી વિષયો
નિષે તેમાં પછી છે શ્રીઓમાં ગયાતા રાગમાં—ગીત, ધોળ, ગરમાની
પદ્ધતિ પ્રમાણે ચાર ભાગ પાડી પુસ્તક છાંયુ છે પહેલા ભાગમાં

ઈશ્વરપ્રાર્થના, લક્ષિત અને ઉપકાર ઉપરાત ક્ષણભગુર દેહ, માતાએ પુત્રીને દીધેલી શિષ્યામણુ, વપ્ત નકામો ન ગુમાવે, ઉદ્ધમ અને ઉદ્ધમથી થયેલાં કામ વિષે ગરખીઓ છે

ખીજ ભાગમાં વિદ્યા, ટેગવણીના કાવ્યા, ટેગવણી અભણુ સ્ત્રીને ધિક્કાર, સુઅય પાંચના વિષે, સારી શીખ સુણુવા વિષે ગરખીઓ છે

ત્રીજ ભાગમાં સુધરવા વિષે, સદ્ગુણ સજવા વિષે, સુનીતિ વધારવા વિષે, સસ વિષે, પરપુરુષ અને વ્યભિચાર ત્યાગ વિષે ગરખીઓ છે

અને ચોથા ભાગમાં સદ્ગુણી સજ્જની તથા સદ્મોધ શતક છે

કવિ નર્મદાશકરના સુધારાનો જુઓ અને કવિ દલપતરામની સ્વરણ નીતિનાં લખાણોનું મિશ્રણ આ નાના પુસ્તકમાં સુંદર રીતે દેખાય છે પહેલી જ ગરખીમાં પ્રાર્થના કરેલી છે કે —

“ દેશહિત દયાળુ કરાવ, નમુ તને હેતે રે,
જેથી ઉપજે આનંદ ભાવ, નમુ તને હેતે રે ”

ગરખી ૨૨ માં લખે છે

“ ઝાટ કૃષ્ણ-ગીતથી જેમ છે વળ્યો રે સોલ,
જેથી વધ્યો વ્યભિચાર કલેશ તો બળ્યો રે સોલ ”

ગરખી ૧૬ માં ‘સુધરવા વિષે લખે છે

“અપીને સાથે નારીઓ ભરો, વનિતા કરો જ સમાજ સુધરજે રનેહથી,
વાતો કરો સુધર્યા તણી, વળી કરજે સુધારા કાજ
દુષ્ટ ધાગ નડવા દેશને, જેથી પડતી થઈ છે બેન
જેથી કુસપ વધી ગયો, હરી લીધુ મુખ ને ચેન ”

પદર વર્ષ જેટલી વયમાં પણ ભાષા ઉપર સાગે કાણુ હોવાથી અને સ્વાભાવિક કવિત્વ હોવાથી પ્રાસ કે ચમક માટે તાણી બેઝાને

પ્રયત્ન કરેનો પણ જાણાતો નથી. પાણીના પ્રવાહની પેઠે ભાષા
ભાવને અનુસરી વહે છે દાખલા તરીકે

કેવળ પૈસામા નહી ચિત્ત જ જોડવું
તેમ ન કરવો ઝાઝો મ દી સોભ જો,
અમારી મુઆફરીમાં મરીને જવું,
નહી કરનારો એનો ડાઘ થોભ જો—
ક્ષણભગુ જાણીને તુ તો દેહને
ભજજે ભાવ ધરી ભગનાન જો,
નથી ભરોમો પળનો એમજ જાણજો
માટે કરજે મા તોફાન જો—ક્ષણભગુર૦

*

હિમ્મત — હિમ્મત હશે તે પીજાણતી,
આજમ ન મગે જેને કાંઈ અગ જો,
વખત નકામો કે દી જવા દે નહી,
કાંધો જેણે વેંમ તણો બહુ ભગ જો—
અજાની મારીનાં સુનક્ષણ સાંભળી,
તેવી યાના કરજે રૂડા કામ જો,
મદ્દગુણી યાવાનું જે ડાઘ ધરેજો,
શાણી નારી જણો તેનું નામ જો— સજ્જની૦

છેલ્લું કાવ્ય ‘સદ્બોધ-ચતક’ છે તે સ્ત્રીઓના નીતિશતકે
સમાન છે તેમાં અપ, નીતિ, ધીરજ, હિમ્મત, અત્ય, નિષ્કપટપણું
ભક્તિ, દેશદાઝ, સુધારો, ઉદયમ, કુસંગનો ત્યાગ, વિદ્યા, ગર્વનો ત્યાગ,
પરપુરુષત્યાગ, નાસ્તિકતાનો ત્યાગ, દયા, ધર્મપ્રેમ અથવેખન, અર્થ
ધટાડવું, ક્ષમા, પુણ્ય, નમ્રતા, વિનય, અજાનીનો મગ, મૂરખ નારીનો
ત્યાગ, જુગારનો ત્યાગ, મગણનો વિચાર, જ્ઞાનમાર્ગની શોધ, પતિ-

જાકિત, પાત્રદાન, પરમાર્થ પ્રેમ, ધ્યાન વધારવા લલામણુ વગેરે
વિષયો દૂકાર્માં સ્મરણુ રાખવા ધોળામાં ગાયા છે

“ ઉપાય ઘટતા આદરો, દેશ-હિતને કામ,
દેશનુ હિત ન ધારશે તે મૂરખનું નામ-વિશ્વાપિતા વદન કરુ
દેશ તણી સેવા કરો, ધરો પ્રીતિ ને જાવ,
મમતા આણી નેહથી, લહો એટલો જ્ઞાવ વિશ્વાપિતાં
પુરુષ પર એ નકંની, જાણો ખાણુ જરૂર,
એવા ક્ષણિક સુખમાં, કેમ જતો ચકચૂર વિશ્વં
ગર્વ નહિ ઉર આણતા, જની મદી પ્રીમત
કો દિન આવશે નારજો ! એહ લક્ષ્મીના અત વિશ્વં
રાખવી તો દયા દેહમા, હે ! શાણી ગુણવાન,
'દયા જ ધર્મનું મૂળ છે' ફેવત સત્ય પ્રમાણુ વિશ્વં
વિવેક રાખી વર્તજો, ગુણુ તણી ચર્ધ જાણુ,
ગરીમ જતોને આપજો, રૂડી રીતે માન વિશ્વં

*

વિનય વિધે હું શુ કહું, એ તો ગુણુ અમર,
નથી ગુણુ ખીજો અરે ! નારી ! એતી તુલ્ય વિશ્વં
જીવ જીવો નરમાસથી, રહી છે વચ્ચે દાત,
કોધ કરે ની દારમી, માર ખાય ધરી ખાત વિશ્વં

*

સજ્જની રત્ન સમાન છે, મણિ પારસ છે એહ,
લોહુ કચન થાય છે, તે તો જાણે તેહ વિશ્વં
ગંગા અમાન મુગમ છે, ખરુ ફલ હુ ચિત્ર
સુમિત્ર સુખ શુ વર્ણવુ ? કળા પરમ પવિત્ર વિશ્વં

*

કાળ ગતિ તો મોટી છે, નહીં એને દરકાર,
 આવ્યે ધડી નહીં મુકરો, માટે દરે વિચાર વિશ્વ
 તકેટ દરમો કે દદી, આપે તેવો લાભ,
 પ્રુપ્ય કરે તો તેમને, મળગે સત્-ધર્મ આજ વિશ્વ
 નવરી ખેસી રહોય નહિ, કારણુ રખત અમુદ્ય
 મોનું પશુ નહીં આવશે કે દી એની દુષ્ટ વિશ્વ
 સત્જનનીના પગ પૂજજે, એથી થાશે ઠીક,
 મજો અનીતિનાં વાદરો, કાદી શુદ્ધિ અરીક વિશ્વ

✱

નાના કરી મેવા મળે, એ તીરથનું સ્થાન,
 મોહિત થાનુ ન મૂરખી, બહુ યાજે શુભવાન વિશ્વ
 પરમારથ દરવા સદા, ધારો હર ઉમજ,
 ઈશ્વર પ્રીતિ મેળવો, કગ સદા સત્સંગ વિશ્વ
 વાચન-વ્યસન વધારજે, રાખી લીધુ મન,
 વાંચ્યાથી કહું છું થશે, કાહી તું વિકાસ વિશ્વ
 લક્ષણ સારાં રાખીને, દરો રૂડેરાં કામ,
 સત્જનનમાં વંખણાઓ તો, તોજ સત્જનની નામ. વિશ્વ

હાલ આ પ્રુસ્તકની છાપેલી પ્રત મળી શાન્તી નથી અને પચાસ
 વર્ષ પહેલાંના આ સમાજને અતિ ઉપયોગી પ્રુસ્તકનો કંઈક પરિચય
 વાંચનારને દરાવવાના હેતુથી વિસ્તૃત અવતરણો દાઢવામાં સ પ્રાચ્ય
 રહેના છતાં જરૂર જણાવાથી તેમ ક્યું છે આ 'સ્ત્રીનીતિ બોધક' ની

✱ પ્રમાદ અને અહ કારથી જ્ઞાન સુકાઈ જાય છે, શુષ્કજ્ઞાન ગણાય
 છે વિનય અને ભક્તિના રસસિંચનથી જ્ઞાનનાં મૂળ હૃદયમાં ઊડાં ઊતરે
 છે અને જ્ઞાન લીધું રહે છે —લેખક

ફરી આવૃત્તિ ને બહાર પડે તો મોટી ઉમ્મરે લખવાનું શરૂ કરનાર સ્ત્રીઓને અત્યંત ઉપયોગી નીવડે એમ લાગે છે;

હાલ કન્યાશાળાઓમાં આવતી ૫ નવવરામ લક્ષ્મીરામની બાળ ગરબાવળી કરતાં ભાષા સરળ અને સ્ત્રીસ્વભાવને અનુકૂળ તથા નીતિના ધોગ્યથી લખાયેલ 'સ્ત્રીનીતિ બોધક' પુસ્તક માતા-પિતાએ પોતાની પુત્રીને, બાઈએ પોતાની બહેનને અને પતિએ પોતાની ધર્મપત્નીને તથા સર્ગાવહાલાએ મગળ પ્રસંગોમાં કન્યાઓને અને વાંચતા શીખવાની બાવનાવાળી કે થોડું લાંબી સુવાન સ્ત્રીઓને બેટ આવવા લાયક છે

પાછળના એ ભાગ લખાયા જણાતા નથી આ પ્રથમ ભાગ જોતાં એમ અનુમાન થાય છે કે ને બન્ને ભાગ લખાયા હોત તો સ્ત્રીસાહિત્યમાં અગ્રભાગ લખવે તેના અથો શ્રીમદે લખ્યા હોત

'સ્ત્રીનીતિ બોધક' ને અતે જાહેર ખખરમાં લખેલું છે કે 'કાવ્યમાળા' એ નામનું એક સુનીતિ બોધક પુસ્તક મે રચીને તૈયાર કરેલું છે, જેની અદર એકમો ને આઠ કાવ્યો છે અને તેના ચાર ભાગ પાડેલા છે તેનું કદ બસો પૃષ્ઠ થશે અગાઉથી માહક થનાર પાસે રૂ. ૦-૧૦-૦ લેવામાં આવશે. નીતિદર્શક પુસ્તકોનો ફેલાવ થવાનો આધાર પ્રભુ પર રહે છે આ કાવ્યમાળા પ્રસિદ્ધ થઈ છે કે નહિ તેની માહિતી મળી નથી લખેલી નકન પણ મળી શકી નથી.

ટાંકતે એમ પ્રશ્ન થાય કે નીતિનાં પુસ્તકો લખવાની આ મહાપુરુષને સી જરૂર હતી? આત્મ અનુભવ વિષે કે ધર્મના મૂળ મુદ્દા વિસ્તારથી સમજાવવાની શરૂઆત કેમ ન કરી? તેનું સમાધાન શ્રીમદના સ. ૧૯૫૦ ચૈત્રવદ ૧૪ના પત્રમાં નીચેના લખાણમાં પ્રાપ્ત થાય છે

“ જે મુમુક્ષુ હવે ગૃહસ્થ વ્યવહારમાં વર્તતા હોય, તેણે તો અખંડ નીતિનું મૂળ પ્રથમ આત્મામાં સ્થાપવું જોઈએ, નહીં તો

ઉપદેશાદિનું નિષ્કળપણ થાય છે દ્રવ્યાદિ ઉત્પન્ન કરવા આદિમા સાગોપાંગ ન્યાય સપત્ત ગ્રંથો તેનું નામ નીતિ છે એ નીતિ મુકતા પ્રાણી જાય એવી દશા આવ્યેત્યાગ, વૈરાગ્ય ખરા સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે અને તેજ જીવને સત્પુરુષનાં વચનનું તથા આઝાધર્મનું અનુભુત સામર્થ્ય મહાત્મ્ય અને રહસ્ય સમજાય છે અને મર્ત્ય વૃત્તિઓ નિજપણે વર્તવાનો માર્ગ સ્પષ્ટ મિદ્ધ થાય છે "

૬

મોક્ષમાળા-ખાલાવખોધ

જેમ ગંગા નદી જીવ્યા હિમાચલ પર્વતના મગેરગ અને ઝગણનાં પાણીના પ્રવાહોને વહાવતી પથ્થરોના સમુદમાં થઈને અનેક આશ્રમો, ગામડાં, ગુફાઓ અને રહેરો તથા વન ઉપરન અને ક્ષેત્રોને ઉપકાર કરતી સપાટ પ્રદેશમાં મોટા પટ સહિત યમુના આદિ નદીઓમાં જળી સાગરમાં જઈને શમાય છે તેમ શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રુતી પ્રગ્ના પૂર્વે આરાધેલા અનેક મહાપુરુષોના ઉપદેશામૃતના સચ્ચના સરોવરમાંથી ઉદ્ભવી અનેક વિચયના પ્રયોગના વાંચનનો સાર સમઢી અનેક મુશ્કેલીઓ પટાવીને પોતાના પરિચિત-અપરિચિત નરનારીઓ, બાળક-યુવાન વૃદ્ધ, પુસ્તકાલય, શાળાઓ શિક્ષકો અને અનેક જમાનાની પ્રજાને ઉપકાર કરતી વિશાળ અનુભવ પ્રગટ કરતી મોક્ષમાર્ગને ઉપયોગી વૈરાગ્ય, વિવેક અને ઉપશમને વિસ્તારતી આત્માની અનંત શક્તિઓના નિધાનરૂપ મોક્ષમાં શમાય છે

વાંચન, સ્મરણ, વિચાર, નિર્ધાર અને તેનો વારવાર અભ્યાસ, ખાવના રૂપ પરિણુમાવવાથી જે અનુભવના આનંદની વૃદ્ધિ પોતાને પ્રગટતી તેની વાનગી રૂપ ખાનગી નોધ, પત્ર કે પુસ્તક આકારે પ્રગટ થતાં અન્ય જીવોને લાભ થતો તેવાં વખાણોનો સમૂહ 'શ્રીમદ્ રાજ્ય'દ્ર

પુસ્તકમાં થયેલો છે તેમાં પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થયેલી ‘પુષ્પમાળા’ છે. સોળ વર્ષ પહેલાંનાં લખાણોમાં એ ગણાય છે.

‘સ્રીનીતિ બોધક’માં અનીતિ ફર થાય અને નીતિ-સદાચાર પ્રત્યે પ્રેમ થાય તે પ્રકારે સત્ય, શીલ ઉદ્યમ આદિ વિષયોનો વિસ્તાર મર્યાદિત પ્રમાણમાં કર્યો છે અને આ ‘પુષ્પમાળા’માં સૂત્રાત્મક વાક્યોની શૈલીથી ધણો અર્થ દ્રઢ વાક્યોમાં સમાય તે પ્રકારે ૧૦૮ બોધ લખ્યા છે તે વાક્યો વાંચનારની બાહ્યવૃત્તિ રોગી પોતાને આજે કે હવે પછી શું કરવું ઘટે તે વિચારમાં પ્રેરે તેવાં છે વાંચનારની વિચારશક્તિ ઉત્તેજિત કરી, નબ્દસમૂહ પાછળ રહેલા અર્થ અને પરમાર્થના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરવાની પ્રેરણા કે એવા દ્રઢ પશુ તીક્ષ્ણ બાણની પેઠે જીડા ઉતરી જાય તેવાં તે વાક્યો છે આ વાક્યો છપાએલાં હોવાથી એકવાર વાંચી જનાથી પણ વિચારવાન મનુષ્યને તેનું મહત્ત્વ જણાયા વિના નહિ રહે એટલે તેમાંથી અનતરણ આપવા કરતાં માત્ર વાચવાની ભક્ષામણુ કરીને પરિણુ છુ છેલ્લા ૧૦૮માં બોલમાં પોતેજ જણાવ્યું છે, “હાંથી દૂર કે કુમાનુક્રમગમે તે સ્વરુપે આ મારી કહેલી પવિત્રતાનાં શુષ્પોથી છવાયેલી માળા પ્રભાતના વખતમાં સાંપકાળે અને અન્ય અનુકૂળ નિવૃત્તિએ વિચારવાથી મગનદાયક થશે વિશેષ શું કહું ?

‘મોક્ષમાળા’ વિષે મ, ૧૯૫૫ માં શ્રીમદે પોતે જણાવ્યું છે, ‘મોક્ષમાળા’ અમે સોળ વરસ અને પાંચ માસની ઉંમરે ત્રણ દિવસમાં રચી હતી ૬૭માં પાઠ ઉપર શાહી ઢોળાઈ જતાં તે પાઠ ફરી લખવો પડ્યો હતો, અને તોડેકાલે ‘બહુ પુણ્ય કરા પુજ્યીનું અમૃત્ય તાત્ત્વિક વિચારનું કાન્ય મુક્યુ હતું’,

“જૈનધર્મને વધાર્યું અમળવવા તેમાં પ્રયાસ કર્યો છે જિનોક્ત માર્ગથી કાંઈ પણ ન્યૂનાધિક તેમાં કશું નથી વાંતરાગ માર્ગ પર આબાલ-જુદની રુચિ થાય તેનું સ્વરૂપ સમગ્રપ, તેનું ખીજ હૃદયમાં રોપાય તેવા હેતુએ બાલાવમોધ રૂપ યોજના તેની કરી છે તે રીલી

તથા તે બોધને અનુસરવા પણ એ નમૂનો આપેલ છે એનો પ્રમાણબોધ ભાગ લિન છે તે કોઈ કરશે

“એ ઉપાતાં વિનબ થયેલ તેથી (અગાઉથી થયેલા) માહકોની આકુળતા ટાળના બાવનાબોધ’ ત્યાગપત્રી ગ્ની ઉપહારરૂપે માહકોને આપ્યો હતો

“ જાજા, લાંબા લેખથી કાંઈ જ્ઞાનની, વિદ્વતાની ટુનના ન થાય, પણ સામાન્યપણે જીવેને એ ટુનનાની ગમ નથી. ”

અ ૧૯૫૬માં ‘ મોક્ષમાળા ’ ની ખીજ આવૃત્તિના પ્રસંગે પોતે પ્રકાશને સૂચના કરી છે

“ હું મોક્ષમાળામાં શબ્દોત્તર અથવા પ્રમગ વિગેષમાં કાંઈ વાક્યાંતઃ કરવાની વૃત્તિ થાય તો કરશો ઉપોદ્ધાત આદિ લખવાની વૃત્તિ હોય તો લખશો જીવનચરિત્રની વૃત્તિ ઉપશંત કરશો

“ ઉપોદ્ધાતથી વાચકને, શ્રોતાને, અત્પ અત્પ મતાંતરની વૃત્તિ વિચ્છેદન થઈ જાતી પુરુષોના આત્મ-સ્વભાવરૂપ પરમધર્મનો વિચાર કરવાની મુશ્કેલી થાય એવો લક્ષ સામાન્યપણે રાખશો સદજ સૂચના છે શાંતિ

“ મોક્ષમાળાના પાઠ અમે માપી માપીને લખ્યા છે

“ ફરી આવૃત્તિ અમે સુખ ઉપજે તેમ પ્રયત્નો કેટલાંક વાક્ય (અડર લાઈન) નીચે લીટી દોરી છે તેમ કરવા જરૂર નથી

“ શ્રોતા-વાંચકને જનતાં સુધી આપણા અભિપ્રાયે ન દોરવા લક્ષ રાખવું શ્રોતા-વાંચકમાં પોતાની મેળે અભિપ્રાય ઉગવા દેવો સારાસાર તોલ કરવાનું વાચનાર-શ્રોતાના પોતાના પર છોડી દેવું આપણે તેમને દોરી તેમને પોતાને ઉગી શકે એવા અભિપ્રાયને થબી ન દેવો ”

એક પ્રૌઢ અનુભવી કેળવણીકાર જેમ પોતાની પહેલાંના જમાનાનો વિચાર કરી પૂર્વે થઇ ગયેલા કેળવણીકારોનો અનુભવ લક્ષમાં લઇ, પોતાના જમાનાની જરૂરિયાતો તથા બાવિ જમાનાની જરૂરિયાતો ઉપર પહોંચે તેટલી દીર્ઘદષ્ટિ મૂખ્ય માનવ સ્વભાવને લક્ષમાં લઇને માર્ગદર્શક મથો ગૂથે તથા શિક્ષણ પદ્ધતિ યોજે, તેથી પણ વિરોધ યોગ્યતા અને વિગેર દીર્ઘદષ્ટિથી શ્રીમદે મોક્ષ માળાની યોજના વિચારી તેની શરૂઆત કરી છે સામાન્ય કેળવણી લઈ શાળામાંથી ઉડી ગયેલા કે વિશેષ કેળવણી પામેલા નગ્નારીઓ તથા જેમણે લખવા વાંચવાનો પણ અભ્યાસ ન કર્યો હોય તેમ છતાં વિચાર કરી શકે તેવાં શક્તિવાળાં નરનારીઓની વિચાર શક્તિનો પ્રનાહ કયી દિગ્ગામાં વાળવો હિતકારી છે, શુ વિચારનાથી પોતાને અને પરને ઉપકારી જીવન તે ગાળી શકે, મનુષ્ય જન્મની મહત્તા અને સફળતા સમજવા તથા સાધવા તેમણે કેમ વર્તવું, મનુષ્યભવ પામેલો હારી જવાય તેવી બૂલવણીનાં કથા સ્થાનમે છે અને તે કેમ તજવાં-આદિ અનેક પ્રશ્નોના ઉકેલરૂપે કે મનુષ્યધર્મ અથવા આત્મધર્મની ઓળખાણ કરાવવા મોક્ષમાળાની તેઓએ સકનના વિચારી ત્વરાથી તેની શરૂઆત કરી ત્રણ ત્રિસમાં જ પ્રથમ પુસ્તક તૈયાર કરી જનસમાજને તેનો લાભ લેવા જાહેર કરેલું, તેનો લાભ લેવા અગાઉથી આહકો પણ મળી આવેલાં, પણ તે જમાનામાં છાપખાનાંની અનુકૂળતા હાલના જેટલી નહિ તથા અન્ય પગધીન પ્રસંગોને વશ પુસ્તક છપાતાં ઢીલ થઈ અને લગભગ બસો પાનાંનું પુસ્તક છપાઈને તૈયાર થઈ જતા ધણો વખત લાગશે તેથી આહકો અધીરા સ્વભાવથી અટકારો એમ પોતાને સમજવાથી પચાસ પાનાંનું એક નવું પુસ્તક રચી 'ભાવના બોધ' નામે પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કરી અગાઉથી મદદ કરનાર આહકોને બેટ તરીકે આપ્યું સોળ સત્તર વર્ષની ઉમ્મરમાં ટૂટી કાર્ય કુશળતા તથા જવાબદારીનું જ્ઞાન તેમને હતું તેની આ અચૂક પુરાવો છે

શાળાનાં પાઠ્ય પુસ્તકો તરીકે વાંચી જવાનું કે બાળી જવાનું આ પુસ્તક નથી પણ પરીક્ષા જીવન ઉપર અસર કરે છે તેથી વિશેષ મદદરતનું અને જીવનની સફળતાનું સાધન હોવાથી, તેનું મનન નિદિધ્યાસન કરી પોતાના દોષો દેખી તે દોષો દાગવામાં આ પુસ્તક દ્વારા શ્રી મદદ મળી ગઈ એમ છે તે વિચારી જીવન સુધારવાના સાધન તરીકે વાપરનાની બનામણુ આપતાં જે 'શિક્ષણ પદ્ધતિ અને મુખ્યમુદ્ધા' નામ રાખી પ્રથમ પ્રસ્તાવના લખી છે, તે શિક્ષકોએ, માખાપોએ અને વિચારવાન અભ્યાસીઓએ બહુ વિચારવા યોગ્ય છે

' મધ્યસ્થતાથી એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને મીત બોધનાનો ઉદ્દેશ છે આ પુસ્તક પ્રતિદ્ધ કરવાનો હેતુ ઉછરતા બાળ મુવાનો અવિ વેદી વિદ્યા પામી આત્મસિદ્ધિથી ભટ્ટ થાય છે તે ભટ્ટતા અટકાવવાનો પણ છે બહુ જીડા જીતરતાં આમોક્ષમાળા મોક્ષના કારણરૂપ થઈ પડશે

' પાઠક અને વાચક વર્ગને મુખ્ય બક્ષામણુ એ છે કે શિક્ષા પાઠ પાઠે કરવા કરતાં જેમ અને તેમ મનન કરના, તેનાં તાત્પર્ય અનુભવવાં જેમની સમજણમાં ન આવતા હોય તેમણે ચાતા શિક્ષક કે મુનિઓથી સમજવા અને એ જોગવાઈ ન હોય તો પાંચ સાત વખત તે પાઠે વાંચી જના એક પાઠ વાંચી ગયા પછી અર્ધ ઘડી તે પર વિચાર કરી અત કરેણું તે પૂછવું કે શું તાત્પર્ય મળ્યું ? તે તાત્પર્યમાંથી હેય (તજવા યોગ્ય) રોય (જાણવા યોગ્ય) અને ઉપાદેય (આલવા યોગ્ય) શું છે ? એમ કરવાથી આખો મથ સમજી શકાશે, હૃદય પ્રમળ થશે, વિચાર શક્તિ ખીનશે, અને જૈન તત્ત્વ પર રૂડી શ્રદ્ધા થશે. આ મથ કદ પઠન કરવા રૂપ નથી, પણ મનન કરવા રૂપ છે અર્થરૂપ કેળવણી એમા યોગ્ય છે તે યોજના બાળાધમોધ રૂપ છે, વિવેચન અને પ્રજ્ઞાવમોધ બાગ બિન્ન છે આ એમાંનો એક કકડો છે છતાં સામાન્ય તત્ત્વ રૂપ છે

કોઈ પણ ઉપયોગી પુસ્તક માટે આ ઉત્તમ ગિપ્સામણ છે હેય, જેય અને ઉપાદેવની કસોટી ઉપર ચળાનીને ચોપાનિયાં, માસિક કે અન્ય અથમાળાઓ વાંચવાની ટેવ ને વાંચકને પડે તો જીવનનો અમૂલ્ય નખત નિરર્થક અક્ષરો ઉકેનવામાં જતો ઘણો બચી જાય અને જેમાંથી વિશેષ મહત્ત્વ કરના યોગ્ય લાગે તેમાં તે વખતનો ઉપયોગ અવશ્ય થાય

મોક્ષમાળાનો પ્રથમ પાઠ પણ ‘વાંચનારને બનામણુ’ છે, તેમાં પણ પોતે જણાવ્યું છે

‘કેટલાક અચાન મનુષ્યો નહી વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકો વાંચીને અમૂલ્ય વખત વૃથા ખોઈ દે છે, જેથી તેઓ અવજો રસ્તે ચડી જાય છે આ લોકમાં અપકારિ પામે છે, અને પરલોકમાં નીચ ગતિએ જાય છે ’

‘તમે આ પુસ્તકનો વિનય અને વિવેકથી ઉપયોગ કરજો, વિનય અને વિવેક એ ધર્મના મૂળ હેતુઓ છે ’

‘તમને બીજી એક આ પણ બલામણુ છે કે, જેઓને વાંચતાં આવડતુ ન હોય, અને તેઓની ઇચ્છા હોય તો આ પુસ્તક અનુક્રમે તેમને વાંચી સમજાવવું ’

‘તમારા આત્માનુ આથી દિત થાય, તમને જ્ઞાન, શાંતિ અને આનંદ મળે, તમે પરોપકારી, દયાળુ, ક્ષમાવાન, વિવેકી અને શુદ્ધિશાળી થાઓ, એવી શુભ યાચના અહીં, ભગવાન પાસે કરી આ પાઠ પૂરો કરે છું ।’

બાળપ્રસ્તાવના, આશિષ અને સૂચના રૂપે પ્રથમ પાઠ જણાવી આ અચના પાવારૂપ ‘મર્’ માન્ય ધર્મ’ નામે ઉત્તમ કાવ્યમાં દયાનુ સ્વરૂપ કે ‘એ ભવતારક સુદર રાહ’ બતાવ્યો છે અને જીડો વિચાર કરના પણ સૂચના આપી છે ‘તત્કાલેથી એ ઓળખે તે જન પહેલે શાશ્વત સુખે. ’

જાતી પુરુષોનાં વચનોમાં અપૂર્વ અમલકાર રહેનો છે, તે આત્માને જાગૃત કરનાર છે કાઈ જીવ એકજ વાક્યથી આત્મજ્ઞાન પામ્યા છે અષ્ટાવકે જનકવિદેહીને 'બ્રહ્મ મત્ય, જગન્ મિથ્યા' એટલું જ જણાવતા પેગડે પગ અને બ્રહ્મ ઉપદેશ ની કહેવત પ્રમાણે તેમને આત્મસ્વરૂપ સમજાતાં વાર ન લાગી અને કાઈને માટે અનેક મર્યાદા ઉપદેશની જરૂર પડે છે તેમ કાંઈ યોગ્ય આત્માને 'દયા ધર્મનું મૂળ છે' કે 'અદિઆ પરમ ધર્મ' કે 'એમ વિચારતાં આત્મ ધર્મની ઓળખાણ થઈ જાય, તેવું પ્રથમ કાવ્ય અત્યંત મહત્વનું છે

કાંઈ કાંઈ નિચારવાનું જીવેને આ જગતની વિચિત્રતા વિચારતાં પણ આત્મજ્ઞાન થયું છે વર્તમાન સ્થિતિનો નિચાર કરતા પૂર્વ જનનું અમરણ થયું કે, અને તેથી પહેલાં હતો, હાલ છે અને અનંતકાળ સુધી રહેશે એના સામ્ય આત્માનું અસ્તિત્વ અને ઓળખાણ થયું છે તે નિચારમાં પ્રેરવા 'કર્મના અમલકાર' નામે ત્રીજો પાઠ બાળકોને સમજાવ તેની સગળ છતાં અમલકારક બાપામાં-જીવ બાંધેલાં કર્મ બોગવે કે-એ વિષે ચોક્કસ છે

બાંધેલાં કર્મથી જીવ છૂટી શકે છે અને અર્થ કર્મથી મુક્ત થઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રથમ માધન મનુષ્ય દેહ કે તેની મહત્તા આત્મધર્મ આરાધવાથી છે પણ મનુષ્યની આકૃતિથી નથી વાંદરાને પણ મનુષ્યને મળતી આકૃતિ કે વગેરે ઉપદેશથી તથા મહાપુરુષો અત્યંત વયમાં પણ આત્માને ઓળખી મનુષ્ય જીવન મધ્ય કરી મયા છે માટે મરણ આવતા પહેલાં એની જના માટે માનવદેહ 'નામનો પાઠ ચોથો મૂખ્યો છે

દૃષ્ટાંત અને કથાઓથી ઉપદેશની બીડી છાપ પડે કે કડવી પણ દિતકારી ગોળી ગોળે વિદ્યાગીને ખવરાવનાથી રુચિ સહિત બાળકો ખાઈ જાય છે તેમ શાસ્ત્રોમા પણ ઉત્તમ સિદ્ધાંતો સમજાવના કથાનકોનો ઉપયોગ થયેનો છે, 'ઉત્તરાધ્યાયન' નામના જૈન

શાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠિક નામના મહારાજને આતાથી મુનિના સમાગમે આત્મ પ્રકાશક બોધથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું તે વાત છે તે વાત આજના જમાનાનાં યુવાન-યુવતીઓને આકર્ષક લાગે તેવી ભાષા અને સૈદ્ધીથી ત્રણ પાઠમાં વર્ણવી સમ્યક્દર્શન કે આત્મજ્ઞાન માટે મનુષ્યદેહ ઉપરાંત આત્મજ્ઞાની ગુરુના હિપદેશની જરૂર છે તે સિદ્ધ કર્યું છે 'ભાનના બોધ' પ્રથમ છપાવ્યો છે તે પ્રથમાં પણ અગ્ર રણુ ભાવનાના ઉદાહરણમાં આ જ કથા પોતે મૂકેલી છે

જેણે નરકનું આયુષ્ય વાંધ્યું હતું એના શ્રેષ્ઠિક રાજાને પણ સદ્ગુરુનો યોગ થતાં ભાન ફરી ગયા અને આત્માનું ઓળખાણ થયું જીવનની દિશા બદલાઈ જતાં શ્રી મહાવીર સ્વામીના યોગે એના ધર્મભાવમાં રગાઈ ગયા કે નરકમાં જઈ આવી આનંદા કલ્પમાં તે પોતે તીર્થ કર બની અનેક ભવ્ય છત્રોના ઉદ્ધારક બનશે

જેમ રત્નની પરીક્ષામાં ભૂલ થાપ કોઈ ખાઈ જાય, તો હજારો કે લાખો રૂપિયાનું નુકસાન સહન કરવું પડે છે તેમ ગુરુને મહત્ત્વ કરવામાં ભૂલ આવે તો ધર્મને નામે ધાક પડે માટે સદ્દેવ અને સદ્ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવનાર ગુરુ સત્સ્વરૂપ એવું આત્મપ્રાપ્ત પુરુષ હશે તો તરવાનો માર્ગ હાથ આવશે એમ જાણી પછીના ચાર પાઠમાં સદ્દેવનું માહાત્મ્ય, સદ્ગુરુની યોગ્યતા અને મહત્તા તથા સદ્ધર્મનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં વર્ણવ્યું છે

પ્રથમ એ ગહન વિષય છે પરંતુ તેમાં પ્રવેશ કરનારનું મહત્વની આબતો તરફ લક્ષ દોરવા પૂરતા આ પાઠ લખેલાં છે પરંતુ જેમ જેમ જીવની યોગ્યતા વધે તેમ તેમ તેનો વિશેષ વિચાર કરી શકે તેમ છતાં આ ત્રણ તત્ત્વ-દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું સ્વરૂપ મથાર્થ જાણવાથી જ સત્ધર્મમાં પ્રવેશ થશે તથા આત્મજ્ઞાની ગુરુના બોધ વિના મથાર્થ સ્વરૂપે ત્રણે તત્ત્વો સમજવા મુશ્કેલ છે એટલું પણ દર્શાવી સમજાવ્યું તો તેવા ગુરુની રોધમાં આત્માર્થી જીવ ગહે અને અમ

કાર્યો કે અન્ય પ્રસંગોમા બધું જાન નહીં જના ન દે, એ લક્ષ્યથી દેહમા ત્રણે તત્વની માત્ર રૂપરેખા દર્શાવી છે 'પ્રજ્ઞાનમોષ' ની મહત્ત્વનામાં આ ત્રણે તત્વનો વિશેષ નિચ્છા દર્શાવનાનો અભિપ્રાય ગણ્યો નાગે છે

પછી સત્ત્વ ધર્મની પ્રાપ્તિ જોને થઈ છે તે ગૃહસ્થ કેવી રીતે વર્તે તેા ઉત્તમ ગતિ પામે તે નિષે મુનાત્મક પશુ મુદ્ગ માર્ગદર્શક પાઠ લખ્યો છે

જિનેશ્વરની ભક્તિ વિશે એ પાઠ અને ભક્તિ વિશે એક દાખ્ય લખ્યું છે તેમાંનો પ્રથમનો પાઠ અવાદ રૂપે લખેનો છે અને સત્ત્વેન જાને કહેના તે વિશે ચચા કરોને 'શુદ્ધ સમિચ્છાનદ અરૂપ મિદ્ધ ભગવાન તેમજ અર્વ દ્વ્યશ્ચરહિત, કર્મ મનહીન મુક્ત, પીતરાગ, મહા ભય રહિત, અર્વજ સર્વદર્શી, જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે' એમ સામિત કયું છે

તે વર્ષ સુધીની 'અમુચ્ચય નયચર્ચા' મા પોતે જણાવ્યું છે કે પ્રથમ જગતકર્તામાં શ્રદ્ધા હતી પછી જન્મમૂર્ખિના જોતોના સસર્ગથી તથા પ્રતિક્રમણાદિ પુન્નગ્રાના વાચનથી જિનેશ્વર દેવ ઉપર પશુ શ્રદ્ધા થઈ હતી પછીના વાળમા વગમ્ય અને વિચારના બળે એક જિનેશ્વર દેવ ઉપર શ્રદ્ધા દ' થયેલી અને બીજા શિવ વિષ્ણુ આદિ દેવોની ભક્તિ મોક્ષ આપે તેની લાગતી નથી એવી માન્યતા થયેની અપર આ પાઠમાં તેમણે રાંડી કેા મોક્ષમાળામાં પાઠ ૬૦, ૮૭ અને ૧૦૬ મા પશુ એ માન્યતા કેવા વિચારોથી થઈ છે તેનું કંઈક બ્યાન આપેલું છે, તે નીચેના ઉત્તારા નાંચનાથી અપર સમજાય છે

"બીજા ધર્મમતોમાં તત્વજ્ઞાન સુબધી ચચાર્થ સુક્ષ્મ નિચ્છાને નથી. કેટલાક જગતકર્તાનો બોધ કરે છે, જગતકર્તા પ્રમાણુ વડે સિદ્ધ થઈ શકતો નથી "

‘ પવિત્ર જૈનદર્શનને નાસ્તિક કહેનારાવાનાઓ એક મિથ્યા દલીલથી કાવવા ઇચ્છે છે, કે જૈનદર્શન આ જગતના કર્તા પરમેશ્વરને માનતું નથી અને જગતકર્તા પરમેશ્વરને જે નથી માનતા તે તો નાસ્તિકજ છે એવી માની લીધેલી વાત બદ્ધિ જતોને સીધ ચોટી રહે છે કારણ તેઓમા યથાર્થ વિચાર કરવાની પ્રેરણા નથી પણ જો એ ઉપરથી એમ વિચારમાં આવે કે ત્યાં જૈન જગતને અનાદિ અનત કહે છે તે કયા ન્યાયથી કહે છે ? જગતકર્તા નથી એમ કહેવામાં એમનું નિમિત્ત શું છે ? એમ એક પછી એક બેઠ રૂપ વિચાર્યો તેઓ જૈનની પવિત્રતા પર આવી શકે જગત રચવાની પરમેશ્વરને જરૂર સી હતી ? રચ્યુ તો સુખદુઃખ મુકવાનું કારણ શું હતું ? રચીને મોત શા માટે મુક્યુ ? એ લીલા કોને ખતાવવી હતી ? રચ્યુ તો કયા કર્મથી રચ્યુ ? તે પહેલા રચવાની ઇચ્છા હાં ન હતી ? ઇશ્વર કોણ ? જગતના પદાર્થ કોણ ? અને ઇચ્છા કોણ ? રચ્યુ તો જગતમાં એકજ ધર્મનું પ્રવર્તન રાખ્યું હતું, આમ બમણામાં નાખવાનો જરૂર સી હતી ? દદાપિ એમ માનો કે એ બિચારાની બૂલ થઈ ! હશે ! ક્ષમા કરીએ ! પણ એવું દોઢ-હાપણુ ક્યાંથી સૂઝ્યુ કે એને જ મૂળથી ઉખેડનાર એવા મહાવીર જેવા પુરોને જન્મ આપ્યો ? એના કહેલાં દર્શનને જગતમાં વિદ્યમાનતા હાં આપી ? પોતાના પગ પર હાથે કીને દુહાડો મારવાની એને શું અવશ્ય હતી ? એક તો જાણે એ પ્રકારે વિચાર અને યાત્રી બીજા પ્રકારે એ વિચાર કે જૈનદર્શન પ્રવર્તીને એનાથી કંઈ દૂષ હતો ? જગતકર્તા હોત તો એમ કહેવાથી એઓના લાભને કંઈ હાનિ પહોચતી હતી ? જગતકર્તા નથી, જગત અનાદિ અનત છે એમ કહેવામાં એમને કંઈ મહત્તા મળી જતી હતી ? — આવા અનેક વિચારો વિચારતાં જણાઈ આવશે કે જગતનું રચણ છે તેમજ તે પવિત્ર પુરુષોએ જણું છે એમાં લિન્ન ભાવ કહેવાનું એમને લેશ માત્ર પ્રયોજન નહોતું, સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જગતની રક્ષા

જેણે પ્રણીત કરી છે, એ રજકણથી કરીને આખા જગતના વિચારો જેણે સર્વ ભેદે કલા છે તેવા પુરુષોનાં પવિત્ર દર્શનને નામ્તિક કહેનારા કષ્ટ ગતિને પામશે એ વિચારતાં દયા આવે ॥”

“પ્રશ્ન આટલું તો મને નાગે છે કે મહાવીરાદિક જિનેશ્વરનું કથન ન્યાયના કાટા પર છે, પરંતુ જગતકર્તાની તેઓ ના કહે છે, અને જગત અનાદિ અનંત છે એમ કહે છે તે વિશે કષ્ટ કષ્ટ શકા થાય છે કે આ અમખ્યાત દીપસમુદ્રયુક્ત જગત રંગ બનાવ્યે કયાથી હોય ?

“ઉત્તર આપને ત્યાં સુધી આત્માની અનંત શક્તિની લેણ પણ દિવ્ય પ્રમાદી મળી નથી ત્યાં સુધી એમ લાગે છે, પરંતુ તત્ત્વજ્ઞને એમ નહીં લાગે ‘અમ્મતિ તર્ક’ આદિ પ્રયોગો આપ અનુભવ કરશો એટલે એ રાક્ષા નીકળી જશે

“પ્રશ્ન પરંતુ અમર્થ વિદ્વાનો પોતાની મૃદા વાતને પણ દૃષ્ટાંતાદિકથી મિશ્રાતિક કરી દે છે એથી એ ગુટી શરૂ નહીં પણ સંપૂર્ણ કેમ કહેનાય ?

“ઉત્તર પણ આને કષ્ટ મૃદા કથનાનું પ્રયોજન નહોતું, અને પળભર એમ માનીએ, કે એમ આપણને શકા થઈ કે એ કથન મૃદા હશે તો પછી જગતકર્તાએ એના પુરુષને જન્મ પણ ક્યાં આપ્યો ? નામભોજક પુત્રને જન્મ આપવા શું પ્રયોજન હતું ? તેમ વળી એ પુરુષો સર્વદા હતા, જગતકર્તા સિદ્ધ હોત તો એમ કહેવાથી તેઓને કષ્ટ હાનિ નહોતી ”

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર સ ૧૯૫૨ મા ૨૨મું તેમા પણ પોતે ઈશ્વર વિશે જણાવ્યું છે

“કર્તા ઈશ્વર કોઈ નહીં, ઈશ્વર શુદ્ધ સ્વભાવ,
અથવા પ્રેરક તે ગણ્યે, ઈશ્વર દ્વારા પ્રભાવ ”

“ભાવાર્થ—જગતનો અથવા જીવોનાં કર્મોનો ઈશ્વર કર્તા કોઈ છે નહિ, શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જેનો થયો છે તે ઈશ્વર છે, અને તેને જો પ્રેરક એટલે કર્મ કર્તા ગણીએ તો તેને દોષનો પ્રભાવ થયો ગણાવો જોઈએ માટે ઈશ્વરની પ્રેરણા જીવના કર્મ કરવામાં પણ કહેનાય નહીં.”

“જો ઈશ્વરાદિ કર્મના વળગાડનાર હોય તો તે જીવ નામનો વચ્ચે કોઈ પણ પદાર્થ રહ્યો નહિ ઋષિ પ્રેરણાદિ ધર્મે કરીને તેવું અસ્તિત્વ સમજાવું હતું, તે પ્રેરણાદિ તો ઈશ્વરકૃત હોય અથવા ઈશ્વરના ગુણ હોય તો પછી બાકી જીવનું સ્વરૂપ શું રહ્યું કે તેને જીવ એટલે આત્મા કહીએ? એટલે કર્મ ઈશ્વરપ્રેરિત નહીં પણ આત્માનાં પોતાનાં જ કર્મો હોવાં યોગ્ય છે

‘જિતેશ્વરની બક્ષિત ભાગ ગજો’ અને ‘બક્ષિતો ઉપદેશ’ એ બન્ને પાઠમાં ગદ્યપદ્ય દ્વારા ઉત્તમ નિમિત્તના સંયોગે આપણા ભાવ ઉદ્ભાસ ખામે છે અને તેનું ઉત્તમ રૂપ પ્રાપ્ત થાય છે, તે વિષે વિવેચન છે

લક્ષ્મી, મહાન કુટુંબ પુત્ર અને અધિકારી પ્રાપ્તિને લેખ મહત્તા માને છે તેમાં મહત્તાને બંને લઘુતા છે એમ આશિત કરી આત્માની મહત્તા તો સત્યવચન, વ્યા, ક્રમા, અહમ્યય, પરોપકાર અને સમતામાં રહી છે તે દર્શાવવા ‘ખરી મહત્તા’ નો પાઠ લખ્યો છે

‘જગતમાં માન ન હોત તો અહીં જ મોક્ષ હોત’ એ વાક્ય ની યથાર્થતા દર્શાવતું ભરત ચક્રવર્તીના બાઈ બાદુબજનું દર્શીત દેશમાં ‘બાદુબજ’ નામના પાઠમાં આપ્યું છે

પછી ‘ચાર ગતિ’ અને ‘સસાગને ચાર ઉપમા, નિપે નજી પાઠ આપી અસાર દુષ્ક્રમ્ય અને અસાર છે એમ ઉપદેશી વૈરાગ્યમાં પ્રવેશ કરાવ્યો છે અને તે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય તેવું ‘ચાર

ભાવના' વિશે અક્ષિપ્ત વિવેચન છે આ જ પાકનો વિસ્તાર કરી દેશતો અને પ્રમાણ શિક્ષાથી વિગેર વિવેચન કરી ' ભાવના બોધ ' નામના ન્યુ અથવા ગ્યના કરી છે

કાયોત્સર્ગ એટલે કાવાની ઉપેક્ષા કરી આત્મરૂપમા રહ્યાની પ્રતિજ્ઞા અમુક કાળ સુધી કરવી અને તેમાં ફેરી દેશતા ગાખવી તેનું દેશત ' દામદેવ આવક ' ના પાકમાં આપ્યું છે અને દાનના આરોગની ધર્મદેશતા એક પાઈ જેના લાભ માટે ધર્મશાખ કાઢે તેની છે તેનો ખેદ પ્રગટ કયો છે

— લોડ' બેદનના નિગધોની સ્મૃતિ કરાવે તેવો 'મલ' વિશે પાક છે તેમાં વસુરાગ અસત્ય બોધવાથી અધોગતિ પામ્યો તેની કથા પણ આપી છે

' અત્મગ ' વિશે જે નિમધના રૂપમાં લખાય છે તેવું અગ્રેષ્ઠ માહિત્યમાં ક્યાંય પણ મળી શકે તેવું નથી

' પગ્મિદને અ કાચવો ' એ વિશે બહુ અગ્રકાગ્ક અને વિચારવા યોગ્ય મૂચનાઓ સહિત સુભુમ અકવર્તીનું દેશત આપી પરિમદની અનિદતા દર્શાવી છે તથા પગ્મિદ એ પાપનું મૂળ છે, પાપનો પિતા છે એમ આગિત કયું છે

' તત્ત્વ સમજવું ' એ પાકમાં પોપટ પેઠે મુખપાકે શાસ્ત્રો કરે પણ અર્થ ન મળે તે ઉપર હાસ્યોત્પાદક દેશત આથે તત્ત્વવિચાર કરનારને સુખ આનંદ, નિવેક અને પરિણામે મહદ્ભૂત ફળ થાય છે તે વિશે અતિ મહત્ત્વની મૂચના કરી છે

' યતના ' વિશેના પાકમાં ગૃહસ્થે ગૃહકાર્યાદિમાં કાળજી રાખીને કામ કરવાથી ધણી જીવદિશા બચે છે તે ઉપગત આ લોકમાં અસ્વસ્થતા અગવડ, અનારોગ્યતા આદિ દૂર થાય છે અને પગલોકમાં દુખનાથી મહાપાપના ફળ બોગવવા પડતાં નથી, ઈત્યાદિ અનેક વ્યવહારુ મૂચનાઓ સહિત દેકામાં ધણ લખ્યું છે

‘રાત્રિભોજન’ ના પાઠમાં રાત્રિભોજનનો નિષેધ ધર્મશાસ્ત્રમાં અને આયુર્વેદ વગેરે વૈજ્ઞાનિક શાસ્ત્રોમાં કેમ કરેલો છે તેના કારણો આપી ‘ચાર પ્રકારના આહાર રાત્રિને વિષે ત્યાગવાથી મહત્ ફળ છે’ એ જિનવચનનું સમર્થન કર્યું છે

‘સર્વ જીવની રક્ષા’ વિશે બે પાઠ લખ્યા છે, ‘દયા એ જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે’ એ વિષે અનેક ધર્મોમાં વર્ણન હોવા છતાં દયાનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ મહાવીર ભગવાને નિરૂપણ કર્યું છે અને તેના અનુયાયીઓ આહીને છવ હથવાની લેણ છત્તે કરતા નથી તેનું કારણ ખરું ધર્મતત્ત્વ કે તેની શ્રદ્ધા કે તેનો ચોડો અંગ છે, વગેરે પ્રથમ ભાગમાં જણાવી બીજા ભાગમાં ઐશ્વિક રાજના માંસાહારી સામતોને માંસાહારનો ત્યાગ કરાવે તેની ભુદ્ધિશાળી અમલકુમાર પ્રધાને ચોળેડી ઉત્તમ સુક્તિની કથા આપેલી છે અને એવી શુભેચ્છા દર્શાવી છે ‘એમ જ તત્ત્વબોધને માટે યૌક્તિક ન્યાયથી અનાર્થ જેવા ધર્મવાદીઓને શિક્ષા આપવાનો વખત મળે તો આપણે કેવા ભાગ્યશાળી!’

૧૦ ‘પ્રત્યાખ્યાન’ એટલે અમુક વસ્તુ ભણી ચિત્ત ન કરવું એમ તત્ત્વથી સમજી હેતુપૂર્વક નિયમ કરવો નિયમ પાળવાની પ્રતિજ્ઞાથી મનને શુભ રાદમાં પ્રવર્તવાની મદ્દિત પ્રાપ્ત થાય છે તે એકામ વિચારશીલ અને વિવેકી બને છે વગેરે લાભ દર્શાવી, નિયમરહિત દશામાં પાળેલા સદાચાર કેવા શિથિલ હોય છે તેની સમજ ‘પ્રત્યાખ્યાન’ પાઠમાં આપી છે

‘વિનય વડે તત્ત્વની સિદ્ધિ છે’ એ પાઠમાં ઐશ્વિક રાજને વિદ્યા લેવા ચડાળને સિંહાસન પર બેસાડી પોતે સામા જીભા રક્ષા સારે ચડાળ પાસેથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ એ વિસ્મૃત કથા દ્વારા વિનય તત્ત્વ પામવામાં પ્રથમ જરૂરનો ગુણ જણાવ્યો છે

‘સુદર્શન ગો’ નામના તેનીસમાં પાઠમાં એક પત્નીવત પાળનાર સુદર્શન શ્રેડના ઉપર મોહ પામેલી અમલા રાણીએ તેને

ચગાવના કારણે મર્વ પ્રવલ્નો વ્યર્થ થયા ત્યારે તેના ઉપર આરોપ મૂકી તેને ફાંસીએ ચગાવવાનો દુકમ કાઢ્યો, પણ અહ્યર્થતા પ્રભાવથી ગુણા શીગડે તેનું ઝગદગતું સોનાનું ત્રિહાસન થયું એ કથા આપેલી છે

પાંડીના પાઠમાં ' અહ્યર્થ વિશે ' સુદર કાવ્ય છે તેની ઉત્તરી કડી

“ પાત્ર નિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન
પાત્ર થવા એવો સહ, અહ્યર્થ, મતિમાન । ”

‘ નમસ્કાર મત્ર ’ પાઠમાં પણ પરમેષ્ઠિનાં નામ મહિત પામેય પૂજ્ય પદના સ્મરણથી તેમના સ્વરૂપ, ગુણ આદિનો વિચાર થતાં આત્મકલ્યાણ થાય છે વગેરે કાગળો આપીને એ મત્રનો અવશ્ય કરીને વિમળ ભાવે જાપ કરવો એવી જનામણુ કરી છે

‘ અનાનુપૂર્વિ ’ પાઠમાં પિતા-પુત્રના સવાદ રૂપે નમસ્કાર મત્રમાં ચિત્ત એકાગ્ર કરી નિર્જરા કરવાના માધન તરીકે ‘ અનાનુપૂર્વિ ’ ના કાષ્ટકોવાળી નાની ચોપડીનો જોનો ઉપયોગ કરે છે તેનો પરમાર્થ સમજાવ્યો છે

‘ સામાયિક વિચાર ’ ત્રણ પાઠમાં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે સામાયિક એટલે સમભાવથી ઉત્પન્ન થતો જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ, મોક્ષમાર્ગનો લાભ, એવો અર્થ જણાવી દર્શ મનના, દર્શ વચનના, અને બાર કાયાના એમ બીજીસ દોષોના અર્થ એ ભાગમાં જણાવી, ત્રીજા ભાગમાં નિદોષ સામાયિક વિધિપૂર્વક કરવા સવિસ્તર સૂચના સહિત પ્રેરણા કરી છે

‘ પ્રતિક્રમણ વિચાર ’ પાઠમાં જે જે દોષ થયા હોય તે એક પાંખી એક અતરાત્માથી જોઈ જવા અને તેનો પશ્ચાત્તાપ કરી તે દોષથી પાછું વળવું તેનું નામ પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, એવો અર્થ જણાવી રૂઢિ માર્ગે થતી જોનોની આ આવશ્યક ક્રિયામાં કેટલું

માહાત્મ્ય છે તે જણાવી છેવટે લવામણુ જરી છે કે જેમ બને તેમ પ્રતિક્રમણુ ધીગજથી, સમગ્રજ એવી લાવાથી, શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને યત્નાપૂર્વક કરવું

‘ બીજારીનો ખેડ ’ નામની વાર્તા બે પાઠમાં આપી, અપ્ન સમાન આ સમાર અનિત્ય અને ચપળ છતાં મોહાંધ પ્રાણીઓ તેમા સુખ માને છે પણ પગિણામે ખેડ, દુર્ગતિ અને પશ્ચાતાપ પામે છે એવી શિખામણુ આપી છે તથા આત્મા અવિનાશી, અખડ અને નિત્ય છે એવો ઉપદેશ કર્યો છે

‘ અનુપમ ક્ષમા ’ નામના પાઠમાં સમભાવથી ક્ષમા રાખનાર મનુષ્ય બન્યાગર તરી જાય છે એ દર્શાવવા કૃષ્ણ વાસુદેવના નાના ભાઈ ગજસુકુમારની ઉત્તમ ક્ષમાની કથા આપી છે છેવટે જણાવ્યું છે કે તત્ત્વચાનીઓનાં વચન છે કે, આત્મા માત્ર સ્વસ્ત્રભાવમાં આવેલો જોઈએ અને તે આવ્યો તો મોક્ષ હથેળીમાં જ છે

‘ રાગ ’ નામના પાઠમાં ગૌતમ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન થવામાં અટકાવનાર, ભગવાન મહાવીરનાં અગોષાગ, વર્ણુ વાણી, રૂપ ઇત્યાદિ પરનો મોહ હતો એ વિષે કથાનો પ્રસંગ જણાવી, સમાર ઉપર પામર પ્રાણીઓનો રાગ અનંત કુખનું કારણ દર્શાવી છેવટે નિર્ણય કર્યો છે ‘ જ્યાં રાગ નથી ત્યાં દ્રેષ નથી આ માન્ય સિદ્ધાંત છે, રાગ તીવ્ર કર્મબંધનનું કારણ છે, એના ક્ષયથી આત્મસિદ્ધિ છે

‘ સામાન્ય મનોરથ ’ નામના કાવ્યમા સ્વરૂપના વિચાર સહિત બાર વ્રત અગીકાર કરી જ્ઞાન, વિવેક, વિચારની વૃદ્ધિ કરવાની તથા નન તત્ત્વનો ઉત્તમ બોધ સાંવવાની ભાવના સહિત મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તવાનો મનોરથ દર્શાવેલો છે,

‘ કપિન મુનિ ’ ની કથા ત્રણ ભાગમાં આપી તૃપ્ત્યાની કનિષ્ઠતા તથા અનંતતા જણાવી, તેના ત્યાગથી સતોષરૂપ કન્પટક દ્વારા

કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એવો ઉપદેશ કરતી સુદર કથા કહી છે

‘તૃષ્ણાની વિચિત્રતા’ વિશે કાવ્ય દ્વારા તૃષ્ણા, મમતા, જનન વય વધે તેમ, વધતી જાય છે પણ રાતિ થતી નથી એ વાત સુદર મનહર સુમાપિત પદ્યમા સમજાવી છે

‘પ્રમાદ’ નો પાક નિમગ્નતા રૂપમાં ઉત્તરાધ્વનન મૂલના ‘દુમપત્ર’ અધ્યયનના આગ્રુપ અસરકારક રીતીથી લખાયો છે “અતિ વિચક્ષણ પુરુષો સસારની મત્રોપાધિ ત્યાગીને અહોરાત્ર ધર્મમાં સાવધાન થાય છે, પગતો પણ પ્રમાદ કરતા નથી વિચક્ષણ મુરુષો અહોરાત્રના થોડા ભાગને પણ નિરતર ધર્મકર્તવ્યમા ગાળે છે, અને અવસરે અવસરે ધર્મ કર્તવ્ય કરતા રહે છે પણ મૂરુ પુરુષો નિદ્રા, આહાર, મોજમોખ અને વિક્રયા તેમજ રગરાગમાં આયુ વ્યતીત કરી નાખે છે, એનું પરિણામ તેઓ અધોગતિરૂપ પામે છે, એક પણ પણ વ્યર્થ ખોવાયો એક ભવ હારી જવા જેવું છે, એમ તત્વની દષ્ટિએ સિદ્ધ છે.”

‘વિવેક એટલે શું?’ એ પાક ગુરુ-શિષ્યના સવાલ રૂપે ‘વિવેક એ જ ધર્મનું મૂળ અને ધર્મ રક્ષક છે’ તે સમજાવવા લખ્યો છે તેમા ગુરુ વિવેકનો સૂક્ષ્મ પણ સુદર અર્થ સમજાવે છે “સસારના સુખો અનતીવાર આત્માએ ભોગવ્યા છતાં તેમાથી હલુ પણ મોહ ટલ્યો નહી, અને તેને અમૃત જેવો ગણ્યો એ અવિવેક છે, કારણ સસાર કડવો છે કડવા વિપાકને આપે છે, તેમજ વૈરાગ્ય જે એ કડવા વિપાકનું આવવ છે, તેને કડવો ગણ્યો, આ પણ અવિવેક છે જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણોને અજ્ઞાન-દર્શન જેરી લઈ જે મિશ્રતા કરી નાખી છે તે જાળખી ભાવ-અમૃતમા આવવું, એનું નામ વિવેક છે”

‘સામાન્ય નિત્ય નિયમ’ પાઠમાં આખા દ્વિસમાં ધર્માત્મા ગૃહસ્થે પાળવા યોગ્ય સદાચાર દૃકામાં જણાવ્યો છે “વિશેષ વિચારવાથી અને તેમ પ્રવર્તવાથી તે વિશેષ મંગલાદયક અને આનંદજારક થશે’

‘ક્ષમાપના’ એ ગઘપ્રાર્થનાનો પાઠ છે દરરોજ આત્માથી જીવે તે પાઠ જણાવવા યોગ્ય છે તેમાં પોતાના દોષો અત્યંત લઘુતાથી ભગવાનની સમક્ષ ગુણુ કરી પોતાનું અનાયપણું દર્શાવ્યું કે તથા ભગવાનનું, ભગવાને કહેલા ધર્મનું અને તેમના મુનિનું શ્રદ્ધા ગ્રહણ કરી, સર્વ પાપથી મુક્ત થવાની અભિલાષા અને પાપનો પશ્ચાતાપ કરી, સૂક્ષ્મ વિચારથી ઊંડા ઊતરી ભગવાનના સ્વરૂપના વિચારથી પોતાના સ્વરૂપની ખાત્રી કરી, ભગવાને કહેનાં તત્ત્વોમાં નિશ્ચય થવાની અને ભગવાને કહેનાં માર્ગમાં અહોરાત્ર ગહેવાની વૃત્તિ વાગ્યી છે અતે પશ્ચાતાપથી કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઇચ્છી છે હજારો નગનારીઓ આ પાઠ મુખપાઠ કરી દરરોજ નિયમિતપણે પ્રાર્થના કરે છે, એવો હિતમ આ પાઠ છે

‘વૈગમ્ય એ ધર્મનું સ્વરૂપ છે’ એ પાઠમાં સાયધર્મ તરફ વાંચનારનું લક્ષ કરાવવા કંઈકે પરીક્ષક શુદ્ધિ જામત થાય તે પ્રકારે દૃકામાં અસરકારક ઉપદેશ છે “આ જગતમાં અનેક ધર્મમતો આવે છે, તે મંગધી અપક્ષપાતે વિચાર કરતાં આમળથી આટલું વિચારનું અવશ્ય છે કે, જ્યાં સ્ત્રીઓ ભોગવવાનો ઉપદેશ કર્યો હોય, લક્ષ્મીલીલાની શિક્ષા આપી હોય રંગ, રાગ, ગુનતાન અને એશ આરામ કરવાનું તત્ત્વ જતાવ્યું હોય ત્યાં આપણા આત્માની સત્તા સંતિ નથી, કારણ એ ધર્મમત ગણીએ, તો આખો સંસાર ધર્મ મતયુક્ત જ છે તત્ત્વજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ આત્મા મસારમાં વિન્યાદિક મહિનતાથી પર્યટન કરે છે તે મહિનતાનો ક્ષય વિશુદ્ધ ભાવજગથી હોવો જોઈએ, અહીં તો તત્ત્વરૂપ સાચું અને વૈરાગ્યરૂપી જગ વડે,

ઉત્તમ આચારરૂપ પત્થર પર, આત્મચરિત્રને ધોનાર નિમિત્ત ગુરુ છે આમાં જો વૈરાગ્યજન ન હોય તો ખીજા બધા માહિત્યો કંઈ કરી શકતાં નથી, માટે વૈરાગ્યને ધર્મનું સ્વરૂપ કહી શકાય અર્હત પ્રણીત તત્ત્વ વૈરાગ્ય જ બોધે છે, તો તે જ ધર્મનું અર્થ ગણવું

“ ધર્મના મતભેદ ” વિષે ત્રણ પાઠમાં પ્રશ્નોત્તર રૂપે પરીક્ષક શુદ્ધિ કેળવાય તેવી ચર્ચા કરેલી છે વેદાંત સંખ્ય, બૌદ્ધ, ન્યાયમત વૈશેષિક, ગણિતપથ, વૈષ્ણવ, ઇસ્લામી, ક્રાઈસ્ટ મતના ઉપદેશકો પોતાનું કહેવું મત અને બાળીના બધા અસત્ય, કુતર્કવાદી છે એમ માની યોગ્ય અયોગ્ય ખડન કરે છે, ત્યારે આપણે શો વિચાર કરવો ? અનેક ધર્મના મતભેદનું કારણ શું ? ” તેનું અમાધાન એમ છે કે તે ધર્મમતનાળાઓની ન્યાસુધી શુદ્ધિની ગતિ પહોંચી ત્યાસુધી તેમણે વિચારો કર્યાં અનુમાન તર્ક અને ઉપમાદિક આધાર વડે તેઓને જે કયન સિદ્ધ જણાયું તે પ્રત્યક્ષ રૂપે જાણે સિદ્ધ છે એવું તેમણે દર્શાવ્યું જે પક્ષ લીધો તેમાં મુખ્ય એકાંતિક વાદ લીધો, બકિત, નીતિ, જ્ઞાન, ક્રિયા આદિ એક પક્ષને વિશેષ લીધો, એથી ખીજા માનવા યોગ્ય વિષયો તેમણે દૂષિત કરી દીધા વળી જે વિષયો તેમણે વર્ણવ્યા તે સર્વ ભાવભેદે તેઓએ કંઈ જાણ્યા નહોતા, પણ પોતાની શુદ્ધિ અનુસાર બહુ વર્ણવ્યા તાર્કિક સિદ્ધાંત દર્શનાદિકથી સામાન્ય શુદ્ધિવાળા આગળ કે જડભરત આગળ તેઓએ મિદ્ધ કરી બતાવ્યો. કાર્તિક, લોકહિત કે ભગવાન મનાવાની આકાક્ષા એમાંની એકાદિ પણ એમના મનની ભ્રમણા હોવાથી અત્યુચ્ચ ઉચ્ચમાદિથી તેઓ જય પામ્યા કેટલાકે શૃંગાર અને લોપ્તચિત સાધનોથી મનુષ્યોનાં મન હરણ કર્યા દુનિયા મોહમાં તો મૂળે રૂખી પડી છે, એમલે એ ઇચ્છિત દર્શનથી ગાડર રૂપે યદને તેઓએ રાજી થઈ તેનું કહેવું માન્ય રાખ્યું, કેટલાકે નીતિ, તથા કંઈ વૈરાગ્યાદિ ગુણ દેખી તે કયન માન્ય રાખ્યું પ્રવર્તકની શુદ્ધિ તેઓ કરતા નિશેષ હોવાથી તેને પછી ભગવાન રૂપ જ

માની લીધા, કેટલાકે વૈરાગ્યથી ધર્મમત દેનાવી પાછળથી કેટલાંક સુખશીલિયાં બાધનનો બોધ ખોશી પોતાના મતની શ્રદ્ધા કરી પોતાનો મત સ્થાપન કરવાની બ્રમણાએ અને પોતાની અપૂર્ણતા ઇત્યાદિક ગમે તે કાગળથી બીજાનું કહેવું પોતાને ન રમ્યુ એટલે તેણે જીવન ગહ કાઢ્યો. આમ અનેક મતમતાંતરની જાળ થતી ગઈ ચારપાચ પેઢી એક ધર્મમત રહ્યો એટલે પછી તે કુળધર્મ થઈ પડ્યો. એમ મથળે મથળે થતું ગયું.

“ વેદ સિવાયના બીજા મતોના પ્રવર્તકોના ચરિત્રો અને વિચારો ઇત્યાદિક જાણવાથી તે મતો અપૂર્ણ છે એમ જણાઈ આવે છે વર્તમાનમાં જે વેદો છે તે ધણા પ્રાચીન ગ્રંથો છે તેથી તે મતનું પ્રાચીનપણું છે, પરંતુ તે પણું હિસાબે કમીને કુપિત હોવાથી અપૂર્ણ છે તેમજ સરાગીનાં વાક્ય છે એમ સ્પષ્ટજણાય છે.

“ જે પૂર્ણ દર્શન વિષે અને કહેવાનું છે તે જોઈ એટલે નીરાગીના સ્થાપન કરેલા દર્શન વિષે છે એના બોધદાતા સર્વશ અને સર્વદર્શી હતા કાળમેદ છે તો પણ એ વાત સિદ્ધાંતિક જણાય છે દયા, ઘણમય, શીત, વિવેક, વૈરાગ્ય જ્ઞાન, ક્રિયાદિ એના જેવાં પૂર્ણ એકેએ વર્ણવ્યા નથી, તેની સાથે શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન, તેની કોટિઓ જીવના અવન, જન્મ, મતિ વિમલમતિ, યોનિદ્વાર, પ્રવેશ, કાળ, તેનાં સ્વરૂપ-એ વિષે એવો સૂક્ષ્મ બોધ છે કે જે વડે તેની સર્વજ્ઞતાની નિશ્ચયતા થાય. તેઓના કેટલાક સિદ્ધાંતો એવા સૂક્ષ્મ છે કે જે એકેક વિચારતા આખી જિંદગી વહી જાય બહુ મનનથી મર્મ ધર્મમત જાણી પછી જીવના કરનારને આ કથન અનસ્ય સિદ્ધ થશે.

“ સુખ વિષે વિચાર ” બહુ મનન કરવા યોગ્ય કથા છે પાઠમાં ચોક્કસ, મહાપુરુષના જીવનની છાપ જેમ વાંચક વર્ગે ઉપર અજાણ પડે તેમ લખી છે એક ગરીબ વ્યાજાણ કેવું સુખ દેવ પાસે માગવું તે શોધવા પ્રવાસ કરી યાદી ગયો પણ કોઈ ખરો સુખી જણાયો.

નહિ એવટે દ્વાગિકાના એક મહા ધનાઢ્યને ત્યાં જઈ ચલ્યો અને
 તેને સુખી બોધ નિશ્ચય કરે છે કે હવે તપ કરીને જો હું માગુ તો
 આ મહા ધનાઢ્ય જેવું જ મરણુ માગુ, બીજી આહના કર નહિ,
 એ વિચાર આજણી તે ધનાઢ્યે જણાવ્યું કે " મારો મિદ્ધાત તો
 એવો છે કે જગત દુખથી કરીને દાઝતું છે તમે મને સુખી જુઓ
 છો પરંતુ સાતવિક રીતેહુ સુખી નથી " એમ કહી પોતાનું
 વૃત્તાત તેને જણાવે છે, તેમા સસારની અનેક વિદખનાઓમાં
 ટાટ્યાવધિ ધનનો નાશ થતાં થયેલાં દુખ, કુટુંબીઓના વિયોગના
 પડવાં દુખ, કરી પરદેશના દુખ વેડી ધન કમાવા કરેના પુરત્રાથ,
 તેની માથે કરવા પડેલાં પાપ અને સહન કરેના દુખ, કુટુંબીઓના
 વિયોગ વડ વગર દમડીએ જાવે જે વખતે તે ગયો તે વખતની
 સ્થિતિ અગ્રાન દષ્ટિએ આખમાં આસુ આવે તેવી વર્ણવી જણાવ્યું
 કે ' આ વખતે પણ ધર્મમાં લક્ષ રાખ્યું હતું, દિવસનો અમુક ભાગ
 તેમાં રાકતો હતો, તે લક્ષ્મી કે એવી લાવ્યે નહિ, પરંતુ સસાર
 દુખથી એ તારનાર સાધન કે એમ ગણીને મોતનો ભય લાગ્યું પણ
 દૂર નથી માટે એ કર્તવ્ય જેમ બને તેમ ત્વરાથી કરી લેવું, એ
 મારી મુખ્ય નીતિ હતી દુરાચારથી કંઈ મુખ્ય નથી, મનની તૃપ્તિ
 નથી અને આત્માની મલિનતા છે એ તત્ત્વ જાણી મે મારુ લક્ષ
 દોરેવું હતું ' પછી પોતાની સમૃદ્ધિ તથા વર્તમાન સુખ અને
 સદાચારના નિયમો પાલનજીને જણાવી કહ્યું ' હું બહુ વિચારી
 વિચારી આપાર વહીવટ કરતો હતો, તો પણ મારે આગબોપાધિ,
 અનીતિ અને લેશ પણ કપટ સેવવું પડ્યું નથી, એમ તો નથીજ
 અનેક પ્રકારનાં આરભ અને કપટ મારે સેવવાં પડ્યા હતા આપ
 જો ધારતા હો કે દેવોપાસનથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવી, તો તે જો પુણ્ય
 ન હોય તો કંઈ કાળે મળનાર નથી પુણ્યથી પામેલી લક્ષ્મી વડે
 મહારભ કપટ અને માન પ્રમુખ વધારવાં તે મહા પાપના કારણ
 છે, પાપ નરકમાં નાંખે છે, પાપથી આત્મા મહાન મનુષ્ય દેહ

એળે ગુમાવી દે છે લક્ષ્મીની અને તે વડે આખા સસારની ઉપાધિ ભોગવવી તે હું ધારુ છું કે વિવેચી આત્માને માન્ય ન હોય. જેમ આપની ઇચ્છા હોય તેમ કરો. આપ વિદ્વાન છો હું વિદ્વાનને ચાહું છું આપની અઘિલાષા હોય તો ધર્મધ્યાનમાં પ્રસક્ત થઈ સદકુટુંબ અઘી ભલે રહો.”

૫૭ી પોતાના સામાન્ય વિચારો તે બ્રાહ્મણને કહે છે

“જેઓ માત્ર લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવામાં કપટ લોભ અને માયામાં મૂકાયા પડ્યા છે તે બહુ દુઃખી છે તેનો તે પૂરો ઉપયોગ કે અધૂરો ઉપયોગ કરી શક્તા નથી માત્ર ઉપાધિ જ ભોમવે છે તે અમખ્યાત પાપ કરે છે તેને કાળ અચાનક ઉપાડી જાય છે અધોગતિ પામી તે જીવ અનંત મસાર વધારે છે મળેલો મનુષ્યદેહ નિર્માણ કરી નાખે છે જેથી તે નિરતર દુઃખી જ છે

“જેઓએ પોતાનાં ઉપજીવિકા જેટલાં આધન માત્ર અસ્થા રાખી રાખ્યા છે, શુદ્ધ એક પત્નીવ્રત, સતોષ પરાત્માની રક્ષા, ધર્મ, નિયમ, પરાયકાર, અસ્થ રાગ, અ પ દ્રવ્યમાયા અને સત્ય તેમજ ગાત્રાધ્યયન રાખેલ છે, જે સત્પુરુષોને સેવે છે, જેણે નિર્ઘ્રીયતાનો મનોરથ રાખ્યો છે, બહુ પ્રકારે કરીને સસારથી જે ત્યાગી જેવા છે, જેના વૈરાગ્ય અને વિવેક ઉત્કૃષ્ટ છે તેના પુરૂષો પવિત્રતામાં સુખપૂર્વક કાળ નિર્ગમન કરે છે

“સર્વ પ્રકારના આરભ અને પરિગ્રહથી જેઓ રહિત થયા છે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી જેઓ અપ્રતિમધર્મો વિચર છે, શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે જે સમાન દષ્ટિવાળા છે અને શુદ્ધ આત્મધ્યાનમાં જેમનો કાળ નિર્ગમન થાય છે અથવા સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં જે લીન છે એના જિતેન્તિય અને જિતધ્યાય તે નિર્ઘ્રીયો પરમ સુખી છે

‘ મર્વ ધનધાની કર્મનો ક્ષય જેમણે કર્યો છે, ચાર કર્મ પાતળા જેનાં પડ્યાં છે, જે મુક્ત છે, જે અનતગાની અને અનતર્શી છે, તે તો અપૂર્ણ સુખી જ છે મોક્ષમા તેઓ અનત છત્રનના અનત સુખમાં મર્વ કર્મનિરક્તતાથી બિરાજે છે

“ આમ મત્સ્યરોએ કહેવો મત મને માન્ય છે, પહેલો તો મને ત્યાગ્ય છે બીજો હમણા માન્ય છે, અને ઘણે ભાગે એ ગ્રહણ કરવાનો મારો બોધ છે ત્રીજો બહુ માન્ય છે, અને ચોથો તો મર્વમાન્ય અને સચ્ચિત્ત અરૂપ છે

“ જે વિવેકીઓ આ સુખ સબધી વિચાર કરશે તેઓ બહુ તત્ત્વ અને આત્મશ્રેણીની ઉત્કૃષ્ટતાને પામશે એમાં કહેવા અપારબી નિરાશબી અને મર્વમુક્ત લક્ષણો લક્ષપૂર્વક મનન કરવા જેવાં છે જેમ બને તેમ અપારબી ચર્ષ મમલાવથી જનસમુદાયના હિત બાધી નણવું, પગેપકાર દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતાનું સેવન કરવું એ બહુ સુખદાયક છે નિર્મયતા વિષે તો નિશ્ચય કહેવાનું નથી મુક્તનાત્મા અનત સુખમય જ છે ’

‘ અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર ’ નામના કાવ્યમાં મનુષ્યભવની દુર્લભતા દર્શાવી તે વ્યર્થ નહીં ન જાય કાલ્પનિક સુખ મોઘવામાં મોક્ષમાધન રહી ન જાય તે વિષે ચેતવણી આપી છે, સસારમાં લક્ષ્મી, અધિકાર કુટુંબ પરિવારની વૃદ્ધિને મહાભાગ્ય માનવામાં આવે છે અને તે માટે આખો મનુષ્યભવ હારી જાય છે તેનો વિચાર કરવા સૂચના જણાવી આત્મિક આનંદ ગમે ત્યાંથી પ્રાપ્ત કરવા સૂચવ્યું છે આત્મવિચાર હશે તેવો વિચાર પ્રેરતાં જણાવે છે

“ હુ કોણ છું ? ક્યાંથી ચલ્યો ? શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું ?
કોના સબધે વળગણું છે ? રાખુ કે એ પરિહર ?

એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાત બાવે જો કર્યા,
તો સર્વ આત્મિક ગાનનાં સિદ્ધાંત-તત્ત્વ અનુભવ્યાં ”

કોઈ આત્મઅનુભવી પુરૂષના વચન ઉપર નિશ્ચય કરવાથી
આત્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે એમ જણાવી, છેલ્લી બે લીટી હવેમા
લખી રાખવા યોગ્ય લખી છે

“ રે ! આત્મ તારે ! આત્મ તારે ! શીઘ્ર એને ઓળખો
સર્વાત્મમાં સમ દષ્ટિ દો આ નયનને હુ થે લખો ’

‘ જિતેન્દ્રિયતા ’ પાઠ નિબંધના રૂપે મનને વશ કરવા વિશે
બહુ ઉપયોગી સૂચનાઓ સહિત લખાયેલો છે

“ મન કોઈથી જ અકસ્માત જીતી શકાય છે, નહીં તો ગૃહસ્થા
શ્રમે અભ્યાસે કરીને જીતાવ છે એ અભ્યાસ નિર્મયતામાં બહુ થઇ
શકે છે, જતાં સામાન્ય પરિચય કરવા માગીએ તો તેનો મુખ્ય માર્ગ
આ છે કે તે જે દુરિચ્છા કર તેને બૂલી જવી, તેમ કરવું નહિ તે
ત્યારે શબ્દ અર્ગાદિ વિલાસ છૂટે, ત્યારે આપવા નહીં દેકામા
આપણે એથી દોરાવું નહીં પણ આપણે એને દોરવું મોક્ષમાર્ગ
ચિત્ત-ન્યામાં રોકવું જિતેન્દ્રિયતા વિના સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ ઉભી
જ રહી છે ત્યારે ન ત્યાગ્યા જેવો થાય છે લોકલક્ષણો તેને
સેવવો પડે છે માટે અભ્યાસે કરીને પણ મનને સ્વાધીનતામાં લઇ
અવશ્ય આત્મસહિત કરવું

“ ધ્વજચર્યની નવ વા. એ પાઠમાં ધ્વજચર્યરૂપી એક મું ૨
ઝાડ અને તેને રક્ષા કરનારી ૧૧ વિધિઓ તેને નવ વા.નું ૩૫
આપી આચાર પાળવામાં વિશેષ સ્મૃતિ રહી શકે એવી સ ગતા કરી છે

‘ સનતકુમાર ’ નું ચરિત્ર અશુચિજાવના દર્શાવવા બે પાઠમાં
લખ્યું છે સનતકુમાર ચક્રવર્તીનું ૩૫ જેવા બે દેવો અર્ચમાંથી
આવ્યા હતા, જોઈને આનંદ પામ્યા પરંતુ પૂવનાં પાપને લઈને

તથા આ કાયાના મદ સજધી મેળવણુ થનાથી બે ધડીમાં ચક્રવર્તીની કાયા ઝેરમય થઈ ગઈ, “ કાયાનો આવો પ્રપચ જોઈને સનત્કુમારને અત કરણુમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો આવીને આવી અશુચિ સ્ત્રી, પુત્ર મિત્રાદિના શરીરમાં રહી છે, એ સમગ્ર મોહ માન કળ્યા યોગ્ય નથી, એમ વિચારી તે છ ખડની પ્રભુતા ત્યાગી આવી નીકળ્યા. સાધુરૂપે જ્યારે વિચરતા હતા ત્યારે તેઓને મહારોગ ઉત્પન્ન થયો. અત્યત્વની પરીક્ષા લેનારે કોઈ દેવ ત્યાં વૈદરૂપે આ-રો ને કંઈ જોઈ જોઈ હોય તો તત્કાળ હું તે રોગને ટાળી આપુ સાધુ બોલ્યા “હે ! વૈદ કર્મરૂપી રોગ મહાહિન્ન છે, એ રોગ ટાળવાની તમારી જો સમર્થતા હોય તો બને મારો એ રોગ ટાળો, એ સમર્થતા ન હોય તો આ રોગ બને રસો, મગમૂન, નર્ક, હાડ, માસ, પડ અને સ્તેષ્ઠમથી જેનું બધારણુ ટકયુ છે, ત્યારથી માન જેની મનોહરતા છે તે કાયાનો મોહ, ખરે । વિશ્વમ જ છે ’

‘ બત્રીશ યોગ ’ આત્માને હિજ્જવળ કરવા માટે બત્રીશ બોન આ પાઠમાં જણાવ્યા છે એક યોગ અમૂલ્ય છે સવગા અમૂલ્ય કરનાર પશ્ચિમામે અનંત સુખને પામે છે જેમ- મમત્વનો ત્યાગ કરવો શુભ તપ કરવું, સમગ્રીત શુદ્ધ રાખવું, શુદ્ધ કરણીમાં આનંદ ધાન થવું, આપત્તિકાળે પણ ધર્મનું દૃઢ ત્યાગવું નહીં મરણકાળે આરાધના કરવી ઇલાદિ

‘ મોક્ષસુખ ’ નામના પાઠમાં સાઆધારે એક કથા લખી છે ભગવાનને ગૌતમસ્વામીએ મોક્ષના અનંત સુખ વિષે પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે ભગવાને ઉત્તરમાં કહ્યું “ ગૌતમ, એ અનંત સુખ હું જાણુ છું પણ તે કહી શકાય એવી અહીં આગળ કઈ ઉપમા નથી, જગતમાં એ સુખના પુલ્ય કોઈ વસ્તુ કે સુખ નથી, ”

એક ભીંચે રાજાને વનમાં પાણી પાવાથી તેના પર પ્રમત્ર થઈને ગજનગરમાં તેને ગજા લઈ ગયો અને અનેક વસ્તુઓ

આવાની જોવાની સૂઘાની તેને આપી પણ સગાંવહાલાં સાબરતાં તે છાનોમાનો વનમાં જતો રહ્યો, ત્યાં તેના સગાએ પૂછ્યું તું ક્યા ગયો હતો ?

બીને કંથુ ‘ બહુ સુખમાં, ત્યાં મેં બહુ વખાણવા લાયક વસ્તુઓ જોઈ ’

તુ બીજાએ ફરી પૂછ્યું ‘ પણ તે કેવી તે તો અમને કહે ? ’

બીને કહે ‘ શુ કહું, અહીં એવી એક વસ્તુ જ નથી, ’ ઘણી વસ્તુઓ—ગખતા, છીપ, કાઠા બતાવી તેમણે વારવાર પૂછ્યું પણ તે કહી શક્યો નહીં, તેમ અનુપમેય મોક્ષને સમિચ્છાનદ સ્વરૂપમય નિર્વિઝારી મોક્ષનાં સુખના અસખ્યાતમા ભાગને પણ ચોંચ ઉપમા અપાય તેવું અહીં કાંઈ સુખ નથી ક્ષણિક સુખ સબધી વિચાર આડ અસુખનો વિચાર આવી શકતો નથી

‘ ધર્મધ્યાન ’ વિષે નહુ પાઠમાં ચાર ભેદ, ચાર લક્ષણો, ચાર આલબન અને ચાર અનુપ્રેક્ષા એમ સોળ પ્રકારે હિતકારી અને ઉપમોગી વર્ણન કયું છે એ ધ્યાન વડે કરીને આત્મા મુનિત્વ ભાવમાં નિરતર પ્રવેશ કરે છે એમાંના ટેટલાક ભાવ સમજવાથી તપ શાંતિ ક્ષમા દયા વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનો બહુ બહુ ઉદય થશે. ’

‘ જ્ઞાન સબધી બે જોન ’ નામના ચાર પાઠમાં નીચેના પ્રશ્નોની અર્થા દ્રશમાં વિચારણાની શક્તિ થાય તે પ્રકારે કરી છે

- (૧) જ્ઞાનની શી આવશ્યકતા છે ?
- (૨) જ્ઞાન પ્રાપ્તિનાં દર્ઠ સાધન છે ?
- (૩) તેને અનુકૂળ દ્ર-પ, દેશ, કાળ, ભાવ છે ?
- (૪) તે ક્યાં સુધી અનુકૂળ છે ?
- (૫) વિગેદ વિચારમાં એ જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે ?
- (૬) બાણુવા રૂપ છે શુ ?

- (૭) એના વળી કેટલા બે છે ?
 (૮) ગાણવાનાં સાધન કયા કયાં છે ?
 (૯) કયો કયો વાટે તે સાધનો પ્રાપ્ત કરાય છે ?
 (૧૦) એ નાનનો ઉપયોગ કે પરિણામ શું છે ?

‘ પચમ કાળ ’ નામના પાઠમાં આ કળિયુગમાં કેતુ વર્તન આ ભરતક્ષેત્રે થતું જોઈએ તેને માટે સત્પુરુષોએ કેટલાક વિચારો જણાવ્યા છે તે અનુસાર પ્રત્યક્ષ આપણી નજરે જણાય તેવી પડતીની નિશાનીઓ ગણાવી છે. છેવટે જણાવ્યું છે કે પચમ કાળનું આવું સ્વરૂપ જાણીને વિવેકી પુરુષો તત્ત્વને ઘડણુ કળે કાળાનુસાર ધર્મ તત્ત્વ શ્રદ્ધા પામીને ઉચ્ચ ગતિ સાધી પરિણામે મોક્ષ સાધરો. નિર્ગ્રંથ પ્રવચન, નિર્ગ્રંથ ગુરૂ પ્રત્યાદિ ધર્મતત્ત્વ પામવાના આવનો છે એની આરાધનાથી કર્મની વિરાધના છે ’

‘ તત્વાવમોઘ ’ વિષે ૧૭ પાઠ લખી તેમાં નવ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ જાણનાની જરૂર જણાવા લાગે છે. ‘ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનનો જે જે સૂક્ષ્મ બોધ છે, તે તત્ત્વની દૃષ્ટિએ નવ તત્ત્વમાં સમાઈ જાય છે, તેમજ સધળા ધર્મમતોના સૂક્ષ્મ વિચાર એ નવતત્ત્વ વિચારના એક દેશમાં આવી જાય છે આત્માની જે અનંત શક્તિઓ. ‘ કાર્ધ રહી છે તેને પ્રભાગિત કરવા અર્હત ભગવાનનો પવિત્ર બોધ છે, એ અનંત શક્તિઓ ત્યાં પ્રકૃષ્ટિત થાય કે જ્યાં નવતત્ત્વ વિચારનામાં પારાવાર ચાની થાય ’

વર્તમાન સ્થિતિ વર્ણવતાં તેઓ જણાવે છે

‘ મહાવીર ભગવતના શામનમાં બહુ મતમર્તાતર પડી ગયા છે તેનું મુખ્ય આ એક કારણ પણ છે કે તત્ત્વજ્ઞાન ભણીથી ઉપાસક વર્ગનું લક્ષ ગયું, માત્ર ક્રિયાભાત્ત પર ગયના રહ્યા, જેનું પરિણામ દૃષ્ટિગોચર છે. વર્તમાન શાધમાં આવેલી પૃથ્વીની વચ્ચે ભગભગ

એ ઉત્સાહમાં અનેકનું મળવું એ તેમના વિજયનું કામજી દર્શાવે છે. આવી વર્મની ઉત્તિ માટે એકત્ર થવા પ્રેરણા કરતા પોતે જણાવે છે,

“કળા કૌશલ્યો ગોધવાનો હું અહીં બોધ કરતો નથી પરંતુ સર્વજ્ઞ ભગવાનનું કહેલું ગુપ્ત તત્ત્વ પ્રમાદ સ્થિતિમાં આવી પડ્યું છે, તેને પ્રકાશિત કરના, તથા પૂર્વાચાર્યોના ગૂંથેલા મહાન શાસ્ત્રો એકત્ર કરવા, પડેના ગચ્છના મતમતાંતરને દાખવા તેમજ ધર્મવિદ્યાને પ્રકુલિત કરવા સત્ત્વરણી શીખત અને ધીમત બન્નેએ મળીને એક મહાન સમાજ સ્થાપન કરવાની અવસ્ય છે, એમ દર્શાવું છું પવિત્ર સ્વાદ્વાદ મતનું ઢકાયેલું તત્ત્વ પ્રસિદ્ધિમાં આણવા ન્યાસુધી પ્રયોજન નથી, ત્યાસુધી શાસનની ઉત્તિ નથી. મહાન સમાજના અતર્ગત ઉપસમાજ સ્થાપવા વાડામાં બેમી રહેવા કરતાં મતમતાંતર તથા એમ કરવું ઉચિત છે હું ઇચ્છું છું કે તે દૃષ્ટિની સિદ્ધિ થઈ જોતના અતર્ગત મતભેદ ટળે, સત્ય વસ્તુ ઉપર મનુષ્યમંડળનું લક્ષ આવે, અને મમત્વ જાયો!”

મનોનિગ્રહનાં વિધન નામના પાઠમાં અદાર પાપસ્થાનક ક્ષય કરવામાં પણ વિધનકર્તા તથા આત્મસાધકતા અટકાવતા એવા અંગાર બોલ ગણાવ્યા છે અને તે ત્યાગવા પ્રેરણા કરી છે

‘સ્મૃતિમાં રાખવા યોગ્ય મહા વાક્યો’ એ રૂઝ અનુમનપૂર્ણ હિતકારી વાક્યોનો વિચારવા યોગ્ય પાઠ છે

‘વિવિધ પ્રશ્નો’ નામના પાંચ પાઠ પ્રશ્નોત્તર રૂપે નિર્મલ પ્રવચનની સિદ્ધાંત પ્રવેશિકાની ગરજ સારે તેવા છે તે ઉપરાંત અન્ય દર્શનોના વ્રત અને માન્યતાની કંઈક સરખામણી પણ તેમાં છે

જિનેશ્વરની વાણી એ કાવ્ય શાસ્ત્ર વાચતાં પહેલાં મગના ચરણમાં બોલવા યોગ્ય મનોહર બાવામાં મનહર ૭૬માં લખેલું છે

‘પૂર્ણમાવિકામગા’ એ છેલ્લું કાવ્ય અતિમ મગનરૂપ બે શ્રીમાં લખેલું છે તે સર્વક છે

ભાવના બોધ

‘મોક્ષમાળા’ માં ૧૯૪૦ માં લખાઈ અને સ ૧૯૪૪ માં છપાઈને બહાર પડી આટલો ચાર વર્ષનો વિનય થાય તેમ હોવાથી સ ૧૯૪૨માં જ ભાવના બોધ મોક્ષમાળા પછી લખાયા છતાં તે વર્ષમાં પ્રસિદ્ધ થયો, અને મોક્ષમાળાના અગાઉથી થયેલા ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે મોકલનામાં આ-યો હતો. અથ ટૂંકા છતાં વૈરાગ્યથી ભરપૂર છે અને કથાઓ દ્વારા ભાવનાઓનું વર્ણન આપેલું હોવાથી ચિંતાકર્ષક અને ઉડી અમર કહે તેવો આનંદદાયક બ-યો છે. પાત્રતા પામવાનું અને ક્રોધાદિ કથાય દૂર કરવાનું આ અથ ઉત્તમ સાધન છે.

દૂકા ઉપોદ્ધાતમાં ખરૂં સુખ, મહાત્માઓનો મોધ અને ખાસ કરીને મહાનીરનો માનવા યોગ્ય બોધ તથા મોક્ષને અર્થે એ સર્વનો ઉપદેશ છે એમ જણાવી, મોક્ષમાળામાં ‘બાર ભાવના’ વિષે લખેલો પાઠ મૂક્યો છે. પછી બન્ને અથોનું પ્રયોજન દૂકામાં બહુ સુંદર રીતે દર્શાવ્યું છે.

“ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ સુશીલનો ઉપદેશ કરનારા પુરુષો કદં ઓછા થયા નથી, તેમ આ અથ કદં તેથી ઉત્તમ વા સમાનતા રૂપ નથી, પણ વિનયરૂપે તે ઉપદેશકોના ધુરધર પ્રવચનો આગળ કનિષ્ઠ છે. આ પણ પ્રમાણભૂત છે કે પ્રધાન પુરુષની સમીપ અનુચરનું અવશ્ય છે, તેમ તેવા ધુરધર અથનું ઉપદેશખીજ રોપાવા, અત કરણ કામન કરવા આવા અથનું પ્રયોજન છે.

‘તત્ત્વજ્ઞાન તેમ જ સુશીલની પ્રાપ્તિ માટે અને પરિણામે અનંત સુખ પ્રાપ્તિ કરના માટે જે જે સાધ્ય-આધનો શ્રમણુ ભગવત

જાતપુત્રે પ્રકાશ્યા છે, તેનો સ્વરૂપતાથી કિચિત્ તત્ત્વ સચ્ચ કરી, તેમા મહાપુરુષોનાં નાનાં ચરિત્રો ઓકત્ર કરી આ ભાવનામોધ તથા મોક્ષમાળાને વિભૂષિત કરી છે, તે વિદ્યધ્રુવખમડન બવતુ "

પ્રથમ અનિત્ય ભાવનામાં ' બિખારીનો ખેદ ' નામનો મોક્ષ માળાનો પાઠ મૂકી છેવટે પ્રમાણુસિક્ષા આપી સ્વપ્ન અને સંસાર અને શોકમય અને ચપળ આખીત કરી શુદ્ધિમાન પુરુષો આત્મચેષ્ટ શોધે છે એમ ઉપદેશ્યુ છે.

બીજી અક્ષરણુ ભાવનાના દર્શાતમાં પણ મોક્ષમાળામાંની અ નાથી મુનિ અને એણિક રાજની કથા આપી "સસારમાં હવાઈ રહેતી અનત અશન્ધતાનો ત્યાગ કરી સત્ય શરણરૂપ ઉત્તમ તનદાન અને પરમ સશીલને મેવો, અતે એ જ મુક્તિના કારણ રૂપ છે " એમ દર્શાવ્યો છે

ત્રીજી એકત્વ ભાવના વર્ણવી છે તેમા નમિ રાજર્ષિ અને વિપ્રના વેધે આવેના શકેન્દ્રનો સવાદ આપ્યો છે ધ્વન્દ્રે અનેક રીતે પરીક્ષા કરી જોઈ પણ નમિ રાજર્ષિનો વૈરાગ્ય અને મુદ્દતા જોઈ આનંદ પામ્યો તથા સ્તુતિ કરવા લાગ્યો "હે મહાપથસ્વી મોહુ આશ્ચર્ય છે કે તે ક્રોધને જીત્યો અહો ! તે અહ કારને પરાજય કર્યો આશ્ચર્ય ! તે માયાને ટાળી આશ્ચર્ય ! તે લોભને વશ કીધો આશ્ચર્ય ! તારૂં સરણપાછું આશ્ચર્ય તારૂં નિર્ગમત્વપણુ આશ્ચર્ય ! તારી પ્રધાન સમા આશ્ચર્ય ! તારી નિર્લોભતા "

પ્રમાણુસિક્ષામાં શુદ્ધ અને અખંડ વૈરાગ્યના વેગવાળા નમિ રાજર્ષિનાં વચનેનો સાર લખ્યો છે ' હે વિપ્ર ! તુ જો જો વસ્તુઓ મારી છે એમ કહેવરાવે છે તે તે વસ્તુઓ મારી નથી. હું એક જ છું એકસો જનાર છું અને માન પ્રસસનીય એમ્ત્વને જ ચાહું છું તે એમ્ત્વ શાથી પામ્યા તે ત્યાંનતું નમિરાજનુ ચરિત્ર દ્રષ્ટામાં પ્રમાણુ

શિક્ષામાં આપ્યું છે, તે અનાયિ મુનિના ચરિત્રને મળતું વૈરાગ્યપ્રેરક અને ચેતાવનાર છે તેનો માર એક જ કડીમાં છેવટે આપ્યો છે

“ ગણી સર્વ મળી સુચદન ધસી, ને ચર્ચવામાં હતી,
ખૂંટ્યો ત્યાં કકળાટ કકણતણો, શ્રીતી નમી ભૂપતિ,
સંવાદે પણ ઈંદ્રથી દંડ રણો, એકત્વ સાચુ કર્યું
એવા એ મિથિવેશનુ ચરિત આ સપૂર્ણ અત્રે થયું ”

શ્રી દત્તાત્રયે કરેલા એવીમ ગુરુમાં જે કન્યાએ કકણનો ખડ
ખડાટ દૂર કરવા એક સિવાય બાકીનાં બધા દૂર કર્યા હતાં તે
કથાની સ્મૃતિ આપે તેની તથા તત્ત્વચાની રાજર્ષિ જનક વિદેહીની
મિથિલા નગરી દેવની માયાથી બગતી દેખાઈ છતાં, મારુ કંઈ
બળતું નથી એમ માની નિશ્ચિત રહ્યા અને સુષિઓ માળા, પોથી
કે પથારી લેવા દોડ્યા હતા તે દષ્ટાંતને મળતી ઉત્તરાધ્યયન નામના
જૈનશાસ્ત્રમાંથી લીધેની અને સરકાગેલી સુંદર નમિ રાજર્ષિની
આ કથા છે

એથી અન્યત્ર ભાવના વર્ણવી તેના દષ્ટાંતમાં ભરત ચક્રવર્તીનો
વૈભવ દર્શાવી, સર્વાંગે રોબિતા શણગાર છતાં હાથની એક આંગ
ળામાંથી વીટી નીકળી પડી તેથી આંગળી અડવી જણાઈ ભરતેશ્વ
રને તે વૈરાગ્યની ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત બન્યું અને કેવી નિચારણાથી
‘કેવળચાનની ઉત્પત્તિ થઈ તેનું આખેહૂબ ચિત્ર આપ્યું છે

“ અહોહો ! કેવી વિચિત્રતા છે કે ભૂમિમાંથી ઉત્પન્ન, થયેલી
વસ્તુને ટીપીને કુશળતાથી ઘડવાથી મુદ્રિકા બની, એ મુદ્રિકા વડે
મારી આંગળી સુંદર દેખાઈ, એ આંગળીમાંથી મુદ્રિકા નીકળી પડતાં
એથી વિપરીત દેખાવ દીધો, વિપરીત દેખાવથી અશોભ્યતા અને
અડવાપણું ખેદરૂપ થયું અશોભ્ય દેખાવાનું કારણ માત્ર વીટી નહી
એ જ ક્યું કે ૨ જો વીટી હત તો એવી અશોભા હું ન જોત એ

મુદ્રિત વડે મારી આ આગળી શોભા પામી, એ આગળી વડે આ
 હાથ શોભે છે, અને એ હાથ વડે આ સગેર શોભા પામે છે ત્યારે
 એમા હું શોભા કેની ગણુ? અતિ વિસ્મયતા? મારો આ મનાતી
 મનોહર કાંતિને વિશેષ દીપ્ત કરનાર મણિ-માણિક્યાદિના અનકારો
 અને રંગબેરંગી વસ્ત્રો ઠપાં એ કાંતિ મારી ત્વચાની શોભા ઠરી,
 એ ત્વચા શરીરની ગુપ્તતા નાંકી સુદર ખેંચાડે છે અહોહો આ
 મહા વિપરીતતા છે! જે શરીરને હું મારુ માનું છું તે શરીર માત્ર
 ત્વચા વડે, અને તે ત્વચા કાંતિ વડે, અને તે કાંતિ વસ્ત્રાનકાર વડે
 શોભે છે ત્યારે શું મારા શરીરની તો કઈ શોભા નહીં જ કે? રુધિર,
 માંસ અને હાડનો જ કેવળ એ માળો કે? અને એ માળો તે હું
 કેવળ મારો માનું છું કેવી ભૂલ! કેવી ભ્રમણા! અને કેવી વિચિત્રતા
 છે! કેવળ હું પરપૂર્ણગતી શોભાથી શોભું છું કાંઈથી રમણિકતા
 ધરાવતું શરીર તે મારે માનું કેમ માનવું? અને કદાપિ એમ
 માનીને હું એમા મમત્વ ભાવ રાખું તે પણ કેવળ હું ખપ્રદ અને
 વૃથા છે આ મારા આત્માનો એ શરીરથી એક કાળે વિયોગ છે!
 આત્મા ત્યારે બીજા દેહને ધારણ કરવા પરવગશે ત્યારે આ દેહ
 અહીં રહેવામાં કઈ સકા નથી. એ કાયા મારી ન થઈ અને નહીં
 થાય ત્યારે હું એને મારી માનું છું કે માનું એ કેવળ મૂર્ખતા છે
 જેનો એક કાળે વિયોગ થવાનો છે, અને જે કેવળ અન્યત્વભાવ
 ધરાવે છે તેમાં મમત્વપણું શું રાખવું? એ ત્યારે મારી થતી નથી,
 ત્યારે મારે એના થવું શું ઉચિત છે? નહીં, નહીં, એ ત્યારે મારી
 નહીં, ત્યારે હું એનો નહીં, એમ વિચારુ દૃઢ કરુ, અને પ્રવર્તન
 કરુ, એમ નિવેક શુદ્ધિનું તાત્પર્ય છે આ આખી સૃષ્ટિ અનત
 પથોથી ભરેલી છે તે સઘળા પદાર્થ કરતાં જેના જેટલી કાંઈ
 પણ વસ્તુ પર મારી પ્રિયતા નથી, તે વસ્તુ તે મારી ન થઈ તો
 પછી બીજી કઈ વસ્તુ મારી હોય? અહો! હું બહુ ભૂલી ગયો
 મિથ્યા મોહમાં લગ્ન પડ્યો તે નવ યૌવનાઓ, તે માનેલા કુળ

દીપક પુત્રો તે અન્નાક લક્ષ્મી, તે ૭ ખડનું મહાન રાજ્ય—એ મારાં નથી એમાંનું લેણ માત્ર મારું નથી એમાં મારો કિચિત્ ભાગ નથી, જે કાયાથી તું એ સધળી વસ્તુઓનો ઉપભોગ લઉં છું, તે ભોખ વસ્તુ જ્યારે મારી ન થઈ, ત્યારે ખીછ મારી માની ખેરેલ વસ્તુ, રતેહી, કુકુખી હંત્યાદિ મારાં શું થનાર હતાં? નહીં કંઈ જ નહીં, એ મમત્વ ભાવ મારે જોષ્ઠો નથી! એ પુત્ર, એ મિત્ર, એ કન્યા, એ વૈભવ અને એ લક્ષ્મીને માર મારાં માનવાં જ નથી! હું એનો નહીં, ને એ મારા નહો! પુરુષાદિ સાધીતે મેં જે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી તે તે વસ્તુ મારી ન થઈ એ જેવું સમારમાં કયું ખેદમય છે? મારાં ઉપ પુરુષત્વનું પરિણામ આ જ કે? છેવટે એ સધળાનો વિયોગ જ કે? પુરુષત્વનું એ ક્ષણ પામીને એની વૃદ્ધિને માટે જે જે પાપ કર્યા તે તે મારા આત્માએ ભોગવવાં જ કે? તે પણ એકનાએ જ કે? એમાં કંઈ મહિયારી નહીં જ કે? નહીં, નહો એ અન્યત્ર ભાવવાળાં માટે થઈને હું મમત્વ ભાવ દર્શાવી આત્માનો અનહિતૈષી થઈ એને રોદ નરકનો ભોક્તા કરું એ જેવું કયું અસાન છે? રોવી કંઈ ભ્રમણા છે? એવો કયો અવિવેક છે? ત્રેઅઠ શદાકા પુરુષમાંનો હું એક મણામો, ત્યાં આવાં કૃત્ય ટાળી શકું નહીં, અને પ્રાપ્ત કરેલી પ્રજાતાને ખોઈ ખેસું એ કેવળ અયુક્ત છે એ પુત્રોનો, એ પ્રમદાઓનો એ રાજવૈભવનો અને એ વાહનાદિ સુખનો મારે કરો અનુરાગ નથી! મમત્વ નથી!

વૈરાગ્યનું રાજરાજેશ્વર ભરતના અંત કરણુમા આવું ચિત્ત પડ્યું કે તિમિરપટ ટળી ગયું શુકલધ્યાન પ્રાપ્ત થયું અરોષ કર્મ બળીને ભસ્મીભૂત થયાં! મહાદિવ્ય અને સહસ્ર કિરણથી પણ અનુપમ કાંતિમાન કેવળસાન થયું

પાંચમી અશુચિ ભાવનામાં સનતકુમાર ચક્રવર્તીનું દષ્ટાંત મોક્ષ માળામાં આપ્યું છે, તે છે પ્રમાણ શિક્ષામાં કાયા અશુચિનો ભંગાર

છે એમ જણાવ્યું છે, છતાં મનુષ્યદેહને સર્વ દેહોત્તમ કહેવા યોગ્ય છે તે શાને લીધે? કે એનાથી સિદ્ધગતિની સિદ્ધિ છે “મેધાવી મુરુગો નિરતર એ માનવત્વનો આમ જ મર્મ પ્રકાશે છે, વિવેક-ભુદ્ધિના ઉદય વડે મુક્તિના રાજમાર્ગમાં પ્રવેશ કરાય છે અને એ માર્ગમાં પ્રવેશ એજ માનવદેહની ઉત્તમતા છે તોપણ સ્મૃતિમાન થતું યથોચિત છે કે તે દેહ કેવળ અશુચિમય તે અશુચિમય જ એના સ્વભાવમાં અન્યત્વ નથી”

છઠ્ઠી સસારભાવના વર્ણવી છે તેમાં સસારનું સ્વરૂપ જણાવે તેમાંથી મુક્ત થયેલા બલથી નામના રાજકુમાર જે મૃગાપુત્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે તેમનું ચરિત્ર આપ્યું છે “એ યુવરાજ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં સવતિના ગુણને પામ્યા હતા, એથી કરીને દમીશ્વર એટલે ચતિમાં અગ્રેસર ગણાવા યોગ્ય હતા” ‘ઉત્તરાખ્યયન શાસ્ત્ર’ ને આધારે આ ચરિત્ર સસારનું સ્વરૂપ અને તેથી મુક્ત થવાનો માર્ગ દર્શાવી જોડે વિચાર કરવા પ્રેરે તેવી રીતે વિસ્તારથી લખાયું છે મહેલમાં રહીને નગરના ચોકમાં “મહા તપ, મહા નિયમ, મહા સયમ, મહા શીલ અને મહા ગુણના ધામ રૂપ એક શાંત તપસ્વીને મૃગાપુત્રે જોયા તે મુનિને નીરખી નીરખીને જોવા લાગ્યા પછી તે એમ બોલ્યા હું જાણું છું કે આતુ રૂપ મે ક્યાંક દીડું છે’ અને એમ બોલતાં બોલતાં તે કુમાર શૌભનિક પરિણામને પામ્યા મોહપટ ટલ્યું, ને ઉપશમતા પામ્યા. જાતિસ્મૃતિજ્ઞાન પ્રકાશિત થયું પૂર્વિત જાતિની સ્મૃતિ ઉપજવાથી તે મૃગાપુત્ર, મહારિદ્ધિના ભોક્તા, પૂર્વના ચારિત્રતા સ્મરણને પામ્યા શીઘ્રમેવ તે વિષયને વિષે અજુરાયતા થયા, સયમને વિષે રાગતા થયા. માતાપિતાની સમીપે આવીને તે બોલ્યા કે પૂર્વ ભવને વિષે મે પાંચ મહાવ્રતને સાંભળ્યાં હતાં નરકને વિષે જે અનંત દુઃખ છે તે પણ મે સાંભળ્યાં હતાં એ અનંત દુઃખથી બેદ પામીને હું તેનાથી નિવર્તવાનો અભિલાષી થયો છું સસાર રૂપી

સમુદ્રથી પાર પામવા માટે હે ગુરુજનો મને તે પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરવાની અનુચ્છા છે "

"કુમારનાં નિવૃત્તિથી ભરેલાં વયનો સાંભળીને માતપિતાએ બોગ બોગવવાનું આમત્રણ કર્યું આમત્રણ વચનથી ખેં પામીને મૃગાપુત્ર એમ કહે છે કે અહો ! માત, અને અહો ! તાત, જે બોગોનું તમે મને આમત્રણ કરો છો તે બોગ મેં બોગવ્યા તે બોગ વિપક્ષ ક્રિપાક વૃક્ષના ફળની ઉપમાથી યુક્ત છે બોગવ્યા પછી કડવા વિપાકને આપે છે સદૈવ દુ ખોતપત્તિના કારણ છે આ શરીર છે તે અનિત્ય અને ટેવ અશુચિમય છે અશુચિથી ઉત્પન્ન થયું છે જીવનો એ અશાશ્વત વાચ છે, અનંત દુ ખનો હેતુ છે રોગ, જરા અને કલેશાદિકનું એ શરીર ભાજન છે એ શરીરને વિષે દુ કેમ રતિ કરુ ? પાનપણે એ શરીર છાંડવું છે કે વૃદ્ધપણે એવો જેનો નિયમ નથી એ શરીર પાણીના પ્રીણના શુદ્ધિજન જેવું છે એવા શરીરને વિષે સ્નેહ કેમ થોડ્ય હોય ? મનુષ્યત્વમા એ શરીર પામીને કાઠ, જ્વર વગેરે વ્યાધિને તેમજ જરા, મરણને વિષે મહાવું રહ્યું છે તેમાં દુ કેમ પ્રેમ પાંધુ ?"

'જન્મનું દુ ખ જરાનું દુ ખ રોગનું દુ ખ, મરણનું દુ ખ એવા ટેવલ દુ ખના હેતુ સંસારને વિષે છે ભૂમિ-ક્ષેત્ર, આવાસ, કચ્ચન, કુટુંબ, પુત્ર પ્રમદા, બંધવ એ મક્કલને છાંડીને માત્ર કલેશ પામીને આ શરીરથી અવશ્યમેવ જવું છે જેમ ક્રિપાક વૃક્ષનાં ફળનું પરિણામ સુખદાયક નથી, એમ બોગનું પરિણામ પણ સુખદાયક નથી. જેમ કાઈ પુરુષ મહાપ્રવાસને વિષે અન્નજલ અગીકાર ન કરે એટલે કે ન લે અને ક્ષુધા-તૃષ્ણાએ કરીને દુ ખી થાય. તેમ ધર્મના અનાયરણથી પરભવને વિષે જતાં તે પુરુષ દુ ખી થાય, જન્મ, જરાદિકની પીડા પામે મહાપ્રવાસમાં પરવરતાં જે પુરુષ અન્નજલાદિક લે તે પુરુષ ક્ષુધાતૃષ્ણાથી રહિત થઈ સુખને પામે, અલ્પ

કર્મરહિત હોય, અગાતા વેદનીય રહિત હોય. હે! ગુરુજનો, જેમ કોઈ ગૃહસ્થનું ઘર પ્રજ્વલિત થાય છે, ત્યારે ઘરનો ધણી અમૂલ્ય વસ્ત્રાદિકને લઈ જઈ, જીર્ણ વસ્ત્રાદિકને છાંડી-રહેવા દે છે, તેમ લોક બળતો દેખીને જીર્ણ વસ્ત્ર રૂપ જરા-મરણને છાંડીને અમૂલ્ય આત્માને તે બળતાથી (તમે આગા આપો એટલે હું) તારીશ ”

મૃગાપુત્રના વચન સાંભળીને શોકાત્ થયેલાં એનાં માતાપિતા બોલ્યાં, ‘હે! પુત્ર, આ તું શું કહે છે? ચારિત્ર પાળતાં બહુ દુર્લભ છે ક્ષમાદિક ગુણને ચતિએ ધરવા પડે છે, રાખવા પડે છે, મલતી સાચવવા પડે છે સચતિએ મિત્રમાં અને શત્રુમાં સમભાવ રાખવો પડે છે સચતિને પોતાના આત્મા ઉપર અને પર આત્મા ઉપર સમબુદ્ધિ રાખવી પડે છે અથવા સર્વ જગત ઉપર સરખો ભાવ રાખવો પડે છે એવું એ પ્રાણાતિપાત વિરતિ પ્રથમ વ્રત યાવત જીવતાં સુધી, પાળતાં દુર્લભ તે પાળવું પડે છે ” એમ પાંચે મહાવ્રત, રાત્રિભોજન ત્યાગ, ક્ષુધા આદિ બાવીસ પરિવહ સહન કરવાં કેટલાં કઠણ છે તે દરેકના સ્વરૂપ સહિત મુશ્કેલીઓ દર્શાવી યૌવન વયને વિષે સચમ તેને માટે દુષ્કર છે એમ માતાપિતા સાબિત કરે છે અને વૃદ્ધપણામાં ધર્મ આચરવા તેને બલામણુ કરે છે

તેના ઉત્તરમાં તે યાનવીર મૃગાપુત્ર કહે કે ‘વિષયની વૃત્તિ ન હોય તેને સચમ પાળવો કષ્ટએ દુષ્કર નથી આ આત્માએ તાગીરિક અને માનસિક વેદના અગાતા રૂપે અનતવાર સડી છે, ભોગવી છે મહાદુષ્થી ભરેલી ભયને ઉપગ્રવનારી અતિ રૌદ્રવેદના આ આત્માએ ભોગવી છે જ-મ, જરા, મરણ એ ભયના ધામ જે ચતુર્ગતિ રૂપ સસાર-અટવિમાં ભગતાં અતિ રૌદ્રજીવોને ભોગવ્યાં છે ”

એમ વિસ્તારથી પૂર્વ ભવે નરકમાં ભોગવેલાં દુષ્કાર ત્યાગ ઉપગ્રવે તેવી રીતે મૃગાપુત્રે કહી બતાવ્યાં ત્યાગે તેનાં જનક-જનેતા એમ બોલ્યાં “હે! પુત્ર, ને તારી ઇચ્છા દીક્ષા સેવાની છે તે

દીક્ષા ગ્રહણ કર, પણ ચારિત્રમાં રાગોત્પત્તિ વેળા વૈદક કાણુ કરશે ?
 દુષ્ક્રિયા નિવૃત્તિ કાણુ કરશે ? એ વિના બધું દોષલુ છે ”

મૃગાપુત્રે કહ્યું “ એ ખરું, પણ તમે વિચારા કે અટવીમાં
 મૃગ તેમજ પાણી એકલું હોય છે, તેને રાગ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે
 તેનું વૈદુ કાણુ કરે છે ? જેમ મૃગ વનમાં વિહાર કરે છે, તેમ હું
 ચારિત્રવનમાં વિહાર કરીશ, અને સમદશ જેટલે સમયનો અનુરાગી
 યદ્યપિ દ્વાદશ પ્રકૃતિ તપ આચરીશ, તેમજ મૃગચર્યાથી વિચરીશ
 મૃગને વનમાં રાગનો ઉપદ્રવ થાય છે, ત્યારે તેનું વૈદુ કાણુ કરે છે ?
 જેમ તે મૃગ ઉપદ્રવ મુક્ત થયા પછી ગહનવનને જ્યાં સરોવર હોય
 છે ત્યાં જાય છે, તૃણપાણી આશ્નિ સેવન કરીને પાછું જેમ તે મૃગ
 વિચરે છે તેમ હું વિચરીશ, એમ હું મૃગની પેઠે સમયવત હોઈશ
 અનેક સ્થળે વિચરતો યતિ મૃગની પેઠે અપ્રતિયદ્ધ રહે મૃગની પેઠે
 વિચરીને, મૃગચર્યા સેવીને, માનવ ટાળીને યતિ વિચરે જેમ મૃગ
 તૃણ જલાદિકની ગોચરી કરે તેમ યતિ ગોચરી કરીને સમય ભાર
 નિર્વાહ કરે દુરાહાર માટે ગહનવનને છીને નહી, નિદ્રા કરે નહી,
 એવો સમય હું આચરીશ ”

પછી માતાપિતાની આગ્રા લઈ પોતે કહી બતાવ્યું હતું તેથી
 પણ અત્યંત વિશુદ્ધ ચારિત્ર પાળી તે મોક્ષે ગયા, પ્રમાણુ શિક્ષામાં
 ઉદ્દેશ દર્શાવતાં કહે છે “આત્મ-ચારિત્રનું દુષ્ક્રિયા દુષ્ક્રિયા નહી પણ
 મુખ્ય સુખ છે, અને પરિણામે અનંત સુખ-તરંગ પ્રાપ્તિનું કારણ
 છે તેમજ ભોગ વિલાસાદિકનું સુખ તે ક્ષણિક અને બહિર્દર્શ્ય સુખ
 તે કેવલ દુષ્ક્રિયા પરિણામે અનંત દુષ્ક્રિયાનું કારણ છે, એમ
 અપ્રમાણુ સિદ્ધ કરવા મહાશાની મૃગાપુત્રનો વૈરાગ્ય અહીં દર્શાવ્યો
 છે સસાર પરિભ્રમણ નિવૃત્તિ અને આવલ ઉપક્રમ નિવૃત્તિનો
 પવિત્ર વિચાર તત્ત્વજ્ઞાનીઓ નિગત કર છે,”

સાતમી જાવનામાં મત્તાવન આગવદાર એટલે પાપને પ્રવેશ

કરવાનાં પ્રનાલ વર્ણવેલાં છે કુઝરિક મુનિએ હમ્મર વર્ષ ચારિત્ર પાળી
પરિણામ બગડી જતાં પોતાના બાઈએ રાજ્ય પાછું આપ્યું તે
મહાશુ કયું, સર્વે તેને પતિત માની ધિક્કારતા હતા તેનું વેર
લેવાના વિચારમાં તે મગધ પામી આતમી નરકે ગયો.

આઠમી સવર બાવનામાં પાપ-પ્રનાલરૂપ આશ્રવદ્વારને રોકવા
વિષે જણાવી કુઝરિકના બાઈ મુંડરિકે બાઈનો મુનિવેશ મહાશુ કરી
એવો નિશ્ચય કર્યો કે મારે મહાવિં ગુરુ કને જવું અને ત્યાર પછી
જ અન્નજલ મહાશુ કરવાં અણવાણે ચરણે પરવરતાં પગમાં
કાંકરા કાંટા વાગવાથી લોહીની ધારાઓ ચાલી તોપણ તે ઉત્તમ
ધ્યાને સમતા બાવે રહ્યો એથી એ મહાનુભાવ મરીને સ્વર્ગોચ્ચસિદ્ધિ
વિમાનમાં દેવરૂપે ઉપજ્યો.

એ જ બાવનાનું બીજું શ્રી વજ્ર આમીનું દર્શાવ આપ્યું છે
તેમાં તે કચ્ચન-કામિનીથી ચળ્યા નહી, તે જોઈને તેમને ચળાવવા
મયલ કરનાર મુવતી રૂકિમણીએ ચારિત્ર મહાશુ કયું, મન, વચન
કાયાને અનેક પ્રકારે દમન કરી આત્માર્થ સાધ્યો.

નવમી નિર્જરા બાવનામાં બાર પ્રકારનાં તપનું વર્ણન કરી
દહપ્રહારી-સાતે બસન સેવનાર બાહ્યપુત્રનાં પાપ જણાવી તેનો
પથાત્તાપ થતાં ઉત્તમ બાવનાએ પચ્છાદિ કેશલુચન કરી, સાધુપણ
મહાશુ કરી, લોકોના મતાપ મમજાવથી સહન કરવાનો નિશ્ચય
કરી, કેવી રીતે મર્વ કુખ ખમીને ક્ષમાધર બન્યા તેનું દેહમાં
વર્ણન કયું છે.

દશમી લોકસ્વરૂપ બાવનામાં લોકનો પુરુષ-આકાર વર્ણવી,
જીવનપતિ, વ્યતર અને સાત નરકનો અધોલોક, મધ્ય લોકમાં અઢી
દ્વીપ વગેરે અને ઊર્ધ્વ લોકમાં બાર દેવલોક નવ ઐવેપક, પાંચ
અનુત્તર વિમાન અને તે ઉપર સિદ્ધ સિલા છે એમ લોકલોક

પ્રકાશક સર્વગ, સર્વદર્શી અને નિરુપમ કૈવલ્યાનીઓએ ભાખ્યું છે એમ સક્ષિપ્ત વર્ણન કર્યું છે

સોળ સત્તર વર્ષની વયમાં શ્રીમદને વર્તતા અદ્ભુત વૈરાગ્ય અને વિશાળ વાંચનના ફળરૂપ 'મોક્ષમાળા' અને 'ભાવના બોધ' અથવા લખાયા છે, તે દર્શાવતા તેમ જ સુસ વાંચનારને તેની પ્રસાદી અખાડવાના ઉદ્દેશથી વિસ્તારપૂર્વક લખાણ કર્યું છે આથી જોને રુચિ ઉત્પન્ન થશે અને મૂળ મથોના વાંચન મનન તથા ધીરજથી પાચન થાય, સ્વીકાર થાય તેવા હિતકારી પુરુષાર્થમાં પ્રવર્તી તેને તો અદ્ભુત વૈરાગ્ય, ઉત્તમ શ્રદ્ધા અને તે મહાપુરુષ પ્રત્યે પ્રેમ આદિ આત્માને ઉલ્લસવળ કરનાર ગુણો અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે.

૮

અવધાન

શ્રી વવાણિયા ગામ નાનું હોવાથી એમનું મન પ્રનાસ તરફ રહ્યા કરતું સ ૧૯૪૦ ના અરસામાં તેમણે મોરબીમાં પ્રવેશ કર્યો હતો

મોરબીમાં શાસ્ત્રી શકરલાલ માહેશ્વરભટ્ટ અષ્ટાવધાનના પ્રયોગો જાહેરમાં કરી બતાવતા, એટલે આઠ બાબતો તરફ એકી વખતે લક્ષ રાખી જૂલ વગર આઠ ક્રિયાઓ કરી બતાવવી. એ જ અરસામાં મુબઇમાં ગુરુલાલજી મહારાજ અષ્ટાવધાન કરતા આ વખતે જાણુવા પ્રમાણે હિંદુરયાનમાં બે જ પુરુષો અમતકારી સમરણ શક્તિવાળા ગણાતા હતા

શ્રીમદ્ મોરબીમાં પધાર્યા તે અરસામાં તત્ત્વસૌધક જોનના પવિત્ર ઉપાશ્રયમાં શાસ્ત્રી શકરલાલનાં અષ્ટાવધાન ચર્ચા, તે વખતે

વણિકમૂલ્ય કવિ તરીકે પ્રખ્યાતિ પામતા શ્રીમદ્ને પણ અજ્ઞાવધા-
નોનું નિરીક્ષણ કરવા આમ જણ હતું, શ્રીમદ્ની રમરણશક્તિ તો
અદ્ભુત હતી, તેમણે અવધાન જોયા કે તે રીખી હીધા ખીજે
દિવસે વસત નામે ખગીયામાં પ્રથમ ખાનગીમાં મિત્રમંડળ સમક્ષ
નવા-નવા વિષયો લઈ અવધાન કરી બતાવ્યાં ખીજે દિવસે જાહેરમાં
જે હજાર પ્રેક્ષકો સમક્ષ પવિત્ર ઉપાશ્રયમાં જ બાર અવધાન કરી
બતાવ્યાં, સામાન્ય વિદ્યાન તરીકે લોકોમાં જો જાણીતા હતા, પણ
હવે તો આ ચમત્કારી રમરણશક્તિથી લોકોમાં બહુ પ્રશંસા
પામતા લાગ્યા.

મુખ્યના શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીભાઈ મોરખીમાં આવેના તે
વખતે હાઈસ્કૂલમાં મોટી સલાહ કરીને બાર અવધાન તેમણે કરી
બતાવ્યાં હતાં તે વખતે શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીભાઈએ કહ્યું કે આ
વખતે હિંદુ ખાતે તો આ એક જ પુરુષ આટલી શક્તિવાળા છે
તે વખતે શ્રીમદ્ને રૂઢી ઇનામ પણ મળ્યું હતું.

ખાનગી પ્રસંગે શ્રીમદ્ને જામનગર જવાનું થયું હતું ત્યાં
તેઓએ ત્યાંના વિદ્વાનો આગળ જે સભાઓમાં બાર અને સોળ એમ
જે વિધિથી અવધાનો કર્યા હતાં બધા પ્રેક્ષકો પ્રમન્ન થયા હતા.
અહીં તેમને ' હિંદના હીરા ' તરીકે ઉપનામ મળ્યું હતું જામનગ
રમાં જે વિદ્વાનો આદેશ વર્ણથી અવધાનો કરવા માટે મહેનત
કરતા હતા, પરંતુ નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થતી હતી તેથી ત્યાંના વિદ્વાનોને
સોળ અવધાનો કરનાર પ્રત્યે બહુમાનપણ અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન
થયા હતાં.

વર્વાણના પ્રદર્શનમાં એમણે દર્નલ એચ. એવનટ સાહેબ અને
ખીજા રાજા રજવાડા તથા મંત્રીમંડળ વગેરે મળી આશરે જે હજાર
દેશીઓની સમક્ષ સોળ અવધાનો કરી બતાવ્યાં હતાં, તે જોઈ આખી

જગી મહા આર્નઃ આર્નમય યદ યદ હતી સધળા સભાજનોના મુખમાંથી શ્રીમદ્દતી અજબ શક્તિની અનેક પ્રકારે પ્રસારા પ્રગટતી હતી ઉપરાદિપરી પ્રસારના ભાવણે યતાં જતાં હતાં 'ગુજરાતી,' 'મુબઈ અમાચાર,' 'લોકમિત્ર,' અને 'ન્યાયદર્શક,' પત્રોમાં પણ શ્રીમદ્દના વરોગાન થવા લાગ્યાં

ખોટાદમાં એમણે એમના એક લક્ષાધિપતિ મિત્ર શેઠ હરિલાલ શિવનાથની સમક્ષ બાવન અવધાન દર્પા હતાં વચ્ચે કંઈ પણ પરિશ્રમથી પરિચય રાખ્યા વિના પરભાગ સોળ મૂકીને બાવન અવધાન દર્પા એ ઉપરથી શ્રીમદ્દના પરાક્રમ, હિમ્મત, શક્તિ અને સુદ્ધિબળના અમરકારનું કંઈક જાન થયે

બાવન કામ — ચોપાટે રમતા જવું, રોતરજે રમતા જવું, ટકારા ગણતા જવું, માળાનાં મણકા ગણતા જવું, સરવાળા બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર આપેલા ગણતા જવું, ગોળે રમતા જવું, મોળ ભાષાઓના શબ્દો યાદ રાખતા જવું, બે કોઠામાં આઠાઅવળા અક્ષરથી કવિતાઓ માગેલા વિષયની કરાવતા જવું આઠ બિનલિખ્ત માગેલી સમસ્યાઓ પૂર્ણ કરતા જવું, મોળ જુદાજુદા માગેલા વૃત્તોમાં માગેલા વિષયો તૈયાર કરાવતા જવું, એમ બાવન કામની શરૂઆત એક વખતે કરવી એક કામનો કંઈક ભાગ કરી બીજા કામનો કંઈક ભાગ કરવો પછી ત્રીજા કામનો કંઈક કરવો પછી ચોથા કામનો કંઈક ભાગ કરવો પછી પાંચમાનો એમ બાવને કામનો થોડો થોડો ભાગ કરવો ત્યાંપછી વળી પહેલાં કામ તરફ આવવું અને તેનો થોડો ભાગ કરવો, બીજાનો કરવો, ત્રીજાનો કરવો એમ સઘળાં કામ પૂર્ણ થતા સુધી ક્યે જવું એક રથને જીએ આસને એસીને એ બધાં કામમાં મન અનેદષ્ટિ પ્રેરિત કરવી, લખવું નહિ કે બીજવાર પૂછવું નહિ અને સઘળું અમરણમાં રાખી એ બાવને કામ પૂર્ણ કરવાં, કંઈક સમગ્રય તેવી અમળુતી નીચે આપી છે

૨ કબોડા માટે હિંદુઓનો તિરસ્કાર-એ વિષય આપ્યો હતો
(મનહર ૭૬)

કૂળ મૂળ પર મોહી, ચળ દાથે કરી રોપો,
જૂલ થકી ધૂળ કેમ કરો નિજ બાળિકા ?
કરો છો કસાર્થ થકી, એ સવાઈ આઈ બાઈ,
નકકી એ નવાઈની બવાઈ સુખ ટાળીકા,
એતો એતો રે ચતુર નર એતો ચિત્ત,
બાળો નહી દાથે કરી, બાળ અને બાળીકા
અરે ! રાયચદ કહો, કેમ કરી માને એહ,
ચડી બેડી જેની દાંધે, કોધ કરી કાળિકા !

શીઘ્રતાથી કરેલાં કાબ્યોમાં પણ કમક અને કંપના પ્રદર્શ
મનોહર છે ।

૩ કવિનું નામ પોતાના પિતાના નામ સહિત આવે તથા તે
જ દોહરામાં મહાત્માને પ્રણામ થાય, એ વિષય આપ્યો હતો

(દોહરો)

રાખે યશ ચક્રોદયે, રહે વધુ-શુર્વી નામ
તેવા નરને પ્રેમથી, નામ કરે પરણામ

મોક્ષર રવજીભાઈ દેવરાજે શ્રીમદને સ્મરણ શક્તિ વિષે પ્રશ્ન
પૂછેલો ‘એક કલાકમાં સો શ્લોક સ્મરણશૂત રહી શકે ?’ તથા
કોલેજમાં ન્યાય શાસ્ત્ર (Logic) શિખવાય છે તેનો વિશેષ અભ્યાસ
કરવા કાશીક્ષેત્ર તરફ જવા વિષે સતાહ પૂછાવેલી તેનો ઉત્તર શ્રીમદે
અઠાર વર્ષની ઉંમરે આપ્યો છે, તે અનેક રીતે વિચારવા યોગ્ય
હોવાથી નીચે આપ્યો છે -

રવાને શ્રી વવાણીઆ બદર
મિ. ૨ ૬-૧-૮-૧૯૪૨

મુગટમણિ રવજીભાઈ દેવરાજની પવિત્ર જનાબો.

વવાણીઆ બદરથી નિ રાયચદ વિ રવજીભાઈ મહેતાના પ્રેમપૂરક પ્રણામ માન્ય કરશેજી અત્રે હું ધર્મ-પ્રભાવ વૃત્તિથી કુશળ છું આપની કુશળતા આહું હું આપનો દિવ્ય પ્રેમભાવે બૂધિત પત્ર મને મળ્યો, વાંચીને અત્યાનંદાણુંવતરગ રેલાય છે, દિવ્ય પ્રેમ અવલોકન કરીને પરમ અમરણ આપનું ઊપન્યુ છે આવા પ્રેમી પત્રો નિરતર મળવા વિમાપના છે અને તે સ્વીકૃત કરવી આપને હસ્તગત છે એટલે ચિંતા જેવું નથી આપે માગેલા પ્રશ્નોનો ઉત્તર અહીં આગળ આપી જવાની રજા લઉં છું

પ્રવેશક —આપનું લખવું ઉચિત છે સ્વસ્વરૂપ ચીતરતાં મનુષ્ય ખચકાઈ જાય ખરો. પરંતુ સ્વસ્વરૂપમાં ન્યારે આત્મસ્તુતિનો કિંચિત્ ભાગ મળે ત્યારે નહીં તો નહીં જ, આમ મારું મત છે આત્મ સ્તુતિનો સામાન્ય અર્થ પણ આમ થાય છે કે પોતાની જાડી આપ વડાઈ ચીતરવી અન્યથા આત્મસ્તુતિનું ઉપનામ પામે છે, પરંતુ ખરું લખાણ તેમ પામવું નથી અને જ્યારે ખરું સ્વસ્વરૂપ આત્મ સ્તુતિ ગણાય તો પછી મહાત્માઓ પ્રખ્યાતિમાં આવે જ કેમકે માટે સ્વસ્વરૂપની સત્યતા કિંચિત્ આપની માગણી ઉપરથી જણાવતાં અહીં આગળ મેં આશંકા આધો નથી અને તે પ્રમાણે કરતાં ન્યાય પૂર્વક હું દોષિત પણ થયેનો નથી

જ-પડિત લાલાજી મુબઈ નિવાસીનાં અવધાનો સબધી આપે બહુએ વાંચ્યું હશે, એઓ પડિતરાજ અષ્ટાવધાન કરે છે તે પ્રસિદ્ધ છે

આ લખનાર જાવન અવધાન જાહેરમાં એકે વખતે કરી ચાલ્યો છે અને તેમાં તે વિજયમદ ઊતરી શક્યો છે તે જાવન અવધાન-

૧ ત્રણ જણ સાથે ચોપાટે રમ્યા જવું

૨ ત્રણ જણ સાથે ગજકે રમ્યા જવું	૧
૩ એક જણ સાથે ગેતરને રમ્યા, જવું	૧
૪ ઝાલરના ટંકારા ગણતા જવું	૧
૫ સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર મનમાં ગણ્યા જવું	૪
૬. માળાના પારામાં લક્ષ આપી ગણતરી કરવી	૧
૭ આઠેક નવી સમસ્યાઓ પૂર્ણ કરવી	૮
૮ મોળ નવા વિષયો વિવાદોએ માંગેલા વૃત્તમાં અને વિષયો પણ માંગેલા-રચતા જવું	૧૬
૯ મીઠું, અંત્રેજી, સરકૂત, આરળી લેટીન, ઉડું, ગુર્જર, મરેઠી, બગાળી, મરુ, જડેજી, આદિ સોળ ભાષાના ચારસે શબ્દો અનુક્રમ વિહીનના કર્તાકર્મ સહિત પાછા અનુક્રમ સહિત કહી આપવા, વચ્ચે બીજા કામ પણ કર્યે જવા	૧૬
૧૦ વિદ્યાર્થીને સમજાવવો	૧
૧૧ કેટલાક અસહારના વિચાર	૨

૫૨

આમ આગળ કરેલાં બાવન અવધાનના લખાણ સંબંધે અઢી આગળ પૂછીહતી થાય છે

આ બાવન કામો એકી વખતે મન શક્તિમાં સાથે ધારણ કરવા પડે છે વગર જાણેની ભાષાના વિકૃત અક્ષરો સુદૃઢ કરવા પડે છે. દૂ કામાં આપને કહી દઉં છું કે આ સધળું યાદ જ રહી જાય છે (હજી સુધી કોઈવાગ ગયું નથી) આમાં કેટલુંક માર્મિક સમજવું રહી જાય છે પરંતુ દીવગીર છું કે તે સમજાવવું પ્રત્યક્ષને માટે છે એટલે અઢી આગળ ચીતરવું વધા છે આપ નિશ્ચય કરો કે આ એક કલાકનું કેટલું કૌશલ્ય છે? દૂ કે હિસાબ અગ્નિએ તોપણ

બાવન શ્લોક તો એ કલાકમાં માદરણા જેવ્નહી ગેસોળ નવં,
આઠ સમસ્યા, સોળ ભુદી ભુદી બાવાના અનુક્રમ "વિહીનના" અને
બાર ખીજાં કામ મળી એક વિદ્યાને ગણતી કરતાં માન્યું હંદુ કે
૫૦૦ શ્લોકનું સ્મરણ એક કલાકમાં રહી શકે છે. આ વાત હવે
અહીં આગળ એટલેથી જ પતાવી દેઈએ છીએ.

આ-તેર મહિના થયાં દેહોપાધિ અને માનસિક વ્યાધિના
પરિચયથી કેટલીક શક્તિ દાટી મૂક્યા જેવીજ યદ્ય ગઈ છે (બાવન
જેવાં સો અવધાન તો હંદુ પણ યદ્ય શકે છે) નહીં તો આપ
ગમે તે બાવાના મો શ્લોકો એક વખત બોલી જાઓ તો તે પાછા
તેવી જ રીતે યાદીમાં રાખી બોલી દેખાડવાની સમર્થતા આ લખ-
નારમાં હતી અને તે માટે તથા અવધાનેને માટે 'સરસ્વતીનો અવતાર'
એવું ઉપનામ આ મનુષ્યને મળેલું છે અવધાન એ આત્મશક્તિનું
કર્તવ્ય મને સ્વાનુભવથી જણાયું છે આપનો પ્રશ્ન આવો છે કે
"એક કલાકમાં મો શ્લોક સ્મરણશુભ રહી શકે?" ત્યારે તેનો
માર્મિક ખુલાસો ઉપરના વિષયો કરશે એમ જણી અહીં આગળ
જગ્યા રોકી નથી. આશ્ચર્ય, આનંદ અને મંદેહમાંથી હવે જે આપને
ચોગ્ય લાગે તે મહણ કરો

૬-મારી શું શક્તિ છે? કઈજ નથી આપની શક્તિ અદ્ભુત
છે આપ મારે માટે આશ્ચર્ય પામો છો, તેમ હું આપને માટે
આનંદ પામું છું

આપ કાશીક્ષેત્ર તરફ સરસ્વતી સાધ્ય કરવા પધારનાર છો
આમ વાંચીને અત્યાનંદમાં હું કુશળ થયો છું વારુ! આપ ન્યાય
શાસ્ત્ર કયું કહો છો? ગૌતમ મુનિનું કે મનુસ્મૃતિ, હિંદુધર્મ શાસ્ત્ર,
મિતાક્ષરા વ્યવહાર-મયૂખ આદિ ગ્રાંથીન ન્યાય-મથો કે હમણાનું
બ્રિટિશ લો પ્રકરણ? આનો ખુલાસો હું નથી સમજતો મુનિનું
ન્યાય-શાસ્ત્ર મુક્તિ પ્રકરણમાં જાય તેમ છે ખીજાં મથો રાજ્ય

પ્રકરણમાં-ચિટિશમાં માર્ગ જાય છે, ત્રીજા ખાસ ચિટિશને જ માટે છે, પરંતુ તે અંગ્રેજ ત્યારે હવે એમાંથી આપે જોને પસંદ થયું છે ? તે મમ' ખુસ્તો થવો જોઈએ. મુનિશાસ્ત્ર અને આચિન શાસ્ત્ર સિવાય જો ગણ્યુ હોય તો એ અભ્યાસ કાશીનો નથી પરંતુ મેટ્રીક્યુલેશન પસાર થયા પછી મુબઈ-પૂનાનો છે, બીજા શાસ્ત્રો સમયાનુકૂળ નથી આ આપનો વિચાર જણાવવા વિનાજ વેતથું છે પરંતુ વેતરવામાં પછી એક કારણ છે શું ? તો આપે સાચે અંગ્રેજ વિદ્યાભ્યાસનું લખ્યું છે તે હુ ધારુ છું કે એમાં કંઈ આપ જૂલ-થાપ ખાતા હશે. મુબઈ કરતાં કાશી તરફ અંગ્રેજ અભ્યાસ કંઈ ઉત્કૃષ્ટ નથી, જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ ન હોય ત્યારે આધુ પર્ગલું ભરવાનો હેતુ બીજો હશે, આપ ચીતરો ત્યારે દર્શિત થાય, ત્યાં સુધી ચકામસ્ત છું.

૧ મને અભ્યાસ સંબંધી પૂછ્યું છે, તેમાં ખુલાસો જે દેવાનો છે, તે ઉપરની કલમની સમજણ ફેર સુધી દઈ શકતો નથી, અને જે ખુલાસો હુ આપવાનો છું તે દલીલોથી આપીશ.

જ્ઞાનવર્ધક સભાના તત્રીનો ઉપકાર માનુ છું એજો આ અનુચરને માટે તરફી લે છે તે માટે.

આ સમજા ખુલાસા દૂકામાં પતાવ્યા છે વિશેષ જોઈએ તો માગો "

શ્રીમદના બનેલી અગુણજનાઈ લખે છે "મુમઈ જતા પદેલાં જેતપુર પધારના ત્યારે જે પુરુષ જે હાથથી પાઘડી બાંધતો હોય તે કમા હાથથી બાંધે જો એ તેના માથાની આકૃતિ જોઈ પારખવાનો અખતંગે કરી બતાવ્યો હતો પોતે દુકાનમાં ખેડા હતા તેમની સામે જહારથી માણસને ઉઘાડે માથે ઉભો રાખવામાં આવતાં તે જે વજની પાઘડી બાંધતો હોય તે પોતે કહી દેતા હતા આશરે પદર માણસની એમ પરીક્ષા કર્યા પછી એક પટેલને જોરી રીતે ઉભો રાખતા પહેનાં રોકે પેલા કાનજી તરફથી ખડવામાં

આવેતુ કે તે કહે ત્યાં એમ કહેતુ કે તે વાત ખરી નથી, તમે કહો છો તેમ ન બાંધતો નથી, બીજા હાથથી બાંધુ છું, તે પ્રમાણે તેણે કહ્યું એટલે કૃપાળુશ્રી (શ્રીમદ્) એ તે પ્રમાણે પાંચડી બાંધવા કહ્યું પણ કૃત્રિમ રીતે તે બાંધવા લાગ્યો, તે બધાને સ્પષ્ટ લાગ્યું કે તે જૂઠું બોલ્યો છે તે જોઈ પ્રેક્ષકોને બહુજ આશ્ચર્ય લાગ્યું શી રીતે પરીક્ષા થઈ શકે છે? એમ કૃપાળુશ્રીને પૂછતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેની આકૃતિનો અત કરણુમા બાસ લેતાં ડાબા જમણા પડખા તરફ ચિહ્ન પડવાથી તેમ થઈ શકે છે અત કરણુની શુદ્ધિ સિવાય થઈ શકે નહીં શીખડાવ્યું આવડે તેમ નથી એમ ખુલાસો કર્યો હતો.

સ ૧૯૪૩ માં શ્રીમદની મુખ્યમાં સ્થિતિ હતી, અને ત્યાં પણ અનેક યજ્ઞે અવધાનના પ્રયોગો કરી બતાવેલા મુખ્યમાં પોતાની રાતાવધાન (મો અવધાન) કરનાની શક્તિ ફરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં અને અન્ય સ્થળોએ જાહેર પ્રજાસમક્ષ તેઓએ દર્શાવી હતી આ આશ્ચર્યકારક અમરણશક્તિની ક્રિયાઓથી તેઓને પ્રજાએ એક મુવર્ણચક્ર (ચાંદ) આપ્યો અને 'સાક્ષાત્ સરસ્વતી'નું બિરુદ આપવામાં આવ્યું હતું ઇ સ. ૧૯૮૬-૮૭ માં 'મુંબઈ સમાચાર' 'જામે-જમશેદ દાઇમ્સ ઓફ ઇડિયા' 'ગુજરાતી' 'ઇડિયન સ્પેક્ટેટર' ઇત્યાદિ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી છાપામાં શ્રીમદની અદ્ભુત શક્તિઓ વિશે લેખો આવતા હતા તા ૨૪-૧-૧૯૮૭ના 'દાઇમ્સ ઓફ ઇડિયા' પત્રમાં અંગ્રેજીમાં છપાયું છે, કે રાજચક્ર સ્વજીભાઈનામના યોગણીશ વર્ષની વયના એક યુવ્રાન હિંદુની, અદ્ભુત માનસિક શક્તિઓનું પ્રદર્શન નિરીક્ષણ કરવા અર્થે ગવા રાનિવારે સાજો ફરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં દેશી ગૃહસ્થોનો એક જલ્મ મેળાવડો થયો હતો આ પ્રસંગે ડૉ. પિટરસને અધ્યક્ષપદ લીધું હતું અવધાન ઉપરાંત અધૌદિક સ્પર્શેન્દ્રિય શક્તિ ધરાવતા તે જોવામાં આવ્યા હતા તેઓને

પ્રથમ એક ઝગન. (ખાર) જોટલાં જુદા જુદા કદનાં પુસ્તકો બતાવવામાં આવ્યાં હતાં અને તેમને તેનાં નામ જણાવવામાં આવ્યાં હતાં ત્યાર પછી તેઓની આંખો પાટા બાંધી બંધ કરવામાં આવી હતી, અને તેઓએ તેમના હાથમાં જેમ જેમ પુસ્તકો મૂકવામાં આવ્યાં, તેમ તેમ તે પુસ્તકોનાં નામ હસ્ત વડે સ્પર્શ કરી કહી દીધાં હતાં એ જ તારીખના 'જામે જમશેદ'માં છપાયું છે કે ડૉ. પિટરસને પોતાને આ અખતરાથી બેહદ અચરતી પામેલા જણાવ્યા હતા.

"અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આગલે દિવસે પોતાને મળેલી એક મિજબાની વખતે ટ્રેટલીક વાનીઓમાં મીઠું વધતું આપ્યું હતું, તે કવિએ (શ્રીમદ્ રાજ્ય દ્રે) ચાખ્યા કે હાથ લગાડ્યા વિના માત્ર નજરે જોઈ કહી આપ્યું હતું "— ' જામે જમશેદ ' "

"આ પછી થોડાક વખતમાં મુબઇની હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાય મૂર્તિ સર ચાર્લ્સ સારજન્ટ, ડૉક્ટર પિટરસન, મિ. યાલિક અને અન્ય પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોની પ્રેરણાથી શ્રીમદના ચતાવધાન જોવાને માટે એક મહાન લોકસભા બેલાવવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી આ આધારણુ શક્તિવાળા યુવકની શક્તિ અને કદર લોકોએ અને પત્રવાળાઓએ ઉત્તમ રીતે પ્રદર્શિત કરી. સર ચાર્લ્સે તેમને યુરોપમાં જઈ ત્યાં પોતાની શક્તિઓ દર્શાવવાની ભલામણ કરી. પણ તેઓ તેમ કરી શક્યા નહી, કારણકે તેમણે વિચાર્યું કે યુરોપમાં પોતે જૈન ધર્માનુસાર રહી શકે નહી "— ' પાયોનિયર ' (અલાહાબાદ) ૩

રમરજીશક્તિના પ્રતાપરૂપ આ અવધાન પ્રદર્શિનો વધતો વિસ્તાર અમદાવાદ આત્મોજાતિરક્ત પુરુષોને પ્રિય હોતો નથી. આત્મોજાતિ અને આ વિસ્તાર બંને જિન્ન ભાસવાથી—સન્માર્ગશોધક પ્રનીત ચાચી શ્રીમદની અતરંગ વૈરાગ્યમય, ઉદાર નીચકભાવના આ પ્રદર્શિને વિસ્તરવા નહીં નિરામ નથી. પાછી પ્રાયે પ્રગટ નથી.

વીશ વર્ષની વય સુધીની લેખનપ્રવૃત્તિ

‘સાક્ષાત્ સરસ્વતી’ નામે એક નાનું પુસ્તક સ ૧૯૪૩માં ભાઈ પ્રિનિપચદ પોપટભાઈ દક્ષતરીએ લખ્યું છે તેમાં શ્રીમદ્દતો ૧૯ વર્ષ સુધીનો દેક વૃત્તાંત પ્રગટ કરી અનધાન વગેરે શક્તિઓ ઉપરાંત તે વખતનાં તેમનાં અપ્રગટ લખાણ વિધે ચોડુ લખ્યું છે

“નીતિ, બક્ષિત, અર્હિયા, શિયળ અને અધ્યાત્મ સબધી એઓ પ્રથો ગૂથવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમ ફેટલાક ગૂથ્યા પછી છે ‘મોક્ષમાળા’ નામે એક સુદર અથ હમણાં બહાર દેખાવ દેનાર છે, જેતુ પૂર આશરે ૭ હજાર શ્લોક જેટલું થવા જાય છે એ અથ ગદ્યાત્મક છે સૂત્રસિદ્ધાંતના માર્મિક ભેદો અમળવનાની લાલિત્યયુક્ત પ્રેરણાઓ એમાં કરી છે જે મોક્ષમાળા ઉપદેશ તરગથી છલકાયા કરે છે, જે ‘મોક્ષમાળામાં ખરેખર મોક્ષનો માર્ગ’ મતભેદ વિના ‘મોખ્યો’ છે અને જે મોક્ષમાળા સૂત્રસિદ્ધાંતનો ટોડો છે તે આપણુ ધર્મપુસ્તક એક વખત દરેક આવકે વાંચવું, સમજવું, વાંચતાં ન આવડતું હોય તેમણે બીજાને મોટેથી શ્રવણ કરવું અને તેના કડો ઉપયોગ કરવો એવી મારી સનાહ છે

‘નમિરાજ’ નામે એક સસ્કૃતના મહાકાવ્યના નિયમાનુસારે એમણે અથ રચ્યો છે, જેમા શાતરસ પ્રધાન રાખીને નવરસની રેલમણેલા કરી મૂકી છે, જેમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાતુર્વર્ગ સબધી ઉપદેશ કરી કૃણમાં મોક્ષમાર્ગ મૂકી દીધો છે એ પાંચ હજાર શ્લોકના પૂરનો અથ એમણે ત્રણુ ત્વિસમાં રચ્યો હતો એ અથ વાંચતાં દરેક મનુષ્યને એ દેવાંશી નરની કવિત્વ શક્તિના લાલિત્યનું જ્ઞાન થાય છે

“એ મહાત્માએ એક સાર્વજનિક સાહિત્યનો એક હજાર શ્લોકનો અથ એક દિવસમાં રચ્યો છે, જે હમણા ધાંગધાના એક ડોક્ટર પ્રસિદ્ધ કરનાર છે”

“એક ધર્માચાર્યે” એક હજાર રૂપિયા આપવાનું કહ્યું હતું અને કહ્યું હતું કે મારા ધર્મના ચોડાએક શ્લોક કરી આપો, પરંતુ એથી એ દેવાંશી નરનું મન ચળ્યું નહોતું ધન્ય છે એની જનેતાને !”

“‘વૈરાગ્ય વિલાસ’ નામે જૈનધર્મનું એક ચોપાનિયુ હમણાં એઓ બહાર પાડે છે”

ઉપર જણાવેલા અયોગમાંથી ‘મોક્ષમાળા સિવાય કાઈ અથો હાલ ઉપનબ્ધ નથી છપાવાની તૈયારી થયેલા જણાવ્યા છે તે છપાયા હશે કે નહિ તેની પણ માહિતી મળી નથી પરંતુ ઉપગ્રન્થ વર્ણન ઉપરથી તે લેખકે તે અથો દીકા હોય એમ લાગે છે

હાલ જે લખાણ ‘શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર’ અથમાં છપાયું છે, તેમાં ‘વચનામૃત’ના મથાળા નીચે ૧૨૦ બોલ ‘પ્રબુધમાલા’ની શૈલીમાં પણ વાર્મિક વિષયની મુખ્યતા રાખી સુનાતમક ઉપદેશ રૂપે લખાયેલ છે તેના મોળમાં બોલમાં ‘વચનસપ્તશતી પુનઃ પુનઃ રમરણમાં રાખો’ એમ જણાવ્યું છે તે સૂચવે છે કે તેમણે સાતસો બોલ લખેલા છે ‘તત્ત્વગાન’ નામનો તેમના વચનોમાંથી તૈયાર કરેલો નાનો અમલ બહાર પડેલો છે તેમાં ‘મહાનીતિ’ના સાતસો બોલ આપેલા છે, તે પણ આ આરસામાં જખાયેલા લાગે છે

સત્તર અગાર વર્ષની ઉંમરે શ્રીમદે લખેલા દાર્શનિક દોદરા એવી પ્રાપ્ત થયા છે તે અગ્રગ છે તેમાં નીતિ-વ્યવહારની સિખા

* સાતસો મહાનીતિ હમણાં એક દિવસે તૈયાર કરી
છઠી આવૃત્તિ પાન. ૨૧ શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર લેખક

૧ પાંચમી આવૃત્તિ શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રમાં છપાયા છે

મહુ મુખ્ય છે દરેક દોહરામાં પણ કુળને મિદ્ધાતને પ્રથમ જણાવી
તેને પ્રુષ્ટ કરનાર દર્શાત આપેતુ છે ઉદાહરણ

‘ ફરી ફરી મળવો નથી, આ ઉત્તમ અવતાર
કાળી ઔદશ ને રતિ, આવે ક્રાઈક વાર.
અતિચાન જાપજો તદા, પરમાત્મા પરખાય,
પડજી જિતરે આંખનાં, તદા સર્વ દેખાય.
પ્રિય કાવ્ય પડિતને, દર્શાતકનો દાવ,
જેમ મોદથી મોદકે ધાણણુ જનનો ભાવ
બે બોલોથી બાધીઓ, સર્વ શાસ્ત્રનો સાગ,
પ્રભુ બળે, નીનિ સળે, પરડો પદોપકાર
દેશ-ઉદય-ઉપયોગનાં વીર નરોનાં શિર,
પ્રમુતા પીડા ટાળવા, સોપિ સપુત શરીર
વચને વશ્લભતા વધે, વચને વાધે વેર
જળથી જીવે જગત આ, કહી કરે પણ કેર
રોષીને રૂકું કહે, બમણો આણે રોષ,
તાતા તેલે જળ પડે, લાડકો ચાપ સંપાદ.
શાંતિ મળે સદ્બંધી, બ્રાંતિ ટળે ભલી જાત,
કાંતિ દીપે કનક સમી, વિમળ વધે મન વાત
કાયા માયા ક્ષણિક છે, ઈન્દ્ર-ધનુષ્યનો રંગ
આકાશની કિર્યા અને, મૃગજળ તણા તરંગ
હોય સરસ પણ ચીજ તે, યોગ્ય સ્થળે વપરાય,
કેમ કટારી કનકની, પેટ વિષે ધોચાય ?”

‘ સુદ્ધિપ્રકાશ ’ માં ઈ સ ૧૮૮૫માં ‘ શરવીર સ્મરણ ’ વિષે
શ્રીમદે લખેલા સવૈયા ચોખીશ છપાયા છે તેમાં રત્નરંગનો અનન્ય
ચિતાર બહુ જોશદાર અને પ્રબળ વેગવાળી છટાદાર ભાષામાં આપી
છેવટના ત્રણ સવૈયામાં એવા વીરોના હાલના વચન આપતુ નામ

ખોળે એવા થયાથી જે અકથ્ય ખેદ થાય છે તેનું ચિત્ત કરુણરસ
રેલાવી આખેદુષ્પ વાંચનારનાં હૈયાં દલાવી મૂકે તેવું ॥ લખેલી
નકલ ઉપરથી ઉદાહરણ રૂપે નીચે આપ્યા છે

સવૈયા

‘દાસ દળકતી ઝગક ઝગકતી, લઈ ચગકતી કર કરવાલ
ખરેખરા ખૂદે રણુમાં ત્યાં, મૂઝ મલકતી, ઝગતું બાલ,
વેરીને ઘેરી લેતા ઝટ, ભરત બુમિના જય બડવીર,
અરે ! અરેરે ! આજ ગયા ક્યાં ? રહ્યાળા એવા રણુધીર,
મારે ત્યાં માથામાં ઝુલિ, કરી નાખે ત્યાં કહડા કોડ,
ફરી અરિ નહી આવે પાસે, મનની મૂકે મમતા મોડ,
બઠા બહાદુર બાણુ કમાને, વજ વણુના મળખૂન વીગ,
અરે ! અરેરે ! આજ ગયા ક્યાં ? રહ્યાળા એવા રણુધીર,
કહિયે નહી કાયાથી કપે, છતે ત્યારે અપે વીર,
રણુરંગી ને જખરા જંગી, ઊછળે જેને શૌર્ય શરીર,
કાયરતાના માયર નહી એ સાચા એ સાયર ચરરીર,
અરે ! અરેરે ! આજ ગયા ક્યાં ? રહ્યાળા એવા રણુધીર,
ટાળક સકટ, બાળક, નારી ગો બાઘણુ પ્રતિપાળક પૂર્ણ,
સલાગક જે ધરા ધર્મના, દુરમન દળ કરનારા ચૂર્ણ,
ખરાખરીના ખેદ વિશે નહી, પાછો પગ દેનારા વીર,
અરે ! અરેરે ! આજ ગયા ક્યાં ? રહ્યાળા એવા રણુધીર,
સતુની છાતીમાં સાલે, મુઝા પછી પણુ માસ દળર,
નામ પડે ત્યાં પડે મતરી, જેના સતુના સરનાર,
અને રિપુની રામા રડતી કદી રહે નહી જુલે નીર,
અર ! અરેરે ! આજ ગયા ક્યાં ? રહ્યાળા એવા રણુધીર,
બીમ ભગીરથ ભારે ભડ જે, દેવળ રૂપે કાળ કરાળ,

રણભૂમિમા ભય ઉપજાવે, યમરાજથી પણ વિકરાળ,
 કુળદીપક એ દેહિનરે, ધન્ય માતનું ધાવ્યા ક્ષીર '
 અરે ! અરે ! આજ ગવા કયા ? રત્નિયાળા એવા રણધીર
 બાણ-શ્યામાં પોદ્યા બહાદુર, બીજમ્પિતા ભારે ભયમાર,
 અવધિ આપી અદા ! કાળને, છ માત્રની જેણે તે વાર,
 મહા-ભારતનું નામ પડ્યું તે એનું કારણ એવા વીર,
 અરે ! અરે ! આજ ગવા કયા ? રત્નિયાળા એવા રણધીર.
 પાણી પૂર્વજનું ખોનારા, જાગ્યા આવા એને વશ
 બાપ-નામના બોળી બેઠા, ધિક્ક ! ધિક્ક ! એના આ અશ !
 મરે બૂડીને નરો બાપના પંકજીમાં નાખીને નીર,
 આર્ય-કીર્તિને જાંખપ દીધી, તમને એના બટ્ટે શીર !
 હા ! શિવ ! હા ! ગિવ ! ગજબથરો શો ? અજન્મ થઈ છુ નીરખીઆમ,
 આર્ય પરાધીન દીન થયાથી, રે'તી નથી હૈયામાં હામ !
 કાળજકુ કપે કરુણાથી, સ્થિતિ અનલોકીને આમ !
 ઢળુ ધરણીએ મૂર્છા પામી બાખી હરં હરં હરં હરં રામ !
 શુ પ્રાચીન પૂર્વજ સભારુ, આંખે આંસુ આવે, વીર !
 શી હિમ્મત એના હૈયાની, રે ! શાં એનાં નૌતમ નીર !
 હાય ! હાય ! આ ગતિ થઈ શી ! હાય ! હાય ! ગો કાળો ફેર !
 ' નાય ' હૃદય કાટે છે હરં હરં ! (નથી જોવાતી આવી પેર)

સર વોલ્ટર સ્કોટના દ્વયુદ્ધો (Combats) શૌર્ય-પ્રેમ
 (Romantic) પ્રેરક કાવ્યો જેણે વાંચ્યાં હશે તેને આ સર્વેયા
 વાંચી તે સ્મરણમાં આવ્યા વિના ન રહે ! પરંતુ એક નાના કાવ્યમાં
 શ્રીમદે કેટલા હૃદયનાં ભાવો જગાડ્યા છે તે તો પૂરું તે કાવ્ય
 વાંચવાથી જણાવ્યું અને શ્રીમદે સાહિત્યનાં જે જે ક્ષેત્રોમાં કવન
 ચતાવી હોત તે તે સર્વ જ્યેષ્ઠે તે વિજયવત નીવડ્યાં વિના રહેત
 નહિ, એવો વાંચનારને પ્રતીતિ થાય તેવું આ અદ્ભુત કાવ્ય છે

શ્રી ચિદાનંદ મહારાજે લખેલા 'સ્વરોદય' ના રહસ્યને પ્રગટ કરતી ટીકા લખવાની સ ૧૯૪૪માં શ્રીમદે ચરુ કરેલી લાગે છે, તેની પ્રસ્તાવના પણ પોતે લખી છે તેમાં આત્મજ્ઞાની શ્રી ચિદાનંદ મહારાજના જીવનની ટૂંક રૂપરેખા તથા તેમની દયાનુ વર્ણન કહેલું છે તે અપૂર્ણ દશામાં પ્રાપ્ત થયેલ જપાયું છે શ્રીમદે કેવુ વિવેચન લખવા ધારેલુ તે જપાયેલા બે દોહરાના મર્મ પ્રકાશક વિસ્તાર ઉપરથી વિચારતાં એમ લાગે છે કે જો તે ગુણ અથવા વિવેચન પૂરું થતા પામ્યું હોત, તો આ જમાનામાં કાળજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરનારને મોટી મદદ રૂપ થઈ પડત.

'જીરતત્ત્વ મંથની વિચાર' અને 'જીવાજીવ વિભક્તિ' એ મે લેખ પણ અપૂર્ણ પ્રાપ્ત થયેલા પ્રસિદ્ધ થયા છે, તેમાં 'નવ તત્ત્વ' પ્રકરણને મળતો વિષય ચર્ચેલો કે

એક વખતે વાતચીતમાં શ્રીમદે જણાવેલું કે 'મોક્ષમાળા' રચી તે વખતે અમાગ વૈરાગ્ય 'યોગવાસિષ્ઠ' ના વૈરાગ્ય પ્રશ્નરૂપમાં શ્રી રામચંદ્રજીનો વૈરાગ્ય વર્ણવેલો છે તેવો હતો અને તમામ જૈન આગમો સિવા વર્ષની અદર અમે અવેતોકન કયા હતાં—તે વખતે અદ્ભુત વૈરાગ્ય વર્તતા હતા તે એટલા સુધી કે અમે ખાધુ છે કે નહીં તેની અમને સ્મૃતિ રહેતી નહીં

'શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર' અથવા વીસમા અકમાં, સ ૧૯૪૪માં લખાયેલા એક લઘુ અથવા આદિ અને અંતનો જાગ જપાયેલો છે, તે અપૂર્ણ દશામાં છે છતાં તે અથવા આશય 'હેવટની સત્તામણ' માં સ્પષ્ટ જણાય છે "કે જે મનુષ્યે એકવાર પ્રતિમા પૂજનથી પ્રતિકૂળતા જતાપી હોય, તે જ મનુષ્ય જ્યારે તેની અનુકૂળતા જતાવે ત્યારે પ્રથમ પક્ષવાળાને તે માટે જલુ ખેદ અને કટાક્ષ આપે છે આપ પણ હું ધારુ છું કે મારા જણી થોડા વખત પહેલાં એવી રિયતિમાં આવી મથા હતા, તે વેળા જો આ પુસ્તકને મે પ્રસિદ્ધિ

આપી હોત, તો આપનાં અતઃકરણો વધારે દુભાત અને દુભાવવાનું નિમિત્ત હું થાત, એટલા માટે મેં તેમ કર્યું નહીં કેટલોક વખત વીત્યા પછી મારા અતઃકરણમાં એક એવા વિચારે જન્મ લીધો કે તારા માટે તે બાધઓને સકારક વિચારો આવતા રહેશે, તે જે પ્રમાણથી માન્યુ છે તે પણ માત્ર એક તારા હૃદયમાં રહી જશે, માટે તેને સત્યતાપૂર્વક જરૂર પ્રમિદ્ધિ આપવી એ વિચારને મેં ઝીની લીધો, ત્યારે તેમાંથી ધણા નિર્મળ વિચારની પ્રેરણા થઈ, તે સક્ષે પમાં જણાવી દઉં છું પ્રતિમા માને એ આગ્રહ માટે આ પુસ્તક કરવાનો કંઈ હેતુ નથી તેમજ તેઓ પ્રતિમા માને તેથી મને કંઈ ધનવાન થઈ જવાનું નથી પ્રતિમા માટે મને જે જે પ્રમાણે જણાવ્યાં હતાં તે દૃકામાં જણાવી દીધાં ”

એ અપૂર્ણ મંથની યજ્ઞાત પણ ખલ્લુ મધ્યસ્થતાથી વિચારવા યોગ્ય છે, તેથી તેમાંથી થોડા ઉતારા લીધા છે

“ વિશાળ ભુદ્ધિ, મધ્યસ્થતા, સરળતા અને જિતેન્દ્રિયપણું આટલા ગુણો જે આત્મામાં હોય તે તત્ત્વ પામવાનું ઉત્તમ પાત્ર છે

“ અનાદિ કાળના મહા રાત્રિપ રાગ, દ્વેષ અને મોહના ખંધનમાં તે (જિજ્ઞાસુ) પોતા સખધી વિચાર કરી શક્યો નથી. મનુષ્યત્વ, આર્થ દેશ, ઉત્તમ કુળ, શારીરિક સપત્તિ એ અપેક્ષિત સાધન છે, અને અતરંગ સાધન માત્ર મુક્ત થવાની સાચી જિજ્ઞાસા છે

“ એમ સુનલભ્યોપિપણાની યોગ્યતા આત્મામાં આવી હોય તો તે જે પ્રુરો મુક્ત થવા છે અથવા વર્તમાનમાં મુક્તપણે કે આત્મજ્ઞાન દશાએ વિચરે છે તેમણે ઉપદેશલા માર્ગમાં નિર્મલપણે અદ્વા શીલનત થાય

“ સર્વ દર્શનની શૈલીનો વિચાર કરતાં નિર્ગથ દર્શન એ રાગ, દ્વેષ અને મોહ રહિત પ્રદુપતુ બોધેલું વિશેષ માનવા યોગ્ય છે

“ અત્યારે વીતરાગ દેવને નામે જૈનદર્શનમાં એટલા બધા મત-
આલે છે કે તે મત તે મતરૂપ છે, પણ સત્તરૂપ, જ્યાંસુધી વીતરાગ
દેવની આગ્રાહુ અવલબ્ધ કરી પ્રવર્તતા ન હોય ત્યાંસુધી, કહી
શકાય નહીં.”

“ એ મત પ્રવર્તનનાં મુખ્ય કારણો મને આટલાં સભવે છે
(૧) પોતાની સિધ્ધિલાભને લીધે કેટલાક પુરુષોએ નિર્મથ
દશાની પ્રાધાન્યતા ધટાડી હોય

(૨) પગરૂપર એ આચાર્યોને વાદવિવાદ,

(૩) મોહનીય ધર્મનો ઉચ્ચ અને તે રૂપે પ્રવર્તન થઈ જવું,

(૪) મહાયા પછી તે વાતનો માર્ગ મળતો હોય તોપણ તે
દુર્લભભોધિતાને લીધે ન મળવો,

(૫) મતિની ન્યૂનતા,

(૬) જેના પરરાગ તેના જીવમાં પ્રવર્તન કરનારાં બધાં મનુષ્યો,

(૭) દુ સમ કાળ અને

(૮) શાસ્ત્રજ્ઞાનનું ધર્મી જવું

“ સર્વને સ્વરૂપી જુદી આવી જઈ સંશોધન થઈ, વીતરાગની
આગ્રાહુ માર્ગનું પ્રતિપાદન થાય એ સર્વથા જો કે અને તેવું નથી,
તો પણ દુર્લભભોધિ આત્માઓ અવશ્ય તે માટે પ્રયત્ન કરતા રહે
તો પરિણામ શ્રેષ્ઠ આવે, એ વાત મને સભવિત લાગે છે

“ દુ સમ કાળના પ્રતાપે, જે લોકો વિદ્યાનો બોધ લઈ શક્યા
છે તેમને ધર્મતત્ત્વ પર મૂળથી મદ્દા જણાતી નથી. જેને કષ્ટ
(અદ્વા) સરજતાને લીધે હોય છે, તેને તે વિષયની કષ્ટ મતાગમ
જણાતી નથી, ગતાગમવાળો કાર્ષ્ણીકરો તો તેને વસ્તુની શુદ્ધિ
વિધિ કરનારા નીકળે, પણ સદાચક્ર ન થાય, એવી આજની કાળ
અર્થાં છે એમ કેવળથી પામેલાને ધર્મની દુર્લભતા થઈ પડી છે

“ કેળવણી વગરના લોકોમાં સ્વાભાવિક એક આ ગુણ રહ્યો છે કે આપણા આપદાદા જે ધર્મને સ્વીકારતા આવ્યા છે, તે ધર્મ-માંજ આપણે પ્રવર્તવું જોઈએ, અને તેજ મત સત્ય હોવો જોઈએ, તેમજ આપણા ગુરુનાં વચન પરજ આપણે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ, પછી તે ગુરુ ગમે તો શાસ્ત્રોનાં નામ પણ જાણતા ન હોય, પણ તે જ મહાત્માની છે એમ માની પ્રવર્તવું જોઈએ. તેમજ આપણે જે માનીએ છીએ, તેજ વીતરાગનો બોધેલો ધર્મ છે, બાકી જૈન નામે પ્રવર્તે છે તે સધળા અસત્ છે. આમ તેમની સમજણ હોવાથી તેઓ જિયારા તે જ મતમાં મગ્યા રહે છે એનો પણ અપેક્ષાથી જોતાં દોષ નથી.

“ જે જે મત જૈનમાં પડેલા છે તેમાં જૈન સખધી જ ધણે બાગે ક્રિયાઓ હોય એ માન્ય વાત છે તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ જોઈ જે મતમાં પોતે દીક્ષિત થયા હોય, તે મતમાં જ દીક્ષિત પુરુષોત્તમ મગ્યા રહેવું થાય છે. દીક્ષિતમાં પણ બદ્ધિતાને લીધે કાં તો દીક્ષા, કાં તો બિક્ષા માગ્યા જેવી સ્થિતિથી મૂઝાઈને પ્રાપ્ત થયેલી દીક્ષા, કાં તો સ્મશાન વૈરાગ્યમાં લેવાઈ ગયેલી દીક્ષા હોય છે. શિક્ષાની સાપેક્ષ સ્ફુરણથી પ્રાપ્ત થયેલી દીક્ષાવાળો પુરુષ તમે વિરલ જ દેખશો અને દેખશો તો તે મનથી કટાણી વીતરાગ દેરની આગમાં રાચવા વધારે તત્પર હશે.

“ તેમજ ત્યાગી ગુરુઓ સિવાયના પરાણે થઈ પડેલા મહા વીર દેવના માર્ગરક્ષક તરીકે ગણાવતા યતિઓ, તેમની તો માર્ગ પ્રવર્તાવવાની શૈલી માટે કંઈ જોલણ રહેતું નથી કારણ ગૃહસ્થને અણુમત પણ હોય છે, પણ આ તો તીર્થ કર દેવની પેઠે ક'પાતી પુરુષ થઈ બેઠા છે.

“ સરોધક પુરુષો બહુ ઝોછા છે મુક્ત થવાની અત કરે જિજ્ઞાસા રાખનારા અને પુરુષાર્થ કરનારા બહુ ઝોછા છે તેમ.

સાદિત્યો જેવાં કે સદ્ગુરુ, સત્સંગ કે સત્યાગ્રહી મળવાં દુર્લભ થઈ પડ્યાં છે જ્યાં પૂછવા જાઓ ત્યાં સર્વ પોતપોતાની ગાય છે પત્ની સાચી કે ભૂઠી તેનો કોઈ જાણ પૂછવું નથી જાણ પૂછનાર આમળ મિથ્યા વિકલ્પો કરી પોતાની સસારસ્થિતિ વધારે છે અને પ્રીતને તેવું નિમિત્ત કરે છે

જોજામાં પૃથ્વી કોઈ સરોવર આત્મા હશે તો તેને અપ્રયોજ્ય નમૂત પૃથ્વી ઇત્યાદિક વિષયોમાં શકાએ કરી શકાયુ થઈ ગયું છે અનુભવ ધર્મ પર આવવું તેમને પણ દુર્લભ થઈ પડ્યું છે

“ આ પરથી મારું જોમ કહેવું નથી કે કોઈપણ આત્મા જેનું દર્શનના આરાધક નથી, તે પણ બહુ જ અલ્પ, બહુ જ અલ્પ પણ તે આગળાએ ગણી લખે તેટલા હશે. બાળ તો (જેનું) દર્શનની દશા જોઈ શકાયું જોયું તેવું છે, સ્થિર ચિત્તથી વિચાર કરી જોશો તો આ મારું કહેવું તમને સમજાણ લાગશે.

“ એ સંપળા મતોમાં કેટલાકને તો સદગ સદગ વિવાદ કે મુખ્ય વિવાદ જોખનું કહેવું પ્રતિમાની સિદ્ધિ માટે છે ખીજ તેને કેવળ ઉત્થાપે છે (એ મુખ્ય વિવાદ છે)

“ ખીજા મતમાં હું પણ ગણાયો હતો મારી જિજ્ઞાસા પિતૃ રાગ દેવની આરાધના આરાધન બણી છે, જોમ સત્યતાને ખોતરે કહી દઈ, દર્શાવું છું કે પ્રથમ પણ સત્ય છે, જોઈને કે જિન પ્રતિમા અને તેનું પૂજન સાઓક્ત, પ્રમાણોક્ત અનુભવોક્ત અને અનુભવમાં લેવા યોગ્ય છે અને તે પદ્યોગિ જે રૂપે જોઈ શકે અથવા તે સંજોગો જે અપ સદા હતી તે નીકળી જઈ તે વસ્તુને કઈ પણ પ્રતિષ્ઠાન થવાયો કોઈ પણ આત્મા તે સંજોગો વિચાર કરી શકશે, અને તે વસ્તુની સિદ્ધિ જણાય તો ને સંજોગો મનને તેને દર્શાવે તો સુખમોહિપણાનું કારણ થાય, જોમ મત્તી દ્વેષમાં કેટલાક વિચારો પ્રતિમા સિદ્ધિ માટે દર્શાવું છું

“આટલું શ્રુતિમાં રાખવાનું છે કે ટેટલાંક પ્રમાણે આગમન મિદ્ધ થવા માટે પરપરા અનુભવ ઇત્યાદિકની અવશ્ય છે કુતર્કથી જો તમે કહેતા હો તો આખા જૈનદર્શનનું પણ ખડન કરી દર્શાવું પણ તેમાં કશુંય નથી સત્ય વસ્તુ ત્યાં પ્રમાણથી અનુભવસિદ્ધ થઈ ત્યાં જિજ્ઞાસુ પુરૂષો પોતાનો નમે તેવો હઠ પણ મૂખી દે છે

‘આ મોટા વિવાદ આ કાળમાં જો ન પડ્યા હોત તો ધર્મ પાનવાનું જોડાને બહુ મુશ્કેલ થાત

“પ્રથમ પ્રતિમા નહાં માનતો અને હવે માનું છું, તેમાં કંઈ પક્ષપાતી કારણ નથી, પણ મને તેની મિદ્ધિ જણાઈ તેથી માન્ય રાખું છું અને મિદ્ધિ છતાં નહીં માનવાથી પ્રથમની માન્યતાની પણ મિદ્ધિ નથી અને તેમ થવાથી આરાધકતા નથી

“મને આ મત કે તે મતની માન્યતા નથી, પણ રાગદ્વેષ ગદિત થવાની પરમ જિજ્ઞાસા છે, અને તે માટે જે જે સાધન હોય, તે તે ઇચ્છ્યા, કગ્યાં એમ માન્યતા છે અને એ માટે મહાવીરનાં વચન પણ મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે -

“અત્યારે એટલી પ્રત્તાપના માત્ર કરી પ્રતિમા સખધી અનેક પ્રકારથી દર્શાવતી મને જે મિદ્ધિ તે હવે કહું છું તે મિદ્ધિને મનન કરતા પહેલાં નાચનારે નીચેના વિચારે કૃપા કરી લક્ષમાં લેવા

“કાંઈ ધર્મ માનનાર આખો સમુદાય કંઈ મોક્ષે જશે એવું શાસ્ત્રમારનું કહેવું નથી, પણ જેનો આત્મા ધર્મત્વ ધારણ કરશે, તે સિદ્ધિ અપ્રાપ્ત થશે, માટે આત્માને ધર્મમોધની પ્રથમ પ્રાપ્તિ કગવવી જોઈએ તેમાંનું એક આ સાધન પણ છે તે પગલ પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યા વિના ખડી નાખના યોગ્ય નથી

“જો તમે પ્રતિમા માનનારા હો તો તેનાથી જે હેતુ પાર પાડના પરમાત્માની આરા છે તે પાર પાડી લેવો, અને જો તમે પ્રતિમાના ઇત્યાપક હો તો આ પ્રમાણેને યોગ્ય ગીતે વિચારી જોજો બન્નેએ

મને શું કે મિત્ર કઈ માનવો નહીં અને તે કહેનાર છે, એમ ગણી
મથ વાંચી જવો.

“મને મસ્કૃત માગધી કે ગ્રામ ભાવાનો મારી યોગ્યતા પ્રમાણે
પરિચય નથી, એમ ગણી મને અપ્રમાણિક ઠરાવવો તો ન્યાયની
પ્રતિકૂળ જાણ પડશે, માટે મારું કહેવું શાસ્ત્ર અને આત્મ મધ્યસ્થતાથી
તપાસશે.

“યોગ્ય લાગે નહીં, એવા ગ્રામ મારા વિચાર હોય તો મહર્ષિ
પૂછ્યો, પણ તે પહેલાં તે વિશે તમારી સમજાણથી ચકાશ નિર્ણય
કરી ખેસતો નહીં.

‘ટુકાર્માં કહેવાનું એ કે જેમ કલ્યાણ થાય તેમ પ્રવર્તવા
સબધમાં મારું કહેવું અયોગ્ય લાગતું હોય તો તે માટે વધાર્થ
વિચાર કરી પછી જેમ હોય તેમ માન્ય કરવું.”

આ મથ સપૂર્ણ અવસ્થામાં મળ્યો હોત તો આજના શિક્ષિત
મધ્યસ્થ વર્ગને બહુ ઉપયોગી થઈ પડતું થીમતે જે પ્રમાણસિદ્ધ
અને હિતકારી લાગ્યું તે ગ્રહણ કરનામાં તેમની તત્પરતા કેવી છે
તે આ અપૂર્ણ લેખથી પણ અષ્ટ સમજાઈ જાય છે જગદ્ગુરૂ
ધર્મમાં પ્રથમ થીમતે શ્રદ્ધા હતી તે વિશેષ વિચાર પવટાઈ ત્યારે
કેવી મહત્તા પ્રમાણ પૂર્વક પવટામેવા વિચારે દર્શાવવામાં દેખાઈ
આવે છે તે ‘ મોક્ષમાળા’ના વિવેચનમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ.
શ્રી વગોવજ્યશ્ચ આઠ દષ્ટિની સંજ્ઞાવમાં તાગ દષ્ટિનું વર્ણન કર
છે તે આ પ્રસંગે વિચારવું ઉચિત છે.

‘ નિગ્રાસા ગુણ તત્ત્વની, મનમોહન મે”
પણ નહીં નિજ લડટેક રે, મનમોહન મેરે,
એક દષ્ટિ હોય નર્તતા, મનમોહન મેરે,
યોગ કથા બહુ પ્રેમ રે, મનમોહન મેરે,
અનુચિત તેડ ન આવરે, મનમોહન મેરે,
વાળ્યો વલો જેમ હમ રે, મનમોહન મેરે.”

ગૃહસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ

વીશમા વર્ષમા એક એકી ઉપર શીમદે મુબઈથી પત્ર લખ્યો છે તે લમ વિશે પોતાના વિચારો દર્શાવતો હોવાથી નીચે આપ્યો છે

“લમ સબધી તેઓએ જે મિતિ નિશ્ચિત રાખી છે, તે વિષે તેઓનો આગ્રહ છે તો જાને તે મિતિ નિશ્ચયરૂપ રહી

“લક્ષ્મી પર પ્રીતિ નહીં છતાં કાંઈ પણ પરાર્થિક કામમાં તે બહુ ઉપયોગી થઈ પડત એમ લાગવાથી મૌન થઈ અહીં તે સબધી સગવડમાં હતો જે મગવડનું ધારેલું પરિણામ આવવાને બહુ વખત નહોતો પણ એઓ બણીનું એક મમત્વપણું ત્વરા કરાવે છે જેથી તે સવળું પડતું મૂકી વદ ૧૩ કે ૧૪ (પોષની) ને રાજ અહીંથી રવાના થાઉં છું

“પરાર્થ કરતાં વખતે લક્ષ્મી અધાપો, બહેરાપણું અને મૂગા પણ આપી દે છે, જેથી તેની દરકાર નથી

“આપણો અન્યોન્ય સબધ છે તે કદાચ મગપણનો નથી, પરંતુ હૃદય સગપણનો છે પરસ્પર લોકચુબકનો ગુણ પ્રાપ્ત થયો છે, એમ દર્શિત છે છતાં હું વળી એથી બિન રૂપે આપને હૃદય રૂપ કરવા માગુ છું જે વિચારો સરળી મગપણતા દૂર કરી, સસારયોજના દૂર કરી, તત્ત્વવિજ્ઞાન રૂપે મારે દર્શાવવાના છે, અને આપે જાતે અનુકરણ કરવાના છે આટલી પત્નવી બહુ સુખપ્રદ છતાં માર્મિક રૂપે આત્મસ્વરૂપ વિચારથી અહીં આગળ લખી જઉં છું

‘તેઓ શુભ પ્રસંગમાં સદ્વિવેકી નીવડી રૂઢિથી પ્રતિઠૂળ રહી પરસ્પર કુટુંબ રૂપે એક બધાય એવી સુદર યોજના તેઓના હૃદયમાં છે કે ? આપ ઉતારગો કે ? કાંઈ ઉતારશે કે ? એ ખ્યાલ પુન પુન

હકમમાં પર્ચન દરે છે નિદાન, સાધારણ વિવેકીઓ જે વિચારને આકાશી ગણે તેવા વિચારો, જે વસ્તુ અને જે પદ આજ રાત્રીથી ચક્રવર્તીની વિક્ટોરિયાને ફુલ્લ, કેવળ અસંભવિત છે, તે વિચારો, તે વસ્તુ અને તે પદ ભણી કેવળ ઈચ્છા હોવાથી ઉપર જણાવ્યું તેથી દષ્ટિ પણ લેશ પ્રતિકૂળ બને તો તે પદાભિલાષી પુરુષના ચરિત્રને પરમ આખપ લાગે એમ છે આ સધળા હવાઈ (અત્યાદે લાગતા) વિચારો માત્ર આપને જ દર્શાવું છું

“અત દરણુ શુકન, અદ્ભુત વિચારોથી ભરપૂર છે, પરંતુ આપ ત્યાં રહ્યા ને છુ અહીં રહ્યો!” સ ૧૯૪૩ પોપ વદ ૧૦ સુધવાર

સદ્ગત ઝવેરી દેવાચ દરબાઈ જગજીવનદાસ મહેતાના મોટાભાઈ પોપટલાનભાઈના મહાભાગ્યશાળી પુત્રી ઝમદભાઈ સાથે શ્રીમદનાં ગુણ લમ સ ૧૯૪૪ના મહા સુ. ૧૨ને રોજ થયાં હતાં.

ત્યારપછી એકાદ વર્ષે લખેના એક લેખમાં શ્રીમદ્ ‘શ્રીના અબધમાં મારા વિચાર’ એવું મથાળું આપી જણાવે છે

“અતિ અતિ સ્વચ્છ વિચારણાથી એમ સિદ્ધ થયું છે કે શુદ્ધ જ્ઞાનને આશ્રયે નિરાળાઈ સુખ રજુ છે તથા ત્યાં જ પરમ મમાધિ રહી છે સ્ત્રી એ મસારતુ સર્વોત્તમ સુખ માત્ર આવરણિક દૃષ્ટિથી દેખાયું છે, પણ તે તેમ નથી જ સ્ત્રીથી જે સયોગસુખ ભોગવવાનું ચિદ્ર તે વિવેકથી દૃષ્ટિગોચર કરતાં વમન કરવાને યોગ્ય ભૂમિકાને પણ યોગ્ય રહેતું નથી જે જે પદાર્થો પર લુપ્તિ રહી છે તે તે પદાર્થો તો તેના શરીરમાં રહ્યા છે, અને તેની તે જન્મભૂમિ છે વળી એ સુખ સ્થિતિ, એ અને ખસના દરદરે જ છે તે વેળાનો દેખાવ હકમમાં ચિતરાઈ રહી હસાવે છે કે સ્ત્રી આ જુલનળી દેહમાં કહેવાતું કે તેમાં કંઈ પણ સુખ નથી. અને સુખ સોય તો તેને અપરિચિત. રૂપે વર્ણવી જુઓ, એટલે માત્ર મોજાશાને સીધે તેમ માન્યતા થઈ છે, એમ જ જણાવે. અતિ ૬ સ્ત્રીના અવધ

વાદિ ભાગનો વિવેક કરના જેડો નથી, પણ ત્યાં ફરી આત્મા ન જ ખેચાય એ વિવેક થયો છે, તેનું સહજ સ્વચ્ચંદ્ર કર્તુ સ્ત્રીમાં દોષ નથી, પણ આત્મામાં દોષ છે, એને એ દોષ જવાથી આત્મા જે ભુએ છે તે, અદ્ભુત આનંદમય જ છે, માટે એ દોષથી રહિત થવું એ જ પરમ નિઃશ્વાસ છે શુદ્ધ ઉપયોગની જો પ્રાપ્તિ થઈ તો પછી તે સમયે અમયે પૂર્વોપાર્જિત મોહનીયને ભગ્મીભૂત કરી નકશે આ અનુભવગમ્ય પ્રવચન છે

“પણ પૂર્વોપાર્જિત હજી સુધી મને પ્રવર્તે છે, ત્યાં સુધી મારી શી દશાથી શાંતિ થાય? એ વિચારતાં મને નીચે પ્રમાણે સમાધાન થયું

“શ્રીના સબંધમાં કંઈ પણ રાગ દ્વેષ રાખવા મારી અશ માત્ર ઇચ્છા નથી, પણ પૂર્વોપાર્જિતની ઇચ્છાના પ્રવર્તનમાં અટક્યો છું”

‘શ્રીના સબંધમાં નિઃશ્વાસો આર છે અને વર્તના આર છે એક પક્ષે તેનું ફેટવાક કાળ સુધી મેવન કરવું સમ્મત કયું છે, તથાપિ ત્યાં સામાન્ય પ્રીતિ અપ્રીતિ છે, પણ હું ખૂબ એ છે કે નિઃશ્વાસ નથી છતાં પૂર્વ કર્મ કાં ઘેરે ઠેર એટલેથી પતવું નથી, પણ તેને લીધે નહીં ગમતા પત્યેતિ જોવા, સુધના, સ્પર્શવા પડે છે, એજ કારણથી પ્રાચ્યે ઉપાધિમાં ખેમવું પડે છે”

પોતાના ગૃહાશ્રમ સબંધી શ્રીમદ્ એક ભાઈને ૨૧ ૧૯૪૬માં લખી જણાવે છે

‘આપના પહેલાં, આ જન્મમાં હું લગભગ એ વર્ષથી કંઈક વધારે કાળથી ગૃહાશ્રમી થયો છું, એ આપના જાણવામાં છે ગૃહાશ્રમી જેને લઈને કહી શકાય છે, તે વસ્તુ અને મને, તે વખતમાં કંઈ ઘણો પરિચય પડ્યો નથી, તો પણ તેનું બનવું કાયિક વાયિક અને માનસિક વલણ મને તેથી ઘણું ખરું સમજાયું છે, અને તે પરથી તેનો અને મારો સબંધ અસંતોષપાત્ર થયો નથી, એમ જણાવવાનો હેતુ એવો છે કે ગૃહાશ્રમનું વ્યાખ્યાન સહજ માત્ર પણ આપતાં તે

મબધી વધારે અનુભવ ઉપયોગી થાય છે, અને કઈક સાંસ્કારિક અનુભવ જાગી નીડળવાથી એમ કહી શકું છું કે મારો ગૃહાશ્રમ અત્યાર સુધી જેમ અસંતોષપાત્ર નથી તેમ ઉચિત સંતોષપાત્ર પણ નથી, તે માત્ર મધ્યમ છે, અને તે મધ્યમ હોવામાં પણ મારી કેટલીક ઉદારીન શક્તિની સહાયતા છે.

“ તત્ત્વજ્ઞાનની શુભ શુદ્ધિનાં દશન લેતાં ગૃહાશ્રમથી વિરમ્ભ થવાનું અધિકતર સૂઝે છે અને ખચીત તે તત્ત્વજ્ઞાનનો વિવેક પણ આને જોગ્યો હતો, કાળના બળવત્તર અનિષ્ટપણાને લીધે, તેને યથાયોગ્ય અમાધિમગની અપ્રાપ્તિને લીધે તે વિવેકને મહા ખેતની સાથે ગોઠી દરવો પડ્યો, અને ખરે જો તેમ ન થઈ શક્ય હોત તો તેના જીવનનો અત આવત (તેના એટલે આ પડેખકના) ”

‘ મોક્ષમાળા ’ ના પાઠ ૧૨ મામાં ઉત્તમ ગૃહસ્થ વિધે તથા પાઠ ૪૪ મામાં ‘ સામાન્ય મનોરથ ’ નામના કાન્ધમાં તેમજ પાઠ ૫૫ મામાં સામાન્ય નિત્ય નિયમમાં ગૃહસ્થાશ્રમ સબધી પોતાના વિચારો કઈક પ્રગટિત કર્યા છે પરંતુ પાઠ ૧૨ થી ૬૬ સુધીમાં ‘ મુખ્ય વિશે વિચાર ’ લખી સક્ષિત નવસકથાના રૂપમાં હાથકાના મહા ધનાન્ય ધર્મમૂર્તિ શ્રાવક ગૃહસ્થનું ચિત્ર આલેખ્યું છે તેમાં આદર્શ ગૃહસ્થ પોતાની ચર્ચા વણ્યું છે તેમાંથી થોડું નીચે પ્રસિત કર્યું છે, તે દેહે ગૃહસ્થે મનન કરવા યોગ્ય છે

“ જો કે તું બીજા કરતાં મુખી છું, તો પણ એ સાતા વેદનીય છે, સત્-મુખ નથી, જગતમાં બદ્ધ થા કરીને અસાતા વેદનીય છે એ ધર્મમાં મારો કાળ ગાગવાનો નિયમ રાખ્યો કે સત્યાગ્રહનું પાલન, મનન, સત્પુરોગનો સમાજમ, વમ નિયમ, એક મહીનામાં બાર દિવસ બ્રમચર્ય, બનતું શુભદાન એ બધું ધર્મરૂપે મારો કાળ ગાણું છું સર્વ વ્યવહાર મઅમીની ઉપાધિમાંથી કેટલોક ભાગ બહુ અશે એ ત્યાગ્યો છે પુત્રોને વ્યવહારમાં વધારો વ કરીને તું

નિમિત્ત થવાની ઈચ્છા રાખુ છું હમણા નિમિત્ત થઈ શકું તેમ નથી. એમાં સમાજ મોહિની કે એવું કારણ નથી, પરંતુ તે પણ ધર્મ સંબંધી છે. ગૃહસ્થ ધર્મના આચરણ બહુ કઠિન થઈ ગયા છે, અને મુનિઓ તે મુધાગી રહેતા નથી. ગૃહસ્થ ગૃહસ્થને પ્રિય બોધ કરી શકે, આચાર્યશ્રી પણ અમર કરી શકે, જેટલા માટે થઈને ધર્મ સંબંધે ગૃહસ્થ નર્ગને હું ધણે લાગે બોધી, યમ નિયમમાં આણુ છું. દર અમારે આપણે ત્યાં પાંચમે જોડના મહાગૃહસ્થોની સભા ભગવત છે, આઠ દિનમનો નવો અનુભવ અને બાળનો આગમનો ધર્માનુભવ એમને બે ત્રણ મુદ્દા બોધુ છું. મારી સ્ત્રી ધર્મશાસ્ત્રનો ટેલોક બોધ પામેની હોવાથી તે પણ સ્ત્રી વર્ગને ઉત્તમ યમ નિયમનો બોધ કરી આમાહિક સભા ભરે છે, પુરો પણ રાત્રનો મનતો પરિચય રાત્રે છે. વિદ્વાનોનું મન્માન, અતિથિનો વિનય, અને સામાન્ય મત્યતા, એક જ ભાવ એવા નિયમો બહુધા માગ અનુચિત પણ મેં છે એઓ બધા એથી આતા ભોગવી શકે છે. લક્ષ્મીની સાથે મારા નીતિ ધર્મ, સદ્ગુણ, વિનય એણે જનમમુદાયને બહુ સારી અસર કરી છે. રાજ સહિત પણ મારી નીતિવાત અંગીકાર કરે તેવું થયું છે. આ સર્વજ્ઞ આત્મપ્રદ સા માટે હું કહેતો નથી, એ આપે સ્મૃતિમાં રાખવું માત્ર આપના પૂછેલા ખુલાસા દાખલ આ સર્વજ્ઞ મક્ષેપમાં કહેતો જઉં છું.

“આ સઘળા ઉપરથી હું મુખી છું એમ આપને લાગી શકશે, અને સામાન્ય વિચારે મને બહુ મુખી માનો તો માની શકાય તેમ છે ધર્મ, શાંત અને નીતિ, તેમજ શાસ્ત્રાવધાનથી મને જે આનંદ ઉપજે છે તે અવર્ણનીય છે પણ તત્ત્વદષ્ટિથી હું મુખી ન મનાઉં. ત્યાં સુધી સર્વ પ્રકારે બાલ અને અભ્યતર પરિચર મે ત્યાંથી નથી ત્યાંસુધી રાગદોષનો ભાવ છે જો કે તે બહુ અશ નથી પણ છે, તો ત્યાં ઉપાધિ પણ છે સર્વસંગ પરિત્યાગ કર

વાની મારી સપૂર્ણ આકાંક્ષા છે, પણ ત્યાસુધી તેમ થયું નથી ત્યાસુધી ટાઇ પ્રિય જનનો વિયોગ, વ્યવહારમાં હાનિ, કુટુંબનું દુઃખ એ ઘોડે અગે પણ ઉપાધિ આપી શકે માટે કેવળ નિર્મથ, બાહ્યાભ્યંતર પરિમહનો ત્યાગ, અત્યારજનો ત્યાગ એ સઘળું નથી થયું, ત્યાસુધી હું મને કેવળ સુખી માનતો નથી હવે આપને તત્ત્વની દૃષ્ટિએ વિચારતાં માનમ પડશે કે લક્ષ્મી, સ્ત્રી, પુત્ર કે કુટુંબ એ વડે સુખ નથી અને એને સુખ ગણુ તો ત્યાર મારી સ્થિતિ પતિત થઈ હતી ત્યારે એ સુખ ક્યાં ગયું હતું ? જોતો વિયોગ છે, જે ક્ષણભંગુર છે, અને જ્યાં અન્યાબાધપણુ નથી તે સપૂર્ણ કે વાસ્તવિક સુખ નથી "

આ વિચારે શ્રીમદ્નું આદર્શ જીવન સમજવામાં આવી જોવા છે મુખ્યત્વે એ જ લક્ષ ગળી નિર્મથ મ્હા પ્રાપ્ત કરી અને તેવા વિચારવાળાને સહાયક થવું એવી ભાવનાથી તેમનું પ્રાર્થન ગૃહસ્થ અવસ્થામાં થયેતું તેમના પત્રરૂપ લેખો ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ જણાવ કે

‘ પાપોનિયર ’ પત્રમાં તેમના અવમાન સમયે આવેલા લેખ ઉપરથી પણ તેમના ગૃહસ્થ જીવન વિશે ખ્યાલ આવે તેમ હોવાથી તેમાંથી થોડું ટાંપી જણાવુ છું

‘ વીસ વર્ષની વયે પ્રજ્ઞની દૃષ્ટિમાં પૂર્ણ રીતે તેઓ અદૃશ થયા પોતાની સક્રિત અને જીવિનજનો ઉપયોગ પોતાના સમુદાય વર્ગમાં અને વિસ્તારથી સમગ્ર લોકને શિક્ષા અને જ્ઞાનબોધ આપવામાં કરવા માટે તેમણે નિશ્ચય કર્યો તેઓ ઘણી નાની ઉંમરથી અતિસૂચ પરિભ્રમણમાં રાંચનાર હતા, તેમણે ૧૮ દર્શનનો આરોગ્યના કાળે અને તેની સાથે પૂર્વ તેમજ પશ્ચિમની શિક્ષામુશી (તત્ત્વ વિચાર) નાં દર્શનો જોયાં. જે કે આશ્ચર્યકારક સામર્થ્ય, ૧૨૭ આ તો વાસ્તવિક સ્વયં છે કે તેમને પ્રમાણે પૂર્ણ રીતે મહાજ્ઞ કમ ને

ફક્ત એકજ વખત વાયવાની જરૂર રહેતી અને સમૃદ્ધ તથા પ્રાકૃતના નિયમિત અભ્યાસ વગર, તે લાપમાના પુન્તદો મોટા પડિતોની પેઠે તેની ગીતે (એક વાર વાયવાથી) તેઓ વધાર્થ રીતે સમગ્ર રાક્ષતા અને બીજાને સમજાવી શકતા.

“ તેઓએ જોયું કે ધર્મગુણો વર્તમાનમાં સામ્રાજિક દૃષ્ટિથી અકુચિત, કેક મર્યાદાવાળા વિચારો ધરાવે છે અને કાળના પરિવર્તન અનુસાર ટેની રીતે વર્તન કરવું જોઈએ તે અમજતા નથી.

“ વિગેજ જોઓ આ સસારનો ત્યાગ કરી ત્યાગવૃત્તિ શ્વોકારે ઉ તેઓમાં દેહલાક સાંસારિક સપત્તિઓના અભાવ તથા સસારથી એક વા બીજા કારણથી થયેના અમતોને પરિણામે તેમ કરે છે આવા પુરુષો પોતાના આરિત્રનો અમર તેઓના સમુદાય ઉપર પાડી શકતા નથી શ્રીમદની એવી માન્યતા હતી કે ધનવાન અને સાંસારિક સારી નિયતિવાળો પુરુષ અસાગનો ત્યાગ કરે તો પોતાના આરિત્રથી અગીન હિત કરી શકે જનસમાજ તેના શુદ્ધ હૃદય અને નિસ્વાર્થના સદ્ગુણનો ખાત્રી થનાથો તેના કહેના પ્રમાણે દોરા વામા ધણેજ તત્પર રહે, અને તેના ઉપદેશથી લાભ મેળવતો થાય, આવા વિચાર શ્રીમદના હતા અને તેની સાથે જનસમાજ આગળ એક સાધુ (ધાર્મિક નાયક) તરીકે રજૂ થતા યોગ્ય સ્થિતિમાં એ મુકાયા નથો એમ તેઓ માનતા હતા, અને તેથી જ ગૃહસ્થ વ્યાએ જ જીવન ગાળવાનું આનુ રાખ્યું હતું તો પણ તેમના આતરિક વિચારો સસાર પ્રત્યે તદ્દન ઉત્તસીન વર્તતા હતા.

વાની માગી સપૂર્ણ આકાશ છે, પણ ત્યાંસુધી તેમ થયું નથી ત્યાંસુધી કાંઈ પ્રિય જનનો વિયોગ, વ્યવહારમાં હાનિ, કુટુંબનું કુખ એ ઘોડે અરો પણ ઉપાધિ આપી શકે માટે કેવળ નિર્મથ, બાહ્યાભ્યંતર પરિમલનો ત્યાગ, અત્યારબનો ત્યાગ એ સધળું નથી થયું, ત્યાંસુધી હું મને કેનગ સુખી માનતો નથી હવે આપને તત્ત્વની દૃષ્ટિએ વિચારતાં માનમ પડશે કે વક્ત્રી, બી, પુત્ર કે કુટુંબ એ વડે સુખ નથી અને એ સુખ ગણું તો જ્યાર મારી સ્થિતિ પતિત થઈ હતી ત્યાર એ સુખ ક્યાં ગયું હતું ? જોનો વિયોગ છે, જે ક્ષણભંગુર છે, અને જ્યાં અન્યાબાધપણું નથી તે સપૂર્ણ કે વાસ્તવિક સુખ નથી ”

આ વિચારો શ્રીમદ્ધનુ આદર્શ જીવન સમજવામાં આવી જ્યાં છે મુખ્યત્વે એ જ નક્ક ગાળી નિર્મથ દશા પ્રાપ્ત કરની આ તેના વિચારવાળાને સહાયક થવું એવી ભાવનાથી તેમનું પ્રવર્તન શૃદ્ધત્ય અવધામાં થયેલું તેમના પત્રરૂપ ભેજો ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ જણાય છે

‘ પાયોનિયર ’ પત્રમાં તેમના અવસાન સમયે આવેલા લેખ ઉપરથી પણ તેમના શૃદ્ધત્ય જીવન વિશે ખ્યાલ આવે તેમ હોવાથી તેમાંથી થોડું ટાંકી જણાવું છું

‘ નીચ વર્ગની વયે પ્રજાની દૃષ્ટિમાં પૂર્ણ રીતે તેઓ અદૃશ્ય થયા પોતાની શક્તિ અને શુદ્ધિગળનો ઉપરોગ પોતાના સમુદાય વર્ગમાં અને વિસ્તારથી સમગ્ર લોકને શિક્ષા અને જ્ઞાનમોથ આપ વામાં કરવા માટે તેમણે નિશ્ચય કર્યો. તેઓ ઘણી નાની ઉંમરથી અતિશય પરિગ્રાહ્યમાં રાંચનાર હતા તેમણે ૧૬ દર્વનની આતો ચના કરી, અને તેની ગાયે પૂર્વ તેમજ પશ્ચિમનો ફિલસુફી (તત્ત્વ વિચાર) ના દર્શનો જોઈ જો કે આશ્ચર્યકારક જાળી, પરંતુ આ તો વાસ્તવિક સત્ય છે કે તેમને પુસ્તકને પૂર્ણ રીતે અદ્ય કરવને

ફક્ત એકજ વખત વાચવાની જરૂર રહેતી અને સમૃદ્ધ તથા પ્રાકૃતના નિયમિત અભ્યાસ વગર, તે જાપામાંના પુસ્તકો મોટા પડિતોની પેઠે તેની રીતે (એક વાર વાચનાથી) તેઓ વધાર્થ રીતે સમજી શકતા અને ખીજાને સમજાવી શકતા.

“ તેઓએ જોયું કે ધર્મગુણો વર્તમાનમાં સાંપ્રદાયિક દૃષ્ટિથી અપ્રચિત, કેક મર્યાદાવાળા વિચારો ધરાવે છે અને કાળના પરિવર્તન અનુસાર ટેની રીતે વર્તન કરવું જોઈએ તે સમજતા નથી.

“ વિશેષ જોઈએ આ સસારનો ત્યાગ કરી ત્યાગવૃત્તિ સ્વીકારે છે તેઓમાં કેટલાક સાંસારિક સપત્તિઓના અભાવ તથા સસારથી એક વા ખીજા કારણથી થયેના અમતોષને પરિણામે તેમ કરે છે આવા પુરુષો પોતાના ચારિત્રનો અમર તેઓના સમુદાય ઉપર પાડી શકતા નથી શ્રીમદ્દની એવી માન્યતા હતી કે ધનવાન અને સાસારિક સારી સ્થિતિવાળો પુરુષ સસારનો ત્યાગ કરે તો પોતાના ચારિત્રથી સગીન હિત કરી શકે જનસમાજ તેના શુદ્ધ ઉદ્ધવ અને નિઃસ્વાધના સદ્ગુણનો ખાત્રો થવાથી તેના કહેરા પ્રભાવો દોરાવામાં ધણોજ તત્પર રહે, અને તેના ઉપદેશથી લાભ મેળવતો થાય આવા વિચાર શ્રીમદ્દના હતા અને તેની સાથે જનસમાજ આગળ એક માધુ (ધાર્મિક નાયક) તરીકે રજૂ થવા યોગ્ય સ્થિતિમાં એ સુકાયા નથી એમ તેઓ માનતા હતા, અને તેથી જ ગૃહસ્થ દશાએ જ જીવન ગાળવાનું ચાતુ રાખ્યું હતું તો પણ તેમના આત્મિક વિચારો સસાર પ્રત્યે તદ્દન ઉઠાસીને વર્તતા હતા.

મુબઈ નિવાસ કાળના કેટલાક પ્રમગો

શ્રીમદ્ ચતાવધાની તરીકે શરૂઆતમાં પ્રખ્યાત થયા અને મુબઈમાં અનેક મોટા ગણ્યાતા માણુમો તેમના પ્રશ્નગર્ભા આવેલા, ઉત્તર સંભાવતે કરનાર તાતા નામના પારસી ગૃહસ્થે તેમને પોતાને પ્રખ્યાત બગનો બંધે ટેન્નીને બતાવ્યો, વિલાયતથી મંગાવેલ ફરનીચર આદિ સુખ માનમી વિગતવાર વર્ણવી જણાવી. બીજાની પામેથી પોતાની મિલકત કે વૈભવનાં વખાણની આશા આના પ્રશ્નને છૂટ રાખે એ સ્વાભાવિક છે અને સામાન્ય મનુષ્યો તેની હજીને પોણે છે પણ મહા પુરુષો તે ગમે તેવા વૃત્ત રિવસમાં પ્રવેશી જતાં વૈરાગ્યના વગમા અપસાય છે તેથીજ તેમના વચનો પણ આમા છવનો છવનપલટો પણ કરાવી દે છે બધો બગનો જોયા પછી ‘આને કાણુ બોનવશે ?’ એટલાજ શબ્દો પોતે બોલ્યા ત્યાં જાહેવા ધણુએ તે મોલો સાંભળ્યા હશે પણ તાતાના હૃદયમાં તે ધર ફરી ગયા તેમને કોઈ મંતાન નહોતું પણ પોતાની પ્રમના બધાં માણુમો પોતાનાં મંતાન રૂ, એમ માની મરતા પહેલાં તેમને પોતાની મિલકતનું દ્રવ્ય દ્યુઈ અને પરોપકાર અર્થે સર્વ અપતિ દ્રમીએને સોંપી નવા

x x x x x

અરેરાત સાથે મોતીનો વેપાર પણ શ્રીમદે શરૂ કર્યો હતો અને તેમાં સર્વ વેપારીઓમાં વિશેષ વિશ્વાસપાત્ર ગણાતા એક આરમ પોતાના બાઈ સાથે મુબઈમાં મોતીની આગનો ધણે કરતો હતો નાના બાઈને એ દિવસ વિચાર આવ્યો કે આને આપણે મોટા બાઈની પેઠે મોતીનો મોટો વેપાર કરવો તેથી જો તમ જ્ઞાત

દેશથી આવેનો તે વધીને એક દલાલને કંઈ ૮ ટાંચ માગ પ્રમાણિક
રોડ બતાવ તેણે શ્રીમદનો બેટો ઝગડ્યો તેમણે કમીને માલ ખરીદો
નાણા લઈને આરમ પોતાને ઘેર ગયો એવામા તેના મોટાભાઈ
મળ્યા તેમને વાત કરી તેમણે જોનો માલ હતો તેનો કાગળ બતાવી
દેશ કે આદમી દિંમત વગર માન વેચ્યો નહી એમ સન્ત કરી
છે અને આ તે શુ કયું ? તેથી તે ગભ ગયો અને શ્રીમદ પામે
જઈને કરગરી પડ્યો અને કંઈ કે આવી આફતમા હુ આવી પડ્યો
હુ શ્રીમદ તેને દેશ કે આ તમારો માત, એમને એમ પડ્યો છે,
એમ દહી માત પાછો મોંપી દીધો અને નાણાં ગણી થીધા જાણે
કંઈ મોદો ક્યોજ નથી એમ ગણી, ઘણો નફા થનાનો હતો પણ તે
જતો ક્યો, એ આગમ તેમને ખુબ ખુદા મમાન માનતો

x x x x x

ગાંધીજી ‘ ગયયદલાઈનાં ટેટવાંક મગજો ’ તરીકે ‘ આત્મ-
કથામા લખે છે ‘ તેમની સાથેનો એક મંવાદ મને યાદ છે એક
વેળા હુ મિમિમ એડ્વન્ટની એડ્વન્ટ પ્રતેના પ્રેમની સ્તુતિ કરતો
હતો આમની મહામા પશુ મિમિમ એડ્વન્ટ પોતાના પતિને આ
ખનાવીને પાતા, આ વસ્તુનુ પાલન આ નિયમનહ ૦ પતીના જીવ-
નનો એક નિયમ થઈ પડ્યો હતો, એ મે કયાંક વાંચેયુ, તે મે
કવિને વાંચી મેલળા-યુ, ને તેને અગે મે દેવપ્રીપ્રેમની સ્તુતિ
કરી ગયયદલાઈ બોલ્યા, એમા તમને મહત્વનુ શુ લાગે છે ?
મિસિમ એડ્વન્ટનુ પત્નીપણ કે તેનો સેવાભાવ ? જો તે બાઈ
એડ્વન્ટના બેન હોત તો ? અથવા તેની વફાદાર નોકર હોત ને
તેટનાજ પ્રેમથી આ આપત તો ? એવી બેનો, એવી નોકરોનાં દષ્ટાંતો
આપણને આજે નહિ મળે ? અને નારી જાતિને બદલે એવો પ્રેમ
નરજાતિમાં જોયો હોત તો તમને સાનદાયર્ય ન થત ? હુ કહુ
હુ તે વિચારજો

રાયચંદ્રભાઈ પોતે વિવાહિત હતા એ વેળા તો મને તેમનું વચન કંઈર લાગેલું, એનું સમગ્ર છે, પણ તે વચને મને લોહચુબ હતો જેમ પકડયો પુત્ર ચાકરની એવી વફાદારીની કિમત પત્નીની વફાદારી કરતાં તો હજાર ગણી ચડે ! પતિ પત્ની વચ્ચે અંધ હોય તોયે તેમની વચ્ચે પ્રેમ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી નોકર ગૃહ વચ્ચે તેવો પ્રેમ જણવવો પડે, મારે પત્ની સાથે કેવો અધ રાખવો ! પત્નીને વિવર જોગનું વાહન બનાવવી એમાં પત્ની પ્રત્યે ક્યાં વફાદારી આવે છે ? હું ત્યાં લગી વિવર વાચનાને આધીન રહું ત્યાં લગી મારી વફાદારીની પ્રાકૃત કિમત જ ગણાય ' આ પ્રકાશ ગાંધીજી સ્વચ્છતાની વિશિષ્ટ દોરાવા

વળી ગાંધીજી ૧૫-૧૧-૧૯૨૧ ના ૩૧૪ શ્રીમદ્ -જાન્યદ જ્યોતિ પ્રમોદે અમદાવાદમાં પ્રમુખસ્થાનેથી બોલે છે "રાયચંદ્ર ભાઈ સાથેનો મારો પ્રસન્ન એક જ વિચારનો ન હતો કે ૨૫ ૧૮૯૧ ના જૂનની આખરે મુબદ્દમાં કોતરીને હું પતેનવડતો જે ઘરમાં ગયેનો તે મને બગબર યાદ છે કે મહેતાએ તે ભાઈ રેવાચકર જગજીવને મારી તેમની સાથે જોળખાણ કરી ત્યાંથી એમના મરણાંત સુધી અમારો સંબંધ નિકટમાનિકટ રહ્યો હતો. પત્ની વાર દીને લખી ગયો હું કે મેં ધનના જીવનમાંથી પણ લીધું ? પણ સૌથી વધારે કાદના જીવનમાંથી મેં પ્રદાનું કંઈ હોય તો તે દિવિત્રીના જીવનમાંથી છે દયાધર્મ પણ હું તેમના જીવનમાંથી શીખ્યો હું ખૂન કરનાર ઉપર પણ પ્રેમ કરવો એ દયાધર્મ મને દિવિત્રીએ શિખરો છે એ ધર્મનું તેમની પાસેથી મેં ક્યાં કરીને પાન કર્યું છે ; તેઓ ધનુષીવાર કહેતા કે ચોપાસથી કોઈ બરછીઓ જોઈ તે સરી શકે પણ જગનમાં જે જુદા, પાપક, અન્યાયાચાર ચાલી રહ્યા છે, ધર્મ નામે જે અધર્મ વર્તી રહ્યો તેની બગદી સડન થઈ શકી નથી. અત્યાચારથી ડેકી રહેવા

તેમને જાણી જતા, મેં ઘણીવાર જોયા છે, તેમને આખું જગત પોતાના સગા જેવું હતું આપણા ભાઈ કે બહેનને મરતાં જોઈને જે કંઈક આપણને થાય છે, તેટલો કંઈક તેમને જગતમાં દુઃખને, મરણને જોઈને થતો.

કવિશ્રી કહેતા કે 'જૈન ધર્મ જો આવનાના હાથમાં ન ગયો હોત તો એના તરવે જોઈને જગત ચકિત થાત વાણિયાઓ તો જૈન ધર્મતરવેને વગોવી રહ્યા છે "

પોતાના બે વર્ષના (મુબદ્દના) ગાઢ પરિચયમાં ગાંધીજીએ શ્રીમદને જે વૈરાગ્ય અને વીતરાગતાયુક્ત જોયેના તેનું શબ્દ ચિત્ર એક દુશળ ચિત્રકારને જાજે તેવું આપે કે —

- ૧ "અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે થઈશું બાણાંતર નિર્મય જો !
અર્થ મેળવવું બધન તીક્ષ્ણ હોઈને,
વિચરશું કવ મહત પ્રરુપને પથજો અપૂર્વ
- ૨ સર્વ જાવથી ઔદારીન્ય વૃત્તિ કરી,
માત્ર દેહ તે મંયમ હેતુ હોય જો,
અન્ય કારણે અન્ય કશું ક'પે નહી,
દેહે પણ કિમિત મૂર્છા નવ જોય જો અપૂર્વ

જે વૈરાગ્ય એ કડીઓમાં જળદહણી રહ્યો કે તે મેં તેમના બે વર્ષના ગાઢ પરિચયમાં ક્ષણે ક્ષણે તેમનામાં જોયેલો તેમના લખાણોની એક અસાધારણતા એ છે કે પોતે જે અનુભવ્યુ, તે જ લખ્યું છે તેમાં ક્યાંયે કૃત્રિમતા નથી ખીજની ઉપર જાપ પાડવા સારુ એક લીટી સરખી લખી હોય એમ મેં નથી જોયું, તેમની પાસે હમેશા કંઈક ધર્મ પુસ્તક અને એક ટ્રી ચોપડી પડેના હોય એ ચોપડીમાં પોતાના મનમાં જે વિચારો આવે તે લખી નાખે ટાઇ વેળા ગદ્ય ને ટાઇ વેળા પદ્ય

શ્રીમદે કહ્યું ' તે તો આયુષ્યજન્ય પ્રમાણે થાય છે ત્યાં
આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં સુધી મરણ તો નથી, ત્યાં તેથી નાના પ્રમા
ણના જન્મ ગમ્યાથી શુ થવાનું હતું ? એવું દ' મન રાખવું '

x x x x x

મોરગીનો વતની હતું નામનો નોકર ધણી વર્ષ તેમને ત્યાં
રહેતો મુળધર્મા તેને ગ્રાં નીકળી હતી શ્રીમદ્ તેની જાતે સારવાર
કરતા પોતાના બોળામાં તેનું માથુ મૂકી અત વખત સુધી તેની
ગંભીર લીધી હતી.

x x x x x

એક વખત વાતચીતમાં શ્રીમદે કહેવું ' ત્યારે શેડ નોકર
તરીકે પનારથી રાખે છે, ત્યારે તે શેડ નોકરના પનાર કરતાં વધારે
કામ લેવાની શુદ્ધિ રાખે છે નોકર રહેનાર માણસ મરી જાય ત્યારે
હોવાથી તે બિચારે વેળા આદિ કરી શકતો નથી. જો કે તે
માણસ વેળા આદિ કરી નકે તેમ છે પરંતુ પેલાનું સાધન નહિ
હોવાથી નોકરી કરે છે એક નોકર પાસેથી પનાર કરતાં ત્રિશીસ લાખ
ગેળવવા શુદ્ધિ રાખે, તો તે એક તે નોકર કરતાં પછી બીજા માત્ર
નાર એવા પનાર જણાય એક જો નોકર પ્રત્યે એવી ભાવના રાખે
કે આ પળ માત્ર જેવો થાય, તેને શેડ ઘટતી મડાવ આપે, તેના
પર કામનો ધણો બોલે હોય તો તે વખતે કામમાં મદદ આપે
વગેરે જવાની સાગળી દોષ તે શેડ શ્રેષ્ઠ ગણાય "

x x x x x

એક જિજ્ઞાસુએ શ્રીમદને પ્રશ્ન કર્યો ' પૂરનીને સરખાં સપાટ
કહી છે અને કાવના ગોધદા જોગ કહે છે તેમાં ખરું શું ? '

શ્રીમદે પૂછ્યું ' તમને સપાટ હોય તો કાવના કે જોગ તોય
તો કાવના ? '

જિજ્ઞાસુએ કહ્યું ' હ તો જાનના માણુ છું '

શ્રીમદે પૃથ્વુ “તમે તીર્થ” કર ભગવાનમાં શક્તિ વધારે માનો છે કે હાલના શોધકોમાં ?”

જિયાસુએ જણાવ્યું “તીર્થ” કર ભગવાનમાં ”

શ્રીમદે કહ્યું “ત્યારે તમે તીર્થ” કર ભગવાન પર શ્રદ્ધા રાખો અને શકા કાઢી નાંખો આત્માનું ક’યાણ કરશો તો તમને પૃથ્વી સપાટ કે ગોળ જેવી હશે તેવી કાંઈ દરકત કરશે નહીં ”

x x x x x

પ્રો રવજીભાઈ દેવરાજજીએ શ્રીમદને પ્રશ્ન કર્યો “સ્વર્ગ, નરકની ખાત્રી શી ?”

શ્રીમદે ઉત્તરમાં જણાવ્યું “નરક હોય અને તમે ન માનતા હો, તો નરકે જવાય તેવાં કામ કરવાથી કેટલું સાહસ ખેડ્યું કરેવાય?”

x x x x x

શા દેવચંદ પીતાંબરદાસ મહેતા પોતાના બાઈ ટોકરશી મહેતા ગુજરી ગયા હતા તેમના લૌકિકે આવેલા કચ્છના પદ્મશીભાઈને છેવટની પોતાના બાઈની માંદગી સંબંધી કહે છે “બાઈ ટોકરશી ગાંઠ અને સત્તિપાતના દરદને લઈને દુકાનના આહંકાર મંબંધી અને બીજા સાંસારિક બકવાદ કરતા અને દરઘડીએ જીતીને નાસી જતા હતા, તેથી અમે ચાર જણુ ગાલી રાખતા હતા

ગઈ કાલે બપોરના બે વાગ્યાને સુમારે કવિરાજ (શ્રીમદજી) પંખાર્યા અને ક્રીધુ” કે ટોકરશી મહેતાને કેમ છે ? અમે ક્રીધુ કે સખત મદવાડ છે કવિરાજે ક્રીધુ કે તમે બધા દૂર ખસી જાઓ અમે ક્રીધુ કે ટોકરશીબાઈ દરઘડીએ જીતીને નાસવાગ કરે છે, તેમ કરો કવિરાજે ક્રીધુ કે નહિ બાબે તેથી અમે બધા ત્યાથી દૂર ખસી ગયા અને કવિરાજ તેમની પાસે ગેઠા અને પાચેટ મિનિટમાં બાઈ ટોકરની સાવચેત ચર્ચ ગયા અને કવિરાજને વિનય પૂર્વક ક્રીધુ

ઁ આપ ક્યાં પધાયા ? પોતે પ્રશ્ન કર્યો તમને કેમ છે ? એટલે ટોક-ગીભાઈ બોલ્યા હીક છે પણ ગાંડી પીડા છે પછી અરો ક્યાંક ટોકરસીભાઈ સાત રક્ષા અને કવિરાજ વિક્ટોરિયા ગાંડીમાં બેઠીને પોતાની દુકાને પધાયા કવિરાજ પધાયા પછી પાંચેક મિનિટ બાઈ ટોકરસી પ્રથમ પ્રમાણે સનિપાત વરા જણાયા.

અમે કવિરાજને તેડવા સારુ માણસ મોકલ્યુ, તેણે દુકાન પર જઈ કવિરાજને પધારવા આમત્રણ દીધું કવિરાજે જણાવ્યું “જેમ બનવાનું હોય તેમ બને છે” અને તે વખતે આવવાની ના પાડી પછી સાજના સાત વાગે કવિરાજ પધાર્યા ટોકગીભાઈની ચરીર પ્રકૃતિ પૂછી અમે કહ્યું કે મંદગી જુદી પામે છે કવિરાજે અમને બધાને દૂર કયા અમે બધા હિવાનખાનાની બીંતો સુધી હડીને જાણા કવિરાજ ટોકરસીભાઈ પામે બેસી કાંઈક આંખના, હાથના અને હોડના ઇસાગ કરતા હતા પાંચેક મિનિટમાં ટોકરસી ભાઈએ ગુદિમાં આવી કવિરાજને બોલાવ્યા કવિરાજે પૂછ્યું “કેમ છે ?” ટોકરસીભાઈએ કીધું કે, “હીક છે હવે મંદગી પીડા નથી.” ત્યારપછી થોડીવાર ગ્હી ટોકરસીભાઈ એક સરૂત બાપામાં શ્લોક બોલ્યા કવિરાજે પૂછ્યું “જે આ શ્લોક ક્યાં સાંભળેલ છે, તે શબ્દ છે ?” ટોકરસીભાઈ બોલ્યા “હાજી, હમેક વાં ઉપર આપ તથા ડૉક્ટર (આજીજીવનદાસ જમજીવનદાસ મહેતા) તથા હુ મી હંડરના જમખમાં ગયા હતા ત્યાં” કવિરાજે બોલ્યા કે, “આ શ્લોક પણો સાગે છે હખી રાખવા જેવો છે.” થોડીવાર પછી કવિરાજે ટોકરસીભાઈને પૂછ્યું કે ‘હવે કેમ છે ?’ ટોકરસીભાઈ બોલ્યા કે “આનંદ, આનંદ છે આવી રિયતિ મે કાઈ પણ દિવસે અનુભવી નથી.” એટલામાં જ કવિરાજે એક વખત હાથનો ઇસારો બાઈ ટોકરસીભાઈના મોં તરફ અડતો કર્યો ને તરતજ કવિરાજ દૂર બેઠા અને અમને જણાવ્યું કે “ટોકગી મહેતાનો દેહ છૂંતી ગયો છે પણ તમે યમજી પાંજી

કરાકે સુધી તેમની પામે ના જાયો. આ વખતે રાત્રિના પોણાઆઠ વાગ્યાનો સુમાર હતો " કવિરાજ રમણને પધાર્યા હતા

આ વાત સાંભળીને તત્કાળ સાહેબજી (શ્રીમદજી) ની પાસે ગેવારા કરે જગજીવનની દુકાને પદમશીભાઈ ગયા અને ત્યાં સાહેબજીના દર્શન કર્યા અને કીધું કે "ટોકરવી મહેતાના સબધમાં આપે કાંઈ અજાણ્ય-આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવું કર્યું છે, તે સમજાવશો ? તે સમજાવવાની ઘણી આકાંક્ષા રહે છે" તેઓ બોલ્યા "હા, એમ બની શકે છે પ્રાણવાયુ સમાનવાયુના સબધથી રહેતો છે દરેક વખતે શ્વાસને સમાનવાયુ ખેંચે છે તેને શ્વાસ કહે છે એ વાયુનો સમઘ છૂટો પડયેથી પ્રાણ ચાલ્યો ગયો, એમ કહેવાય છે તે વખતે જીવને જેવી લેશ્યા હોય એવી ગતિ થાય છે અને શક્તિમળે જીવોની લેશ્યા ફેરવી શકાય છે"

x x x x x

એક વખત રાત્રે અગીઆર વાગ્યે શ્રીમદ્ ધર્મવાર્તા પૂરી થતાં જવા માટે જિડયા સાથે બીજા ભાઈઓ પણ જિડયા એટલામા પૂનાવાળા નાનચલભાઈએ શ્રીમદજીને કહ્યું "સાહેબજી, આ પેની ઉઘાડી છે, અને તેમા જોખમ છે" એ પેટીમાં હીરા, માણેક, મોતી વગેરે વેપા નો માલ જથાબધ રહેતો હતો

શ્રીમદે કહ્યું "ત્યારે ખેસો" સર્વે ખેડા પડી નાનચલભાઈને પૂછ્યું "જોખમ શી રીતે?" નાનચલભાઈએ કહ્યું "સાહેબજી, હું કિમતી ચીજોને જોખમની ઉપમા આપુ છું તેમાંથી ચોરાઈ જાય તો જોખમ લાગે"

શ્રીમદે કહ્યું "જોખમ તો ઝાની પણ માને, પણ તે એવી રીતે કે જ્યાં સુધી એ છે ત્યાં સુધી એ જોખમ છે માણસોને રોગ (જખમ) થાય ત્યારે પર, પાચ વગેરે થાય તેમ એ ચીજો પૃથ્વીનો રોગ છે તેમાં ઝાનીઓ કદી મોહ રાખે નહીં" એમ કહી

મુરતજ તે પેળી અને દીવાનખાનું સાવ ખુલ્લાં મૂકી, પોતે ત્રિરમામ આજ્યા ગયા. અને બધા બાહ્યો પોતપોતાને રથાનકે ગયા.

પદમશીબાઈને પછી ઘણા વિચારો થયા કે કેમ થયું હશે ? તેથી બીજે દિવસે દિવસના અગીઆર વાગ્યે રેવાસ કર જગજીવનની કપનીની દુકાને તે ગયા અને પૂછ્યું, “આલેખજી, કેમ કાઈ સીજ ચોરાઈ તો નથી ને ?” શ્રીમદે ઉત્તર દીધો “ભાઈ વનમાળાએ આપણા ગયા પછી પેટી બધાં કરી હતી.”

x x x x x

પદમશીબાઈએ શ્રીમદજીને પૂછ્યું “શ્રીકૃષ્ણ મહારાજના સબધમાં જૈન ધર્મના મથોમાં લખ્યું છે કે તેઓ નરકે ગયા છે અને વૈષ્ણવ મથોમાં શ્રીકૃષ્ણ મોક્ષે ગયા છે એમ કીયું છે આ બન્ને વાતો કેમ મળતી નથી આવતી ?”

શ્રીમદે ઉત્તરમાં જણાવ્યું “જે પ્રમાણે જૈન શાસ્ત્રમાં નરકે ગયાનું કહ્યું છે તેમ કાઈ જીવ વર્તે તો તે નરકે જાય અને જે પ્રમાણે વૈષ્ણવ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે તેમ વર્તે તેનો મોક્ષ થાય. માટે બન્ને શાસ્ત્રોમાં દર્શાવે રૂપે લખેયું છે અને તે બન્ને જરોજર છે.”

x x x x x

સ ૧૯૫૧ માં ડૉ. હેમ્ફ્રીને પ્લેમ અટકાવવા રસી આપવાનું ચક્ર ક્યું ફેટલાકે આયોજી જાહેર મેળાવડો કરી રસી નખાવવાને સંવાર ગયા. તે (ઇન્ડોચીનેશન) સબધી શ્રીમદનો આલો અભિપ્રાય હતો ” મરદાની રમીના નામે દાક્તરોએ આ ધતીજ જીવું ક્યું છે બિચારાં અથ અદિને રમીતા જહાને ગિજાવી મારી નાખે છે દિસા કરી પાપને પોખે છે, પાપ ઉપાળે છે પૂર્વે પાપાનુમધી પુણ્ય ઉપાળ્યું છે, તે મોગે વર્તમાનમાં ને પુણ્ય બોધે છે, પરિણામે પાપ વધો છે, તે બિચારા દાક્તરોને ખજા નથી. રમીયો

દરદ દૂર થાય ત્યાગની વાત ત્યારે, પણ અત્યારે હિસા પ્રગટ છે. રસીથી એક કાદતાં ખીજુ દરદ પણ ઊજી થાય." તે વિશે દાખલા, દષ્ટાંત સહિત નક્કી કરી આપવા દરિયા કિનારે એક જહોર મેળાવડો કરનાના આમત્રણપત્ર (હેન્ડખીલો) માં સભા બોલાવનાર તરીકે ખીજા નામ આથે પદમશીભાઈનું નામ લખવું એમ શ્રીમદે સૂચવ્યું.

પદમશીભાઈએ કહ્યું "સાહેબજી, રસી નખાવનાર એક જહોર વ્યક્તિએ મારા શોધ્યાઓ ઉપર લૌકિક મોટો ઉપકાર કર્યો છે જેનો અદર હું પણ આવી જઈ છું તેની વિરુદ્ધ મારે સભા બોલાવવી એ યોગ્ય નથી ધારતો. કદી તેમ યશે તો જાવડો તે ચિડાઈઅમને નુકશાનમાં ઉતારશે, માટે મારું નામ નહીં હોય તો સારું "

શ્રીમદે કહ્યું "તેણે લૌકિક ઉપકાર કર્યો છે, તેનો બદલો લૌકિક હોય વળી આ કૃત્ય તો હિસામાં ઉત્તેજનને અટકાવનાર છે. માટે તે લાભનું કારણ છે છતાં તે વિરુદ્ધ થાય તો કંઈ ડરવા જેવું નથી ત્યાં ધર્મનું કાર્ય હોય ત્યાં મરણમુખી પાછા હાંવું નહિ." એમ કહી શ્રી મંગોવિજયજી કૃત યોગદષ્ટિની સમજાવમાંથી ગાથા કહી સભાગાવી

"ધર્મ અર્થે ઇલાં પ્રાણનેજી, જીડે પણ નહિ ધર્મ,

પ્રાણ અર્થે સઠટ પડ્યેજી, જીઓ એ દષ્ટિનો મર્મ—

મનમોહન જિનજી મીડી તાહરી વાણી," -

તે સ્તંભળી પદમશીભાઈને હિમત આવી અને સહી કરી આપી. એ મેળાવડો થયો. પ્રમુખપદે શ્રીમદ્ રાજયદ્ર બિરાજ્યા. ડા. સુખીઆ, નવલખી વગેરે પુરુષોએ રસી નુકશાન કર્તા છે, માટે નખાવવી નહિ તે વિષય ઉપર લખાણથી જાણણું કર્યા

શ્રીમદે ઉપસહારમાં જણાવેલું કે કદાચ થોડું સાબળવું કે થોડું જાણવું થાય પણ જે કંઈ શુભ કે શુદ્ધ આચરણુ યોગ્ય લાગે તેજ આચરણુ યોગ્ય છે

દરેક વ્યાખ્યાનમાં વચ્ચે વચ્ચે શ્રોતાઓને પૂછતા કે તમને સમજાય ? જોને ન સમજાય હોય અને પૂછે, તેને ફરીથી સમજાવના, તેમ છતાં ન સમજાય તો કહેતા કે અમે કહીએ છીએ તે બરાબર છે અને ઉવટે એ પ્રકારે સમજાવે છટકા છે

x x x x x

ખભાતવાળા બાઈ ત્રિભોવનદાસ મુંબઈ જતા ત્યારે શીમડનો સમાગમ કરવા તેમને ઘેર જતા એક વખત શીમડ પોતાની પુત્રી કાશીબેન ત્રણેક વર્ષની હતી, તેની સાથે નમ્મત કરતાં પૂછે છે "તું કાણુ છે ?" કાશીબેન બોલી "હું કાશી છું" શીમડે કહ્યું "ના તું આત્મા છે"

કાશીબેને કહ્યું "ના, હું તો કાશી છું" એવામાં ત્રિભોવનદાસ આવ્યા તેમને શીમડે કહ્યું કે "આને ૧૭ નવું વર્ષ પશુ પૂર્ણ થયું નથી. પોતાનું નામ "કાશી" પાડ્યું છે એવી સમજણના અસ્પર્શે તો થોડી મુદતના છે છતાં એને કહીએ છીએ કે તું આત્મા છે. ત્યારે કહે છે કે ના, હું તો કાશી છું આવી બાળકશા છે"

x x x x x

દિગ્બર પડિત થી ગોપાળદાસજી બરેયાએ, શીમડ દિગ્બર મંદિરમાં આધ્યાત્મ કરતા હતા ત્યારે, વિનંતી કરેલી કે "ગોમદસાર" ના અનુવાદમાં જે તુટિઓ જણાય છે, તે પૂરી કરી દેશો ?"

શીમડે ઉત્તર આપ્યો "અમે તો યાત્રા માત્ર આત્માને અર્થે જાતીએ છીએ"

x x x x x

માંડવી દેરાસરમાંથી "લોક પ્રકાશ" અને "પોરણ" મંત્રાથી મારેક દિવસમાં દરત સિખિત તે ગોટા મથો વાંતી તેની પાનવાર વિગત કહી જતાવતા

x x x x x

એક દિવસ મુખર્ષી તા જેવને ગસ્તે ધરના ગયેના, રસ્તામાં
ચાલતાં ચાલતાં અચનું નામ, તેના કર્તાનું નામ, તે અચનો પ્રથમ
શ્લોક અને છે-તો શ્લોક, પછી બીજા અચનું નામ આદિ એમ
એક કનાકે ક્યાં ત્યાં સુધી બોલતા જ ગયા

x

x

x

x

શ્રીમદ્ મુખર્ષી વ્યાપારમાં જોડાયા ત્યાંથી લાગીદારો સાથે
તેમ પ્રવર્તવું તેનો નિર્ણય તેમણે કરી રાખેનો તે તેમની ગંજનીશી
(મ ૧૯૪૬ની) માં કે, તે સર્વ અમાજને આદર્શ રૂપ છે, તેમજ
નિવૃત્તિ પરાયણ જીવનનો લક્ષ આચરી ગંખીને કેવી રીતે વ્યાપારમાં
અપલાવેનું અને આદર્શને અખલિત રાખેનો તે દર્શાવે છે —

૧ “પ્રાપ્તના પણ દોષ જો નહી તારા પોતાના દોષથી જો
થાય છે તે થાય છે એમ માન

૨ તારી (આત્મ) પ્રસસા કરીશ નહી, અને કરીશ તો છું
જ હનકો છે એમ હું માનું છું

૩ જેમ બીજાને પ્રિય લાગે તેની તારી વર્તણૂક કરવાનું પ્રયત્ન
કરજો એકદમ તેમાં તને મિદ્ધિ નહિ મગે, વા વિદ્ધ નડશે, તથાપિ
દૃઢ આગ્રહથી હળવે હળવે તે ક્રમપર તારી નિજ લાવી મૂકજો

૪ તું વ્યવહારમાં જેનાથી જોડાયો હો તેનાથી અમુક પ્રકારે
વર્તવાનો નિર્ણય કરી તેને જણાવ તેને અનુકૂળ આવે તો તેમ,
નહી તો તે જણાવે તેમ પ્રવર્તજો સાથે જણાવજો કે તમારા કાર્યમાં
(જે મને સોંપો તેમાં) પ્રાપ્ત રીતે મારી નિહાથી કરીને હાનિ નહી
પહોંચાડુ તમે મારા સમક્ષમાં બીજી કંઈ કદપના કરશો નહી અને
વ્યવહાર સખધી અન્યથા વાગણી નથી. તેમ હું તમારાથી અન્યથા
વર્તવા ઇચ્છતો નથી, એટલું જ નહી પણ કંઈ મારું વિપરીતાચરણ
મન વચન કાયાએ થયું, તો તે માટે પશ્ચાત્તાપી થકશ. એમ નહી

અમદાવાદના ઓળખીતાઓમાથી યથાર્થ ઓળખનાર

મુળમથી વત્સલિયા જતાં શ્રીમદ્ સ ૧૯૪૩મા ગેડ પાનાચદ અવેરચદવાળાને ત્યાં અમદાવાદ જિતયાં હતા તે શેડના એક માણસને સાથે લઈ મદ્દલીચદ જોયદની પેનીએ તેઓ ગયા હતા તે માણસે શ્રીમદની ઓળખાણુ શેડ જેસગભાઈ ઉજમશીભાઈ તથા તેમના વડીન લહેરાભાઈ તથા રગજીભાઈ વગેરેને આપી કે આ મહેમાન આપણા સ્વધર્મી છે અને વિદ્વાન કવિ છે તે વખતે વળાના કારભારી લીનાધરભાઈ વહીવટ ત્યાં બેડા હતા તેમણે શ્રીમદની પાસે એક કાવ્ય રચનાની માગણી કરી, એટલે શ્રીમદે મનમા એક કાવ્ય રચી સામા માણસને ખાનાં પાડેનો કાગળ આપી તેમાં આડાઅવળા ખાનામાં અક્ષરો લખાવ્યા અને બધાં ખાનાં પુરાઈ જતાં અનુક્રમે વાંચતાં એક મુદર કાવ્ય થયું તે વાંચી સર્વને આનંદ થયો હતો.

‘મોક્ષમાળા’ છપાવવા માટે શ્રીમદ્ સ ૧૯૪૪માં ફરી અમદાવાદ આવ્યા ત્યારે પણ પ્રથમ શેડ પાનાચદ અવેરચદને ત્યાં જિતયાં હતા પછી ટકશાળમા શેડ ઉમાભાઈને ઘેર રહ્યા હતા શેડ જેસગભાઈ ઉજમશીભાઈના રતેહી મોરખીવાળા વિનયચદ પોપટલાલ દફતરીનો કાગળ લઈ શ્રીમદ્ શેડ જેસગભાઈ પાસે આવ્યા હતા તે લલામણુ પત્ર અનુસાર ‘મોક્ષમાળા’ છપાયા પછી તેની અમુક પ્રતો લેવા વગેરેની મદદ તેમણે યથાશક્તિ કરી હતી તેમના ઉતારે શેડ જેસગભાઈ ઘણી વખત રાત્રે જતા શ્રીમદ તેમના મનની વાતો જાણીને પ્રગટ કહેતા તેથી તેમને તથા સમાગમમાં આવનારને આશ્ચર્ય લાગતું અને વિદ્વાન મોટા માણસ છે એમ જાણી શકેતા પણ આત્મકલ્યાણની જૂખ તે વખતે લાગેલી નહિ તેથી યથાર્થ ઓળખાણુ થયેનું નહિ, બહારની આડત સાથે વિશેષ સબધ

હોવાથી પ્રસંગોપાત શેઠ જીવંગભાઈને પરગામ જવું પડતું અને નિવૃત્તિ ઓછી મળતી તેથી તેમના નાના ભાઈ શ્રી જૂઠાભાઈને તેમના આગતમાં સુપરત કર્યા હતા શ્રી જૂઠાભાઈ શ્રીમંતી બરદાસ રાખતા તેથી તેમને શ્રીમંતો વિશેષ પરિચય થયો અને પૂર્વના અસ્કારને લઈ ગાદ ઓળખાણ થયું, અને શ્રીમદ્ પ્રતરે તેમને પૂજ્યભાવ વધતો ગયો આ વખતે શ્રી જૂઠાભાઈ સાથે શ્રીમદ્ તેમની દુકાને ઘણી વખત જતા, બેસતા અને બીજાના મનની ચાતો જણી કહેતા તેથી તેમને વિતાડ બિપજતો

શેઠ દવપતભાઈ ભગુભાઈને વડે શ્રીમદે એ અરસામાં અનધાન કરી બતાવ્યા હતાં તે જોઈને તથા દરરોજના પરિચયથી આત્મ પ્રભાવની છાપ પડવાથી શ્રી જૂઠાભાઈને શ્રીમંતના સમ્યગ્દર્શનાદિ અતરંગુણોની યથાર્થ ઓળખાણ થયેલી, તેથી તે શ્રીમંતના બહુ બહુ ગુણગ્રામ કરતા

એક વખત શેઠ દવપતભાઈના પુસ્તક ભંડાર જોવા શ્રીમદ્ શ્રી જૂઠાભાઈ સાથે પધારેલા તે વિષે શ્રી જૂઠાભાઈએ શેઠ જીવંગભાઈને વાત કરેલ કે શ્રીમદ્ પુસ્તકોનાં પાનાં માત્ર ફેરવી જતા અને તે પુસ્તકોનું રહસ્ય સમજી જતા

વવાણિયા જઈ આવી ફરી એ ૧૯૪૫માં કાર્તિક શુક ૧૫ લગભગ શ્રીમદ્ અમદાવાદમાં પધાર્યા હતા તે વખતે ઘણા જિજ્ઞાસુઓ તેમનો પામે જ્ઞાનવાર્તા કરવા આવતા તે વખતે સાધ્વી વિનાશીમાઈ ત્યાં હતાં, તેમની સાથે શ્રી જૂઠાભાઈ અને તેમના કાકા કર્મઅદલાઈ સમક્ષ જ્ઞાન અર્થે પ્રશ્નોત્તર થતા શ્રી જૂઠાભાઈના ગાદ પરિચયમાં આપ્યા પછી શ્રીમદ્ અમદાવાદ આવતા ત્યારે તેમને ત્યાં જ ઊતરતા શ્રી જૂઠાભાઈ શ્રીમદ્ સાથે ગોરણીમાં દોડબે માસ રહેલા, એક વખત શ્રીમંતની સાથે ભર્ય પછુ ગયેલા પત્રવ્યવહાર પછુ ધર્મનિમિત્તે તેમને પરસ્પર થતો. શ્રી જૂઠાભાઈની શરીરપ્રકૃતિ આ અરસામાં

મા ગીને લીધે બહુ નર્મ રહેતી, અને વૈરાગ્યવૃત્તિ પણ વર્ધમાન થતી જતી હતી.

ખભાતથી ભાઈ અબાલાલ લાલચદ અને એકમે ભાઈઓ ટ્રાઇ લમ્પ્રસંગે અમદાવાદ આવેના તે મરખી ઉમ્મગના હોનાથી શ્રી જૂઠાભાઈને ત્યાં જતા વરધોડા નીકળવાનો હતો ત્યારે ભાઈ અબાલાલ વગેરે શ્રી જૂઠાભાઈને બોલાવવા આ-આ કે આ નો વગ્ધોડામાં જઈએ તે સાબળી યુવાન વય છતાં આભાવિક વૈરાગ્યવત શ્રી જૂઠાભાઈને તે ગમ્યુ નહિ અને શ્રીમદ્ વિષે કંઈ વાત તેમને કહેનાની ભૂમિ થઈ આવી પણ પાછુ મન ખેચી લઈ એટલું બોલ્યા કે ક્યાં પ્રતિપદ કરુ ? તે સાબળી તે ભાઈઓએ પૂછ્યું કે શું કહે છે ? અમને સમજ્યુ નહિ તેમના વૈગમ્યની છાપ તે ભાઈઓ ઉપર પણ પડી તેથી તે તેમની પાસે તેમને કહેવાનું હોય તે મામળવા બેઠા. શ્રીમદ્ મંબધી ગુણુઆમ તેમણે ક્યાં અને તેમના આવેલા પત્રો તેમને વચાવ્યા તે માંચી તે મંરકારી ભાઈઓને પણ શ્રીમદના દર્શન સમાગમની અભિલાષા થઈ તેથી તે પત્રોની નકલો તેમણે ઉતારી લીધી અને શ્રીમદને ખભાત પધારવા વિનંતિ પત્રથી કરી. લમ્પ્રસંગે અમદાવાદ આવેના છતાં શ્રી જૂઠાભાઈના સમાગમે તેમને ધર્મની લગની લાગી ગઈ.

શ્રી જૂઠાભાઈનું શરીર સ ૧૯૪૫-૪૬ એ છેલ્લાં બે વર્ષે રોગગ્રસ્ત રહેતું તે પ્રસંગે શ્રીમદે લખેના અનેક પત્રો ધર્મધ્યાન પ્રેરનારા તેમને બહુ લાલદાયક નીવડ્યા હતા અને પરિણામે “ભોક્ષ-માર્ગને દે એવું સમ્યક્ત્વ” તેમના અતઃપ્રમા પ્રકાશ્યુ હતું.

શ્રી જૂઠાભાઈના અવસાન સળધી મં ૧૯૪૬ ના વૈશાખ વદ ૩ ના રોજ શ્રીમદ્ લખે છે “આ ઉપાધિમા પડ્યા પછી નો મારુ” નિગદેહજન્યજ્ઞાનદર્શન તેવું જ રહ્યું હોય, યથાર્થ જ રહ્યું હોય તો જૂઠાભાઈ અચ્ચાડ સુદી ૯ ગુરુની રાત્રે સમાધિશીત થઈ આ ક્ષણિક જીવનનો ત્યાગ કરી જગે, એમ તે જ્ઞાન સૂચવે છે ”

અવસાન સંબધી શ્રી જૂઠાભાઈને દહેરા બાઈ જગન્નાન
એચરનાતને શ્રીમદે અગાઉથી લખેલું હતું શ્રી જૂઠાભાઈની વૈરાગ્ય
દશા અને ઉત્તમીનતા પ્રગટ છતાં તેમના કુટુંબીઓ તેમને સમ્યક્
જ્ઞાન થયું છે એમ જાણી શકેલાં નહીં

શ્રીમદે અપાડ મુ. ૧૦ સ ૧૯૪૬ માં લખ્યું છે “લિંગ
દેહજન્ય જ્ઞાનમા ઉપાધિને લીધે યત્કિંચિત્ દેર થયો જાણ્યો પવિ
ત્રાત્મા જૂઠાભાઈ ઉપરની તિથિએ પણ દિવસે સ્વર્ગવાસી થયાના
આજે ખબર મળ્યા ”

શ્રીમદે આશ્વાસન પત્રમા શ્રી જૂઠાભાઈની અતરંગ દશા વર્ણવી
છે તે સર્વને મનન કરના યોગ્ય છે

“એવું” લૌકિક નામ જ દેહધારી દાખન સત્ય હતું એ
આત્મદશાક્રમે ખરો વૈગય્ય હતો

“મિથ્યાવાસના જેની બહુક્ષીણ થઈ હતી વીતરામનો પરમરાગી
હતો સસારનો પરમ ભુગુપ્સિત હતો બક્ષિતું પ્રાધાન્ય જેના
અતરમાં સદાય પ્રકાશિત હતું સમ્યક્ ભાવથી વેદનીય કર્મ વેદ
જ્ઞાની જેની અદ્ભુત સમતા હતી, મોહનીય કર્મનું પ્રવળ જેના
અંતરમાં બહુ ચ વ થયું હતું મુમુક્ષુતા જેનામાં ઉત્તમ પ્રકારે દીપ્તિ
નીકળી હતી એવો એ જૂઠાભાઈનો પવિત્રાત્મા આજે જગતનો,
આ ભાગનો ત્યાગ કરીને આવ્યો ગયો આ સહચારીઓથી મુક્ત
થયો. ધર્મના પૂણાદ્યાદમાં આયુષ્ય અચિત્ત પૂર્ણ કર્યું

“અરેરે ! એવા ધર્માત્માનું દ્રેક જીવન આ કાળમાં હોય એ કંઈ
વધારે આશ્ચર્યકારક નથી. એવા પવિત્રાત્માની આ કાળમાં ક્યાંથી
મિથિતિ હોય ? બીજા સગીઓમાં એવા બાગ્ય ક્યાંથી હોય કે આવા
પવિત્રાત્માના દર્શનનો સાત્ત્વ અધિક કાળ તેમને થાય ! મોક્ષમાર્ગને

દે એવું સમ્યક્પણુ જેના અંતરમાં પ્રકાશ્યુ હતું, એવા પવિત્રાત્મા-
જ્ઞાનાબાધને નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો ! ”

“ ચિ. સત્યપરાયણના સ્વર્ગવાસ-સૂચક શબ્દો બય કર છે-
એવા રત્નોર્ણુ લાંબુ જીવન પરંતુ કાળને પોષાતું નથી ધર્મેન્દ્રકનોદિ
એવો અનન્ય સહાયક માયાદેવીને રક્ષના દેવો યોગ્ય ન લાગ્યો આ
આત્માનો આ જીવનનો રાક્ષસિક વિશ્રામ કાળની પ્રબળ દૃષ્ટિએ
જેથી લીધો, જ્ઞાનદૃષ્ટિથી શોકનો અવકાશ નથી મનાતો, તથાપિ
તેના ઉત્તમોત્તમ ગુણો તેમ કરવાની આજ્ઞા કરે છે, બહુ અમરણ-
યાય છે, વધારે નથી લખી શકતો

સત્યપરાયણના અમરણાર્થે બને તો એક શિક્ષામય લખના
વિચારુ છું

ધર્મમાં પ્રસન્ન રહો એજ ફરીફરીબલામણુ સત્યપરાયણના માર્ગનું
સેવન કરીશુ તો જરૂર મુખી થઈશુ, પાર પામીશુ, એમ હું ધારુ છું ”

૧૩

ભગતના ગામના બક્તશિરોમણિ શ્રી સોભાગ્યબાઈ

અધ્યાનથી, શ્રીમદ્ની કીર્તિ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને અગ્રિજી
પત્રો દ્વારા હિંદુસ્થાનમાં પ્રસરી હતી તે વખતે કાઠિયાવાડનું સાયલદ
ગામ જે ‘ ભગતના ગામ ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ત્યાં લક્ષ્મીબાઈ નામો
એક નામાકિત શેઠ રહેતા હતા તેમની લક્ષ્મી મંગધી પ્રથમ સ્થિતિ
બહુ સારી હતી પણ પુરુષનો ઉદય પૂરો થતાં અચળ લક્ષ્મી ચાલી
ગઈ, ત્યારે તેમણે વિચાર કર્યો કે મારવાડના સાધુઓ માત્રવિદ્ય
વગેરેમાં કુશળ કહેવાય છે, તેમાંના કોઈની કૃપાથી લક્ષ્મી ફરી પ્રાપ્ત
થાય તેની તજવીજ કરી. એમ વિચારી તે મારવાડમાં ગયા અને
કોઈ પ્રખ્યાત સાધુનો પરિચય કરી તેમને પ્રસન્ન કર્યાં એકાંતમાં,

પોતાની સ્થિતિ જણાવી કંઈ નિયતિ સુધરે તેવો ઉપાય બતાવવા
 વિનંતિ કરી પગલુ તે અધ્યાત્મપ્રેમી સાધુએ શેઠ લલ્લુભાઈને ધણો
 કંપકો આપ્યો અને આવા વિચક્ષણ યજ્ઞ તમે ત્યાગી પાસેથી આત્માની
 વાત પામવાનું પડી મૂકી માવાની વાત કરો છો એ તમને ઘટે નહીં
 તે સાધુના અભિપ્રાયને સમજી જવાથી લલ્લુભાઈએ કહ્યું “બાપજી,
 મારી ભૂત્ર યજ્ઞ મારા આત્માનું કલ્યાણ થાય તેવું મને કંઈ બતાવો.”
 તેમના ઉપર કૃપા કરીને તે સાધુએ ‘બીજગાન’ બતાવ્યું, સાથે
 જણાવ્યું કે તમારી યોગતા નથી પણ કાંઈ યોગ્ય પુરુષને તમે
 આપશો તો તેને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થશે

એ સાધનનું તે આરાધન કરવા લાગ્યા અને સામાયિક આદિ
 ક્રિયા માટે અપાસરે જવાનું તેમણે છોડી દીધું, અને હરતાં હરતાં
 અમારે સામાયિક છે એમ કહેતા એટલે સ્થાનકવામી સાધુઓને લાગ્યું
 કે તે કંઈ મારવાડથી શીખી લાગ્યા છે તે આપણે શીખવું એક
 સાધુએ તેમને ઘણો આગ્રહ કર્યો અને કહ્યું “તમે કહેશો તે હું
 કરીશ, પણ તમે જે સાધના કરો છો તે મને બતાવો.”

લલ્લુભાઈ કહે “હું કહીશ તેમ નહીં બને.”

સાધુએ કહ્યું “બનશે.”

પછી લલ્લુભાઈએ કહ્યું સાધુનો વેશ હિતારી, મુમતી છોડી
 નાખી અપાસરે જાઓ.”

સાધુ કહે “એ તો કેમ બને?”

લલ્લુભાઈએ કહ્યું “તો જાગ્યા હતા તેમ પાછા પધારો.”

પોતાના પુત્ર સોભાગ્યભાઈને લલ્લુભાઈએ ‘બીજગાન’ બતાવ્યું
 હતું અને કાંઈ યોગ્ય જીવ હોય તો તેને પણ જણાવવું એમ કહેતું
 તેથી શ્રીમદ્ જ્યારે મોરબીમાં હતા ત્યારે સોભાગ્યભાઈને પણ કામ
 પ્રસંગે મોરબી જવાનું હતું એટલે લલ્લુભાઈ તેમણે પૂછ્યું “કવિ

રાયચંદલાઇ બહુ લાયક માણસ છે એમ આખા કાઠિયાવાડમાં
કહેવાય છે તે હાલ મોરબી છે અને મારે મોરબી જવાનું છે તો
આપની આજ્ઞા હોય તો તેમને હું 'બીજ્ઞાન' બતાવું " લ તુભાઇએ
હા પાડી એટલે તે મોરબી ગયા ત્યાં શ્રીમદને મળવા ગયા તે
વખતે શ્રીમદ્ દુકાને બેઠેલા હતા મોભાગ્યભાઈના આવતા પહેલાં
તેમણે પોતાના નિર્મળ જ્ઞાનથી જળ્યું કે સોભાગ્યભાઈ નામના
માણસ 'બીજ્ઞાન' ની વાત બતાવના આવે છે તેથી એક કાગળની
કાપથી ઉપર તે જે કહેવા ધારતા હતા તે લખી રાખી ગાદી પાસેના
ગત્તામાં કાપથી મૂકી સોભાગ્યભાઇ આવ્યા એટલે શ્રીમદ્ બોલ્યા
'આવો, મોભાગ્યભાઈ' સોભાગ્યભાઈને નવાઈ લાગી કે મને એ
ઓળખતા નથી, અને નામ દઈને ક્યાંથી બોલાયો ? પરંતુ તે કંઈ
પૂછે તે પહેલાં શ્રીમદે કહ્યું " આ ગ તામાં એક કાપડી છે તે
કાઠીને વાંચો "

સોભાગ્યભાઈએ કાપડી કાઢી વાંચી જોઈ તો તેમના આશ્ચર્યમાં
પાર રહ્યો નહિ તેમને જે વાત કરવી હતી તે બધાનું લખાણ જોઈ
તેમને એમ થયું કે આ કોઈ અલૌકિક જ્ઞાન પામેલા મહાપુરુષ છે
એમને મારે શું બતાવવાનું હોય ? મારે જિલદી તેમની પામેલી વિશેષ
જ્ઞાન મેળવવું પરંતુ તેમના જ્ઞાનની વિશેષ પરીક્ષા કરવા તેમણે
શ્રીમદને પૂછ્યું " સાવલામાં અમારા ઘરનું બારણું ક્યાં દિશામાં છે ? "
શ્રીમદે અંતર જ્ઞાનથી જાણી યથાર્થ ઉત્તર દીધો એટલે સોભાગ્યભાઈએ
કંઈ કે આપનું જ્ઞાન સાચું છે

આ પ્રથમ પ્રસંગથી સોભાગ્યભાઈને શ્રીમદ્ પ્રત્યે પૂજ્યશ્રુદ્ધિ
થઈ હતી પણ હુગરથી ગોસળીઆ કરીને એક યોગના અભ્યાસીની
તેમને સોજત હતી અને તેમના ટેટલાક ચમત્કાર તથા વાતચીતથી
તેમના ઉપર ચોટ થયેલી હતી પરંતુ શ્રીમદ્ સાથે તેમને પત્રવ્યવહાર
ધણે રહ્યો અને પૂજ્યશ્રુદ્ધિ વર્ધમાન થઈ પતિવ્રતા જેટલી તેમની

પરમભક્તિ થતાં ગોમળીઆ પ્રત્યેની માન્યતા દૂર થઈ એક સત્ય ચરણ તે પામ્યા હતા.

છેલ્લી વખતે શ્રીમદ્ સાયલે પધાર્યા હતા ત્યારે તેમને વળાવવા જતાં નદી રક્તાર્માં આવી. તે વખતે સૂર્યોદય વેળાએ શ્રી સોભાબ લાખીએ જણાવ્યું “ભગતા સૂર્યની સામે, નદીની સામે, સત્પુરુષની સામે આ સોભાબને આપના બિચાર બીજુ રટણ ન’ હો !”

એક પત્રમાં શ્રી સોભાબભાઈ સં. ૧૯૫૩ જે. સુદ ૧૪ ને રવિવારે શ્રીમદને લખી જણાવે છે

“આ કાગળાં છેલ્લેના વખી જણાવું છું હવે આ પામર એવક ઉપર બધી રીતે આપ કૃપાદષ્ટિ રાખશે. દેહ ને આત્મા જુદા છે દેહ જડ છે, આત્મા ચૈતન્ય છે. તે ચૈતન્યનો ભાગ પ્રત્યક્ષ જુદો સમજમાં આવતો નહોતો. પણ દિન ૮ થયાં આપની કૃપાથી અનુભવગોચરથી બેફાલ જુદા દેખાય છે અને રાત દિવસ આ ચૈતન્ય અને આ દેહ જુદા એમ આપની કૃપાદષ્ટિથી સહજ થઈ ગયું છે, એ આપને સહજ જણાવવા લખ્યું છે

“ગોમળીઆ વિષે જે કંઈ આપ્યા હતાં તે બિલકુલ નીચી મઈ છે તો હવે વખતોવખત બોધ આપવાના પત્રો આપ આપની કૃપા પ્રમાણે લખી મને મોટી પામરીએ ચઢાવશે

“વગર ભણ્યે, વગર શાસ્ત્ર વાંચ્યે થોડા વખતમાં આપના બોધથી અર્થ વગેરેનો ઘણો ખુલાસો થઈ ગયો છે જે ખુલાસો પચીસ વર્ષે આપ એવો નહોતો તે થોડા વખતમાં આપનો કૃપાથી થયો છે”

શ્રીમદે છેવટે ત્રણ પત્ર શ્રી સોભાબલાઈ ઉપર લખેલા, ‘શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર’ મતમાં આંક ૭૧૩, ૭૧૪, ૭૧૫ રૂપે ૮ પાઈ ગયા છે. તે સમાધિ રચીને ઇંગ્લેન્ડ દરેક મુમુક્ષુએ વિચારવા યોગ્ય છે

આર્થ શ્રી સોભાગ્યભાષનો દેહ મેં ૧૯૫૩ ના જોઈ વર્ષ ૧૦ને દિવસે છટકો હતો તે વિષે જણાવનાં શ્રીમદ્ લખે છે

‘જીવને દેહનો મંબધ એ જ રીતે છે તેમ છતાં પણ અનાદિથી તે દેહને ત્યાગતાં જીવ ખેદ પા વા કરે છે આ તેમાં દેહ મોદથી એકપણાની પેર વર્તે છે જન્મમરણાદિ મંચારનું મુખ્ય બીજ એ જ છે શ્રી સોભાગે તેવા દેહને ત્યાગતાં મોટા મુનિઓને દુર્લભ એવી નિશ્ચય અમંગનાથી નિજ ઉપયોગમય દશા રાખીને અપૂર્વ હિત કથું છે, એમા સશય નથી

‘આ ક્ષેત્રે આ કાળે શ્રી સોભાગ જેવા વિરલા પુરુષ મળે એમ અમને વાર નાર ભાસે છે શ્રી સોભાગ્યની સરળતા, પરમાર્થ સબધી નિશ્ચય મુમુક્ષુ પ્રત્યે પરમ ઉપકારતા આદિ ગુણો વારવાર વિચારવા યોગ્ય છે”

શ્રીમદને સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ હતી છતાં મુમુક્ષુ જીવોના સ્પર્શગી બાવના વિશેષ રહ્યા કરતી ધાર્મિક પ્રશ્નોની ચર્ચામાં શ્રી સોભાગ્યભાઈ યથાશક્તિ ભાગ આપી શ્રીમદ્ પાસે બહુ સારા ખુનાસા કરાવતા. બીજા મુમુક્ષુઓને કઈ શ્રીમદને કહેવું હોય તો વયોવૃદ્ધ શ્રી સોભાગ્યભાઈ દ્વારા વિનંતી કમવતા, અને દયાળુ દિવના હોવાથી તે સરળભાવે દરેકની વાત રજૂ કરતા શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર લખવાની પ્રેરણા પણ શ્રી સોભાગ્યભાઈએ કરેલી કે ‘જી પદનો પત્ર’ ગદ્ય હોવાથી મુખપાઠ થતો નથી તો તે ભાવાર્થનું પત્ર હોય તો સર્વ મુમુક્ષુઓના ઉપર મહા ઉપકાર થાય.

એક પત્રમાં શ્રી સોભાગ્યભાઈ શ્રી આત્મસિદ્ધિ વિષે લખે છે

“ગોસણીઆ આત્મસિદ્ધિ ત્રય વાંચે છે અને વિચારે છે, તેમજ હું પણ તે વાંચુ છું દુહા ૧૩૪ મુખપાઠે કર્યા છે અને વિચારતાં ધણે આનંદ આવે છે વળી પાંચ મહિના થયાં તાવ આવે છે તે જો આત્મસિદ્ધિ ત્રય આપે મોકલાયો ન હોત તો આજ મુધી દેહ રહેવો મુશ્કેલ હતો ત્રય વાંચી આનંદ આવે છે તેથી જીવુ છું પણ

હવે આપે કૃપા કરી દીકા અર્થ મોકલવા નખ્યુ તે જો હવે તરતમાં આવે તો આનંદ લેવાય, નીકર પછી આખે મૃત્ત નહીં ત્યારે વાચી શકાય નહીં, અને જ્યારે પોતાથી વચાય નહીં ત્યારે બીજાના વાચવાથી તેવો આનંદ આવે નહીં મટે કૃપા કરી મોકલાવજો ધણુ શું લખ્યુ ?

શ્રીમદ્ પોતાના હાથનોંધમાં ઉપકાર દર્શાવતા લખે છે

✓ “હે ! જિન વીતરગ, તમને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર કરુ છુ તમે આ પામર પ્રત્યે અનંત અનંત ઉપકાર કર્યો છે

‘હે ! કુદકુદાદિ આચાર્યો, તમારાં વચનો પછુ સ્વપાનુસંધાનને વિશે આ પામરને પગ્મ ઉપકારભૂત થયાં છે તે માટે હુ તમને અતિશય ભક્તિથી નમસ્કાર કરુ છુ

✓ “હે ! શ્રી સોજાગ, તારા સત્સમામનના અનુમંદથી આત્મ દશાનુ મંગલુ થયુ તે અર્થે તને નમસ્કાર કરુ છુ ’

વળી શ્રીમદ્ લખે છે “આપને વિદ્યાપત્ર છે કે વૃદ્ધમાંથી યુવાન થયુ અને આ અનખ ગાતાના અગ્રેસર આગળ અગ્રેસર થયુ ’

“લૌકિક દૃષ્ટિએ તમે અમે પ્રવર્તશુ, તો પછી અલૌકિક દૃષ્ટિએ કેણુ પ્રવર્તશો ? માગી ખાઈને ગુજરાન ચલાવીશુ પણ ખેત નહીં પામીએ. જ્ઞાનના અનંત આનંદ આગળ તે કુખ નૃણુંત છે ’ આ કાનાઈનું જે વચન લખ્યુ છે તે વચનને અમારો નમસ્કાર હો ! ખેતુ જે વચન તે ખરી યોગ્યતા વિના નીકળ્યુ સંજવિત નથી.”

જેના યોગે અને બોધે અન્ય જીવોને અતરંગ વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ પતા મમાધિ મરણની અને સમ્યક્ દર્શનનો પ્રાપ્તિ સુદમપરો થતી તે શ્રીમ ની અદ્ભુત અનૌકિક આત્મિક દશાનું વર્ણન કરવાને આ શ્રેષ્ઠિની સમર્થ નથી જ્યાં મતિની ગતિ પહોંચતી નથી ત્યાં વચનની ગતિ ક્યાંથી હોય ? તેથી જ કાર્ય ઉપગ્યો કાગ્યની સમર્થતા મમ જાય એવા પરિચયો જોનાના પ્રસંગની કથા વડે શ્રીમદની કથા પ્રમજની મુલક જાણી તેમનો પ્રભાવ સંકારી જીવો ઉપ દેવો પડતો તે જણાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે

ખ ભાતના મુમુક્ષુજનો

શ્રી જૂઠાભાઈના સમાગમથી ભાઈશ્રી અપ્પાનાલ લાલચદ આદિ ખ ભાતના જે ભાઈઓ અમદાવાદ ગયેના તેમને શ્રીમદના સમાગમનો તીવ્ર પિપાસા જાગી હતી તેથી તેમણે શ્રીમદ્ ઉપર ખ ભાત પધારવાના વિનંતિ રૂપે પદરનીમ પત્રો ઉપરાઉપરી લખ્યા અને ખ ભાત પોતે ન પધારી શકે નો વસાણિયા આવવાની તેમણે આતુરતા જણાવી આગા મગારી છેવટે ખ ભાત અનુકૂળતાએ આવવાનું બનશે એવો પત્ર આવવાથી તે ભાઈઓને સંતોષ થયો.

ધ્યાનક્રવામી સંપ્રદાયના આ ભાઈઓ હતા તેથી દરરોજ અપાસરે જતા પણ શ્રી જૂઠાભાઈનો સમાગમ થયા પછી તે એકાંતમાં અપામનામાં બેસીને શ્રીમદના પત્રો દતારી આણેના તે વાચતા વિચારતા, પણ આધ્યાનમાં જતા નહિ.

એક દિવસે તે પત્રો વાંચતા હતા, ત્યારે તે ખ ભાત સધાના મુખ્ય આચાર્ય શ્રી હજીમચંદ મહારાજ એડે વ્યાખ્યાનમાં શ્રી ભગવતી સૂત્ર વાંચતા હતા, અને નીચે તે મહારાજના સાધુઓમાં પ્રભાવશાળી અને વિનયસપન્ન ગણાતા શ્રી લલ્લુચ મહારાજ એક શાસ્ત્ર ભણેલા પાઠીદાર ભાઈ દામોદરભાઈ સાથે ઉપરથી વાંચેલાં શ્રી ભગવતી સૂત્રનાં પાનાં આવતા તે વાંચતા હતા તેમાં ભવચિતિ પાકે ત્યારે મોક્ષ થાય છે, એ વાત વાંચતાં શ્રી લલ્લુચને શકા થઈ કે જો ભવચિતિ પાકે ત્યારે મોક્ષે જવારો એમ જ હોય તો આ સાધુપણુ લઈ પરિશ્રમ ઉઠાવવાની શી જરૂર ? એ વાત ચાલતી હતી તેવામાં ભાઈશ્રી અપ્પાલાલ લાલચ આદિ ભાઈઓ વાતો કરતા હતા ત્યાં શ્રી લલ્લુચ મહારાજની દષ્ટિ પડતા તેમને ધર્મનેહથી ઉપદેશ દીધો કે ત્યાં શુ કરો છો ? ઉપર વ્યા-

ખ્યાનમાં કેમ જતા નથી ? ઉપર જઓ કે અહીં આવો એટલે તે તેમની પાસે જઈને બેઠા અને 'ભવસ્થિતિ' નો પ્રશ્ન ચર્ચા કરીને તેનો ખુલાસો થયો ન થયો એટલે શ્રી અબાલાલે તેમને શ્રીમદની વાત કહી સંભળાવી કે તે સર્વ આગમના જ્ઞાતા છે, ઉત્તમ પુરુષ છે અને અહીં ખલાતમાં પધારવાના છે તે ઉપરથી શ્રી લક્ષ્મણએ પૂછ્યું "અમને તે પુરુષનો મેળાપ કરાવશો ?" તેમણે હા પાડી

શ્રી હરખચંદ્ર મહારાજને 'ભવસ્થિતિ' સંબંધી શ્રી લક્ષ્મણએ પ્રશ્ન પૂછેલો પણ સંતોષકારક ઉત્તર નહિ મળેલો. શ્રીમદની આવવાની વાત સંભળવાથી તેમનું ચિત્ત તેમને મળવા તલસી રહ્યું હતું તેવામાં સ. ૧૯૪૬માં શ્રીમદનું ખલાતમાં પ્રથમ પધારવું થયું શ્રી અમાતાતબાઈને ત્યાં જ તે જિતયાં હતા શ્રી અબાલાલભાઈ પોતાના પિતા વાલચંદ્રભાઈની સાથે શ્રીમદને અપાસરે તેડી ગયા. શ્રીમદે અવધાન કરવાં છોડી દીધાં હતાં પરંતુ લાલચંદ્રભાઈ તેમજ શ્રી હરખચંદ્ર મહારાજના આમહથી અપાસરામાં તે દિવસે શ્રીમદે અવધાન કરી ખતાવ્યાં. સર્વ સાધુવર્ગ વગેરે શ્રીમદની વિદ્વતા અને અદ્ભુત શક્તિ જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યાં.

ખીજે દિવસે શ્રીમદે ઉપાશ્રયમાં આવ્યા અને શ્રી હરખચંદ્ર મહારાજને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આ કાળમાં ક્ષાયક સમક્રીત હોવા કે નહીં ? ત્યારે મહારાજે ના પાડી. તેથી શ્રીમદે ફરી પૂછ્યું "કોઈ શાસ્ત્રમાં છે ?" શ્રી હરખચંદ્ર મહારાજે કહ્યું "દશમા કાલ્યાણમાં ક્ષાયક સમક્રીત ન હોવા વિશે છે" શ્રી લક્ષ્મણએ કાલ્યાણ સ્વર આપ્યું તે તપાસતાં તેમાંથી એ વાત મળી નહીં, શ્રીમદે દશમા કાલ્યાણનો ભાવ વાંચી સંભળાવ્યો. તે સંભળતાં સર્વેને શાંતિ ઊપજી અને તેમની વિદ્વતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. શ્રીમદે જોઈ શ્રી લક્ષ્મણએ ઉપર મેડે પધારવા વિનંતિ કરી અને શ્રી હરખચંદ્ર મહારાજને પૂછ્યું "હું તેમની પાસેથી કંઈ અવધારું ?" શ્રી હરખચંદ્ર મહારાજની આજ્ઞા

મળી એટલે શ્રી લલ્લુજીએ ઉપર જઈ શ્રીમદ્ને નમસ્કાર કર્યા શ્રીમદે નમસ્કાર નિવારણ કરવા છતાં તેમણે ઉમંગથી ઉત્તમ પુરુષ જાણી અટક્યા વગર નમસ્કાર કર્યા.

આ મામાન્ય લાગતો પ્રસંગ, અનેક જીવોનાં જીવન પલટાવનાર, અસત્યમાંથી સત્યમાં લાવનાર, અનેક પ્રકારના આમહ રૂપી ખાડા ટેકરા ઓળંગાવી વિદ્યાધરના વિમાનમાં પ્રવેશ કરાવી તત્ત્વ જ્ઞાનરૂપી આકાશમાં વિહાર કરાવનાર ચમત્કારી ક્રાંતિકારક હોતો.

ઉમ્મરમાં શ્રીમદ્થી ચૈદ વર્ષે મોટા, ધનાઢ્ય કુટુંબમાં એકના એક પુત્ર છતાં સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી, ખીમ્મ ત્રણ ઓળખીતા કુટુંબીઓ સાથે દીક્ષિત, તે રખતે ખલાતના સધાડામાં માત્ર ચાર જ સાધુ રહ્યા હતા તેની સખ્યા જમણી કરનાર અને વિનયદિ ગુણોથી આચાર્યને પ્રમન્ન કરી મર્વ સાધુઓમાં પાંચ છ વર્ષમાં પ્રધાન પદ પામનાર, તેમજ તેમના દીક્ષિત થયા પછી તે સધાડામાં ચૌદ સાધુઓ થઈ જનાથી ચારા પગલાંના ગણાતા મગલકારી તથા ભદ્રિક આ આજેનાન સાધુ, માત્ર બાવીસ વર્ષની યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરનાર જૈનધર્મી વિજ્ઞાન કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધ ગૃહચ્ચને નમસ્કાર કરે એવો આશ્ચર્યકારક વિરલ પ્રસંગ અચાનક એકાંતમાં વિધિવશ બની આવ્યો, તે કોઈ કુશળ કૃષિકાર ખેતરના ખૂણામાં એકાંત નાના ક્યારામાં ઇનાયતીનાં બીજ વાવે તેવો આ પ્રસંગ, હાલ મોટા વિસ્તારવાળા શ્રીમદ્ રાજચદ-આશ્રમના સ્થાપક તરીકે પ્રસિદ્ધ શ્રીમદ્ લઘુરાજ સ્વામીનો સત્ય માર્ગમાં પ્રવેશ કરાવનાર સાચી જન્મગાંઠનો દિવસ ગણાવા યોગ્ય પ્રથમ માંગલિક પ્રસંગ બની આવ્યો.

શ્રીમદે શ્રી લલ્લુજી સ્વામીને પૂછ્યું “ તમારી શી ઇચ્છા છે ? ”

સ્વામીજીએ વિનયસહિત હાથ જોડીને યાચનાપૂર્વક કહ્યું “ સમકીત (આત્માની ઓળખાણ) અને સ્વલચર્યની દૃઢતાની મારી માગણી છે ”

શ્રીમદ્ થોડીવાર મૌન રહ્યા અને કહ્યું, “હીક છે” પછી સ્વામીજીના જમણા પગનો અગૂઠો તાણી શ્રીમદે તપાસી નેયો, અને બીરીને બધા નીચે ગયા શ્રી અબાલાલને ઘેર જતાં શ્રીમદે જણાવ્યું “આ પુરુષ સરકારી છે આ રેખા લક્ષણો ધરાવનાર પુરુષ સંસારે હિતમ પદ પામે, ધર્મે આત્મચાની મુનિ થાય.”

બીજો દિવસે શ્રી અબાલાલને ઘેર શ્રી લક્ષ્મણ સ્વામી શ્રીમદના સમાગમ માટે ગયા, ત્યાં શ્રીમદે એકંતમાં તેમને પૂછ્યું “તમે અમને માન કેમ આપો છો ?”

સ્વામીજીએ કહ્યું “આપને દેખીને અતિ હર્ષ ત્રેમ આવે છે, અને જાણે અમારા પૂર્વજવના પિતા હો, એટલો બધો ભાવ આવે છે, કાઈ પ્રકારનો ભય રહેતો નથી આપને જોતાં એવા નિર્ભયતા આત્મામાં આવે છે.”

શ્રીમદે ફરી પૂછ્યું ‘તમે અમને શાથી એળખ્યા ?’ સ્વામીજીએ કહ્યું “અબાલાલભાઈના કહેવાથી આપના સબધી જાણવામાં આવ્યું અમે અનાદિ કાળથી રખડીએ છીએ, માટે અમારી અજાણ હો.”

શ્રીમદે ‘સવગડાંગ’ સૂત્રમાંથી થોડું વિવેચન કર્યું અને સત્ય ભાષા વગેરે વિષે બોધ કર્યો સાત દિવસ સુધી શ્રીમદ્ ખભાત રહ્યા ત્યાં સુધી શ્રી લક્ષ્મણ સ્વામી રોજ શ્રીમદના સમાગમ અર્થે શ્રી અબાલાલને ઘેર જતા

એક દિવસે શ્રી હરખચંદ્ર મહારાજે શ્રી લક્ષ્મણને પૂછ્યું, કે તમારે શી વાત ચાલે છે ? શ્રી લક્ષ્મણે દૂધમાં એટલું જ કહ્યું “જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને કરવાનું કહે છે” શ્રી હરખચંદ્રે જોત્યા “પહેલે સમ વાત કહતા થા અન કુજ નહી કદના.”

શ્રી લક્ષ્મણ સ્વામીએ શ્રીમદ્ભૂતે જણાવ્યું “મેં સાધન-
સપન્ન કરુણ વૈભવ, રૂઢ માતા, બે બેરી, એક પુત્ર આદિનો ત્યાગ
કરી દીક્ષા લીધી છે.”

તે ત્યાગનો ગર્વ ગાળી નાખવા શ્રીમદ્ભૂત તરફીને બોલ્યા
“શું ત્યાગ્યું છે? એક ઘર છોડી દેટલા ઘર (આવકોનાં) ગળે નાખ્યાં
છે? એ બે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી દેટલી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે દષ્ટિ ફેરે છે? એક
પુત્ર ત્યાગી દેટલા છોકરાં પ્રત્યે પ્રીતિ થાય છે?”

આ સાંભળી શ્રી લક્ષ્મણને પોતાના દોષો પ્રગટ દેખાયાથી
એટલી બધી શરમ આવી ગઈ કે જલ્દી જમીન માગ આપે તો
જમીનમાં સમાઈ જાઉં, એવી નમ્રતા પ્રગટતાં તેમણે કહ્યું “હું
ત્યાગી નથી” ત્યાં તો શ્રીમદ્ભૂત બોલ્યા “મુનિ હવે તમે ત્યાગી છો.”

એક દિવસે શ્રી લક્ષ્મણ સ્વામીએ શ્રીમદ્ભૂતે કહ્યું “હું બ્રહ્મચર્ય
માટે પાંચ વર્ષથી એકાંતમાં ઉપવાસ (એક દિવસ ઉપવાસ ને એક
દિવસ ખાવું એમ) કરું છું અને કાયોત્સર્ગ (ધ્યાન) કરું છું છતાં
માનસિક પાલન બરાબર થઈ શકતું નથી.”

શ્રીમદ્ભૂતે કહ્યું “લોકદષ્ટિએ કરવું નહીં, લોક દેખામણ તપશ્ચર્યા
કરવી નહીં પણ સ્વાદનો ત્યાગ થાય, તેમજ બિણ્ણોદરી તપ (પેટ
બિણ્ણ રહે તેવું, ખૂબ ધરાઈને ખાવું નહીં) થાય તેમ આહાર
કરવો, સ્વાદિષ્ટ બોજન હોય તે બીજાને આપી દેવું

સ્વામીજીએ ફરી પૂછ્યું “હું જે જે જોઉં છું તે બ્રમ છે,
જૂઠું છે, એમ અભ્યાસ કરું છું.”

શ્રીમદ્ભૂતે કહ્યું “આત્મા છે એમ જોયા કરો.”

શ્રી અબાલાલલાલ લાલ ત્રિભોવનલાલ આદિ અનેક લાલ
ઓને ખલાતમાં શ્રીમદ્ભૂતે સમાગમ થયેલો અને ધર્મજિજ્ઞાસા
જગત થયેલી તેથી શ્રીમદ્ભૂતે મુખપ જવું થયું તોપણ પત્રવ્યવ-
હારથી તે ધર્મજિજ્ઞાસા પોષતા રહેતા હતા.

‘ સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યુ રે ’

“ અતરંગ ગુણ ગોઠડી રે, જન રજનો રે લાલ,
નિશ્ચય સમકિત તેહ રે, દુ ખ ભજનો રે લાલ
વિરલા કાઇકે ભણુશે રે, જન રજનો રે લાલ,
તે તો અગમ અઝેહ રે, દુ ખ ભજનો રે જાન.”

શ્રી યશોવિજયજી

‘ પાયોનિયર પત્રમા શ્રીમત્ના જીવનની રૂપરેખા છે, તેમાં
નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે

‘ જ્યારે શ્રીમદ્ ૨૧ વર્ષના હતા ત્યારે તેમણે ધધામાં
પ્રયાણ કર્યું અને ધણા દેક વખતમાં એક બાહ્યશ ક્ષેત્રી તરીકેની
નામના મેળવી વધતા જતા વ્યાપારની ઉપાધિઓમાં પણ ધર્મે
અને તત્ત્વજ્ઞાનના પોતાના પ્રિય અભ્યાસમાં તેઓએ ખસેત આવવા
દીધી નહિ પોતાના ઉદ્યોગરત જીવનમાં ચૂપખીદીથી જ્ઞાનરહિ કમતા
હતા તેમ જ હમેશાં પુસ્તકોમાં મૂકાયેલા રહેતા હતા ત્રણ વર્ષમાં
કટલાક મહિનાઓ તો પોતે મુબઇ છોડી ચા-યા જતા અને
પોતાની યેનીએ ક્વી જતા કે જ્યાંમુધી પોતે હજે નહિ ત્યાંમુધી
કાઈએ તેમની આથે પત્ર વવદાર પણ ચનાવવો નહિ ગુજરાતનાં
વતોમાં તેઓ એકાન્તવાસ ગાળતા અને ત્યાં લી ચિંતન અને
મોગમાં દહાડા અને અડવાડિયા પતીત કરતા તેઓ ગમેને પોતે
ઓળખાઇ જાય અથવા પોતાના ન્યાયની ખબર પડી ત્યય તેવી
ધાર્મીથી ધણા મુમ રહેવાનો હમેશાં પ્રયાસ કરતા, છતાં તેઓ વાર
વાર ઓળખાઇ જતા અને વીદોની મોટી સખ્યા તેમના ઉપરેશ અને
શિષ્યાવયનો અવધ્ય કરવાની જિજ્ઞાસા દૂરેક તેમની પાછળ ચારતી.”

‘ પાતાળ ન યોગદર્શન, ’ ‘ આત્મપુરાણ ’ આદિ વેદાંત અ
યોગદર્શનનાં શાસ્ત્રોમાં અને બાબોમાં પણ સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્
દષ્ટિ આદિ શબ્દોથી બાતિ રહિત આત્મ સાક્ષાત્કાર દશાના વર્ણન,
તથા મહાત્મ્ય દર્શાવેના છે

જેન દર્શનમાં તો સમ્યક્ દર્શનથી જ ધર્મ કે ધર્મક્રિયાની
પથાર્થ શરૂઆત અકાર્ષિ છે જન્મ મરણ રૂપ પરિભ્રમણ સમ્યક્
દર્શનની પ્રાપ્તિ વિના ટો નહિ એમ શાસ્ત્રોમાં અપ્રેક્ષ્ય દર્શાવ્યું છે
અને તેનું મહાત્મ્ય ‘ સમવસાર આદિ ત્રયોમા અપૂર્વ દર્શાવવામાં
આવ્યું છે શ્રી હેનચદ્વૈ મહારાજે પણ ગાયું છે

“ સમકીર્ત નવિ લયુ કે, એ તો રૂબો અતુગતિ માહે ”

શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ લખે છે

“ જહાં લગે આત્મઅનુ નક્ષણ નવિ જાણ્યું

નિહા તમે ગુણગણ્ય બહુ, કેમ આવે તાણ્યું—

આત્મ તત્ત્વ વિચારિયે. ”

લોકતકવિ નરસિંહ મહેતા પણ પ્રભાતિયામાં કહે છે

“ ત્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિન્ત્યો નહી, ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી ”

કોઈક વિરના મહા બામ્પશાળી પુરુષો આ સમ્યક્દર્શન કે
આત્મજ્ઞાનની દશા પામી શકે છે શાસ્ત્રો પોકારી પોકારીને કહે છે
કે સમ્યક્દર્શન સહિત નગ્નવાસ સારો, પણ સમ્યક્ દર્શન વિના
સ્વર્ગના ઉત્તમ સુખ પણ ગજસ્નાન જેવાં નિરર્થક છે એક ક્ષણ
પણ જેને સમ્યક્ દર્શનનો અનુભવ થયો હોય તે અવશ્ય મોક્ષે
જાય છે એવો સિદ્ધાંત છે સમ્યક્ દર્શન પ્રગટ થવાથી આત્માના
સર્વે ગુણો સદગુણ રૂપે પ્રકાશે છે એટલે કે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્
જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રની એકતા રૂપ મોક્ષમાર્ગ ખુલ્લો થાય છે
અને ગમે તેટલું જ્ઞાન, ચારિત્ર કે શ્રદ્ધા હોવા છતાં સમ્યક્ દર્શનના

અભાવે તે મિથ્યા દર્શન, મિથ્યા જ્ઞાન અને મિથ્યા ચારિત્ર્યે કહેવાય છે અને સસાર પરિભ્રમણનો તેથી પાર આવતો નથી.

‘ આચારગ ’ નામના જૈન સૂત્રમાં કહ્યું છે, “ જ સમતિ પાસહ ત મોળતિ પાસહ ” — જ્યાં નમદિત એટલે આત્મજ્ઞાન છે ત્યાં મુનિપણ જાણે.

શ્રીમદે સવત ૧૯૪૬ ના પોપ માસમાં અત્રત નેધિપોથીમાં લખ્યું છે

“ આપા પ્રકારે તારો સમાગમ મને શા માટે થયો ? ક્યાં તારુ ગુપ્ત રહેલુ થયુ હતું ? સર્વગુણાંશ તે સમ્યક્ત્વ ”

તેનીજ ગીતે સ ૧૯૪૭ના ઇતિહાસ સુદ ૧૪ના એક પત્રમાં શ્રીમદ્ લખે છે

“ આત્મા જ્ઞાન પામ્યો એ તો નિ સશય છે, પ્રથિભેદ થયો એ તરુ કાળમાં સસ વાત છે, સર્વ જ્ઞાનીઓએ પણ એ વાત સ્વીકારી છે ”

વળી તેઓ હાથનોંધમાં લખે છે

હે ! સર્વોત્કૃષ્ટ સુખના હેતુમૂલ સમ્યક્ દર્શન, તને અત્યંત ભકિતથી નમસ્કાર હો !

“ આ અનાદિ અનંત સસારમાં અનંત અનંત જીવો તારા આશ્રય વિના અનંત અનંત દુઃખને અનુભવે છે

“ તારા પરમાનુમહત્તી સ્વસ્વરૂપમા રુચિ થઈ, પરમ વીતરાગ સ્વભાવ અત્યે પરમ નિશ્ચય આપ્યો કૃતકૃત્ય થવાનો માર્ગ પ્રદણ થયો ”

પોતાના જીવનદર્શાત રૂપ કાવ્યમાં શ્રીમદ્ લખે છે

“ ધન્ય રે દિવસ આ અહો,

જાગી રે શાંતિ અપૂર્વ રે,

દશ વર્ષે રે ધારા બિલસી,
મટયો ઉદય કર્મનો ગર્વ રે ધન્ય ૭

*

એમણીસમે ને સુડતાલીસે,
સમકીન શુદ્ધ પ્રકાશ્યુ રે,
શ્રુત અનુભવ વધતી દશા,
નિજ સ્વરૂપ અવભાસ્યુ રે ધન્ય ૮૦"

એકજ વાક્યમા સમ્યક્ દર્શનનું માહાત્મ્ય શ્રીમદ્ પ્રગટ કરે છે
' અનંત કાળથી જે જ્ઞાન ભવહેતુરૂપ થવું હતું તે જ્ઞાનને
એક સમય માત્રમા જાત્યતર કરી જેણે ભવનિવૃત્તિરૂપ કહ્યું -
કલ્યાણમૂર્તિ સમ્યક્દર્શનને નમસ્કાર "

આત્મ દર્શન કે સમ્યક્ દર્શનની નિર્મળતા શ્રીમદ્ ૫
૧૬૪૭ માં થઈ એમ ઉપર પોતે કાવ્યમાં જણાવે છે, એજ વર્ણન

" બિના નયન પાવે નહી, બિના નયનકી ખાત,
સેવે સદગુરુકે ચરણ સો પાવે સાક્ષાત્. "

તથા

" યમ નિયમ સયમ આપ કિયો,
પુનિ ત્યાગ વિરાગ અથાગ લલો "

એ જે કાવ્યો હિંદીમાં પોતે રચ્યા છે તે સુમનુ ૬
બીડા બતરીને વિચારના યોગ્ય છે તથા ત્રણ કાવ્યો
રચ્યા છે તે પણ બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે, તેમાંની

" હે । પ્રભુ, હે । પ્રભુ, શુ કહું દીનાનાથ ત્યા
હું તો દોષ અનંતનું, જાજન છું કરુણાનું "

અપૂર્વ અર્થ પ્રેરે તેવી મુખપાઠે કરી રોજ
બલુવા યોગ્ય છે બકતાત્માએ કેવા કેના ગુણો પ્રાપ્ત

છે અને અત્યારે આ જીવમાં જે મુશ્કેલી નથી તે પ્રાપ્ત કરવા પ્રથમ આગળ ભાવનારૂપે દીનતાથી પ્રાર્થના કરેલી છે, હજારો મુમુક્ષુઓ મુખપાઠે કરી આજે નિયમિત રીતે દિવસમાં અમુકવાગ એ પ્રાર્થના રૂપ 'સદ્ગુરુભક્તિરહમ્ય' ગાય છે

જેમ જેમ સમ્યક્ દર્શનની વિશુદ્ધિ વર્ધમાનપણાને પામે છે તેમ તેમ વીતરાગતા પણ વધે છે અને વીતરાગ ભગવતનુ ઓળખાણ પણ વધાર્યું પ્રેમપૂર્વક થાય છે શ્રીમદ્ સ ૧૮૪૮ ના મહા માસમાં લખે છે

“બૈષ્ઠ મોક્ષની વચાર્થ વ્યવસ્થા જે દર્શનને વિશે વચાર્થપણે વહેરામા અ રી છે તે દર્શન નિકટ મુક્તપણાનું કારણ છે અને એ વચાર્થ વ્યવસ્થા કહેનાને યોગ્ય જો કાંઈ અમે વિશેષપણે માનતા હોઈએ તો તે શ્રી તીર્થ કર દેવ છે અને એ જે શ્રી તીર્થ કર દેવનો અતર આરામ તે પ્રાપ્ત મુખ્યપણે અત્યારે કાંઈને વિશે આ ક્ષેત્રે હોય તો તે અમે હોઈશું એમ અમને દ' કરીને ભામે તે કારણ કે અમારું અનુભવસાન તેનું ફળ વીતરાગપણ છે, અને વીતરાગનું કહેતું જે શ્રુતસાન તે પણ તે જ પરિણામનું કારણ લાગે છે, માટે અમે તેના અનુયાયી ખરેખરા છીએ, સાચા છીએ.

‘સમ્યક્ દર્શનનું મુખ્ય લક્ષણ વીતરાગતા તબીબીએ છીએ અને તેનો અનુભવ છે’

એ જ વર્ણના એક પાનાં શ્રીમદ્ સમ્યક્ દર્શનનાં જે સ્વરૂપ કહે છે

“આ મા જે પદાર્થને તીર્થ કર કહ્યો છે, તે જ પદાર્થની તેજ સ્વરૂપે પ્રતીતિ થાય, તે જ પરિણામે આત્મા સાક્ષાત્ જાને ત્યારે તેને પરમાર્થ સમ્યક્ત્વ છે એવો શ્રી તીર્થ કરનો અભિપ્રાય છે.

“એવું સ્વરૂપ જોને ભામ્યું છે તેના પુરુષને વિષે નિષ્કામ શ્રદ્ધા છે જોને તે પુરુષને બીજરુચિ સમ્યક્ત્વ છે”

સમ્યક્ દર્શન પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ જણાવતાં શ્રીમદ્ એ જ વર્ષમાં લખે છે

“જગતના અભિપ્રાય પ્રત્યે જોષ્ટને છૂન પદાર્થનો બોધ પામ્યો છે યાત્રીના અભિપ્રાય પ્રત્યે જોષ્ટને પામ્યો નથી જે છૂવ યાત્રીના અભિપ્રાયથી બોધ પામ્યો છે, તે છૂવને સમ્યક્ દર્શન થાય છે

“અનંતકાળે જે પ્રાપ્ત થયું નથી, તે પ્રાપ્તપણાને વિષે અમુક કાળ વ્યતીત થાય તો હાનિ નથી માત્ર અનંતકાળે જે પ્રાપ્ત થયું નથી, તેને વિષે બ્રાતિ થાય, ભૂલ થાય તે હાનિ છે જો પગમ્ એવું યાત્રીનું સ્વરૂપ ભાસ્યમાન થયું છે, તો પછી તેના માર્ગને વિષે અનુક્રમે છૂવનું પ્રવેશપણ્થ થાય એ મરણ પ્રકારે સમજાય એવી વાર્તા છે”

શ્રીમદ્ની પ્રશ્નિપાત સ્થિતિ ~

“હે ! પરમકૃપાળુ દેવ ! જન્મ, જરા, મરણાદિ સર્વંદુ ખોનો અત્યંત ક્ષય કરનારો એવો વીતરાગ પુરુષનો મૂળમાર્ગ આપ શ્રીમદે અનંત કૃપા કરી મને આપ્યો, તે અનંત ઉપકારનો પ્રતિ ઉપકાર વાળવા હું સર્વથા અસમર્થ છું, વળી આપ શ્રીમદ્ કષ્ટ પણું લેવાને સર્વથા નિરપૃહ છો, જેથી હું મન, વચન, કાયાની એકાગ્રતાથી આપના ચરણારવિંદમા નમસ્કાર કરું છું આપની પરમ ભક્તિ અને વીતરાગ પુરુષના મૂળધર્મની ઉપાસના મારા હૃદયને વિષે બવ-પર્વત અખંડ જાગ્રત રહો એટલું માગું છું તે સદૃશ થાઓ હૃ શાંતિ॥

મુખ્યમા મુનિસમાગમ

શ્રી લ.૧૭ આમી વિહાર કરતા કરતા સુરત ગયેના તેમની સાથે શ્રી દેવકરણુ નામે તેમના શિષ્ય ગણાતા સાધુ હતા, તે વ્યાખ્યાનમાં ગદ્ય દુશળ હતા એતાઓ ઉપર તેમના વ્યાખ્યાનથી વૈરાગ્યપ્રેરક સચોટ અસર થતી મુખધનિગામી કેટલાક વ્યાપારી સુરતમાં આવેલા તેમણે શ્રી દેવકરણુનું વ્યાખ્યાન સાંભળી મુખધ પધારતા તેમને વિનંતિ કરી સુરતના બાઇઓને મુગ્ધમાં તેમને એમાંથી રાખવા જિઆર હોવા છતાં મુખધના બાઇઓના વિશેષ આગ્રહથી મુખધમાં એમાંથી નક્કી કરવા મહારાજશ્રી લ.૧૭ને વિનંતિ કરી ખબાતથી તે વિશે આજ્ઞા મળાવી મુખધનું એમાંથી નક્કી કરવામાં આવ્યું

મુખધમાં શ્રી લ.૧૭ ગયા, ત્યારે શ્રીમદના સમાગમ માટે તેમને ત્યાં ગયા તે રખતે શ્રીમદે પ્રશ્ન કર્યો “તમારે અહીં અનાય જેવા દેશમાં ચાતુર્માસ કેમ કરવું થયું ? મુનિને અનાય જેવા દેશમાં વિચરવાની આજ્ઞા થોડી જ હોય છે ?”

શ્રી લ.૧૭ આમીએ કહ્યું “આપનાં દર્શન સમાગમની ભાવનાને લીધે અહીં ચાતુર્માસ કર્યું છે”

શ્રીમદે પૂછ્યું “અહીં આવતાં તમને કેઈ આકાંક્ષા કરે છે ?”

આમીએ કહ્યું “ના હમેશાં અહીં આવું તો ક્યાકેનો સમાગમ મળે ?”

શ્રીમદે કહ્યું “મળશે”

અવસરે અવસરે શ્રી લ.૧૭ શ્રીમદના સમાગમમાં જેની ઉપર ગતલ તેમને દેખીને તે દુઃખન ઉપરથી ગળી એક મુનિ પાસેની

ઝોરડીમાં જઈ સુયગડાંગ સૂત્ર વગેરેમાંથી તેમને વાંચી મળ
જાવતા, સમગ્રવતા

એક દિવસે ખજાતથી સુદરનાલ કુત્રીને એક યુવાન વાણિયા
મુળખ આવેના, તે શ્રીમદના પરિચયી હતા તેમને શ્રી દેવકરણુએ
કહ્યું “મે શ્રીમદને દીધ નથી, તો તે અત્રે પધારે તો જોઈ તો
ખરો કે તે કેવા પુરુષ છે.”

સુદરનાલ કહે “તું તેમને અહીં તેડી લાવીશ.”

સુદરનાલ આવે શ્રીમદ્ ચીયપોકનીના ઉપાશ્રયે પધાર્યા એટલે
આરે મુનિઓ પાટ ઉપરથી નીચે બેઠા અને સૂત્રકૃતાગની લખેની
પ્રતમાં સુદરના અક્ષરની લિપિ હોવાથી કેટલાક અક્ષરો મૂળ પાક-
માંના ઊડી ગયા હતા તેથી અર્થ સમજાતો નહોતો તે બતાવી શ્રી
દેવકરણુ મુનિએ પૂછ્યું “અહીં કયા કયા અક્ષરો જોઈએ? અને
તેનો ગો અર્થ થાય છે?”

શ્રીમદે તે મૂળપાકના અક્ષરો તથા તેનો અર્થ કહી બતાવ્યો.

પછી શ્રી દેવકરણુએ નીચેની બીજી મે ગાથાઓ સૂત્ર-
કૃતાગની બતાવી અને કહ્યું “જ્યાં સફળ છે ત્યાં અફળ હોય અને
જ્યાં અફળ છે ત્યાં સફળ હોય તો અર્થ ઠીક બેસે છે તો આ
ગાથાઓમાં લેખનદોષ છે કે બગબગ છે?”

“જે અસુદ્ધ મહામાગા, ધીરા અસમત્તદસિણો ।

અસુદ્ધ સૈંધિ પરક્ષત સફલ દોઈ સવ્વસો ॥

જેય યુદ્ધા મહામાગા ધીરા સમ્મત્તદસિણો ।

સુદ્ધ સૈંધિ પરક્ષત અફલ દોઈ સવ્વસો ॥”

(સુયગડાંગ સૂત્ર વીર્યાધ્યયન ૨૨-૨૩)

એ ગાથાઓ જોઈને શ્રીમદે કહ્યું “લેખનદોષ નથી, બગબગ
છે તેનો બાનાર્થ એવો છે કે મિથ્યાદષ્ટિની ક્રિયા સફળ છે, કુળ

પણ તેમણે કંઈ ધ્યાન આપ્યું નહિ પછી ગદ્ગદ આમલ કયો ત્યારે નીચેની માયા સ્વહસ્તે લખી આપી

" સંવૃજ્ઞહા જતવો માણસત, દુદ્ધમય ચાલિસેજ બલમો ।

પગત દુરલ્લે જરિણ લોણ, લક્ષ્મણા વિપરિયામુલેદ ॥

સૂચકાંગ-અધ્યયન ૭ મુ

- અર્થ-હે ! જીવો, તમે બોધ પામે, બોધ પામે, મનુષ્યપણ મળવું થયુંજ દુર્લભ છે, એમ સમજો, અજ્ઞાનથી સર્વનિવેક પામવો દુર્લભ છે, એમ સમજો, આખો લોક કેવળ દુઃખથી બળ્યા કરે છે, એમ જાણો, અને પોતપોતાના ઉપાનિર્જિત કર્મો વડે ઇચ્છા નથી છતાં પણ જન્મ મરણાદિ દુઃખોનો અનુભવ કર્યા કરે છે, તેનો વિચાર કરે."

ચોડા દિવસ પછી 'સમાધિ સતક' માંથી સત્તર ગાથા થી લાંબુછને શ્રીમદે વાંચી સભળાવી અને તે પુસ્તક વાંચવા વિચારવા આપ્યું તે પુસ્તક લઈ દાદરા મુધી ગયા એટલે પાછા બોલાવી 'સમાધિ સતક'ના પહેલા પાના ઉપર નીચેની અપૂર્વ લીની લખી આપી

" આત્મ ભાવના ભાવતાં, જીવ લહે દેવજગત રે "

જો દિવમે શ્રી લાંબુછએ શ્રીમદને પૂછ્યું " આ બધું મને ગમતું નથી, એક આત્મભાવનામાં નિરતર રહુ એમ ક્યારે થશે ? "

શ્રીમદે કહ્યું " બોધની જરૂર છે "

શ્રી લાંબુછએ કહ્યું " બોધ આપો "

શ્રીમદ્ મૌન રહ્યા

- વારંવાર શ્રીમદ્ મૌનપણનો બોધ આપતા, અને તેમાં વિશેષ લાભ છે એમ જણાવતા તે ઉપરથી શ્રી લાંબુછએ મુજબ ચોમાસુ પૂરું કરી મુરત તરફ વિહાર કયો ત્યારથી મૌનવ્રત ત્રણ વર્ષ પર્વત પારણ કર્યું માત્ર આધુજો સાથે જરૂર પૂરવું બોલવાની તથા શ્રીમદ્

સાથે પરમાર્થ કારણે પ્રજાદિ કગ્વાની છટ રાખી હતી મુબ્બતી ધમાલમાં 'સમાધિ ગતક' વાંચવાનું શ્રી લલ્લુજીએ મુનતરી રાખ્યું હતું તે સુરત તરફના વિહારમાં વાંચવા વિચારવાની રાગ્યાત કરી તેથી તેમને અપૂર્વ શાંતિ વેદાતી હતી

મહાપુરુષો પોતે શાંતિ પામ્યા છે અને પોતે અનુભવેના ઉપાય દર્શાવે છે તેથી જો કોઈનો ઉપાય તે બતાવે તો તેથી ક્રોધ જાય, માનનો ઉપાય બતાવે તો તેથી માન જાય, શાંતિનો ઉપાય બતાવે તો તેથી શાંતિ ચાય છે

૧૬

સુરત-કઠોરનો સમાગમ

શ્રી દેવકરજીને જોઈને શાસ્ત્રોનો એટલો બધો અભિનિવેશ હતો કે તે શ્રી લલ્લુજીને વારવાર કહેતા કે શ્રીમદ્ સૂત્રોથી બહાર શું બતાવવાના છે? અને સૂત્રો તો મેં વાંચ્યા છે, હું જાણું છું આ શાસ્ત્ર અભિનિવેશ મદ કરાવવા શ્રીમદે તેમને 'યોગવાસિદ' આદિ વેદાંતનાં શાસ્ત્રો વાંચવા આપ્યાં હતાં સુરતમાં તે મુનિઓનું યોગમાસુ સ ૧૯૫૦માં હતું તે વખતે શ્રી દેવકરજી તે વેદાંતના ગ્રંથો વાંચતા હતા સુરતમાં વેદાંતના જાણકાર ધણા લાખેઓ હતા, તેમના સમાગમમાં આવવાથી અને વેદાંતના વિશેષ વાચનથી શ્રી દેવકરજી પોતાને પરમાત્મા માનવા લાગ્યા શ્રી લલ્લુજીએ તે વાત શ્રીમદજીને નિવેદન કરી એટલે એકાંતવાદમાં ન તણાઈ જવા માટે શ્રી દેવકરજીને 'ઉત્તરાધ્યયન' આદિ જોઈને સૂત્રોનું પુનરાવલોકન કરવા સૂચન્યું શ્રીમદે એક પત્ર શ્રી લલ્લુજી ઉપર લખી શ્રી દેવકરજીને ઠેકાણે લાવવા જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે સર્વને બહુ વિચારવા યોગ્ય હોવાથી તે અત્રે આપ્યો કે

“શ્રી જિન વીતરાગે દ્રવ્ય-જ્ઞાન સયોગથી ફરી ફરી છૂટવાની ભલામણ કરી છે અને તે સયોગનો વિશ્વાસ પરમ જાતીને પણ કર્તવ્ય નથી એવો અર્થ માર્ગ કહ્યો છે તે શ્રી જિન વીતરાગના ચરણકમળમાં ભક્તિથી નમસ્કાર

“આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થવામાં જીવની અનાદિથી બૂધ થતી આપી છે સમસ્ત શ્રુતશાસ્ત્રસ્વરૂપ એવા હાદર્યાગમાં સૌથી પ્રથમ ઉપદેશ યોગ્ય એવું ‘આત્મારામ’ સૂત્ર છે, તેના પ્રથમ શ્રુત સ્વરૂપમાં, પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં, પ્રથમ વાક્યે, જે શ્રી જિને ઉપદેશ કર્યો છે, તે સર્વ અમના સર્વ શ્રુતશાસ્ત્રના સાર સ્વરૂપ છે, મોક્ષના ખીજશ્રુત છે, સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ છે તે વાક્ય પ્રત્યે ઉપયોગ ગિરિ થવાથી જીવને નિશ્ચય આવશે કે જાની પુરુષના સમાગમની ઉપાસના વિના જીવ અવગ્રહ નિશ્ચય કરે, તે છૂટવાનો માર્ગ નથી

“સર્વ જીવનું પરમાત્માપણ છે, એમાં સંશય નથી, તો પછી શ્રી દેવકવચીય પોતાને પરમાત્મસ્વરૂપ માને તો તે વાત અસત્ય નથી, પણ ત્યાં સુધી તે સ્વરૂપ યથાતથ્ય પ્રગટે નહીં, ત્યાં સુધી સુમુક્ષુ જિજ્ઞાસુ રહેવું તે વધારે સાચું છે અને તે રહેતે યથાર્થ પરમાત્મપણ પ્રગટે છે માર્ગ મૂકીને પ્રવર્તવાથી તે પશું જ્ઞાન થતું નથી, તથા શ્રી જિન વીતરાગ સર્વજ્ઞ પુરુષોની અચાતના કરવા રૂપ પ્રવૃત્તિ થાય છે બીજો કઈ મતભેદ નથી મત્યુનું અવસ્ય આવવું છે”

આવા પ્રયોગોમાં માથે ચુક હોય તો ચુકરૂપથી જીવ મચી રહે છે, નહિ તો પોતાને પોતાના દોષો સજ્જતા નથી અને દોષોને ગુણ માની દોષોમાં જીવ મગ્ન રહે છે

શ્રી ભાનુજી આથે શ્રી દેવકવચીય જ્ઞાન કરતા માર્ગ કેરતા અને બ્યાખ્યાન કરતા શ્રોતાઓ શ્રી ભાનુજી પાસે નીચે આપીને બહુ પ્રશ્ન કરતા કે શ્રી દેવકવચીય મહારાજને આજે તો બહુ

સારુ વ્યાખ્યાન આપ્યું પરંતુ શ્રી દેવકરણુજી નીચે આવે ત્યારે શ્રી લંકુજી કહેતા કે આજે વિશેષ અભિમાન કર્યું, ધ્યાન કરી ગયા પછી કહેતા કે તમે તરંગ કહે છે. શ્રી દેવકરણુજી કહ્યું હિતર આપતા નહિ પણ શ્રીમદ્ ભુગ્ત પધારવાના હતા તે વખતે પૂછવાનું તેમણે નક્કી કરી રાખ્યું હતું.

એક દિવસે શ્રીમદ્ ભુગ્ત પધારેના ત્યારે મુનિઓ પામે આ વાતે વખતે શ્રી દેવકરણુજીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો “ શ્રી લંકુજી મહાગજ મને, વ્યાખ્યાન આપી આવું ત્યારે અભિમાન કર્યું કહે છે, ધ્યાન કરું છું તેને તરંગ કહે છે, તો શું ચીતરાગ પ્રભુ એમનું કરતું સ્વીકારે અને મારું ન સ્વીકારે એવા પક્ષપાતવાળા હશે ? ”

શ્રીમદે શાંતિથી કહ્યું “ અચ્છદથી જ જો કરવામાં આવે છે તે સધળું અભિમાન જ છે, અસત્સાધન છે, અને સદ્ગુણની આગ્રાથી જો કરવામાં આવે છે તે કલ્યાણકારી ધર્મરૂપ મત્સાધન છે ”

ચોમાસુ ભુગ્તમાં પૂરું કરી રોષ કાળ નિર્ગમન કરવા મુનિઓ કઠોર ક્ષેત્રે રહ્યા હતા ત્યાં શ્રી લંકુજીએ સ ૧૯૫૧માં સત્તર ઉપવાસ કર્યા હતા.

શ્રીમદ્ કઠોરમાં એક વખત પધાર્યા હતા અને ઉપાશ્રયમાં બેઠા ઉપર જ બિતર્યા હતા તેથી ઉપર જતાં પહેલાં શ્રી લંકુજીએ શ્રી દેવકરણુજીને કહ્યું કે આત્મચાન પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા હોય તો વિનય નમસ્કારાદિ કરવા પડે શ્રી દેવકરણુજીએ કહ્યું “ આપણે બે મુનિઓ જ જઈએ તો હું નમસ્કારાદિ કરીશ ” તેથી શ્રી ચતુરતાલજી મુનિને નીચે રાખી બન્ને ઉપર ગયા, અને વિનય નમસ્કારાદિ કરી નીચે બેઠા શ્રીમદે તેમને ઉત્તમ જોષ રૂપી પ્રસાદીથી તૃપ્ત કર્યા તે વખતે નીચે રહેના શ્રી ચતુરતાલજી મુનિને વિચાર થયો કે હાવને દાદરમાં જઈને જોઉં તો ખરો કે તે શું કરે છે ? એમ

ધારી દાદરમાં જઈને શુભ રીતે ઓઢિયુ કરી જોયું તો બન્ને મુનિઓ નમસ્કાર કરતા હતા તેથી તેમની વાત ખજાત જઈ જાહેર કરવી એવા તરગમાં ચઢી તે નીચે જઈ ખેડા યાત્રીવારે શ્રી દેવકરજી પશુ નીચે ગયા અને શ્રી લલ્લુજી ઉપર રહ્યા તેમને શ્રીમદે પૂછ્યું : “શ્રી દેવકરજી આબ્યા અને બીજા મુનિ કેમ ન આબ્યા ?” શ્રી લલ્લુજીએ કહ્યું, “તેની દષ્ટિ મહજ વિષમ છે એટલે ઉપર લાબ્યા નહી” પણ શ્રીમદ્ નીચે ઊતર્યા અને શ્રી ચતુરનાથજી પાસે જઈને ખેડા અને તાતિપૂર્વક કહ્યું “મુનિ, અમારે તો તમે અને જે બન્ને સરખા છે, અર્થ પ્રત્યે અમારે સમદષ્ટિ છે તમે પણ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ સુપ્તિ આચવી રાખજો. તેમા ચોદ પૂર્વના સાર છે” આદના જ સમાગમથી શ્રી ચતુરલાલની દૃષ્ટિ પવટાઈ ગઈ, અને વિષમ દષ્ટિ દળીને આરથા થઈ

બીજે દિવસે શ્રીમદ્દુ મુગઈ જવું થયું અને યોગ દિવસ પણી મુનિઓને સુરતમા આતુમાન નક્કી થયેનું હોનાથી તે મુગત પાછા આબ્યા

સુરતના એક લલ્લુભાઈ ઝવેરી દલગીર માસથી માન રહેતા અને શ્રી લલ્લુજીને પણ દશનાર મામથી તાવ આબ્યા કરતે. ડાહ્યા દવાથી નાચે ન થયો અને મદવાડ વધી ગયો ઝવેરી લલ્લુભાઈને દેહ છૂટી ગયો અને શ્રી લલ્લુજી આંખીને પણ ચિતા થવા લાગી કે વખતે દેહ છૂટી જશે તેથી પરમકૃપાળુ શ્રીમદ્દુને તેમજે ઉપરાઉપરી પત્રો લખીને વિનંતિ કરી “હે ! નાથ, હવે આ દેહ બંધે તેમ નથી, અને હું સમજીત વિના જઈશ તો મારા મૈત્રુ મમત્ર મયા જગે કૃપા કરીને મને હવે સમજીત આપો” તેના ઉત્તરમાં શ્રીમદે - અનંત કૃપા કરીને ‘જ પદ’નો પત્ર લખ્યો, અને સાથે જન્માત્મ કે દેહ છૂટનાનો ક્ય કન નથી શ્રીમદ્ સુરત પંચાલો ત્વાટે તે ‘જ પદ’ના પત્રનું વિધિન વિનિયન કરી તેનો પરમાર્થ શ્રી લલ્લુજીને સમજાવ્યો

અને તે પત્ર મુખપાઠે કરી વારંવાર વિચારવાની તેમને જવાબલુ કરી હતી

આ '૭ પદ'નો પત્ર એક અત્ર પ્રકરણુઅથ જોવો સુનાત્મક રીતીથી નખાયેનો છે જેમ આત તત્ત્વ કે નવ પદાર્થોના વિવેચનથી સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનનો ઉદય થના યોગ્ય છે, અને તત્ત્વાર્થસુનાત્મિક અનેક મહાન અર્થો એ આત તત્ત્વો વિસ્તારથી સમજાવવા લખાયા છે તેમ આત તત્ત્વમાંથી પ્રથમ તત્ત્વ જે આત્મા તેનું ઓળખાણ થવા માટે 'આત્મા છે,' 'આત્મા નિત્ય છે' 'આત્મા કર્તા છે' 'આત્મા ભોક્તા છે,' 'ભોક્ષ છે' અને 'તે ભોક્ષનો ઉપાય છે'—એમ ૭ પદથી આત્મજ્ઞાન કે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તેનું અપૂર્વ વાણીથી નિરૂપણ કર્યું છે એ જ '૭ પદ' વિસ્તારરૂપે પદ્યમાં શુભશિષ્યનો મનાં કરી 'આત્મમિદ્ધિ' શાસ્ત્રની રચના થીમને અપૂર્વ રીતે કરી છે તે વિષે આગળ વિવેચન કરીશું

૭ પદ' ના પત્ર વિષે જોનાર્તા શ્રી લઘુરાજ સ્વામી કહે છે 'એ પત્ર અમારી અનેક પ્રકારની નિપરીત માન્યતાઓ દૂર કરાવનાર છે, ન જીભા રહેના દીધા હુદીઆમાં, ન રાખ્યા તપ્પામાં, ન વેદાતમાં પેસના દીધા, કોઈ પણ મતમર્તાતરમાં ન પ્રવેશ દગવ્રતા માત્ર એક આત્મા ઉપર જીભા ગણ્યા એ અમલકારી પત્ર છે જીવની યોગ્યતા હોય તો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય તેવી વિચારગત ઉત્પન્ન કરાવે તેનો એ અદ્ભુત પત્ર છે"

શ્રીમદ્ વ્યાસે નિવૃત્તિલક્ષને દાશ્યાવાડમાં રાણપુર પામે હડમતાળા નામના નાના ગામ તરફ-પધાર્યા હતા ત્યાં પણ વડોદરા ખોટાદ, સાયલા, મોરબી વગેરે ગ્રામથી મુમુક્ષુજનો આવ્યા હતા, અને અનેક ભવ્ય જીવોને સત્સમાર્ગમ જોધ વગેરેનો લાભ મળ્યો હતો

ચરોતર પ્રદેશમા વિચરવુ

પ્રથમ ખલાત શ્રીમદ્ એક અડવાડિયુ સ ૧૮૪૬ માં ગ્લા
 ૫૫ થોડો વખત ખલાતથી થોડે દૂર ગાગજ નામના ગામમાં સ
 ૧૯૪૭ માં રજા હતા તે વખતે અમલપણે એકતમા રજા હતા
 હકમતાળા (હકમતિઆ)થી મુજર્દ જનાં વચ્ચે ખલાતમ ૧૮૫૧ના
 આમે માસમાં આવ્યા હતા મુબઈથી સ ૧૯૫૨માં શ્રીમદ્ યગમગ
 અગી માસ જેટલી નિવૃત્તિ તરફને ચરોતરમાં આવ્યા હતા મી
 અંબાલાતબાઈ, શ્રી સોભાઅબાઈ, તથા શ્રી કુમરદી ગોસંગીઆ સાથે
 શ્રીમદ્ બાર દિવસ અગાસ પાએના કાવિહા ગામમાં રજા હતા ૫૭
 શ્રીમદ્ રાજજ ગામમાં પાગમીને બગસે આકર્ષક દિવસ રજા હતા
 તે વખતે શ્રી લ તુછ વગેરે સાધુઓનું આત્મમાંસ ખલાતમા હતું
 ચોમાસામાં સાધુથી વિહાર કરી બીજે ગામ ન જવાય એવો જૈન
 મુનિઓનો આચાર છે, તેને અનુસરીને શ્રી લ. તુછ સ્વામી જમણમા
 હમેશ નિવૃત્તિ અર્થે જતા, પણ રાજજ સુધી જવાનું નહિ. ખલાતના
 બધા મુમુક્ષુઓને દર્શન અને ગોધનો લાભ મળતો અને તેમને
 આટને પાસે હોવા છતાં દર્શન થયાં નહિ તેથી મનમાં બ્યાકુલતા
 રહેતી એક દિવસે સમામમનો વિરહ સહન ન થઈ શકવાથી આપ્તતા
 ચાલતા રાજજની સીમમાં આવ્યા અને શ્રીમદ્ રહેતા હતા તે
 મુકામથી થોડે દૂર ઊભા રહી ખેતરમાંથી ગામમાં જતા એ માણસ
 સાથે શ્રી અંબાલાતબાઈને કહેવગણું કે એક મુનિ આવ્યા છે તે તમને
 બોલાવે છે, શ્રી અંબાલાસ આવ્યા અને મી વડુબુજીને કપડો દેતાં
 કહ્યું "તમને આરા નથી અને કેમ આવ્યા છો ?" તેમણે ઉતર
 આપ્યો "આરા મગવવા માટે તો હું અહીં ગિજો ગ્લોડુ તમને
 આરા વિરુદ્ધ સાગવ હોય તો હું પાછો જતો રહું" શ્રી અંબાલાસે

કચુ "ના એમ તો જરા ન દઉં, મને ઠપકો મળે, માટે કૃપાળુ" (શ્રીમદ્) આચાર્ય કરે તેમ કરે હું પૂજી આવું છું" પૂજી શ્રી અમાલાલે શ્રીમદ્ એ પાસે જઈને મુનિશ્રી આચાર્યની ખમત કહી એટલે શ્રીમદે કચુ "મુનિશ્રીના ચિત્તમાં અસતોષ રહેતો હોય તો હું તેમની પાસે જઈને દર્શન કરાવું અને તેમના ચિત્તને વિષે શાંતિ રહે તો બને આલ્યા જાય" શ્રી અમાલાલે આવીને મુનિશ્રીને તે પ્રમાણે કહી સહાનુભૂતિ તે માલગી મુનિશ્રીએ કચુ "આચાર્ય પાનન થાય તેમ મારે કરવું, માટે હું પાછો આવી જાઉં છું" ખેદપિત્ત થઈ પોતાના ભાગ્યને દોષ દેખતા શ્રી લગ્ન સ્વામી નિરહામિથી સતોષ પામતા આખમાથી ઝરતી આસુધારા લૂછતા લૂછતા ખભાત તરફ પાછા ફર્યા ખભાત જઈ તે રાત્રિ પગણે બેસીત કરી બીજે દિવસે ખમત મળ્યા કે શ્રી અમાલાલ, શ્રી સોભાઅભાઈ અને શ્રી કુગરશી ગોસળીઆને રાજગૃહી શ્રીમદે ખભાત મોકલ્યા છે શ્રી સોભાઅભાઈ ઉપાસકમાં આન્યા અને શ્રી લગ્નને આશ્રાધન રૂપે કહ્યું "પરમકૃપાળુ દેવ તમને સમાગમ કરાવશે અને આપને કહેના યોગ્ય જે વાતો કહી છે તે આપને એકબાંને જ જણાવવાની છે" તેથી શ્રી અમાલાલભાઈને ત્યાં જઈને તે બંને એકાંતમાં બેસી પરમકૃપાળુ દેવનો મંદિરો કહીને તેમને શ્રી મોભાઅભાઈએ શ્રીમદે જણાવેલો મંત્ર કહી સંભળાવ્યો અને પાંચ માર્ગો રાજ દેવવાની આંચા કરી છે એમ જણાવ્યું શ્રી લગ્નને આથી ધણી સતોષ થયો શ્રીમદે તાપ દૂર કરતી વર્ષાઋતુની વૃષ્ટિથી અને પંચમથી શાંતિ વળે તેમ પરમકૃપાળુની આ કૃપા રૂપી વૃષ્ટિથી તથા સમાગમની આંચા રૂપ પવનવહરીથી શ્રી લગ્નના હૃદયમાં વિરહાગ્નિનો મતાપ દૂર થઈ શાંતિ વળી અને સમાગમ થશે એમ જણાવ્યાનંદ થયો

શ્રી મોભાઅભાઈ અને શ્રી અમાલાલ બંને પાછા ગોગર ગયા અને શ્રી કુગરશી ગોસળીઆ કાઠિયાવાડ ગયા

વડવા સ્થાને સમાગમ.

— પ્રથમ દિવસ —

શ્રી ૧ પુણના સમાગમને વીધે બીજા પાંચ મુનિઓને પણ શ્રીમદ્ પ્રત્યે પ્રેમ જાગેતો, તેથી શ્રીમદ્ જ્ઞાત પામે વડવા મુખમે પધારવાના ચોક્કસ સમાચાર મળતાં સાતે મુનિઓ શ્રામદની સામે ગયા નાજળથી રથમાં બેસીને શ્રીમદ્ તથા શ્રી મોહાગ્નિજ્ઞાપ્તિ આવતા હતા મુનિઓને દીઠ ત્યાગે શ્રી મોહાગ્નિજ્ઞાપ્તિ યમાધી ઊતરી વડવાના મમન સુધી મુનિઓ સાથે ચાલ્યા

પછી શ્રીમદે જ્યો મુનિઓને એમાં રથગે વડવામાં બેલાવ્યા બધા મુનિઓ નમસ્કાર કરી શ્રોમંતના ચરણકમળ પામે બેઠા શ્રી ૬ પુણને દંધુ બગઈ આ પુ આને બોલ્યા “હે ! નાથ, આપના ચરણકમળમાં મને નિરાદિન ગણો આ મુદ્રપત્તી મારે જોઈતી નથી” એમ કહી તેમણે શ્રીમંતના આગળ મુદ્રપત્તી નાખી અને આંખના અશ્રુ ઊભરાતાં ગદગદ વાળીથી બોલ્યા “મારાથી સમાગમનો વિચાર નહન થતે નથી” આ નય જોઈ શ્રીમંતુ ક્રોધમળ લક્ષ્ય પણ રહી પડ્યું તેમની આ મુખાધી મતલ અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો કેમે કેમે અટકે નહિ, શ્રી ૧૫ પુણ આમીના મનમાં પણ એમ આશ્રુ - મે આ ના ક્યું ! બક્ષાત્વન જગતન, મારો અવિનશ્ય અપરાધ થયો કેમે ? કેમે સુ કરૂ ? મર્યાદિ પચાસપના વિચારમાં તે લીન થઈ ગયા સર્વ આશ્રયશ્રિ થઈ માન બેસી રહ્યા ૫૦ જા હતાક સુધી આમ ઉત્તરોત્તર મન નિમિત્તના કી આગે મુનિથી દેવકગણને કહ્યું “આ મુદ્રપત્તી શ્રી ૬ પુણને આપો હમણાં તાપો”

આ પ્રેમબલિતનો પ્રવન વળાને અયોગ્ય વજારો કોઈને

પ્રેમધેલા જેવો લાગશે, કાંઈ કાકચતુનાળા શુષ્ક હૃદયને બનાવટી
લાગશે. પરંતુ એ વિરહની વેદના એક મહાત્મા ગોપાંગનાઓએ
બણી હતી કે કાંઈ તેના પ્રેમપાત્ર વિગ્ન આત્માઓ આ કાળમાં
તેટલી દશાએ આવેના અનુભવી શકે છે 'સમખાણ વાગ્યા હોય
તે જાણે' એવું એક ભજન છે અને શ્રીમદ્ પદ્ય એક પત્રમાં એ
દશાનો ઇશાગ કર્યો છે

'જેના વચનબળે છત્ર નિવાણમાર્ગને પામે છે, એવી
સજ્જન મૂર્તિનો જોગ પૂર્વ કાળમાં છત્રને ઘણીવાર ઘર્ષ ગયો છે,
પણ તેનું ઝોળખાણ થયું નથી. દૃષ્ટિ જો મલિન હોય તો તેથી
અત-મૂર્તિ પ્રત્યે પણ બાણ લક્ષ ગહે છે જેથી ઝોળખાણ પડતું
નથી અને જ્યારે ઝોળખાણ પડે છે, ત્યારે છત્રને કાંઈ અપૂર્વ
સ્નેહ આવે છે, તે એવો કે તે મૂર્તિના વિયોગે વડી એક આયુષ્ય
જોગવડું તે પણ તેને વિટળના લાગે છે—તેના વિયોગે તે ઉદામીન
ભાવે તેમાં જ દૃષ્ટિ રાખીને જીવે છે બીજા પદ્ધતિના મયોગ અને
મૃત્યુ એ બન્ને એને સમાન ઘર્ષ ગયા હોય છે આવી દશા જ્યારે
આવે છે ત્યારે છત્રને માર્ગ બહુ નિષ્ટ હોય છે એમ જાણવું
એની દશા આવવામાં માયાની મગતિ મહુ વિટળનામય છે પણ
એ જ દશા આણવી એવો જેનો દર નિશ્ચય કે તેને, વત્તુ કરીને,
થોડા વખતમાં તે દશા પ્રાપ્ત થાય છે'

મુનિશ્રી લાલુછ સ્વામીએ લખાવેલા શ્રીમત્ના પગ્ગિયમોં
તેઓશ્રી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે —

— બીજો વિવર્સ —

બીજો દિવસે પરમ કરુણાનાથે પરમ કરુણા વરી ઉપગમ રમ્ય
અને વીતરાગ બાવ પ્રગટ થાય એની અપૂર્વ વાણી પ્રકાશી પોતે
પરમ વીતરાગ મુદ્રા ધારણ કરી શુદ્ધ આત્મોપયોગમાં હોય તેમ રહી
જણા યુ કે આ વાણી આત્મામાં સંશ્લિષ્ટ નીકળે, છે,

શીની નિકટતર હુજારીને પ્રકટે છે અમને મર્વ સાવુએને આ
અનોકિક વાણીથી અનોકિક ભાવ પ્રગટે થયો હતો તેમજ એવી
અમરૂપિત વાગતી કે આવી વાણી આપણે કાંઈ કાળે જાણે સંભળી
નથી એવી અપૂર્વતા તે વાણીમાં અમને લાગતી હતી. ક્રોધ, માન,
માયા, લોભ મનથી કહતાં પરમ કૃપાળુ દેવ જોત્યા કે આ ચારે
આપણા અનાનિ રાતુઓ છે માટે ક્રોધાદિ ઉદયમાં આવે ત્યાં કહી
દેવ કે તમે અમારા અનાનિના દુરુમન છો તમે અમારુ જુરુ કર
વામાં કઈ બાકી રાખ્યું નથી પણ હવે તમને જાણવા છે, એમ
કહી તે રિપુઓનો ક્ષય કરવો ક્રોધાદિનો નાશ કરવા આમ અપૂર્વ
ઉપાય અનાવ્યો હતો.

અનુપમ વાણી શ્રવણ કરી અતઃકરણ જે આનંદ અનુભવતું
હતું તે મયાદિત વાણી વડે પ્રગટ કરવા સમર્થ નથી. કારણ કે તે
ઉપદેશામૃત આંબંગીતા અમે જિનપ્રતિભાવત અર્થ બની ગયા હતા
અર્થાત્ એવો આત્મ પરિણતિ, સ્થિરતા અને આત્મવીર્યનું ઉત્પત્તિ
અકથ્ય હતું પામવું તે અપૂર્વ વાણીની જાણ શું સખી રહ્યું ?
જેનો એક અક્ષર પણ શ્રવણ કરનારને વીતરાગ ભાવના પ્રમગ્ધે
એવી પરમ ઉપશમ કૃપા વાણીનો પરમ કાતાએ અમારા પર દર્શા
સાવી પરમ કૃપાણુપ જોષ કર્યો હતો જિ સંભળી દેવકરણ
વગેરે સર્વ મુનિઓના ચિંતમાં પરમ આનંદ થયો હતો. ગમે
પાછા ફરતા દેવકરણુએ જણાવ્યું કે હાશા! હવે તો ધણે બાર
ઓછો થઈ ગયો અને હવેકા કૂલ જેવા કરી નાખ્યા આમ ઉપદે
શામૃતની પ્રશંસા કરવા અને જોષભાવની વૃદ્ધિ સાથે આત્મચિત
વન કરતા આત્મોન્ન્યાસ દેશવિતા હતાં.

આ બીજા દિવસેનો જોષ તો જેમ 'આપડ માસમાં અખડ
ધારાએ જણિ થાય, તેમ અનુદ ધાગએ પરમ ઉપશમ ભાવ પ્રાપ્ત
થાય એવો જોષ કુળાસંગઈ ક્યો હતો આ જોષ પરમુપાલુ દેવે
વડવા મુકામે કર્યો તે વિશે સંક્ષિપ્ત નોંધ છે.

— ત્રીજો દિવસ —

ત્રીજા દિવસે સવાગમા મુનિ મોહનલાલજી વડના ગયા, તે વખતે પરમકૃપાળુ દેવની મુખમુના પગ્મ હિસાસીન લાવમાં જોવામાં આવેલી પોતે કોઈ મુમુક્ષુને પત્રના હિતરો લખતા હતા તથાપિ તેમની મન, વચન, કાયાની ચેષ્ટા દેખતાં અપૂર્ણ લાન લાસ્યો હતો. આખો પત્ર લખી રહ્યા ત્યાં સુધી મુનિ મોહનલાલજીના સામે દષ્ટિ પણ કરી નહીં જાણે એક વીતરાગચેષ્ટીમાં પોતે નિમગ્ન હતા, અને લેખિની એકધારાએ અરખલિતપણે ચાલતી હતી આમ લેખ નકાલની પ્રવૃત્તિ છતાં અતરંગી અનૌકિક વર્તે છે, એવું પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવતું હતું. પત્ર સંપૂર્ણ લખાઈ રહ્યા પછી મોહનલાલજીના સામે જોઈ પૂગવા લાગ્યા કે દીક્ષા ક્યારે લીની ? જન્મમૃતિનું ક્ષેત્ર કયું ? વગેરે પ્રશ્નોત્તર થયા પછી પૂછ્યું કે અમે જ્ઞાની છીએ એવો તમને નિશ્ચય છે ?

મોહનલાલજી—હા આપ જ્ઞાની છો, એવો અમને નિશ્ચય છે.

કૃપાળુ દેવે કહ્યું—ગૃહવાસમાં જ્ઞાની હોય ?

મોહનલાલજી—હા, ગૃહરામમાં પણ જ્ઞાન હોય એ વાત જિનાગમમાં સ્થળે સ્થળે છે.

વાતચીતના પ્રસંગમાં ત્રીમુખે જણાવ્યું કે અમે આત્માને એક સમય માત્ર પણ ભૂલતા નથી આ અભિજ્ઞા મોહનલાલજીનો ધણા દિવસ સુધી ખટક્યા કરેતું કે ખાવું પીવું વગેરે ક્રિયા કરતાં આત્માને ન ભૂલાય એ કેમ બનતું હતું ? આ કથન આશ્ચર્યસ્પદ અને અત્યુચ્ચે કહેતું હોવાથી અત્યરૂપ લાગવા છતાં ધણો વખત આરાકા રહી

મોહનલાલજીએ વિનંતી કરી કે મારે આત્મકથાનું માટે કેમ વર્તવું ? સ્મગ્ધુ શાનું ડરવું ? ત્યારે પરમકૃપાળુ દેવે જણાવ્યું કે મુનિશ્રી લાલજી મહારાજ તમને જણાવશે અને તેઓની આજ્ઞામાં આવશો તો તમારું કન્યાળું છે.

શોની નિકટતર લુછાઈને પ્રકટે છે અમને સર્વ સાધુઓને આ
-અધૌકિક વાણીથી અધૌકિક ભાવ પ્રગટ થયો હતો તેમજ એવી
અમત્કૃતિ લાગતી કે આવી વાણી આપણે કોઈ કાળે જાણે માંભળી
નથી એવી અપૂર્વતા તે વાણીમા અમને લાગતી હતી ક્રોધ, માન,
માયા, લોભ સબધી કહેતાં પરમ કૃપાળુ દેવે જોલ્યા કે આ ચારે
આપણા અનાદિ શત્રુઓ છે માટે ક્રોધાદિ ઉત્પન્ન આવે ત્યારે કહી
જેવું કે તમે અમાગ અનાદિના દુશ્મન છો તમે અમારું ખૂર કર
ચામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નથી પણ હવે તમને જાણ્યા છે, એમ
કહી તે રિપુઓનો ક્ષય કરવો ક્રોધાદિનો નાશ કરવા આમ અપૂર્વ
ઉપાય બતાવ્યો હતો

અનુપમ વાણી શ્રવણ કરી અત કરણ જે આનંદ અનુભવવું
હતું તે મયાદિત વાણી વડે પ્રગટ કરવા સમર્થ નથી. કારણ કે તે
ઉપદેશામૃત માંભગિતાં અમે જિનપ્રતિમાવંત સ્તંભે બની ગયા હતા
આર્થાત્ એવો આત્મ પરિણતિ, સ્થિરતા અને આત્મવીર્યનું ઉત્પન્નવું
અકલ્પ્ય હતું પામવું તે અપૂર્વ વાણીની જાણ થી લાખી ચક્ર ?
જેનો એક અક્ષર પણ શ્રવણ કરનારને વીતરાગ ભાવના પ્રમગ્ધે
એવી પરમ ઉપચમ રૂપ વાણીનો પરમ હાતાએ અમારા પર દેવો
લાવી પરમ કન્યાસ્વરૂપે બોધ કર્યો હતો જે સાંભળી દેવકરણ્ય
વગેરે સર્વ મુનિઓના ચિંતમાં પરમ આનંદ થયો હતો ગરુડે
પાછા ફરતા દેવકરણ્યએ જણાવ્યું કે હાથા હવે તો ઘણો ભાર
ઓછો થઈ ગયો અને હલકા ફૂલ જેવા કરી નાખ્યા આમ ઉપદે
-શામૃતની પ્રસાસ કરતા અને બોધભાવની શક્તિ સાથે આત્મચિત
વન કરતા આત્મોદ્ધાસ દર્શાવતા હતાં

આ બીજી દિવસનો બોધ તો જેમ અપાડ માંસમાં અખડ
ધારાએ વહિ થાય તેમ એનું ધારાએ પ્રેરમ ઉપચમ ભાવે પ્રાપ્ત
માધ એવો બોધ કરૂણાસાગર કર્યો હતો આ બોધ પરમકૃપાળુ દેવે
વડવા મુકામે કર્યો તે વિશે સંક્ષિપ્ત નોંધ છે

— ત્રીજો દિવસ —

ત્રીજા દિવસે અચાર્યજી મુનિ મોહનલાલજી વાત કરવા, તે વખતે પરમકૃપાળુ દેવની મુખમુના પગમ ઉતારીને લાવમાં જોવામાં આવેલી પોતે કોઈ મુમુક્ષુને પત્રના ઉત્તરો લખતા હતા તથા પિતેમની મન, વચન, કાયાની એટલા દેખતાં અપૂર્વ ભાવ લાસ્યો હતો. આખો પત્ર લખી ગયા ત્યાં સુધી મુનિ મોહનલાલજીના સામે દષ્ટિ પણ કરી નહોતી જાણે એક વીતરાગચેષ્ટીમાં પોતે નિમગ્ન હતા, અને લેખિની એકધારાએ અખનિતપણે ચાલતી હતી. આમ લેખનકાર્યની પ્રવૃત્તિ છતાં અતરવશા અનાદિક વર્તે કે, એવું પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવતું હતું. પત્ર સંપૂર્ણ લખાઈ રહ્યા પછી મોહનલાલજીના સામે જોઈ પૂછવા લાગ્યા કે દીક્ષા ક્યારે લીની ? જન્મભૂમિનું ક્ષેત્ર કયું ? વગેરે પ્રશ્નોત્તર થયા પછી પૂછ્યું કે અમે જ્ઞાની છીએ એવો તમને નિશ્ચય છે ?

મોહનલાલજી—હા, આપ જ્ઞાની છો, એવા અમને નિશ્ચય છે.

કૃપાળુ દેવે કહ્યું—ગૃહવાસમાં જ્ઞાની હોય ?

મોહનલાલજી—હા, ગૃહવાસમાં પણ જ્ઞાન હોય એ વાત જિનાગમમાં રચેને રચે છે.

વાતચીતના પ્રસંગમાં શ્રીમુખે જણાવ્યું કે અમે આત્માને એક સમય માત્ર પણ જૂનતા નથી આ સાંભળી મોહનલાલજીને ઘણા વિવેક સુધી ખટક્યા કરેલું કે ખાલુ પીતુ વગેરે ક્રિયા કરતાં આત્માને ન જૂનાય એ કેમ બનતું હશે ? આ કથન આશ્ચર્યજનક અને સત્પુરુષે કહેલું હોનાથી સત્યરૂપ લાગવા છતાં ઘણો વખત આરાધા ગઈ.

મોહનલાલજીએ વિનંતી કરી કે મારે આત્મક યાત્રા માટે કેમ વર્તવું ? સ્મરણ જ્ઞાન કરવું ? ત્યારે પરમકૃપાળુ દેવે જણાવ્યું કે મુનિશ્રી લલ્લુજી મહારાજ તમને જણાવશે અને તેઓની આજ્ઞામાં ચાલશો તો તમારું કન્યાજ છે.

સાંજના વડ તળે યજ્ઞ માણસોનો સમૂહ અવધ્યાર્થે એકત્ર થયો હતો. મધ્ય મુનિઓ તથા ખભાતમાથી મુમુક્ષુઓ ઉપગત ખીજ ભાઈ બેનો આ-આ દત્તા શ્રી અબ્બાલાનભાઈએ એક માટે મિજાવેલું હતું. પરંતુ તેના ઉપ નહિ બેસનાં પરમકૃપાળુ દેવનાં બેમી ગયા.

ખભાતથી દુદીઆ આડે આવેલા તેમનાં ગટોરભાઈએ મુહપતી સબંધી કશું કે રાત્રમા મુહપતી ચાલી છે (મુખ આડે વજ્ર રાખી બોલવાનું ફરમાન) પરમકૃપાળુ દેવે હાથમા વજ્ર રાખી બોલતા જણાવ્યું કે દોરા ચાલ્યો નથી (દોરાથી મુહપતી મોઢે બાંધવાનું વિધાન રાત્રમા નથી) એમ જોટનીવાર તેણે બિયનાવી ઉથલાવી તે પ્રશ્ન ક્યોં તેટલી વાર તેની તે વાત પરમકૃપાળુ દેવે પણ ઉત્તરમાં જણાવી ગટોરભાઈનું શરીર કષાયના આવેશ વડે ફૂળવા માંડ્યું, એટલે પરમકૃપાળુ દેવે તેના તરફ બધાનું ધ્યાન બેચી કશું કે આ અનંતાનું બધીનું સ્વરૂપ જુઓ. વળી જણાવ્યું કે એના વિષે તમે કાંઈ વિનંત્યો કરશો નહિ તે માર્ગ ઉપર આવવાનો છે તેજ સાંનના ચાતુર્માનમા દેવકરણ્યમુનિના વ્યાખ્યાનમાં રાનીની આશાનનાથી બધાતા કમ અને પરિશ્રમજનું સ્વરૂપ સાંભળી તે ભાઈએ ભરી સભા સમક્ષ પોતાથી થયેલી પરમકૃપાળુ દેવનો આશા તનાનો પશ્ચાત્તાપ કરી ક્ષમાપના માગી હતી.

મુનિ ચતુર્ગાવ્યએ ઉપદેશ પૂર્ણ થઈ ગયા પછી, પોતાના આત્મ કળણ અર્થે માર્ગ મુચવવા વિનંતિ કરી. આથી પરમકૃપાળુ દેવે ‘ મહાદેવ્યા કુક્ષિરત્ન ’ એ મોઢાનું સ્મરણ કરવા પાંચ નંકારવાળી (માળા) ફેરવવા અને તૃસિકાચાર્ય રચિત ગરમો ‘ જપ જપ શ્રી સદ્ગુરુ પદ, જે શિવ સમ્પ્રદાઈ ગાયત્રી—કહ્નુ છુ સાધકને ’ મુખપાડે કરવા આજ્ઞા કરી.

મતે એકાંતમા જણાવતું કે હે! મુનિ આત્મા જીતી દશા પર આવે એમ કલંબ છે શ્રી સોભાગ્યભાઈનો દશા બહુ સારી જીતી

હદ ઉપર આવી છે અને અમારી દશા તેથી વિગેર નિર્મળ જોવી
હદ ઉપર છે તેમજ દરેક મુનિઓની દશા વિગે પણ જણાવું હતું
તમે તેઓને મન આપજો

— ચોથા દિવસ —

ચોથા દિવસે જે ગરુડમા, જે સપ્તપર્મા દીક્ષિત થયેના અને
તેમાંજ મોક્ષમાર્ગ માનેનો તે ભાવો નિર્મળ કરવા માટે પરમ
કરુણાએ કેમરિસિહની માફક શરવીગપણથી મતામઢી ભાવ નષ્ટ કરે
તેની અતૌકિક વાણી ધારા વર્ષાવી હતી તે વખતે અમારા અતઃ
કળુમાં તે ઉપદેશથી અજન્મ અસર થઈ હતી પણ બીજા સાધુ
મોહનલાલજી જેવાના મનમા તે બોધ તે વખતે રુચેનો નહીં કારણ
કે અનાદિના મિથ્યાત્વના પર્યાય, ગરુડ મતનો આમઢી ધર્મ માનેનો,
આરાધેનો દદ કરેનો તેથી એકાએક રી રીતે પરિવર્તન પામે
પરમ કૃપાળુદેવે જણાવેતું કે સમ્યક્ વિવેક આદિ ગુણો પણ તે ગરુડ
વાસીમા નથી ઇત્યાદિ અસરકારક રીતે વિવેચન કર્યું હતું તે કાળે
જેને નહોતું સમજાયું, તેને પણ જેમ જેમ કાળ જતો ગયો તેમ
તેમ તેમને ઉપદેશનું સ્મરણ કરતાં પગમ કૃપાળુદેવનું પ્રવચન અમત
તુ વ પરિણમ્યુ અને પોતાની જાલ માણમ પડી અહો! મરુગુરુની
કૃપાદષ્ટિ અપૂર્વ છે

ઉપદેશ થયા પછી પોતે જણાવતા કે અમે જે આ બીજા
વાવીએ જીએ, તે લામા કાળે પણ જીઆ વિના રહેવાના નથી,
કારણકે આ સજીવન બીજ છે તેના ઉપર ઈનાયતીનું દષ્ટાત
દષ્ટને સમજાયું હતું કે ઈનાયતીના બીજને જીગતાં બહુ દિવસ લાગે
છે, પણ જીગવાનું તો ખડુ જ, તે પ્રકારે અમારે બોધ મુમુક્ષુ
જીવાને કાળે કરીને અતરમાં અનશ્વ જીગવાનો છે

— પાંચમો દિવસ —

પાંચમે દિવસે સ્વલચર્યની રક્ષા સબધી અપૂર્વ મોધ કરવામાં

આ યો ક્રતો પગમકૃપાળુ દેવે મુનિ દેવકરજી સામે જોઈ પૂછ્યું કે મુનિને ક્ષણચર્યની ગદ્યા માટે દેહ પાડી દેવાનું પણ કહવામાં આવેલ છે તે આત્મામાં ન કહેવાય? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કોઈ આપી શક્યું નહિ પણ કૃપાળુ દેવે પરમ કૃપા કરી જણાવ્યું કે ક્ષણચર્ય એટલે આત્મા અને તેથી જો આત્માના રક્ષણાર્થે દેહને જતો કરવો પણ આત્માને રાખવો, તે ભગવાનની આજ્ઞા છે સાટે તે આત્મધાત નથી, પણ આત્મ ક્ષણ છે એવા રૂપમાં ખુલાસો કરી જણાવ્યું કે પચ મહાવ્રત છે તેમાં ચોથા મહાવ્રત માટે અપવાદ નથી કેમકે તે ક્રિયા રાગ વિના થતી અભવતી નથી જે ક્રિયા રાગ રહિત ગ્રહીને થઈ શકે તેમાં અપવાદ થી ભગવાને કહ્યો છે તે અપવાદે તે ક્રિયા મુનિ જરૂર પડે કરે એવો આજ્ઞા પણ આપી છે એટલે પ્રાધ્વાતિપાત 'વિગમલ્ય આદિ મહાનતોમાં અપવાદ રૂપ વર્તન કારણસર ઉપરેશ્ય છે

— છઠો દિવસ —

૭મી દિવસે ૪૩નામાં શ્રીમદે મુનિજી પ્રત્યે કહ્યું 'તમે ગૃહ્ય કુટુંબ, પગિવાગ તેમજ પચની સાક્ષીએ પરધીત સ્ત્રી-એ સર્વ પદ નિર્મોહી થઈ નીકળ્યા છો, તો તમે માયા સાધુઓ બનો આત્મામાં સાચ પ્રગટ કરો (૧) આત્મા છે (૨) આત્મા નિત્ય છે (૩) આત્મ કર્તા કે, (૪) આત્મા ભોક્તા છે, (૫) ભોક્ષ છે, અને (૬) ભોક્ષને ઉપાય છે—આ ૭ પ નો છે । મુનિ મો વારવાર વિચાર કરજો. ૪૩ના જે આટલો કાળ રોકાવું થયું છે તે તમારા માટેજ થયું છે. તમને (અમારા) આ વેશે પ્રતીતિ થશે તે વચાર્થ સત્ય થશે, કારણકે તમારો ત્યાગીનો વેશ છે અને અમારી પાસે તેવું કંઈ ન દેખાય. પરંતુ આત્મપગ્નિધિતિ ઉપર લક્ષ આપવાથી પ્રતીતિનું કારણ થશે.'

કાનિ ૧માં પોતે એકના એકગેમાં વિચરતા કોઈ પ્રમગે માન્યમે. એકના મજે ત્યાગ સહજ બોધ રૂપે દુખા કરતા ગણજમાં પાડ

તેવી રીતે મોક્ષના પ્રસંગો બનેના અને વડનામાં તો ખલાતના ઝોળખીતા ધણા મુમુક્ષુઓ આવતા હોવાથી દરરાજ બોધપ્રવાહ વહેતો આણુદ, કાવિઠા, રાજજ ને વડવાના બોધમાથી સ્મૃતિમાં રહેલા વિચારો ધણાખરા શ્રીમદ્ના શબ્દોમાં પ્રભાવશાળી રમરણુ શક્તિવાળા ભાઈશ્રી અબ્બાલાલભાઈએ વખી રાખેલા તે 'શ્રીમદ્ ગજચંદ્ર' અથવા 'ઉપદેશ ગયા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે

૨૦

શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર

આણુદથી શ્રીમદ્ નડિયાદ પધાર્યા હતા સેવાભક્તિમાં શ્રી અબ્બાલાલભાઈ બધાં ગામોમાં સાથે જ રહેતા એક દિવસે શ્રીમદ્ બહાર ફરના ગયા હતા ત્યાંથી બગચે પાછા આવ્યા ત્યારે સાંજ પડી ગઈ હતી, જ્ઞાનમ મગાવી શ્રીમદ્ લખના બેઠા અને શ્રી અબ્બાલાલભાઈ જ્ઞાનસ ધરી ઉભા રહ્યા કવમ આવી તે ચાલી એકમો બેતાલીસ ગાથાઓ પૂરી થઈ રહી, ત્યાસુધી શ્રી અબ્બાલાલભાઈ હાથમાં જ્ઞાનમ ધરી દીવાને પેઠે ઉભા રહ્યા અનેક જીવોના અજ્ઞાન અધિકારને દૂર કરનાર આ આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રના અવતારને પરમભક્તિથી વિનયદષ્ટિએ જોતા જો પરમભક્ત શ્રી અબ્બાલાલભાઈ અનેક જીવોનાં પાપને દૂર કરનાર ગગાને સ્વર્ગમાંથી પોતાના પિતૃઓના ઉદ્ધાર અર્થે ઉતાવળા તપ કરનાર ભગીરથની સમાનતા ધરી રહ્યા હતા શ્રી વિષ્ણુના ચરણકમળમાંથી ઉત્પન્ન થઈને વહેલી પવિત્ર ગગાનદી સમાન શ્રી આત્મસિદ્ધિ શ્રીમદ્ની લેખિની દ્વારા વેગભરી વડી હી હતી રાત્રિના અધિકારને દૂર કરતી ચંદ્રપ્રભા જગતના આનંદને વધાવે તેમ અનેક મુમુક્ષુઓ અનાનિ અજ્ઞાન અધિકારને દૂર કરી આત્મપ્રતીતિ રૂપી અધ્યાત્મપ્રદાશથી સહજ આનંદ પ્રગટાવવા સમર્થ ની આત્મસિદ્ધિ

શાસ્ત્ર શ્રી અખાલાલભાઈને આપવામાં આવ્યું તેની ચાર નકલો કરી ચાર મહાભાગ્યશાળી પુરુષોની યોગ્યતા જાણી દરેકને એક એક નકલ મોકલવાની આજ્ઞા થઈ એક શ્રી સોભાગ્યભાઈ માટે, એક શ્રી અંબાલાલ પાસે રાખવા, એક શ્રી લલ્લુજી સ્વામી માટે અને એક ઝવેરી માએકલાલ ધેવાભાઈ માટે એમ ચાર નકલો પ્રથમ થઈ.

શ્રી સોભાગ્યભાઈ ઉપર પણ ૭ પદનો પત્ર સ ૧૬૫૧મા મોકલવામાં આવ્યો હતો અને તે મુખપાઠ કરી વારવાર વિચારવા આજ્ઞા થયેલી પણ જટલાવસ્થાને લઈને મુખપાઠ કરતાં મુશ્કેલી જણાઈ ને તેમના દયાળુ હૃદયે અન્ય મુમુક્ષુઓને પણ ગદ્યપાઠ મુખપાઠ કરતાં મુશ્કેલી ટેલવી ખડશે તે જાણી લઈ વિનંતિ રૂપે શ્રીમદને જણાવ્યું કે, આ ૭ પદના પત્ર વિષે ગદ્યમાં આત્મપ્રતીતિ કરાવી છે, તેવો પદ્યપ્રથ લખાવ્યો તો સર્વ મુમુક્ષુઓ ઉપર મોટો ઉપકાર થાય, અને સહેનાઈથી મુખપાઠ થઈ શકે શરદ પૂર્ણિમાને દિવસે જે મેઘબિંદુ છીપમાં પડે તે મોતી રૂપે થાય છે એમ કહેવાય છે, તેમ આ વિનંતિ એવા વખતે અને એવા પુરુષ દ્વારા થઈ કે તે શ્રીમદના દિલમાં આત્મસિદ્ધિ રૂપી અમૃત મોતી ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ થઈ તથા સ ૧૬૫૨ ની શરદ પૂર્ણિમાને ખીજે દિવસે મુક્તિમાર્ગના પ્રવાસી શ્રીમદ રાજગુરુ જે આત્મસ્વરૂપનું નિરંતર પ્રગટપણે પોતાને વેદન હતું તે આખાલવૃદ્ધ સમજે તેવી સરળ ભાષામાં શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રદ્વારા પદ્યરૂપે પ્રગટ કર્યું.

મહાન ગંભીર વિષયોને સરળ પદ્યમાં ઉતારીને ખાલગોપાલ સર્વ યથાશક્તિ સર્વોત્તમ તત્ત્વ સમજી ઉન્નતિ સાધી શકે તેવી સરળ પણ ગંભીર પ્રૌઢ ભાષા દ્વારા આ યુગમાં કેવાં શાસ્ત્રો ન્યાવાં જોઈએ તેનો યથાર્થ આદર્શ અનેક દૃષ્ટિએ વિચારવા યોગ્ય, શ્રીમદે શ્રી આત્મસિદ્ધિ રચી રખૂં કર્યો છે.

જેને મહાપુરુષની મહત્તા સમજાઈ ન હોય, તેના યથાર્થ

વક્તાપણા ઉપર નિશ્વાસ ન હોય, તીવ્ર જિજ્ઞાસા તથા સાચી મુમુક્ષુતારૂપ જૃમિકા પ્રાપ્ત થઈ ન હોય, લૌકિક માનપૂજની મહત્તા તેમજ મીઠાગ મનથી છૂટ્યાં ન હોય અને જનમનરજન ધર્મની આડે પોતાના આત્મધર્મની જેને ગરજ જાગી ન હોય તેવા મોહનિદ્રામાં પરવશ પડેલા જીવને આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર વિશેષ ઉપદારક ન નીકડે એમ જાણી માન ચાર જ યોગ્ય જીવોને તે વિચારવા આગ્રા થયેલી.

શ્રી લ'તુજ સાથે ખીજ પાંચ છ સાધુઓ જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા હતા અને શ્રી દેવકરજીજી બહુ પ્રજાવાળા ગણાતા તો પણ તેમની હાલ યોગ્યતા નથી એમ શ્રી લ'તુજને સ્પષ્ટ જણાવી, તેમનો વિશેષ આગ્રહ હોય તો કેમ વર્તવું વગેરે સૂચના સહિત એક પત્ર શ્રીમદે શ્રી આત્મસિદ્ધિ સાથે મોકલ્યો હતો તે બહુ વિચારના યોગ્ય હોવાથી તેમાંથી થોડો ઉતારો નીચે આપ્યો છે

“ એકાંતમાં અવગાહવાને અર્થે આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર આ જોડે મોકલ્યું છે તે હાલ શ્રી લલ્લુજીએ અવગાહવા યોગ્ય છે ”

“ આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર શ્રી દેવકરજીજીએ આગળ પર અવમા હવું વધારે હિતકારી જાણી હાલ શ્રી લલ્લુજીને માત્ર અવગાહવાનું લખ્યું છે, તો પણ જો શ્રી દેવકરજીજીની વિશેષ આદાક્ષા હાલ રહે તો પ્રત્યક્ષ સત્પુરૂષ જેવો મારા પ્રત્યે ક્રોધાગ્નિ પરમોપકાર કર્યો નથી એવો અખડ નિશ્ચય આત્મામાં લાગી અને આ દેહના ભવિષ્ય જીવ નમાં પણ તે અખડ નિશ્ચય છોડુ તો મેં આત્માર્થ સાગ્યો અને ખરા ઉપકારીના ઉપકારને ઝોળવવાનો દોષ કર્યો એમજ જાણીશ અને આત્માને સત્પુરૂષનો નિત્ય આર્ચાકિત રહેવામાં જ કલ્યાણ છે એવો, લિન્નભાવ રહિત, લોક મંથથી ખીજ પ્રકારની સર્વ ક'પના છોડીને, નિશ્ચય વતાવીને, શ્રી લલ્લુજી મુનિના સહચારીપણામાં એ ત્રય અવગાહવામાં હાલ પણ અડચણ નથી ઘણી શકાઓનું સમાધાન થવા યોગ્ય છે ”

“ સત્પુરુષની આગામી વર્તવાનો જોનો દૃઢ નિશ્ચય વર્તે છે અને જે તે નિશ્ચયને આરાધે છે, તેને જ્ઞાન સમ્યક્ પરિણામી થાય છે, એ વાત આત્માથી જીવે અવશ્ય લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે અને જે આ વચન લખ્યાં છે, તેના સર્વ જ્ઞાની પુરુષો સાક્ષી છે ”

“ અનતવાર દેહને અર્થે આત્મા ગાળ્યો છે જે દેહ આત્માને અર્થે મળાગે તે દેહે આત્મવિચાર પામવા યોગ્ય નજી સર્વ દેહાર્થની કલ્પના છોડી દઈ એક માત્ર આત્માર્થમાં જ તેનો ઉપયોગ કરવો એવો મુમુક્ષુ જીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઈએ ”

ખીજ એક પત્રમાં શ્રીમદ્ લખે છે

“ આત્મસિદ્ધિ મય વિચારવાની ઇચ્છા હોય તો વિચારશે પણ તે પહેલાં કેટલાંક વચનો અને સફ્તથો વિચારવાનું બનશે, તે આત્મસિદ્ધિ બળવાન ઉપકારનો હેતુ થશે, એમ લાગે છે ”

‘મોક્ષમાળા’ જેમ ધર્મની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરાવવાના હેતુથી લખાઈ છે તેમ ‘આત્મસિદ્ધિ’ શાસ્ત્ર આત્માનો નિર્ણય કરાવી આત્મજ્ઞાન પ્રકટાવવાના ઉત્તમ હેતુથી લખાઈ છે । તેમાં વિચારની વિવિધતા નથી. તેમ દર્શાવેલ કથા કે વસ્તુઓ નથી જ પદની સિદ્ધિ માટે પ્રશ્નોત્તર રૂપે તત્ત્વનિરૂપણનો વિષય હોવા છતાં સિદ્ધાંતિક મયો જેવી કંઠજ્વાલ તેમાં નથી. બહુ સૂક્ષ્મ અર્થો કે તર્કમાં વાંચનાર ગૂંચવાઈ જાય, થાકી જાય તેમ ન કરતાં સૂક્ષ્મ વિચારણા કરવા પોતે પ્રેરાય અને આત્મા મેળવી નિરાક થાય તેવી ગ્યના અપૂર્વ રીતે માન્ય એકસો બેતાળીસ ગાથામાં શ્રીમદે કરી છે તે મયનો કષ્ટક ખ્યાલ આવે તેવા વિચારથી ગુરુ-શિષ્યના પ્રશ્નોત્તરનું દૃઢ વિવેચન અત્રે આપ્યું છે.

પ્રથમ ચૂવાળીસ ગાથાઓમાં પ્રાસ્તાવિક વિવેચન કર્યું છે તેમાં આત્મજ્ઞાન સિવાય જન્મમરણનાં દુઃખ ટળે નહિ એમ જણાવી, વર્તમાન દાળમાં મોક્ષમાર્ગને રેખાંતર ક્રિયાજડત્વ અને શુષ્કજ્ઞાન એ

એ દોષો દર્શાવી તે દોષોનાં લક્ષણ આપ્યાં છે તે બન્ને દોષો ટાળવાનો ઉપાય સદ્ગુરુ ચરણની ઉપામના બતાવી સદ્ગુરુનાં લક્ષણ અને મહાત્મ્ય મંદોષમાં વર્ણવી આત્માનું નિરૂપણ કરનારો સત્શાસ્ત્ર અથવા સદ્ગુરુએ વિચારવા માટે જે જે શાસ્ત્રો પી આરા કરી છે તેવાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ મધ્યસ્થ ભુક્તિએ કરવાની બતાવણી કરી છે ગાત્ર અભ્યાસ આદિ સાધનો કરતાં પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુના યોગથી સ્વચ્છ અર્થ પ્રયાસે ટળી જાય છે, સ્વચ્છ અને મતમતારિના આમલ તણ સદ્ગુરુની આરાએ વર્તનારને સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે તેથી માનાદિક અતર શત્રુઓનો નાશ થાય છે વિનય એ ધર્મનું મૂળ છે એવો વીતરાગનો અભિપ્રાય જણાવી, શિષ્યને સદ્ગુરુની ભક્તિ કરવાની બતાવણી કરી છે, પરંતુ જ્યાં સુધી સદ્ગુરુને યોગ્ય દર્શાવે તે પ્રાપ્ત નથી થઈ અને સદ્ગુરુ ગણનાની લાલસા રાખી શિષ્યોના વિનયનો લાભ લે છે તેનાં અસદ્ગુરુ મહાભોદનીય કર્મ બાધે છે, દીર્ઘચારી થાય છે, એવી ચેતવણી પણ આપી છે મુમુક્ષુ જીવ ત્યાગી વર્ગમાંનો હોય કે ગૃહસ્થ અવસ્થામાં હોય પણ તેણે આ વાત લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે એમ જણાવી, આત્મજ્ઞાન પામવા ઇચ્છનારે પ્રથમ મતાર્થીપણું ત્યાગનાની જરૂર હોવાથી મતાર્થીનાં લક્ષણો બતાવ્યા છે તે દોષો દૂર કરી આત્માર્થીને યોગ્ય ગુણો મહત્ત્વ કરવા યોગ્ય છે માટે આત્માર્થીનાં લક્ષણો વર્ણવ્યાં છે શિષ્યનામાં આ બેતાળીસ ગાથાઓમાં જણાવેલી યોગ્યતા હોય અને આત્મજ્ઞાની ગુરુનો તેને ઉપદેશ પ્રાપ્ત થાય તો અવશ્ય આત્મજ્ઞાન પ્રગટાવી તે શિષ્ય શાશ્વત મોક્ષસુખ પામે છે પછી એક ગાથામાં ૭ પદનાં નામનો નિર્દેશ કરી, જે વાત હવે કહેવાની છે તે સદ્દર્શનના સાર રૂપે આત્માનું જોળખાણ કરાવવા ચાની ખુરુપે કહેવી છે એમ જણાવ્યું છે

આત્મજ્ઞાન પામ્યા હોય તે જ સદ્ગુરુ છે તે સિવાયના કલ્પિત મુળગુરુથી કંપાણ થાય નહીં અને એવા સદ્ગુરુ મળે તો હું મન, વચન, કાયાને તેની આરા પ્રમાણે વર્તીવીગ અને સત્ય મોક્ષમાર્ગ

અવશ્ય આરાધીશ એવા દૃઢ નિશ્ચયવાળો આત્માર્થી શિષ્ય મોહ
સિવાયની સર્વ અભિલાષાઓ તજીને, ક્રોધાદિ શત્રુઓને મદ કરીને
સંસાર પરિભ્રમણથી ચાકીને અને આત્મ ઉદ્ધારનો લક્ષ રાખીને કેવળ
સદ્ગુરુને શોધે છે તેવા સદ્ગુરુ પ્રાપ્ત થતાં સરળ બાવે પોતાના
મનમાં જે જે શક્યો ધુમાટી હતી તે જ બેદે પ્રદર્શિત કરી દે
અને સદ્ગુરુ તેના ઉત્તરે આપી નિરાકર કરે છે

૧ આત્માના અસ્તિત્વ વિષે શકા કરતાં શિષ્ય પોતાના
નાસ્તિક પક્ષના વિચાર જણાવી પૂછે છે

શિષ્ય જીવ દેખાતો નથી, તેનું કંઈ સ્વરૂપ સમજાતું નથી
અને બીજો કાંઈ મને અનુભવ પણ નથી તેથી જીવ નથી અથવા
દેહ જ આત્મા છે એવું મને સમજાય છે

સદ્ગુરુ દેહમાં આસક્તિ હોવાથી તને દેહરૂપે જ આત્મા બાસે
છે, પણ દેહ અને આત્મા એમ મે તત્ત્વો તત્ત્વગાનીઓએ ભુલ્યા
દીધાં છે, તે બંનેના લક્ષણો પ્રગટ છે, તે વિચારવાથી જેમ તરવાર
અને બ્યાન બિન્ન છે તેમ આત્મા અને દેહ બિન્ન તને સમજાશે

શિષ્ય દેહ, ઇન્દ્રિયો આસોન્નવાસ રૂપે જીવ હોવા યોગ્ય છે
તેમ ના હોય તો તેથી ભુલુ જીવનું શું લક્ષણ છે ?

સદ્ગુરુ દર્શિ વડે સર્વ પદાર્થો દેખાય છે પણ તે દર્શિને દેખ
નાર તથા પદાર્થોના સ્વરૂપને જાણનાર જીવ છે, દેહ ઇન્દ્રિય આદિની
પ્રવૃત્તિ શક્તિ કે તેમનો નાશ થતાં પણ જે અમાધ્ય અનુભવ રૂપ
હેવટે રહે છે તે જીવનું સ્વરૂપ છે !

શિષ્ય જો આત્મા હોય તો ઘટ, પટ આદિ પદાર્થોની જેટ
જણાતો દેમ નથી ! હોય તો જણાવો જોઈએ પણ જણાતો નથી.
માટે આત્મા નથી, અને આત્મા ન હોય તો મોક્ષને માટે જે સોઝા
ઉપાયો આદરે છે તે પ્રતિષ્ઠિત લાગે છે આ આરા હૃદયની પ્રતિ
ક્રિયે તેવો સહઉપાય છે ! સદ્ગુરુ, જતાવો

સદ્ગુરુ મહા રૂપે દેહ હોય છે ત્યારે પોતાને કે ધટ પટ આદિ પદાર્થોને તે જાણી શકતો નથી, ઇન્દ્રિયો અને આસોચનાસ પશુ પ્રગટ જડરૂપ છે તેથી તે પશુ પોતાને અને પરને જાણવા સમર્થ નથી. ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષય ઉપરાત ખીજ ઇન્દ્રિયો સબધી જાણી શકતી નથી પણ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને આત્મા જાણે છે, આત્માની તત્તાથી દેહાદિ સર્વ પ્રવર્તે છે, છતાં સર્વ અવસ્થાઓમાં જે જુદો જ રહે છે, જાણનાર રૂપે રહે છે, તે જીવ ચૈતન્ય રૂપ લક્ષણે સર્વ અવાયામાં સ્પષ્ટ જાણખી શકાય તેવો છે, જે ધટ, પટ આદિ પદાર્થોને તુ જાણે છે તે પદાર્થોને માને છે પણ જાણનાર પદાર્થ જે પ્રથમ હોય તોજ તે પદાર્થો કેખી જાણી શકાય છે તે જાણનાર એવા આત્માને તુ માનતો નથી તો ધટ પટ આદિનું જ્ઞાન આત્મા સિવાય કેવા પ્રકારે ધટી શકે તેનો વિચાર કર

જડ અને ચેતન એ બન્ને દ્રવ્યોનો સ્વભાવ પ્રગટ બિન્ન બાસે તેવો છે કાંઈ કાળે જડ, ચેતન એક રૂપે થઈ જાય તેવી જાતનાં તે દ્રવ્યો નથી. માટે ત્રણે કાળે જુદાં રહેનાર એ દ્રવ્યો હોવા છતાં આત્મા નથી એવું તુ માને છે તો તે શકા કરનાર કાણ છે ? એનો વિચાર કેમ કરતો નથી ? આજ મને તો અસીમ આશ્ચર્ય રૂપ લાગે છે

૨ આત્માના નિત્યત્વ વિષે શકા કરતો શિષ્ય હવે આ પૃથ્વી ઉપર વસતી પ્રજાના મોટા ભાગની ધર્મ માન્યતાનો પક્ષ કરીને પ્રશ્ન પૂછે છે

શિષ્ય હે ! સદ્ગુરુ આપે આત્મા હોનાનાં પ્રમાણ આપ્યાં તે જીડા કિતરી વિચારતાં આત્મા નામનું તત્ત્વ હોવું જોઈએ એવું લાગે છે પરંતુ દેહની સાથે ઉત્પન્ન થતું અને દેહની સાથે નાશ પ્રાપ્ત તત્ત્વ હોવું જોઈએ, એમ મને લાગે છે, તે સત્ય હશે ?

સદ્ગુરુ દેહહોય ત્યાજ આત્મા હોય અને દેહ વિના આત્મા ન રહી શકે એ પ્રકારનો અવિનાશાવી સબંધ દેહ અને આત્માને નથી પણ દેહને આત્માની સાથે માત્ર સયોગ સબંધ ઈ, વળી દેહ જડ છે, તે રૂપી પદાર્થ છે, પોતે કંઈ દેખી શકતો નથી માત્ર આત્મા વડે દેખી શકાય તેવો દરય પદાર્થ ઈ તો પછી ચેતનની ઉત્પત્તિ થઈ કે નાશ થયો તેનો જ્ઞાને અનુભવ થવા યોગ્ય છે ? એટલે ચેતનની ઉત્પત્તિ અને નાશ થાય છે એમ અનુભવસિદ્ધ થતુ નથી, ચેતનની ઉત્પત્તિ થઈ એમ જાણનાર ચેતનથી જુદો હોવો જોઈએ, તેમજ ચેતન નાશ પામ્યુ એમ જાણનાર પણ ચેતનથી જુદો હોવો જોઈએ પણ ચેતનથી જિન્ન અન્ય અચેતન પદાર્થો તો જાણી શકતા નથી તેથી ચેતનનાં ઉત્પત્તિ, લય કહેનાર સપ્રમાણ બોલતા હોય એમ લાગતુ નથી

શિષ્ય બની વસ્તુઓ જોતાં તે નાશ પામનારી, ક્ષણિક લાગે છે અને ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી અનન્યા નજરે દેખાય છે, એ અનુભવ ઉપરથી પણ આત્મા નિત્ય તો જણાતો નથી.

સદ્ગુરુ તને મયોગી પદાર્થો દેખાય છે, તે નાશ પામે ન એવો તને અનુભવ થાય છે જોનો મયોગ મયો ઈ, તો મયોગ સભાવે છે પરંતુ તુ જે અનુભવ કરનાર છે અને મયોગોને જોનાર છે તે આત્મક તો સયોગોથી ઉત્પન્ન થયેતુ નથી કેમકે જડ વસ્તુઓના સયોગથી ચેતન ઉત્પન્ન થાય એવુ કાંઈ જગાએ કદી બની શકતુ નથી, તેમજ ચેતન દ્રવ્યની જડ દ્રવ્યથી ઉત્પત્તિ થાય એવા પણ કદી કાંઈ કાંઈ દેશમાં અનુભવ થવા યોગ્ય નથી આમ જે સ્વાભાવિક આત્મદ્રવ્ય છે, અસયોગી છે, તેનો નાશ કે અન્ય દ્રવ્યમાં મળી જવુ કેવી રીતે બને ? તેથી તે સ્પષ્ટ નિસ પદાર્થ છે એમ વિચાર કરતાં સમજશે. વળી વિચાર કર કે સર્વવગેરે પ્રાણી જન્મથી ક્રોધાદિ સ્વભાવવાળાં હોય છે, સાપ અને મોરને તમા

હોદર અને ગિલાડીને જન્મથી વેગ હોય છે, તે ક્રાંતિ આ બવમા
બધાયેનું વેગ કે પ્રકૃતિ દોષ જણાતા નથી તો પૂર્વ જન્મના એ
સરગાર છે એમ સિદ્ધ થતા, છતાં મરતો નથી પણ જન્માંતરમાં
પણ તેનો તે જ હોવાથી નિત્ય સિદ્ધ થાય છે પદ્માચની જે જે
અવસ્થાઓ તને બદલાતી જણાય છે તે બધા નિત્ય દ્રવ્યના પયગિ
છે એટલે પદાર્થ રૂપાંતર પામવા છતાં મૂળ દ્રવ્ય કાયમ રહે કે

તે જ પ્રમાણે બાળ, યુવાન વગેરે અવસ્થાઓ બદલાયા છતાં
તેને જાણનારો તો તેનો તે જ એક આત્મા નિત્ય દ્રવ્ય રૂપે રહે કે
વસ્તુ માત્ર જો ક્ષણિક હોય તો ક્ષણિક પાર્થને જાણીને બીજી
ક્ષણે પોતે ના । પામનાર સ્વભાવનાળો જીવ ક્ષણિક વસ્તુ કે એવો
અનુભવ પ્રગટ કરતાં પહેલાં નાગ પામવો જોઈએ, પણ ક્ષણિક
સિદ્ધાંત પ્રગટ કરનાર ક્ષણિક ન હોવો જોઈએ એમ તો સ્પષ્ટ
પ્રસક્ત જણાય તેવું છે, તેથી ક્ષણિકપણાનો અનુભવ કરનાર અક્ષણિક
કે નિત્ય સિદ્ધ થાય છે જગતમાં જોડના પદાર્થો છે તેમાંથી અર્વાચી
કાષ્ઠનો નાગ થતો નથી, નાગ રૂપાંતર પામે છે તો ચેતનનો નાશ
થાય છે એમ કહો તો કયા પદાર્થમાં તે બળી જાય તેનો વિચાર
કરો, તો અસંયોગી પદાર્થ રૂપાંતર પામવા છતાં પોતાના રૂપેજ
રહે એવું સ્પષ્ટ સમજાશે તેથી આત્મા નિત્ય સિદ્ધ થાય કે

૩ આત્મા કંઈ કરતો નથી એવો અભિપ્રાય દર્શાવનાં શિષ્ય
પ્રશ્ન કરે છે

શિષ્ય હૈ । સદ્ગુરુ, આત્મા નિત્ય છે એમ સમજાયું પણ
તે ઝર્મનો કર્તા હોય એમ લાગતું નથી, કર્મનો કર્તા કર્મ હોઈ શકે
એમ સમજાય છે

સદ્ગુરુ જો ચેતનની પ્રેરણા ન હોય તો કર્મ ક્રાણુ મહણુ
કરે । જડમાં તો પ્રેરણા કે સ્ફુરણાનો ધર્મ જણાતો નથી. તેથી

કાઈકરી સકવાની સકિત કે પ્રેરણા ચેતનમાં જણાય છે અને તેથી કર્મનો કર્તા જીવ ધટે છે .

શિષ્ય તો એમ માનવું પડશે કે જીવનો મહજ સ્વભાવ કર્મ કરવાનો છે

સદ્ગુરુ જો જીવ કર્મ ન કરે તો કર્મ ચર્તા નથી, જીવને કર્મ ન કરવાં હોય તો તેમ જની શકે કે માટે કર્મ કરવાં એ જીવનો સહજ સ્વભાવ નથી તથા કર્મ કરવાં એ જીવધર્મ નથી કારણ કે પોતાનો શુદ્ધ હોય તો તે છૂટી શકે નહીં

શિષ્ય આત્મા સદાય અસગ સ્વરૂપે રહે છે માત્ર પ્રકૃતિ કર્મ બધ કરે છે તેથી જીવ અબધ છે એમ માનવામાં કદાચ દરકત ને

સદ્ગુરુ જા આત્મા અસગ સ્વરૂપે એકાંતે હોય તો તને તે સ્વરૂપે ભાસવો જોઈએ પણ તેમ બનતું નથી તેથી કાઈ રીતે તે અસગ, નિરાવરણ સ્વરૂપે હાલ નથી એમ સમજાય છે તેમજ નિશ્ચય નયથી એટલે શુદ્ધ સ્વરૂપે આત્મા અસગ છે પણ તેનું જ્ઞાન થયા વિના તે દશા પ્રાપ્ત થતી નથી

શિષ્ય અથવા એમ માનીએ કે ઇશ્વરની પ્રેરણાથી કર્મ મહણ થાય છે તેથી જીવ તો અબધ રહે છે એમ માનીએ તો કેમ ?

સદ્ગુરુ જગતનો કર્તા કે જીવોને કર્મ વળગાડનાર કાઈ ઇશ્વર સંભવતો નથી, પરંતુ કર્મરહિત શુદ્ધ આત્મા થયા તે જ ઇશ્વર છે જો શુદ્ધ આત્માને કર્મની પ્રેરણા કરનાર માનીએ તો ઇશ્વરને દોષ વાળો, હિપાધિવાળો માનવો પડશે, તો સસારી જીવ અને ઇશ્વર બન્ને હિપાધિવાળા હોવાથી ઇશ્વરનું સ્વરૂપ મથાઈ સમજાશે નહીં

શિષ્ય કાં તો કર્મનું કર્તાપણુ અસગ આત્માને ધટતું નથી અથવા તો કર્મ કરવાનો સ્વભાવ આત્માનો માનીએ તો તે કદી છૂટે નહીં, એ બંને પ્રકાર વિચારતાં મોક્ષ માટે પ્રવૃત્તિ કરવી ચોખ્ખી

ભાગતી નથી તો હવે આત્માને કર્તા કે અકર્તા, કેવા પ્રકારે માનવો ?

- સદ્ગુરુ જ્યારે જીવ આત્મજ્ઞાન પામે, ત્યારે તે પોતાના-શુદ્ધ સ્વભાવનો કર્તા છે એટલે જ્ઞાન દર્શન આદિ પોતાના સ્વભાવનો કર્તા છે, જ્ઞાનદશામાં પોતે કર્મનો કર્તા નથી પરંતુ અજ્ઞાન દશામાં જીવ કર્મનો કર્તા બને છે, અને દેહાદિ કર્મોનો પોતે સ્વામી બને છે

૪ જીવ કર્મનો કર્તા કેવી રીતે છે તે સમજાવવા પછી શિષ્ય ભોક્તા પદ વિષે શંકા કરતા કહે છે

શિષ્ય જીવને કર્મનો કર્તા બને કહો પણ તે કર્મનો ભોક્તા કહી શકશે નહીં, કેમકે કર્મ જડ હોવાથી તે કઈ જાણુતા નથી કે આણે પાપ કર્યું છે માટે એને દુઃખ આપવું કે આણે પુણ્ય કર્યું છે માટે એને સુખ આપવું

સદ્ગુરુ જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ દ્રવ્યકર્મ જડ રૂપ છે, પરંતુ રાગ-દ્વેષાદિ ભાવકર્મ જીવની કંપના રૂપ છે માટે તે કર્મ ચેતન રૂપ છે, જડ નથી. જીવના રાગદ્વેષ રૂપ ભાવકર્મના નિમિત્તે તથા જીવનીય ની રુકુરણાથી સદ્ગુરુ જડ પરમાણુઓનું ગ્રહણ થાય છે, તે જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ દ્રવ્યકર્મ છે, વળી ઝેર અને અમૃત જડ છે તેથી તે જાણુતા નથી કે અમર બનારને અમારે આવું ફળ આપવું છે પણ જીવ ઝેર ખાય તો ઝેર ચઢે છે, અને અમૃત પીવે તો અમર થાય છે, જે પ્રકારે શુભ અને અશુભ કર્મ એટલે પાપ-પુણ્ય બાંધ્યાં હોય છે તે પ્રકારે ભોગનાય છે એક રક છે અને એક રાગ છે એમ જે વિચિત્રતા જગતમાં જણાય છે તેનું કારણ પણ જે પ્રકારે શુભાશુભ બાંધ્યાં છે તે પ્રમાણે જીવ ભોગવે છે તેથી જીવ કર્મનો ભોક્તા સામિત થાય છે

શિષ્ય શુભાશુભ કર્મનું ફળ ધંધર આપે છે એમ માનીએ તો જીવ ભોક્તા છે એમ સમજાય પણ એમ માનતાં એટલે ધંધરને

હિપાધિરાણા માનતાં ઈશ્વરનું ઈશ્વરપણું ટળીને જીવપણું પ્રાપ્ત થાય છે, તો ઈશ્વર વિના સુખદુઃખ ક્રોધ આપે ?

સદ્ગુરુ જેર અને અમૃત પોતાના સ્વભાવપણે ખાનારને ફળ આપે છે તેમ આદે કર્યો પોતાના સ્વભાવપણે જીવને ફળ આપે છે તેથી ઈશ્વરને ફળ આપનાર માનવાની કઈ જરૂર રહેતી નથી

શિષ્ય ઈશ્વરને ન માનીએ તો આ જીવભા કરેલાં પુણ્યનું ફળ સ્વર્ગમાં ક્રોધ આપે ? તથા દુષ્ટ કર્મની શિક્ષા આપવા નરકની રચના ક્રોધ કરે ? અને નિયમિતપણે સારાં કર્મનું ફળ સાફળ મળે નહીં તો પછી જગતમાં નીતિ ગેરેની વ્યવસ્થા ક્યાંથી રહે ?

સદ્ગુરુ શુભાશુભ કર્મનાં ભોગવવા યોગ્ય ફળ મળે તેવાં દ્રવ્ય, સ્થાન અને સ્વભાવની વ્યવસ્થા અનાદિસિદ્ધ જગતમાં છે અને કર્મનુમાર ભાવનાના બળ જીવ કર્મ કેવી ગતિ વાંધે છે અને કેટલા કાળ સુધી, કયે સ્થળે કેટલા સ્ત્રોતે તે કર્મનું ફળ ભોગવશે વગેરે ગદન વાત અત્યંત સંક્ષેપમાં અહીં જણાવી કે જીવની યોગ્યતા વધતાં તે પ્રગટ સમજી શકાય તેમ છે

ખ. કર્તા ભોક્તા જીવ સાબિત થયા પછી મોક્ષપદ વિષે શકા ઉત્પન્ન થવાથી શિષ્ય પ્રશ્ન કરે કે

શિષ્ય જીવ કર્મ કરે છે અને ભોગવે છે ખરે પણું તે સર્વ કર્મથી મુક્ત થઈ શકે કે કેમ ?

સદ્ગુરુ જોમ શુભાશુભ કર્મ જીવ કરે તો તેનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ શુભાશુભ કર્મ જીવ ન કરે તો તે કર્મથી નિવૃત્ત થાય અને તેનું ફળ પણ મળતું જોઈએ તે નિવૃત્તિનું ફળ મોક્ષ છે એમ વિચારવાનું જીવને જણાય છે

શિષ્ય અનંત કાળ વહી ગયો તો પણ જીવ મુક્ત થયો નહીં દેવાદિમતિ શુભ કર્મથી પામ્યો અશુભ કર્મ નરકે ગયો પણ હજી દોર્યો વાળો જીવ પ્રત્યક્ષ છે તો મોક્ષનો સંભવ કેમ મનાય ?

સદ્ગુરુ શુભાશુભ કર્મભાવને લક્ષને અનતકાળ વીત્યો છતાં
જીવ મુક્ત થયો નહીં પણ તે શુભાશુભ ભાવનો નાશ કરવાથી
મોક્ષ સ્વભાવ પ્રગટ થાય છે

શિષ્ય કર્મ રહિત કોઈ ગતિમાં જીવ હોય તે સમગ્રનું નથી,
તો કોઈ સ્થળે એવું છે કે જ્યાં જીવને કોઈ કર્મનો સંગ ન હોય ?

સદ્ગુરુ દેહાદિ સંયોગોનો કરી કદી પ્રાપ્ત ન થાય તેવા વિયોગ
થાય છે, અને તે સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષપદ સાશ્વત પદ છે એટલે ત્યાંથી
કદી કરી જન્મમરણ રૂપ અસારમાં આવવું પડતું નથી, ત્યાં આત્માનું
અનંત સુખ ભોગવાય છે એવું મોક્ષપદ સિદ્ધ થયું

૬ પાંચે સ્થાનકનો વિચાર કરતાં તે પાંચે પદનો નિશ્ચય થયો
એટલે શિષ્યની મુમુક્ષુતા તીવ્ર થઈ અને મોક્ષનો ઉપાય ન હોય તો
અત્યાર મુખી જાણેનું શા કામનું છે એમ વિચારી અવિરોધ ઉપાયમાં
શકા થવાથી શિષ્ય પૂઠે છે

શિષ્ય અનંત કાળના કર્મો કેવી રીતે નાશ પામશે ? કોઈ
અવિરોધ ઉપાય મને જણાતો નથી અનેક મત અને અનેક દર્શનો
અનેક ઉપાયો બતાવે છે તેમાં સાચું શું માનવું ?

સદ્ગુરુ (આટલી હદની વિચારણા કરી સમજી શક્યો તેવા
મુશિષ્યને ધીરજ અને આશીર્વાદ આપતાં કહે છે,) તને અત્યારથી
આપેલા પાંચ પદની શકાઓના પાંચે ઉત્તરથી આત્મામાં પ્રતીતિ
થઈ છે કે આ સદ્ગુરુ કારણકાર્યથી સમજાવીને યથાર્થ આત્મસ્વરૂપ
જણાવે છે તેમજ છે, તો તને મોક્ષઉપાય બતાવીશ તેમાં શકા નહિ
રહે, મોક્ષના ઉપાયની તે જ પ્રમાણે સદંજ પ્રતીતિ થશે

ઘણા કાળનું સ્વપ્ન પણ જાગ્રત થતાં જ દૂર થાય છે તેમ
આત્મજ્ઞાન થતાં અનાદિનો વિભાવ ટળે છે કર્મથી ઉત્પન્ન થતા
શુભાશુભ ભાવ જેજ અજ્ઞાન દ્વારા છે, તે કર્મબંધનનું કારણ છે,

નહી ત્યાં સુધી મોક્ષ ન મળે વગેરે વિચારો તથા સત્કર્મકાર્ય કરી
 પરમાર્થ સાધવા પ્રેરણા કરી છે નિશ્ચય નયે આત્માનું જે સ્વરૂપ
 છે તે લક્ષમાં રાખી સદ્વ્યવહાર રૂપ મોક્ષમાં સાધનો આરાધવાં પણ
 વ્યવહાર કે નિશ્ચયનો એકાંતે આગ્રહ ન કરવો એવી ચેતવણી આપી
 છે આ પ્રથમા ઠાઈ નય એકાંતે કહ્યો નથી બન્નેનો ગૌણ મુખ્ય
 પણે યથાયોગ્ય સાથે લક્ષ રાખેન છે ગચ્છમતની ક'પનાઓ સદ્વ્ય
 વહાર ગણાય નહિ તેમજ પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રગટ થયા વિના
 નિશ્ચયની વાતોમાં ઠાઈ માત્ર નથી તથા કાળના સર્વે જ્ઞાનીનો એક
 જ ભાગ છે નિશ્ચય નયથી સર્વે જીવ સિદ્ધ જોવા છે, પરંતુ સદ્
 ગુરૂની આજ્ઞા અને જિનદશાના અવલંબન રૂપ નિમિત્તથી તે સ્વરૂપ
 સમગ્ર તો તે સ્વરૂપ પ્રગટ થાય, માટે સદ્વ્યવહારની પણ જરૂર
 છે એકાંતે શુદ્ધ ઉપાદાન કે નિશ્ચયનું નામ લાઈને નિમિત્ત રૂપ બ્યવ
 હારતે તજે તે ભ્રાંતિમાં બને છે મોક્ષ પામતા નથી મોઢે જ્ઞાનની
 વાતો કરે અને હૃદયમાં મોહ બરપૂર હોય તે પામર પ્રાણી જ્ઞાનીનો
 દ્રોહ કરે છે, અચાતના કરે કે પરંતુ મુમુક્ષુ જીવ તો ક્યા, શાંતિ
 અમતા, ક્ષમા, અત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય આદિ ગુણોનું સેવન કરી
 ભ્રમત રહે છે જેણે મોહનો ક્ષય કર્યો છે કે શાંત કરી દીધો છે તે
 જ્ઞાનીની દશા પામ્યો છે સકળ જગત જોને એક રૂપ ભાગે, સ્વાન
 ક્ષમાન બાસે તે જ્ઞાની દશા કહેવાય. બાળી મોહમાં વર્તે છે તે
 મને તેવાં નિશ્ચયનાં વચન બોલે તો પણ તે વાચ્યાચાન કે શુદ્ધિચાન
 છે, પ્રથમનાં પાંચ પદનો વિચાર કરીને મોક્ષના ઉપાય રૂપ છેલ્લા
 પદમાં જેનું વર્તન હોય તે મોક્ષ રૂપ પાંચમું પદ પ્રાપ્ત કરે છે, એ
 નિઃસંક વાત જણાવી અંત મંગલની ગાથામાં જ્ઞાની પુરુષને નમ
 સકાર જણાવ્યો છે

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત,

તે જ્ઞાનીનું ચરણમાં, હો વદન અમણીત ૧૮

ચૌદ પૂર્વમુ મધ્યમુ-સાતમુ પૂર્વ 'આત્મપ્રવાહ' નામે છે તે સર્વ પૂર્વમા સાત રૂપ 'શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' ની રચના આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરીને શ્રીમદે સુગમ રીતે મધ્યમ્યપણે કરી છે તેનો છોડો અભ્યાસ કરુરુ સમીપે થાય તો આત્મજ્ઞાન પામવું સુનહ થાય તેવું આ કળિકાળમાં ઉત્તમ સાધન આપણને પ્રાપ્ત થયું છે. તે સમજવા જિજ્ઞાસુ દશા પ્રાપ્ત કરી આત્મજ્ઞાની ગુરુ સમીપે ભક્તિપૂર્વક તેનું શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન કરના સર્વને ભદ્રામણ કરુ છુ, પદ્મપાત કે ખડન મડનની શૈલી મહણ ક્યાં વિના માત્ર સત્ય મનુને સુગમપણે મહણ કરાય તેવા રૂપે સુંદર પદ્યમાં ૧૪૨ ગાથામાં જ સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર શ્રીમદે 'શ્રી આત્મસિદ્ધિ' માં ભરી દીધો છે

'શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર'ની ચાર નકલોમાંથી એક શ્રી સોભા-અભાષિને આપેલી તેના અભ્યાસથી તેમની દશા ખડુ ઉચ્ચ થઈ હતી તે આગળ ઉપર જણાવી દીધું છે શ્રી અખાલાલભાષિને આગળ અપેલી તે પ્રમાણે તેમણે અત્યંત ભક્તિભાવથી તેનું વાંચન, મનન, નિદિધ્યાસન કરેલું અને તેનું માહાત્મ્ય દૂધમાં શ્રીમદે ઉપર લખેલી પત્રમાં જણાવે છે

"શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર વાંચતાં વિચારતાં મેં ભરી અત્યંત મતિથી વિશેષ વિસ્તારપૂર્વક સમજી શકાતું નથી પણ મારી સાધારણ મતિથી તે ઉત્તમોત્તમ શાસ્ત્ર વિચારતાં મારા મન, વચન, કાયાનાં યોગ સહેજે પણ આત્મવિચારમાં પ્રવર્તતા હતા; જેનું અનુપ્રેક્ષણ દેહલોક વખત રહેવાથી, રહ્યા કરવાથી સામાન્યપણે પણ બાજ પ્રવર્તવામાં મારી ચિત્તવૃત્તિ સહેજે અટકી જઈ આત્મવિચારમાં ગઈ કરતી હતી, જેથી મારી કંપના પ્રમાણે સહજ સ્વભાવે શાંતિ રહ્યા કરતી હતી ઘણા પરિશ્રમથી પણ મારા ત્રિકરણ જોગ દાઈ અપૂર્વ પદાર્થને વિષે પરમ પ્રેમે સ્થિર નહિ રહી શકેલા, તે યોગ

તે પરમોત્કૃષ્ટ શાસ્ત્ર વિચારવાથી સહજ સ્વભાવે પણ આત્મવિચારમાં સદ્ગુરુચરણમાં પ્રેમયુક્ત સ્થિરભાવે રહ્યા કરતા જેથી મારી અલપદ દષ્ટિથી અને મારા સામાન્ય અનુભવથી મારી કલ્પના પ્રમાણે એમ લાગે છે કે જો તેવી રીતે તે જ શાસ્ત્રનું વિશેષ અનુપ્રેક્ષણ દીર્ઘકાળ સુધી રહ્યા કરે તો આત્મવિચાર, આત્મચિંતન સદાય જાગૃતપણે રહ્યા કરે, અને મન, વચન, કાયાના યોગ પણ આત્મવિચારમાં જ વર્ત્યા કરે ”

સ્વામી શ્રી લલ્લુજી આત્મસિદ્ધિ મંળોષમાં જણાવે છે

“ તે વાંચતા અને કાંઈ કાંઈ ગાથા બોલતા, મારા આત્મામાં આનંદના ઊભરા આવતા અને એકેક પદમાં અપૂર્વ માહાત્મ્ય છે એમ મને લાગ્યા કરતું આત્મસિદ્ધિનો સ્વાધ્યાય, મનનનિરતર રહ્યા કરી આત્મોદ્ધાસ થતો. કાંઈની સાથે કે બીજી ક્રિયા કરતાં આત્મસિદ્ધિની સ્મૃતિ રહેતી પરમકૃપાળુ દેવની શાંત મુખમુદ્રા કિંવા આત્મસિદ્ધિની આત્માનંદ આપનારી ગાથાનું સ્મરણ સહજ રહ્યા કરતું અન્ય કશું મનતું નહીં બીજી વાતો પર ઘુમ્મટ લાવ રહ્યા કરતો માહાત્મ્ય માત્ર એક સદ્ગુરુ અને તે બાવનું આત્મામાં બાસ્પમાન થવું હતું ”

એથી નકલ શ્રી માણેકલાલ ઘેઘાભાઈ ઝવેરીને મોકલાવેલી તેમણે ‘શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર’નો ભક્તિપૂર્વક અભ્યાસ કરી પોતાને જે ભાવો સ્ફુરેલા તે “આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર”ના વિવરણ રૂપે દર આડવાડિયે દશમાર પાનાં શ્રી અનાતાપભાઈ ઉપરલખી મોકલતા તેમાંનું કંઈ પ્રસિદ્ધ યથુ જણાતું નથી શ્રી અબાલાલભાઈ આદિના પત્રોમાં તેની ચચનાઓ આવે છે તે ઉપરથી કંઈક વિખ્તાગથી આત્મસિદ્ધિ વિશે શ્રી માણેકલાલભાઈ લખતા જેમ જણાય છે દૂકામાં અનેક યોગ્ય આત્માઓ એ શાસ્ત્રના અવગજનથી ઉગ્મ્ય દશા પામે તેવી તે શાસ્ત્રમાં અમલૃતિ છે એ વાત ઉપરના ઉત્તારા ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે

ચરોતરમા પુનરાગમન

શ્રીમદ્ નડિયાદમાં સં ૧૯૫૨ની દિવાળી પછી પણ થોડો વખત રહ્યા હતા પછી વવાણિયા, ગોરખી, સાયલા તરફ વૈશાખ માસ સુધી રહ્યા હતા અને તેજ વૈશાખમાં ઇડર ચર્ચ જેઠ માસમાં મુનર્ષ ગયા હતા આ અરસામાં શ્રી સોભાઅમાર્ષનો સમાધિપૂર્વક દેહ છૂટ્યો હતો શ્રી લક્ષ્મણ આદિ ૭ મુનિઓની શ્રદ્ધા ફરી ગઈ છે એમ ખબાર સંધ્યાના સાધુ અને આવકોમાં વિશેષ ચર્ચા થવા લાગી શ્રી લ'તુજીને દીક્ષા આપનાર શ્રી હરખચંદ્રનો દેહ પણ છૂટી ગયો હતો તેથી બીજા સાધુઓને ચિંતા થઈ પડી કે જો આ મુનિઓને દયાવીશુ નહિ તો તે જુગે વાડો બાંધશે તેથી તે છર્માના એક એક સાધુને બીજા પક્ષવાળા સાધુઓના સમૂહમાં બોલાવીને વિશેષ પ્રકારે દબાવતા, માર્ગથી ખાડવાના પ્રયત્ન કરતા તો પણ એ ૭ મુનિઓ સમભાવે રહેતા શ્રી દેવકરજી મુનિને સાચી વાતમાં ચરવીરપણું આની જરૂર પણ દબાઈને ખેંચી રહેતા લાક્ષાગૃહમાં પાંડવોને બાળવાનો પ્રયત્ન કૌરવોએ કર્યો હતો તેમ આ પરિવહ મુનિઓને સહન કરવો મુશ્કેલ હતો. પરંતુ શ્રીમદ્ના ઉપદેશથી અતરંગમાં શાંતિ રાખી શક્યા હતા કેટલાક યતી જિજ્ઞાસાવાળા મુનિઓને તો એ પ્રસંગે વિરોધ દર્શાવતા થઈ કે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છાવાળાને જો બધાનો સગ જૂડો છે દરેક જાનિદા અને ખટપટમાં કાળ ગાળનાર એક પક્ષ દેખાતો અને એક બાજુ પોતાનો લક્ષ્ય ચૂક્યા વિના શાંત બાવે સહન કરતા થોડા મુનિઓ યથાર્થ સાધુપણુ આચરતા જણાતા

શ્રીમદ્ના અમૃત સમાન બોધના પરિણામે મુનિઓને શાંતિ રહેતી પત્રો પણ વિશેષ શમાવે તેવા આવતા તેમાંથી કંઈક નીચે આપું છું

“ સત્સમાગમનો પ્રતિનિધ કરવા જણાવે તો તે પ્રતિનિધ ન કરવાની વૃત્તિ જણાવી તો તે યોગ્ય છે તે પ્રમાણે વર્તશે. સત્સમાગમનો પ્રતિનિધ કરવો યોગ્ય નથી તેમ સામાન્યપણે તેમની સાથે સમાધાન રહે એમ વર્તન થાય તેમ હિતકારી છે, પછી જેમ વિશેષ તે સગમાં આવવું ન થાય એવા ક્ષેત્રે વિચરવું યોગ્ય છે, કે જે ક્ષેત્રે આત્મસાધન સુવર્ણપણે થાય. ”

“ અવિરોધ અને એકતા રહે તેમ કર્તવ્ય છે, અને એ સર્વના ઉપકારનો માર્ગ સંભવે છે બિનતા માની લઈ પ્રવૃત્તિ કરવાથી જીવ બિનટો ચાલે છે અબિનતા છે, એકતા છે એમા સહજ સમજવા ફેરથી બિનતા માનો છો એમ તે જીવોને શિખામણ પ્રાપ્ત થાય તો સન્નિપ્રવૃત્તિ થવા યોગ્ય છે જ્યાં સુધી અન્યોન્ય એકતા વ્યવહાર રહે ત્યાં સુધી સર્વથા કર્તવ્ય છે ”

શ્રી લલ્લુજી આદિનું આગ્રમણ સ ૧૯૫૩માં ખેડા થયું હતું ત્યાં શ્રીમદે તેમના રવાખાવ માટે ‘મોક્ષમાર્ગ-પ્રકાશ’ મથ મોકલ્યો હતો. શ્રીમદ્ને મોરબીમાં ત્રણ માસ સ ૧૯૫૪માં ચૈત્ર માસ સુધી રહેવાનું બન્યું હતું તે પ્રસંગે થયેના બ્યાખ્યાનોની એક મુદ્રાપટ્ટી કરેલી નોંધ ‘બ્યાખ્યાન સાર’ નામે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ મથમા છપાવેલ છે.

આવશ્ય માસની શરૂઆતમાં શ્રીમદ્ પેટનાદ થઈ કાનિડા ગયા હતા ત્યાં એક માસ અને નવ દિવસ સુધી નિવૃત્તિમાં રથા શ્રી અબાનાલ-જાઈ સાથે રહેતા મુનિશ્રી લલ્લુજી આદિનું ચોમાસું વર્ષોમાં થયું હતું અને શ્રી દેવકરજી આદિનું ખેડામાં હતું તેથી શ્રીમદ્ કાવિત્રી નડિયાદ થઈને વસી. પણ ગયા હતા શ્રી લલ્લુજીને શ્રીમદે પૂછ્યું, ‘નહો મુનિશ્રી કેટલા દિવસ રહીએ ?’ ત્યાં સુત્રીમાં શ્રી લલ્લુજીને બો. ચાર કે છ દિવસથી વગરે સમાગમનો પ્રસંગ મુંઝાઈ સિનાય પીજો ક્યાંય બન્યો નહોતો, તેથી વિશેષ સમાગમની ઇચ્છા તેમણે

જ્યાબ દીધો. " એક ગાય અહી રહે તો સારુ " શ્રીમદ્ મૌન રહ્યા શ્રી દેવકરણ્યને ખબર મળી કે શ્રીમદ્ વસો પધાર્યા છે, તેથી તેમની પણ સમાગમ માટે ઉત્ક્રાં વધી પત્રો દ્વારા અંતે માણસો મોકલીને ખેડા પધારના તે આમહ કરના લાગ્યા તે ઉપરથી શ્રી અંબાલાલભાઈની સચનાથી શ્રી ય નુજીએ ખેડા પત્ર લખ્યો કે ચાતુ માંસ પત્રી સમાગમ કરાવવા શ્રીમદ્ ઉપર તમે પત્ર લખો તો આપણે બધાને લાભ મળે તો વિગેન ચારુ શ્રી દેવકરણ્યને તેવા લાવાઈનો પત્ર શ્રીમદ્ ઉપર આપ્યો ત્યારે શ્રીમદ્ શ્રી દેવકરણ્યને પૂછ્યું, " મુનિત્રી દેવકરણ્યને પત્ર કેણે લખ્યો ? "

શ્રી લાનુજીએ અંબાલાલનું નામ ન લેતાં કહ્યું : ' મે પત્ર લખ્યો હતો "

શ્રીમદ્ કહ્યું 'આ બધું કામ અંબાલાલનું છે, તમારું નથી."

શ્રી લાનુજી ગામના મોટા મોટા લોકોને ત્યાં આહારપાણી લેવા જતા ત્યારે બધાને કહેતા કે મુબઈથી એક મહાત્મા આવ્યા છે, તે બહુ વિદ્વાન છે, તેમનું બ્યાખ્યાન સંલિખવા આવેલો તો બહુ લાભ થશે એટલે ધણા માણસો શ્રીમદ્ પાસે આવવા લાગ્યા એટલે શ્રી લાનુજીને શ્રીમદ્ કહ્યું કે તમારે મુનિઓએ બધા આવે ત્યારે ન આવવું તેથી તેમને ધણો પસ્તાવો થશે કે એક માસના સર્ગા ગમની માગણી કરી હતી પણ આમ અતરાય આવી પાડ્યો તેથી પિપાસા બહુ વધી માત્ર વનમાં શ્રીમદ્ બહાર જતા ત્યારે બધા મુનિઓ વગેરેને યાનવાતનો લાભ મળતો

તે વિષે શ્રી લાનુજી સ્વામીના લખાવેલા શ્રીમદ્ના પરિચયમાં નીચે પ્રમાણે છે —

ચંદ્રામાં ૧ લો વિમ

વસોથી એક માહલની અંતર પર આવેલા ચંદ્રામાં એક દિવસ

પરમ કૃપાળુદેવ મુમુક્ષુ વર્ગ સહિત પધાર્યા, અમે પણ તેઓશ્રીની સાથે હતા ત્યાં ગયા પછી ધોરીલાઈ પાસે ' ભરતેશ્વર ભૂપતિ બયો વૈરાગી ' એ સન્ન્યાય ત્રણ વખત ગવરાવી. આનંદધનજી કૃત યોવીસીમાંથી ઝોગણીસમાં તીર્થ કર મલ્લિનાથનું સ્તવન વારવાર બોલાવ્યું, તે વખતના અમાપ આનંદનું આલેખન શી રીતે થાય ! કારણ કે પરમ ગુરના યોગ બળથી, આવા વૈરાગ્ય વૃદ્ધિ કરનારાં કાવ્યો ન્યારે તેમની સમક્ષ ગવરાવવામાં આવતાં, ત્યારે યોપાસ વૈરાગ્ય મય વાતાવરણ છવાઈ રહેતું સ્તવન બોલી રહ્યા પછી ધોરી લાઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે જૈન દર્શન સર્વોત્તમ આપણે માનીએ છીએ તે શી રીતે ?

પ્રત્યુત્તરમાં કૃપાળુ દેવે જણાવ્યું કે જ વૈદ્યો છે, તેમાં એક ધન્વતરી નામે સાચો વૈદ્ય છે, તે સત્ય નિદાન અને ચિકિત્સા કરી, દરદીને દરદથી મુક્ત કરે છે આથી જગનમાં પ્રત્યેક સ્થળે તેની ખ્યાતિ પ્રસરી, તે જોઈ પાંચ કૂટ (માયાવી) વૈદ્યોએ પણ પોતે પોતાની દુકાનો ખોલી, ધધો અધાવ્યો લાકોને સસ્તી દવા મળ વાથી, તેના તરફ વળ્યા તેમાં સાચા વૈદ્યની દવા જોટલા અશે દરદીને આપે તેટલા અશે દરદીને લાભ થાય, પણ પોતાની કાફાનિક દવાનો દરદી ઉપર ઉપયોગ કરે ત્યારે ગેમની વૃદ્ધિ થાય એમ કહી, તેનો ઉપનય પદ દર્શન ઉપર લીધો કે સાચો વૈદ્ય તે સર્વથા વીતરાગ દેવ છે અને બાકીના કૂટ વૈદ્યો પાંચ છે તે સાચી દવા તરફ દયા, સહાયર્થ આદિ તેની પાસે છે તે સાચા (વીતરાગ) વૈદ્યની છે, તેથી તેના પ્રમાણમાં દરદીને લાભ થાય છે

દર્શનનું સત્ય સ્વરૂપ સમજાવનાર સદ્ગુરુ જોઈએ. કુચુરુ હોય તે જીવને અવળું સમજાવે. તે સબધી પોતે કશું કે સદ્ગુરુ હોય તે જીવને મોક્ષમાર્ગ પર લાવે અને કુચુરુ જીવનું જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર કૃપા ધન લૂટી લાઈ દુઃખતિએ પહોંચાડે છે તે ઉપર દર્શાત બહાદુર

વળાવેા સર્વ જ્ઞાન જાતી હતી તેને હીજડા ચોર લૂટારા બની પચી સનુ ટોળુ લૂટવા આગ્યુ ત્યાં તે વળાવે હોંકારો કર્યો કે “ અમે સાલે હીજડે ” ત્યાંતો બધુ ટોળુ ભાગી ગયુ તેમ સદગુરુ સાચા હોય તો કર્મ ભાગી જાય છે

ચરામા બીજો દિવસ

ચરામા રસ્તે જતાં પરમકૃપાળુ દેવ બોલ્યા કે ધમ અચિત્ત ચિતામણિ સ્વરૂપ છે ત્યારે મે પૂછ્યુ કે અચિત્ત ચિતામણિ એટલે શું ? ત્યારે પરમ ગુરુએ જણાવ્યુ કે ચિતામણિ રત્ન છે, એ ચિતબ્યા પછી ફળ આપે છે, ચિતવવા જેટલો તેમા પરિશ્રમ છે અને ધર્મ અચિત્ત એટલે તેમાં ચિતવવા જેટલો પણ શ્રમ નથી એવુ અચિત્ત ફળ આપે છે

આટની વાત ક્રાંતામાં એક રાયચુનું વૃક્ષ આગ્યુ ત્યાં પરમકૃપાળુ કહિત અમે સાધુઓ બેઠા એક મુમુક્ષુનાઈ સાથે હતા પરમકૃપાળુ બોલ્યા કે ભગવાન રાયચુ તમે બહુવાર સમવસર્થા છે આ રાયચુ ધણા વર્ષાની જૂની છે રાયચુનું વૃક્ષ ધણાં વર્ષો પર્મત ટકી શકે છે નંદકર્માથી એક રસ્તો નીકળતો હતો ત્યાંથી એક માળી પુષ્પો લઈને જતો હતો તેણે પરમકૃપાળુ ઉપર સ્વાભાવિક પ્રેમ આવવાથી, પુષ્પો તેઓશ્રીના આગળ મૂક્યાં આ વખતે મુમુક્ષુ મૂગજીનાઈએ એક આતો તે માળીને આપ્યો પછી પરમકૃપાળુએ તે પુષ્પોમાંથી એક પુષ્પ લઈ કંત્રું કે જે ત્રારકે સર્વથા લીલોતરી ખાવાને ત્યાગ કર્યો હોય તે ભગવાનને પુષ્પ ચડાવી શકે નહીં, પણ જેણે લીનો તરીતો ત્યાગ કર્યો નથી એ પોતાના ખાવામાંથી લીનોતરી દમી કરી ભગવાનને ભક્તિ ભાવે પુષ્પ ચડાવે અને મુનિને પુષ્પ ચડાવવાનો સર્વથા ત્યાગ હોય છે તેમજ પુષ્પ ચડાવવા મુનિ ઉપદેશ પણ આપી શકે નહીં, એવુ પૂર્વાચારો કહી ગયા છે પુષ્પ સળધી આ ખુલાસો

કર્ણ પછી પ્રતિમાજી સબધી પોતે જણાવ્યું કે સ્થાનક વાસીના એક સાધુ જે ઘણા પિદાન હતા, તેઓએક વખત વનમાં વિહાર કરીને જતા હતા ત્યાં એક જિન દેરામર આવી, તેમાં વિશ્વાનિ લેરા પ્રવેશ કર્યો તો સામે જિન પ્રતિમા દીડી, તેથી તેની વૃત્તિ શાંત થઈ અને મનમાં ઉજામ થયો. શાંત એવી જિન પ્રતિમા સત્ય છે એવું તેમના મનમાં થયું.

અહીં મોહનરાજજીએ પ્રશ્ન કર્યો કે શાસ્ત્રમાં જોમ કહેવામાં આવેલ છે કે જિન કદપીનો અધરિર ક'પમાં આવ્યા પછી મોક્ષ થાય છે તે શી રીતે? ત્યાં પોતે હસીને બોલ્યા કે અધરિર ક'પીએ જિન કદપી ઉપર દાઢે બળ્યા તેથી બોલ્યા કે તમે અધરિર કદપી થશો, ત્યારે તમારો મોક્ષ છે આમ આનંદ પૂર્વક જવાબ આપ્યો, ત્યાર પછી ચરામાથી સૌ પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

ચરામા ત્રીજો દિવસ

ત્રીજો દિવસે બપોરના એજ ચરામાં અને એજ રાયલુના વૃક્ષ નીચે ગયા આ વખતે કૃપાળુ દેવ અને અમે મુનિઓજ માત્ર ગયા હતા. પરંતુ પાછળથી મુમુક્ષુ બાહજો અને કેટલીક બેનો ત્યાં દર્શન, સમાગમ માટે આવેલાં સો બોધ પછી બાદરલુવાળા ધોરી કાષ્ઠને મહિલનાયનું સ્તવન આનંદજન મહારાજનું બનાવેલું બોલ્યા તેઓત્રીજો આઠા કરી આ વારવાર તે આડ વખત બોલાવરાવું તેના અર્થ ધોરીકાષ્ઠ પાસે કરાવ્યા, પછી એજ સ્તવનના વિગેરાઈ પોતે અવૌકિક કર્યા ત્યાંથી આનંદની ધૂનમાં ગાયા બોલતાં આમ તરફ સિધાવ્યા.

રાગી શુ રાગી સહુ રે વેરાગી શો રામ,

સગ રિના કમ દાખવેરે, મુજિ સુદરી માગે-મનરા રાખા

નેમિનાય સ્તવના-અનંદજનનૃત

અને મનહર પંભાથી 'જેનો કાળ તે ક્રિકર થઈ રહ્યો' એ પદ આકર્ષક અવાજે મોટા મુરચી ઓતતા હતા અને પ્રેમાવેશ દ્વારા ખીજના હૃદયમાં પણ નિર્માનદનો સચાર થાય અને હૃદય પ્રેમ પ્રવાહે ઓતોતન ઉભારાઈ જાય એના આનંદ સહિત કેક મકાન સુધી ધૂન ચાલી તેઓશ્રીની પાછળ પાછળ અમે સાધુઓ તથા મુમુક્ષુઓ ગામમાં આવ્યા

એક દિવસે મોહનલાલજી ઉત્તરાધ્યયનજીમાંથી ભૂગુ પુરોહિતવાળું અધ્યયન ૧૪મું ઉપાશ્રવમાં વાંચી સમજાવતા હતા, તેમાં એક એવો પાઠ છે કે બ્રાહ્મણને જમાડવાયાં જીવ તમતમામાં જાય આ પાઠનું વાચન કરતાં સશય રૂયો એટલે આ બાબતમાં આપણે પરમકૃપાળુ દેવને પૂછવું એમ ધારી અમે તેઓશ્રીના મુકામે ગયા ઉત્તરાધ્યયનજીનો પાઠ બતાવ્યો ત્યારે પોતે કહ્યું કે તમતમા એટલે અધિકાર, તે મિથ્યાત્વ છે તેમાં જાય એટલે ધર્મભુષિવળે બ્રાહ્મણને જમાડવાથી મિથ્યાત્વનું પોષણ થાય, તેના પરિણામે જીવ અનંત કાળ પર્યંત રખડે તેમજ અનંતકાળ નરકાદિ ગતિઓનાં દુષ્કારોગ્રસ્ત તદુપરાત વિવેચન કર્યું કે “સુરગડાંગ માં બ્રાહ્મણને મિનાડા જેવા કલા કે, કારણ કે તેની યત્તિ ખીજનું લઈ લેવા તાકી રહેતી હોય છે તેથી તે રૂપે વર્ણન કર્યું છે

આવે શાસ્ત્રના પરમાર્થ રૂપ ખુલાસો સાંજળવાથી સદ્ગુરુ વિશે પ્રતીતિ વૃદ્ધિપણને પામી એક વખતે પ્રાસંગિક બોલ આપતાં કહેવું કે સમકીર્તિને આઠ મં મહિનો એક પણ મં હોય નહિ તેમજ જીવને ચાર દોષોમાંનો એક પણ દોષ હોય ત્યાં સુધી સમકીર્તિ થાય નહી, તે ચાર દોષો — (૧) અવિનય (૨) અહંકાર (૩) અર્ધ જ્ઞાતા (૪) રસગૃહિ એ છે તેના સમર્થનમાં ‘દાણુગ’ સુત્રનો પુરાવો આપ્યો હતો

એક દિવસે પરમકૃપાળુ દેવે અમને બોલાવ્યા અને મુનિઓ ત્યાં ગયા, નમસ્કાર કરી બેઠા, એટલે અમને બેસી રહેવાની આજ્ઞા કરી. પોતે ઉભા થઈ મહાનર્મા બારી બારણાં બંધ કરી દીધાં માત્ર અમે તથા સાધુ અને પોતે એમ ચાર રહ્યા. આ વખતે અમને મુનિઓને ઉદ્દેશને ઇન્દ્રિય નિગ્રહ સબંધી અમારો બોધ કર્યો હતો, અને કહેવામાં આવ્યું હતું કે જે આહાર માંસને નધારે છે તેવો શરીરને પુષ્ટ કરનારો આહાર તે માંસ ખાવા બરાબર છે, આ બોધની ખુમારી દીધી કાળ સુધી રહી.

એક દિવસે વનમાં વાવ પાસે શ્રીમદ્ મુનિઓ સાથે વાત કરતા બેઠા હતા શ્રી ચતુરલાલજી મુનિ તરફ જોઈને શ્રીમદે પૂછ્યું “તમે સયમ મહત્વ કર્યો ત્યારથી આજ સુધી શું કર્યું ?”

શ્રી ચતુરલાલજીએ કહ્યું “સવારે ચાનું પાત્ર બરી લાવીએ છીએ તે પીએ છીએ, તે પછી છીકણી વહોરી લાવીએ છીએ, તે સૂઈએ છીએ, પછી આહારની વખતે આહારપાણી વહોરી લાવીએ છીએ તે આહાર પાણી કર્યા પછી સૂઈ રહીએ છીએ, સાંજે પ્રતિક્રમણ કરીએ છીએ અને રાત્રે સૂઈ રહીએ છીએ.”

શ્રીમદે ચિનોદમાં કહ્યું આ અને છીકણી વહોરી લાવવી અને આહારપાણી કરી સૂઈ રહેવું તેનું નામ દર્શન યાન, ચારિત્ર !

પછી આત્મજાગૃતિ અર્થે બોધ આપી શ્રી લક્ષ્મણને વાચામણ કરતાં કહ્યું, બીજા મુનિઓનો પ્રમાદ છોડાવી, બણવા તથા વાંચવામાં, સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવામાં કાળ બ્યતીત કરાવવો અને તમારે સર્વેએ એક વખત દિવસમાં આહાર કરવો, આ તથા છીકણી વિના કારણે હમેશાં લાવવી નહીં તમારે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરવો.”

મુનિ મોહનલાલજીએ કહ્યું “મહારાજશ્રી તથા શ્રી દેવ કરણજીની અવરયા થઈ છે અને બચ્ચવાનો જોગ દર્શાવો બને ?”

શ્રીમદે તેના ઉત્તરમાં કશું યોગ બની આવ્યેથી અભ્યાસ કરવો, અને તે થઈ શકે છે, કેમકે વિકટોરિયા રાણીની વૃદ્ધ અવસ્થા છે છતાં બીજા દેશની ભાષાનો અભ્યાસ કરે છે ”

અક વખતે શ્રી મોહનજીનાલ મુનિએ શ્રીમદને એક પત્રમાં લખીને જણાવ્યું કે મને વ્યાખ્યાન વાંચતાં આવડતું નથી, અને કહી દેખાડતાં પણ આવડતું નથી માટે આપ આજ્ઞા કરો તો હું વ્યાખ્યાન વાંચવાનું બંધ કરું, તેના ઉત્તરમાં શ્રીમદે જણાવ્યું “ સાધુઓએ સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વિના મુનિ કાળ વ્યતીત કરે નહીં, જ્યારે વ્યાખ્યાન સમય હોય ત્યારે એમ વિચારવું કે મારે સ્વાધ્યાય કરવો છે, માટે મોટેથી ઉચ્ચાર કરી અન્ય સાંભળે એવા અવાજથી સ્વાધ્યાય કરું છું, એવી ભાવના રાખવી કંઈ આહાર આદિની પણ તેમની પાસેથી કામના રાખવી નહીં નિષ્કામ ભાવે વ્યાખ્યાન વખતે સ્વાધ્યાય કરવો ”

પછી શ્રી મોહનજીનાલ મુનિએ પૂછ્યું “ મન સ્થિર થતું નથી, તેનો શો ઉપાય ? ”

શ્રીમદે ઉત્તરમાં જણાવ્યું ‘ એક પણ પણ નકામો કાળ કાઢવો નહીં કોઈ સારું પુસ્તક વેરાઆદિની વૃદ્ધિ થાય તેવું વાંચવું વિચારવું, એ કાંઈ ન હોય તો છેવટે માળા ગણવી પણ જો મનને નવરૂ મેલશે તો ક્ષણવારમાં કલ્પનાશ વાળા દે તેવું કે માટે તેને સદ્વિચાર રૂપ જોરાક આપવો જેમ દોગને કંઈ ને કંઈ ખાવાનું જોઈએ, દાણુનો ટોપનો આગળ મૂક્યો હોય તો તે ખાયા કરે છે, તેમ મન દોર જેવું જ બીજા નિકલ્પો બંધ કરવા માટે સદ્વિચાર રૂપ જોરાક આપવાની જરૂર છે મન કહે તેથી ઉત્કૃષ્ટ વર્તણૂક, તેને વંચ થઈ નણાઈ જવું નહીં તેને ગમે તેથી આપણે બીજી આલવું, વર્તવું ”

શ્રી મુનિ મોહનકાવજીએ પૂછ્યું “ મારે ધ્યાન કેવી રીતે કરવું ?

શ્રીમદે ઉત્તર આપ્યો ‘ શ્રી હ નુજ મહારાજ લલિત કરે તે વખતે તમારે કાઠિસગ્ગ કરી સંભળ્યા કુંવુ, અર્થનું ચિંતન કરવું ”

એક માસ પૂર્ણ થયો, ત્યારે મુનિજીએ જાપ્રતિ આપતાં શ્રીમદે કહ્યું “ હે ! મુનિજી, અ યારે જ્ઞાની પુરોના પ્રત્યક્ષ સમાગમમાં તમે પ્રમાદ કરો છો, પણ જ્ઞાની પુરુષ નહિ હોય ત્યારે પચાત્તાપ પામશો પાંચસો, પાંચસો ગાઉ પર્વટન કરવા છતાં જ્ઞાનીનો સમાગમ થશે નહી ”

શ્રી હ નુજ સ્વામીને શ્રીમદે જણાવ્યું ‘ જે કોઇ કુમુદુ ભાઈજી તેમજ બહેને તમારી પાસે આત્માર્થ સાધન માગે તેને આ પ્રમાણે આત્મક્રિતનાં સાધન બતાવવાં

- (૧) સાત વ્યસનના ત્યાગનો નિયમ કરાવવો.
- (૨) લીલોતરીનો ત્યાગ કરાવવો
- (૩) કદમૂળનો ત્યાગ કરાવવો
- (૪) અભક્ત્ય પદાર્થોનો ત્યાગ કરાવવો
- (૫) રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરાવવો
- (૬) પાંચ માળા ફેરવવાનો નિયમ કરાવવો
- (૭) રમરણ બતાવવું
- (૮) ક્ષમાપાનનો પાઠ અને વીસ દોહરાનું ૫૬૦ મનન નિત્ય કરવા જણાવવું
- (૯) સત્સમાગમ અને સંન્યાસનું સેવન કરવા જણાવવું

શ્રીમદે હજેન અગ્રતર નીધિપોથીમાંથી અમુક ભાગ શ્રી હ નુજને લામકારક હતો તે ઉતારી આપવા શ્રી જ બાલાલભાઈને સંચના કરી અને તેનું અગ્રાહન કરવા શ્રી હ નુજને જાણામણ કરી

હતી, પણી તીવ્ર પિપાસા પછી પ્રાપ્ત થયેલ આ સાધનથી શ્રી લલુ
જીને પ મ શાંતિ થઈ

જે દિવસે શ્રી લલુજી મુનિને શ્રીમદ્જીએ એક દલાક બોધ
આપ્યો અને દાદરાગ પદદાવી આત્મદષ્ટિ કરાવી ધણા પ્રશ્નોત્તરો
પછી ત્યારે શ્રી લલુજી રાત્રીને તે આશય હૃદયગત થયો ત્યારે
શ્રીમદ્જી બોલતા અટકી ગયા

વસોમાં મોતીલાલ નામના નડિયાળના માવસાર શ્રીમદની
સેનામાં રહેતા તેની મારફતે નડિયાળની આબુમાબુમાં માર્ચ એકાદ
રથગ રહેતા ચોગમ દોવ તેની તપાસ શ્રીમદે કરાવી હતી નડિયાદ
અને ઉત્તરસડાની બંધમાં એક બગીચો મળી શકે તેવી ગોડવણ થઈ
એટલે શ્રી અબ્બાલાલ, લહેરામાઈ અને મોતીલાલ એ ત્રણની સાથે
શ્રીમદ્ ઉત્તરસડાને બગીચે પધાર્યા. બીજા દિવસે ત્યાં આવવાની મનાઈ
કરી હતી. પદર દિવસ સુધી શ્રી અબ્બાલાલભાઈ સેવામાં રહ્યા અને
બધી બ્યવસ્થા પોતે કરી લેતા પરંતુ શ્રીમદને તદ્દન એકાલ નિવૃત્તિની
વૃત્તિ હોવાથી શ્રી અબ્બાલાલભાઈ રસોઈનો સામાન, ગાદલાં, વાસણ
વગેરે લાવ્યા હતા તે બધું લઈ જવાની આજ્ઞા કરી એક મોતીલાલને
સેવામાં રાખ્યા શ્રી અબ્બાલાલ બગીચે ખાલી કરી બધો સામાન
ગાડામાં ભગવો બઈ નડિયાદ ગયા મોતીલાલે પોતાને માટે એક
ગાદલું રખાવ્યું હતું તે અને પાણીના લોટા સિવાય બીજું કંઈ રહ્યું
નહો શ્રી અબ્બાલાલ મોતીલાલને સૂચના આપતા ગયા હતા કે ગત્રે
બેઠાથી વખત શ્રીમદ્જીની તપાસ રાખતક રહેજો. શ્રીમદ્ વનમાં
એકલા દૂર ફરતા ગયેલા તે સડા દશ વાગે રાત્રે અબ્બા મોતીલાલે
ઝાસરીમાં હીચકો હતો તેના ઉપર પોતાને માટે રખાવેલું ગાદલું
પાથરું હતું તે બેઈ શ્રીમદે કહ્યું ' ગા લું ક્યાંથી લાવ્યા ? '

મોતીલાલે કહ્યું ' મારે માટે રખાવ્યું હતું તે પથરું છે '
શ્રીમદે કહ્યું ' તમે તે ગાદલું લઈ જ્યો

મોતીલાલે ધણો આમહ ક્યો એટલે રહેતા દીધુ થોડીતાર પછી મોતીલાલ તપાસ કરવા આવ્યા ત્યારે મા લુ નીચે પડેલુ, અને મચ્છર ઘણાં લાગ્યા તેથી એક ધીતિયુ શ્રીમદ્ ઉપર ઝોરાડી પાછા ને અંદર જઈ સૂઈ ગયા વળી ફરી રાત્રે તપાસ કરવા મોતીલાલ આવ્યા ત્યારે ધીતિયુ ઝોરાડેલુ નીચે પડેલુ અને શ્રીમદ્ માથાઓ ખોલ્યા કરતા હતા તેથી ફરી ઝોરાડી તે સૂઈ ગયા આમ શરીરની દરકાર ક્યાં વિના ધર્મધ્યાનમાં રાતે પશુશ્રીમદ્ લીન રહેતા બીજો દિવસે જગલમાં સવારે ફરવા ગયા હતા તેખે કલાકે આવ્યા શ્રીમદ્ને માટે એક ચેતરજી પાથરી મેડે એસારી પાસે પુસ્તક મૂકી મોતીલાલ નીચે આવ્યા એટલામાં એક પટેલ ગામમાંથી આવ્યા તેમણે અંમાલાલ શોક કયા ગયા એમ પૂછ્યુ એટલે મોતીલાલે આચા સિવાય ન કહી શકાય એમ કહી મેડે જઈ પટેલ સબધી વાત શ્રીમદ્ને જણાવી શ્રીમદે કહ્યું પટેલને એમ કહો કે ખાવા પીવાની કંઈ અડચણ નથી '

મોતીલાલે આવીને પટેલને તે પ્રમાણે કહ્યું એટલે પટેલ પાછા આવ્યા ગયા, પશુ મોતીલાલને વિચાર થયો કે ખાવાપીવા સબધી હવે પૂજી જીઈએ એટલે મેડે જઈને શ્રીમદ્ને પૂછ્યુ ખાવા પીવા માટે કેમ છો ?

શ્રીમદે કહ્યું “તમે નડિયાદ જાઓ, તમારાં બધી નવરાણીને રેટક્ષી તથા શક કરાવજો વાસણુ લેખડનું વાપર નહી, અને શક વગેરેમાં પાળી તથા તેલ નાખે નહીં તેમ જણાવજો

મોતીલાલ નડિયાદ ગયા અને કહેલી સૂચના પ્રમાણે રેટક્ષી અને શક તૈયાર કરાવ્યાં શ્રી અંમાલાલમંઈ નડિયા માં જ હતા તેમણે ચુગમુ વગેરે સોઈ તૈયાર કરાવો મળી હતી પરંતુ આચા થઈ હતી તે પ્રમાણે દૂધ અને ઘીમાં બનેલી રસોઈને બંને લાવ્યા

તે વાપગતે થીમદે પૂછ્યું, “વાણિયાભાઈ (શ્રી અમાલાલ) ત્યાં છે કે ?” મોતીલાલે કહ્યું ‘હા જી હા’

મોતીલાલ નડિયાદ ખાઈને આવના અને થીમદને માટે શુદ્ધ ખોરાક લેતા આવતા મોતીલાલે પણ એક જ વખત આહાર લેવાનું રાખ્યું હતું, કારણ કે પ્રમાદ ઝાંછો થાય.

સાંજના થીમદ બહાર દૂર ફરના જતા અને દરેક વાગ્યે પાછા આવતા ઘાઈ વખત મોતીલાલ પણ સાથે જતા એક દિવસે ચાલતાં ચાલતાં થીમદે જણાવ્યું “તમે પ્રમાદમાં શું પડ્યા રહ્યા છે ? વર્તમાનમાં માર્ગ એવો કાંટાથી ભર્યો છે કે તે કાંટા ખસેડતાં અમને જે શ્રમ વેડવો પડ્યો છે તે અમારો આત્મા જાણે છે જો વર્તમાનમાં જાની હોત તો અમે તેમની પૂઠે પૂઠે ચાલ્યા જાત, પણ તમને પ્રત્યક્ષ જાનીનો યોગ છે છતાં એવા યોગથી જનગૃહ થતા નથી પ્રમાદ દૂર ફરે જનગૃહ થાઓ અમે ત્યારે વીર પ્રજુના છેલ્લા શિષ્ય હતા, તે વખતમાં લઘુશક્તિ જેટલો પ્રમાદ કરવાથી અમારે આટલા બેવ કરવા પડ્યા પણ જીવોને અત્યંત પ્રમાદ છતાં બિલ્કુલ કાળજી નથી જીવોને પ્રત્યક્ષ જાની પૂરપૂર્ણ ઝાળખાણ થયું ધણું જ દુર્લભ છે ”

એક દિવસે મોતીલાલે પોતાની પત્નીને સૂચના આપેલી કે મેલ ટ્રેન ગયા બાદ તમે જમવાનું લઈને મગના તરફ આનજો અને ત્રણ ચાર ખેતર દૂર ખેસજો ત્યાંથી હું આવીને લઈ જઈશ. પરંતુ તે બગલા પાસે આવી પહોંચ્યા, તેથી મોતીલાલે તે બાઈને બહુ ઠપકો આપ્યો. કારણ કે થીમદને તે વાત જણાવવાની જરૂર ન હોતી તે વાત થીમદના જાણવામાં આવી ગઈ, એટલે મોતીલાલને કહ્યું “શા માટે તમે ખીજ્યા ? તમે ધણીપણ બચાવો છો ? નહીં, નહીં, એમ નહીં થયું જોઈએ બિલકો તમારે તે બાઈનો ઉપકાર માનવો

જોઈએ એ બાઈ આડમે બે - મોક્ષપદ પામવાનું છે તે બાઈને
અહીં આવવા દો "

મોતીલાલે ઘરત જઈને બાઈને કહ્યું " તમાર દર્શન કરવાની
ઈચ્છા હોય તો આવો તમને આનવાની આરા આપી છે "

તે બાઈ દર્શન કરી ગયાં, શ્રીમદે પ્રમાદ તજવા ઉપેશ દીધો
હતો "પ્રમાદથી જન્યુત થાઓ, કેમ પુરુષાર્થ રહિત આમ મદપરો
વર્તો છો ? આવો જોગ મળવો મહા વિકટ છે મહા ગુણે કરીને
આવો જોગ મળ્યો છે તો વ્યર્થ કાં ગુમાવો છો ? જન્યુત થાઓ,
જન્યુત થાઓ અમારું ગમે તે પ્રકારે કહેવું થાય છે તે માત્ર જન્યુત
થવા માટે જ કહેવું થાય છે "

આ વનક્ષેત્રે શ્રીમદ્ બે રૂપિયાભાર લોટની રેડની તથા થોડું
દૂધ આપ્યા દિવસમાં વાપરતા બીજી વખત દૂધ પણ લેતા નહિ
જોકે પચિયુ વચમાંથી પહેરતા અને જન્ને છેડા મામસામા ખખા
ઉપર નાખતા, એક વખતે શ્રીમદે કહેવું કે આ શરીર મારી સાથે
ફળિયો કરે છે, પણ અમે પાર પડવા દેતા નથી

ઉત્તરમઝાથી શ્રીમદ્ મોતીલાલ સાથે ઘોડામાડીમાં બેમીને
બેઠા મયા ગામ બહાર બંગલે મુકામ કયો હતો શ્રી અચાલાસમાઈ
બેઠા આની બે દિવસ ગામમાં રહ્યા હતા અને દર્શન કરવાની
આરા મેળવના પ્રયત્ન કરતા હતા શ્રીમદની આરા પછી મળી
ત્યારે તેમને દર્શન થયા હતા

એક દિવસ ફરવા જતાં મોતીલાલે પોતાનાં નવાં પગરખાં
શ્રીમદના આગળ મૂક્યાં, તે તેમણે પહેરી લીધાં ગાઉ દોઝ ગાઉ
આવ્યા પછી એક જગ્યાએ બેઠા ત્યાં મોતીલાલે પગ તરફ નજર
કરી તો, પગરખાં કંબોડાં અને ચામળી ઉખડી હતી ત્યાંથી લોહી
નીકળતું હતું શ્રીમદનું તે તરફ નજર નહોતું મોતીલાલને બે થયે.

પગરખાં કાઢી લઈ ચામડી સાચવીને સાફ કરી, ધૂળ ચોટિની ફર કરી મોતીવાને પછીથી તે પગરખાં જી ચક્રી લીધાં આગળ ચાલતાં લીમડા ઉપર વાંદરો હતો તેના તરફ જોઈને શ્રીમદ્ હસ્યા અને બોલ્યા ' મહાત્મા, પરિગ્રહ રહિત છો અને અપ્રતિનિધ ધ્યંજ ભોગવો છો પણ યાદ રાખજો કે હમણાં મોક્ષ નથી ' ~

શ્રી દેવકરણુજી આદિ મુનિઓ આ વખતે ખેડમાં હતા તેમને ત્રેવીસ દિવસ શ્રીમદનો સમાગમ રહ્યો ધણો વખત મુનિઓને લાજ મળતો અને શ્રી દેવકરણુજી પ્રજાવત હોવાથી તેમના આગ્રહ ફર થઈ શ્રીમદ્ ઉપર સારી શ્રદ્ધા બેડી, તેનું વર્ણન પોતે શ્રી લલ્લુજી ઉપર વસો પત્ર લખ્યો હતો તેમા કરેલું છે, તે વિચારવા યોગ્ય હોવાથી અહીં આપ્યો છે

૬૪

પરમકૃપાળુ મુનિશ્રીની સેવામાં—મુ વસો શુભક્ષેત્ર
ખેડાથી લી મુનિ દેવકરણુજીના સવિનય નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

' ઉત્તરાખ્યન ' ના બ્ત્રીસમા અધ્યયનનો બોધ થતા અસહ-ગુરુની ભાંતિ ગઈ, સદ્ગુરુની પરિપૂર્ણ પ્રતીતિ થઈ, અત્યંત નિશ્ચય થયો, તે વખતે રોમાંચિત ઉત્સવ્યાં સત્પુરુષની પ્રતીતિનો દ' નિશ્ચય રોમ રોમ જીતગી ગયો. આગાવશ વૃત્તિ થઈ, રસારવાદ વગેરે વિષય આસક્તિના નિકેદન થવા વિષે અહ્મુન, આશ્ચર્ય—ઉપદેશ થયો કે નિદ્રાદિ, ક્રોધાદિ પ્રકૃતિઓ પ્રત્યે શત્રુભાવે વર્તવું, તેને અપમાન દેવું, તેમ છતાં ન માને તો કૂંર થઈ તે ઉપશમાવવા ગાળી દેવી તેમ છતાં ન માને તો ખ્યાલમાં રાખી વખત આવ્યે મારી નાખવી, ક્ષત્રિય ભાવે વર્તવું, તો જ વૈરીઓનો પરાજય કરી સમાધિ સુખને પામશે. વળી પરમ ગુરુની વનક્ષેત્ર (ઉત્તરસડા) ની દશા વિશેષ, અદ્ભુત વૈરાગ્યની, જ્ઞાનની જે તેજોમય અવગ્યા પામેલ આત્મજ્ઞાનની વાત સાંભળી દિગ્મ' થઈ ગયો.

એક દિવસે આહાર કરીને હું કૃપાનાથ (શ્રીમદ્) બિતરેલા તે મુકામે ગયો તે જમવાને ચાર માળ હતા તેના ત્રીજા માળે પરમ કૃપાળુ દેવ બિરાજ્યા હતા તે વખતે તેમની અદ્ભુત દશા મારા નોંધમાં આવ્યાથી મેં જાણ્યું કે હું આ અવસરે છતાં યદ્યપિ તે તે આનંદમાં કંઈ ફેરફાર થશે, એમ વિચારી હું એક બીતના પડે રહી સંભળતો હતો તે કૃપાનાથ પોતે પોતાને કહે છે

અડતાળીસની સાલમાં (સં ૧૯૪૮) રાજજા બિરાજ્યા હતા તે મહાત્મા શાંત અને શીતળ હતા હાલ સાલમાં વસો ક્ષેત્રે વર્તતા મહાત્મા પરમ અદ્ભુત યોગીન્દ્ર પરમ સમાધિમાં રહેતા હતા અને આ વનક્ષેત્રે વર્તતા પરમાત્મા પણ અદ્ભુત યોગીન્દ્ર પરમ શાંત બિરાજે છે એવું પોતે પોતાની નમભાવી, અલિંગી, નિ સમ દશા વર્ણવતા હતા

આપે કહ્યું તેમજ થયું, કૃષ્ણ પાકયું, રસ ચાખ્યો, શાંત થયા આસાવરીએ હમેશાં શાંત રહીશું એવી વૃત્તિ આસે છે કે જાણે સવ પુરુષના ચરણમાં મોક્ષ પ્રત્યક્ષ નજરે આવે છે પરમ કૃપાળુ દેવે પૂર્ણ કૃપા કરી છે સત્કૃતાંગ પ્રથમ શ્રુતરક્ષે, દશમ સમાધિ અધ્યયન મારી પાસે કાબો બોલાવી, પરમચુક રપજ પ્રજ્ઞા અર્થ કરી, સમજાવતા હતા, પૂર્ણ સાળખ્યુ વળી તેરમું યથાતથ અધ્યયન મારી સમીપ બે દિવસ એકાંતમાં વાંચત્રા આપ્યું હતું તે પછી પોતે પ્રજ્ઞા અર્થ સમજાવ્યા હતા અત્પ શુદ્ધિ વડે કર્ષક સ્મરણમાં સેવાવા દશે અમે એક આહારનો વખત એજે ગુમાવીએ છીએ જાણી તેા મર્યુર સેવામાં કાળ વ્યતીત થાય છે, એટલે જમ છે તેનું તે જ વાક્ય તે જ મુખમાંથી જમારે ગવણું કરીએ છીએ ત્યારે નવું જ દીસે છે એટલે હાલમાં પત્રાદિથી જણાવવાનું જાન્યું નથી, તેની ક્ષમાપના ઇચ્છુ છું લખવાનું એ જ હર્ષ સહિત ગવણું કર્યા કરીએ છીએ સર્વોપરી ઉપદેશમા એમ જ આપ્યા કરે છે કે ચરીર ફૂલ ઠગી,

મહેતુ તત્ત્વ શોધી કનેવરને ફેકીને ચાલ્યા જાઓ, વિષય કપાય રૂપ
ચોરને અંદરથી બહાર કાઢી, બાળી જાળી ફૂકી મૂકી તેનું જ્ઞાન
ચતક કરી, તેનો દહાડો પવાડો કરી શાત ચાઓ, છૂટી જાઓ,
શમાઈ જાઓ, શાંતિ, શાંતિ, શાંતિ ચાઓ, વહેલા વહેના તાકી. કરો
જ્ઞાની સદ્ગુરુનાં ઉપદેશોનાં વચનો સાંભળીને એક વચન પણ પૂર્ણ
પ્રેમથી પ્રકલ્પ કરે, એક પણ સદ્ગુરુવચનનું પૂર્ણ પ્રેમથી આગવન
કરે, તો તે આરાધના એ જ મોક્ષ છે, મોક્ષ બતાવે છે "

શ્રી દેવકરણુજ સાથે શ્રી લક્ષ્મીચંદ્ર મુનિ હતા તેમને શ્રીમદે
એક દિવસે કહ્યું 'તમારે ધ્યાન કરવું હોય તે વખતે પદ્માસન વાળી
હાથ ઉપર હાથ રાખી નાસિકા ઉપર દષ્ટિ રાખીને કરવું, તેમાં
'લોગસ્મ' અગર 'પચ પરમેષ્ઠી મત્ર'નો જાપ કરવો "

શ્રી લક્ષ્મીચંદ્રએ કહ્યું "હું કંઈ સમજતો નથી "

શ્રીમદે કહ્યું "અમારા ઉપર તમને આસ્થા છે ?"

શ્રી લક્ષ્મીચંદ્ર મુનિએ કહ્યું "હા, અમને પૂર્ણ આસ્થા છે "

શ્રીમદે કહ્યું "અમારા કહેવા પ્રમાણે ચાલ્યો તો બચેના
કરતાં તમારો વહેનો મોક્ષ થશે, માટે તમને ચોક્કસ પૂર્વનો સાર કહીએ
છીએ કે વિકલ્પો બહવા દેવા નહી, અને વિકલ્પો બંદે તેને
દબાવી દેવા "

બેઠાના તેજ બંગલામાં એક દિવસે ચારે મુનિઓ શ્રીમદ્ પાસે
મયા ત્યારે શ્રીમદે કહ્યું "આજે અમારે તમારી સાથે બોલવું નથી "
પરંતુ મુનિઓ અગિયાર વાગ્યાથી ચાર વાગ્યા સુધી શ્રીમદ્ની મુદ્રા
પર દષ્ટિ રાખી બેસી રહ્યા છેવટે શ્રીમદ્ બોલ્યા "આજે અમારે
બોલવું નહોતું. પણ કહીએ છીએ કે તમે શુ કરો છો ? "

મુનિઓએ કહ્યું "અમે આપની મુખમુદ્રાને જોયા કરીએ
છીએ "

શ્રીમદે કહ્યું “આજે અતરમાં ઊંડુ જી વાપીએ છીએ પછી તમારો જોવો ક્ષયોપશમ કરો તે પ્રમાણે લાભ થશે” એમ કહી અદ્ભુત બોધદાન દીધું

પછી શ્રીમદે કહ્યું, “આ બોધને તમે બધા નિવૃત્તિક્ષેત્રે એકઠા થઈને લઘુ વિચારણા તો ધણે લાભ થશે.”

એમાસુ ઉત્તરતાં વિહાર કરી વસો અને એકાધી બધા મુનિઓ નડિયાદ આબ્યા અને શ્રીમદ્નો દરેકને સમાગમ થતો હતો તે પ્રસંગના અનુભવની પરસ્પર આપ લે કરી આત્મની વૃદ્ધિ કરતા થોડો કાળ નડિયાદમાં જ રહ્યા

એકામાં એક વેદાંતવિદ્ વક્ત્રીય “પચ્ચક્ષીત્યા લેખક લઘુ પૂજા ભાઈ મોએશ્વર સાથે શ્રીમદને વાતચીત થઈ હતી તે પ્રસંગે થયેલા પ્રશ્નોત્તર નીચે પ્રમાણે છે

વક્ત્રીએ પ્રશ્ન કર્યો “આત્મા છે ?”

શ્રીમદે ઉત્તર દીધો “હા, આત્મા છે.”

પ્રશ્ન “અનુભવથી કહો છો કે આત્મા છે ?”

ઉત્તર “હા, અનુભવથી કહીએ છીએ કે આત્મા છે સાકરના

સ્વાદનુ વર્ણન ન થઈ શકે તે તો અનુભવમોચર છે,

તેમજ આત્માનું વર્ણન ન થઈ શકે તે પણ અનુભવ

ગોચર છે, પણ તે છે, જ.”

પ્રશ્ન ‘જીવ એક છે કે અનેક છે ? આપના અનુભવનો ઉત્તર ઈર્ષ્યુ છે.”

ઉત્તર “જીવો અનેક છે.”

પ્રશ્ન “જડ, કર્મ એ વસ્તુત છે ? કે માનિક છે ?”

ઉત્તર ‘જડ, કર્મ એ વસ્તુત છે માનિક નથી.”

પ્રશ્ન, “પુનર્જન્મ છે ?”

ઉત્તર ‘હા, પુનર્જન્મ છે.”

પ્રશ્ન “ વેદાંતને માન્ય માયિક ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ આપ માનો છો ? ”
 ઉત્તર “ ના ”

પ્રશ્ન “ દર્પણમાં પડતું પ્રતિબિંબ તે માત્ર ખાલી દેખાવ છે કે
 કોઈ તત્ત્વનું બનેલું છે ? ”

ઉત્તર “ દર્પણમાં પડતું પ્રતિબિંબ ખાલી દેખાવ નથી તે અમુક
 તત્ત્વનું બનેલું છે ”

ખેડાથી શ્રીમદ્ મહેમદાવાદ સ્ટેશને થઈ મુબમ્મ ગયા હતા.
 એનાં માસમાં શ્રીમદને ઇડર નિવૃત્તિ અર્થે જવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત
 થયો. નડિયાદ સ્ટેશને મોતીલાલ મળ્યા તેમને મુનિઓ વિષે પૂછતાં
 મોતીલાલે કશું કે બધા મુનિઓ અહીં છે ઇડર નિવૃત્તિ અર્થે પોતે
 જાય છે એવા સમાચાર છેવટે મુનિઓને કહેવરાવ્યા હતા.

૨૧

ઇડરના પહાડ ઉપર

ઇડરમાં શ્રીમદના કાકાસસરા ડૉ પ્રાણજીવનદાસ જગજીવન
 દાસ મહેતા ઇડર સ્ટેશનની ચીફ મેડિકલ ઓફિસર હતા તેમને ત્યાં
 સ ૧૯૫૫માં શ્રીમદ્ રહ્યા હતા તે વખતે ગામમાં ઘણું કરીને
 ભોજન જોડતો દિવસે કાળગાળતા, અને બજોખરો વખત ઇડરના
 પહાડ અને જગતોમાં પસાર કરતાં શ્રીમદ્ ડૉક્ટર પ્રાણજીવનદાસને
 ખાસ મનાઈ કરેલી હોવાથી જનસમાજમાં તેમના આવાગમન જ બધી
 કઈવાત, બહાર, પડતી નહિ. ઇડરના મરદમ મહારાજ સાહેબે, તેમની
 એક બે વખત મુલાકાત લીધેલી, તે દરમ્યાન જાનવાર્તા થયેલી તેનો
 આર ‘દેશી, રાજ્ય,’ નામના, માસિકમાં ઈ સ. ૧૯૨૮ માં પ્રસિદ્ધ
 થયો છે તે નીચે પ્રમાણે છે

શ્રીમદે કહ્યું “આજે અતરમાં બહુ ખી વાવીએ છીએ પણ તમારો જેવો ક્ષયોપશમ હશે તે પ્રમાણે લાભ થશે ” એમ કહી અદ્ભુત બેભાન દીધું

પછી શ્રીમદે કહ્યું, “આ બોધને તમે બધા નિવૃત્તિક્ષેત્રે એકઠા થઈને બહુ વિચારશો તો ધણું લાભ થશે ”

ચોમાસુ ઉતરતાં વિહાર કરી વસો અને ખેડાથી બધા મુનિઓ નડિયાદ આવ્યા અને શ્રીમદ્નો દરેકને સમાગમ થતો હતો તે પ્રસંગના અનુભવની પરસ્પર આપ લે કરી આનંદની વૃદ્ધિ કરના થોડા કાળ નડિયાદમાં જ રહ્યા

ખેડામાં એક વેદાંતવિદ્ વકીલ “પચ્ચીના લેખક ભટ્ટ પૂજા ભાઈ સોમેશ્વર સાથે શ્રીમદને વાતચીત થઈ હતી તે પ્રસંગે થયેલા પ્રશ્નોત્તર નીચે પ્રમાણે છે

વકીલે પ્રશ્ન કર્યો “આત્મા છે ?”

શ્રીમદે ઉત્તર દીધો “હા આત્મા છે

પ્રશ્ન “અનુભવથી કહો છો કે આત્મા છે ?”

ઉત્તર “હા, અનુભવથી કહીએ છીએ કે આત્મા છે સાકરના

ત્વાદનુ વર્ણન ન થઈ શકે તે તો અનુભવનોચર છે,

તેમજ આત્માનું વર્ણન ન થઈ શકે તે પણ અનુભવ

ગોચર છે, પણ તે છે જ”

પ્રશ્ન “જીવ એક છે કે અનેક છે ? આપના અનુભવનો ઉત્તર ઈંચુ છું”

ઉત્તર “જીવો અનેક છે ”

પ્રશ્ન “જડ, કર્મ એ વસ્તુતઃ છે કે માયિક છે ?”

ઉત્તર “જડ, કર્મ એ વસ્તુતઃ છે ‘માયિક’ નથી.”

પ્રશ્ન “પુનર્જન્મ છે કે ?”

ઉત્તર “હા, પુનર્જન્મ છે”

પ્રશ્ન "વેદાંતને માન્ય માધિક હાથનું અસ્તિત્વ આપ માનો છો?"
 ઉત્તર "ના"

પ્રશ્ન "દર્પણમાં પડતું પ્રતિબિંબ તે માત્ર ખાલી દેખાવ છે કે
 કોઈ તત્ત્વનું બનેલું છે?"

ઉત્તર "દર્પણમાં પડતું પ્રતિબિંબ ખાલી દેખાવ નથી તે અમુક
 તત્ત્વનું બનેલું છે"

ખેડાથી શ્રીમદ્ મહેમદાવાદ રોયને થઈ મુબઈ ગયા હતા.
 એકાદ માસમાં શ્રીમદને ઇડર નિવૃત્તિ અર્થે જવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત
 થયો. નડિયાદ રોયને મોતીલાલ મળ્યા તેમને મુનિઓ વિષે પૂછતાં
 મોતીલાલે કહ્યું કે બધા મુનિઓ અહીં છે ઇડર નિવૃત્તિ અર્થે પોતે
 જાય છે એવા સમાચાર છેવટે મુનિઓને કહેવરાવ્યા હતા.

૨૪

ઇડરના પહાડ ઉપર

ઇડરમાં શ્રીમદના કાકાસસરા ડૉ. પ્રાણજીવનદાસ જગજીવન
 દાસ મહેતા ઇડર રોડના ચીફ મેડિકલ ઓફિસર હતા તેમને ત્યાં
 સ ૧૯૫૫માં શ્રીમદ્ રહ્યા હતા તે વખતે ગામમાં ધણુ કરીને
 ભોજન જોટલો દિવસે કાળાં ગાળતા, અને વજ્રોખરો વખત ઇડરના
 પહાડ અને જંગલોમાં પસાર કરતા શ્રીમદ્ ડૉક્ટર પ્રાણજીવનદાસને
 ખાસ મનાઈ કરેલી હોવાથી, જનસમાજમાં તેમના આવાગમન સ બધી
 કઈવાત બહાર પડતી નહિ. ઇડરના મરહૂમ મહારાજ સાહેબે તેમની
 એક બે વખત મુલાકાત લીધેની, તે દરમિયાન જ્ઞાનવાર્તા થયેલી તેના
 સાર 'દેશી, રાજ્ય' નામના, માસિકમાં ઈ સ ૧૯૨૯ માં પ્રસિદ્ધ
 થયો છે તે નીચે પ્રમાણે છે

મહારાજ ‘લોકોમાં કહેવત છે કે ‘રાજેશ્રી તે નરકેશ્રી’
એનો અર્થ શું ?

શ્રીમદ્ “રાજપદવી પ્રાપ્ત થવી એ પૂર્વનાં પુણ્ય અને તપોબળનું
ફળ છે તેના બે પ્રકાર છે એક ‘પુણ્ય નુબંધી પુણ્ય’ અને બીજું
‘પાપાનુબંધી પુણ્ય’ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ફળરૂપ પ્રાપ્ત થયેલી
રાજપદવી ધારણ કરનાર મહા સત્વગુણપ્રધાન રહી, પોતાની રાજ
સત્તાનો સદુપયોગ કરી પ્રજાનો પોતે એક માનીતો નોકર છે એવી
ભાવના રાખી પુણ્ય કરે જ ઉપાર્જન કરે છે

“હવે પાપાનુબંધી પુણ્યના ફળરૂપ રાજસત્તા ધારણ કરનાર રાજસ
ત્ત્વો-ગુણપ્રધાન રહી, રાજસત્તા ભોગવવામાં ઇન્દ્રિયઆરામી રહી,
પ્રજા તરફની પોતાની ફરજો ભૂલી જાય છે અર્થાત્ અનેક પ્રકારના
અધમ જાતના કરો પ્રજા ઉપર નાખી પાપકર્મો ઉપાર્જન કરે છે

“આ બે પ્રકારના નૃપતિઓ પૈકી પહેલી પકિતના આગળ
વધી ચક્રવર્તી ઇન્દ્ર આદિ દેવલોક સુધી ચલે છે, અને બીજા પ્રકાર
ના નીચે નરક અતિને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમને ‘રાજેશ્રી તે નરકેશ્રી’
એ કહેવત લાગુ પડે છે’

“આ કળિયુગ છે તેમાં પહેલા પ્રકારના નૃપતિઓ થવા
કુલંઘ છે બીજા પ્રકારની વિજૃંભિવાળા જ ધણુ કરીને હોય છે
તેથી આ કહેવત આ યુગમાં પ્રચલિત છે, તે બધાને લાગુ પડી
શકે નહિ ફક્ત આપણુદી સત્તા ભોગવનાર પ્રજાને ખીડી રાજ્યનું
દ્રવ્ય કુમાર્ગે વાપરનાર રાજાઓને જ લાગુ પડે છે

મહારાજ ‘આ ઈડર પ્રદેશ સળધી આપના શા વિચારો છે ?’

શ્રીમદ્ “આ પ્રદેશના ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન ભેતાં
તે મને અસહની-તેમાં વસનારાઓની પૃથ્વી વિંજ્યો રિયતિ અને
તેમની આર્થિક, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિનો પુરાવો આપે છે

જુઓ તમારો ઇંદ્રીઓ ગ, તે ઉપરનાં જોન દેરામરો કળી રાણીનું
માણિયુ— રણમળની ચોકી, મહાત્માઓની ગુપ્તઓ, અને ઔષધિ
વનસ્પતિ આ અધુ અલૌકિક ખ્યાલ આપે છે જિન તીર્થ કરેની
છે ની ચોવીસીના પહેના આદિનાથ (ઋષભદેવ-દેસરીઆજી) અને
છે ના મહાનીર સ્વામીના નામ આપે સાંભળ્યાં હશે જિન શાસનને
પૂર્ણપણે પ્રકાશ કરનાર આ છે ના તીર્થકર અને તેઓના શિષ્ય
ગાતમ આદિ ગણધરો વિચરેલાનો ભાસ થાય છે તેઓના શિષ્યો
નિર્વાણને પામ્યા, તેમાંનો એક પાછળ રહી ગયેલો જોનો જન્મ આ
કાળમાં થયેલો છે તેનાથી ધણા જીવે નુ ક યાણ થવાનો સભવ છે
(જુઓ પૃ ૧૬૩)

‘ હુમારપાળ રાજના વખતમાં હેમાચાર્ય’ થયા ત્યારબાદ
કોઈ સમય આચાર્ય નહિ થવાથી જિનશાસનની ઉન્નતિ અટકી છે,
એટલું જ નહિ પણ તેના અનુયાયી સાધુઓ કેળ ક્રિયામાં રાત્રી
રહી, ખેવ વસ્તુ તરફનું લક્ષ ધણે ભાગે ચૂક્યા અને ધણા મત
ગચ્છના વાડા બધાવા, જેઓ અન્ય મત પથવાળાઓથી આ
જિનશાસન નિહાયુ છે અર જોતાં તેનું આધ્યાત્મિક ગ્રહસ્થ સમ
જવામાં આવતું નથી તેથી ત્રિયાજડ વસ્તુચિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે
ભાગવત અને પુરાણોની આધ્યાત્મ ભાવના હાલના જમાનામાં સમ
જવામાં નહિ આગ્યાથી લોકો તેને ગણેલાં કરાવે છે વળી કૃષ્ણ
ભગવાનની રાસ લીલા અને બીજી આખ્યાયિકાઓનો ઊંડો ભેદ નહિ
સમજવાથી નિદે છે દાખલા તરીકે, ગોપીઓ મહીની મદુકીમાં
કૃષ્ણને વેચવા સારૂ નીકળે છે અને ‘ કોઈ માધવ હતો કોઈ માધવ
હો ’ એમ બોલે છે જોનો અર્થ, સમજ્યા વગર લોકો નિદા કરે
છે પણ તેનો આધ્યાત્મ ભાવના એવી છે કે ‘ વૃત્તિઓ રૂપી
ગોપીઓએ મદુકીમાં માધવરૂપી પરમાત્મા સાથેનું અનુસંધાન
કર્તુ સમજવાનું છે ”

નડિયાદ ઝેસન ઉપર શ્રીમદ્ સાથે મોતીલાલને સાત થઈ હતી તે તેમણે મુનિઓને જણાવી એટલે કેટલાક મુનિઓ ખભાત તરફ અને કેટલાક અમદાવાદ તરફ વિદાર કરવા વિચાર કરતા હતા તે બધા રાખી બધાને શ્રીમદના સમાગમની ભાવના વધવાથી ઇંડર તરફ બધાએ વિદાર કરતા વિચાર રાખ્યો.

શ્રી લક્ષ્મણ, શ્રી મોહનલાલજી અને શ્રી નરસિંહરંખ એ ત્રણે મુનિઓ ઉતાવળે વિદાર કરી વહેવા ઇંડર પહોંચ્યા મુનિશ્રી દેવકલ્પ ધણજી, શ્રી વેલશીરંખ, શ્રી લક્ષ્મીચંદજી અને શ્રી ચંતુરલાલજી પાછળ ધીમે ધીમે આવવા લાગ્યા ઇંડર આવકના ઉપાશ્રયમાં શ્રી લક્ષ્મણ આદિ ઊતર્યા અને ડા. પ્રાણજીવનદાસના દવાખાના તરફ શ્રીમદની શોધમાં શ્રી લક્ષ્મણ ગયા શ્રીમદ સાથે શ્રી સોભાગ્યભાઈના ભાણા ઠાકરશી હતા તેમણે શ્રીમદને કહ્યું " પેલા-મુનિ આવ્યા "

શ્રીમદે ઠાકરશીને કહ્યું " તેમને પરભાર્યા વનમાં લઈ જા, અહીં ન આવે "

ઠાકરશીએ શ્રી લક્ષ્મણને તે પ્રભાણે જણાવ્યું એટલે બન્ને વનમાં ગયા પ્રાણજી શ્રીમદ પછી આવ્યા શ્રી લક્ષ્મણને એક આખાના પ્રક્ષ નીચે શ્રીમદ, બોલાવી ગયા અને પછ્યું " મોતીલાલે તમને શું કહ્યું હતું ? "

શ્રી લક્ષ્મણે કહ્યું " મોતીલાલને આપે પૂછેલું કે 'સાધુઓ કેવી જવાના છે ? તેનો ઉત્તર મોતીલાલે આપ્યો કે અમદાવાદ અર્ધ ખભાત જવાના છે આપે કહ્યું કે હીક, અમે ઇંડર નિવૃત્તિ અર્થે જવાના છીએ. તેથી દરજન સમાગમની ઈચ્છાએ આ તરફ આપની નિવૃત્તિના વખતમાં વધારે લાભ મળશે એમ જાણી આવ્યા છીએ મુનિ દેવકલ્પજી પછી પાછળ આવે છે મોરારા અતરમાં યજુ કે મને પૂરા સમાગમ વસોમાં થયો નથી ઘણા માણસોના પરિચય રહેવાથી

વસોમાં બરાબર લાલ અમારાથી લેવાયો નથી, તો હવે નિવૃત્તિમાં આપતો સમાગમ વિશેષ થશે એમ ધારી આ તરફ આવવા વિચાર થયો એટલે આખા છીએ. અમે વિહાર કર્યો ત્યારે દેવદરજીએ કહે અમારે પણ લાલ લેવો છે, ઘણા દિવસ બોધ દીરો છે તમારે આત્મહિત કરવું છે, તો શું અમારે નથી કરવું? આમ કહી તે પણ પાછળ આવે છે”

આ સાંભળી શ્રીમદ્ સદગ્ધ ખીનજીને બોલ્યા “તમે શા માટે પાછળ પડ્યા છો? હવે શું છે? તમને જે સમજવાનું હતું તે જણાવ્યું છે, તમે હવે કાલે વિહાર કરી ચાલ્યા જાઓ દેવદરજીને અમે ખબર આપીએ છીએ તેથી તે આ તરફ નહિ આવતાં ખીન રથાને વિહાર કરી પાછા જશે અમે અહીં શુભ રીતે રહીએ છીએ કાંઈના પરિચયમાં આવવા અમે ઇચ્છતા નથી, અપ્રસિદ્ધ રહીએ છીએ. ડોક્ટરના તરફ આહાર લેવા નહિ આવતા ખીન રથાનેથી લેજો. અને કાલે વિહાર કરી જવું” /

શ્રી લક્ષ્મણજીએ વિનંતિ કરી “આપની આરા પ્રમાણે ચાલ્યા જઈશું, પરંતુ મોહનજીલાલજી અને નરસીરખને અહીં આપનાં દર્શન થયાં નથી માટે આપ આરા કરો તો એક દિવસ રોકાઈ પછી વિહાર કરીએ.

શ્રીમદે જણાવ્યું “લલે, તેમ કરજો.”

કાંઈના સમાગમ, ત્રિષે શ્રી લક્ષ્મણસ્વામીએ લખાવેલ પરિચયમાં નીચે પ્રમાણે છે —

—ખીનજી દિવસ—

ખીનજી દિવસે સવારમાં તેજ આખા તેજે અમે ત્રણ મુનિઓ ગયા અને પોતે માગધી ગાંધાએની ઉચ્ચાર કરતાં ધૂનમાં ને ધૂનમાં ઘીડા વોદળામાં આવતા હતા તેથી દેખાતા નહીં, પરંતુ ધૂનના

રાબ્દોચ્ચાર થવણુ થતા હતા અને આંખા તો રાહ જોતા ઉભા હતા એટલામાં (ત્યા પધાર્યા અને પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી, નીચેની માગધી ગાથાઓ બોલતા હતા તેની તેજ એક લયપણે ઉચ્ચ સ્વરે અડધો કલાક સુધી જોસથી ઉચ્ચારતા રહ્યા પછી લગભગ તેટલોજ વખત શાંત સ્થિરપણે મન, વચન, કાયા ત્રણે યોગ સ્થિર કરી ધ્યાનમાં લીન થઈ ગયા, સમાધિગ્ય થયા) ✓

* (૧) મા મુજ્જહ મા રજ્જહ મા હુસ્સહ ફેદ્ધગિદ્ધમ્હેદ્ધ ।

ચિરમિચ્છાહિ જદ ચિત્ત વિચિત્ત-જ્ઞાણપ્પસિદ્ધીણ ॥ ૪૮ ॥

(૨) જં કિંચિ વિ ચિંતંતો ગિરીહવિત્તો હવે વદા સાહુ ।

લદ્ધૂણય ઇયત્ત તદાહુત તસ્સ ગિચ્છય જ્ઞાણ ॥ ૪૯ ॥

(૩) મા ચિદ્ધહ મા અપહ, મા ચિંતહ કિંચિ જેણ હોઈં ધિરો ।

અપ્પા અપ્પમિ રઓ, ઇજમેય પરં હવે જ્ઞાણ ॥ ૫૦ ॥

દ્રવ્યસમૂહ

* અર્થ (૧) “ વિચિત્ર (નાના પ્રકારનાં) અથવા વિચિત્ર (નિર્વિકલ્પ) ધ્યાનની સિદ્ધિ થવા જો સ્થિર ચિત્ત કરવા તું ઇચ્છે, તો (પાંચ ઇન્દ્રિયોના) ઇષ્ટ અનિષ્ટ અર્થો (વિષયો) માં મોહ ન કર, રાગ ન કર અને દ્વેષ ન કર.

(ન મોહ ન રાગ કરે તે દ્વેષ કરે ના ઇષ્ટ અનિષ્ટ ચીજે, ધ્યાન વિચિત્ર થવાને સ્થિર કરવા ચિત્ત જે ઇચ્છે ૪૮)

(૪) કોઈપણ પદાર્થ તું ચિતવન કરતાં જ્યારે સાધુ એકત્વતા (લીનતા) પામીને નિરુદ્ધ વૃત્તિવાળા થાય, ત્યારે તેને નિશ્ચય ધ્યાન વર્તે છે, એમ કહે છે

(ધ્યેય કોઈ ચિતવતા, નિરુદ્ધ-વૃત્તિ થતા પદા સાધુ, તક્લીનતા સાધીને, નિશ્ચય તેને ધ્યાન ત્યાં લાખું ૫૫)

(૩) કાયાથી કોઈપણ યેષા (ક્રિયા) ન કરે વચનથી કોઈ

તે વખતની વીતરાગતા અને આત્મસ્થિરતા તથા દિવ્ય દર્શ-
નીય સ્વરૂપરથ દશા જોઈ અમે અપૂર્વ શાંતિ અનુભવી તેનું અંતર
આલેખન થઈ ગયું છે, તે વિસ્મૃત થાય તેમ નથી ધ્યાન પૂરું
યત્ન પેાતે અમને 'વિચારશો' એટલું જ કહી ચાલતા થયા અમને
વિચાર આવ્યો કે લઘુચક્રાદિ કરવા જતા હશે, પરંતુ તેઓ તો
નિરૂપદપણે આત્મા જ ગયા અમે થોડીવારે એટલામા તપાસ કરી
પરંતુ દર્શન થયા નહીં, તેથી પશ્ચાત્તાપ કરતા ઉપાશ્રયમા આવ્યા
આહાર આદિથી નિવૃત્ત થયા એટલે ઠાકરશી અમારી પાસે આવ્યા
અમે પૂછ્યું કે દેવકરણુજને પત્ર લખવા સંબંધે શું થયું ?

ઠાકરશીએ કહ્યું કે પત્ર લખેલ છે રવાના કર્યો નથી

તેજ સાંજના મુનિધી દેવકરણુજ પછી આવી ગયા પછી
ઠાકરશી સાથે કુંગર ઉપર દર્શનાર્થે જવાની આચા થવાથી, ઉપરનાં
દેરાસરોની કૃત્તિઓ મગાવી, દિગબર, સ્વેતાબર બન્ને દેરાસરો,
ઉપકાવી દર્શન કર્યા વીતરાગ મુદ્રા એટલે જિન પ્રતિમાનાં દર્શન
કરવાની આચા અમને પ્રથમ અહીં થઈ સદ્ગુરૂની આચાથી તે
પહાડ ઉપરના વીતરાગ પ્રતિમાજીનાં દર્શન થતા અમારા આત્મામાં
જે ઉત્કૃષ્ઠ ભાવની શ્રેણી પ્રગટ થયેલી તે વચનાતીત છે)

કુંગર ઉપર જ્યાં ત્યાં પરમકૃપાળુ દેવ વિચર્યા હતા તે સર્વ
સ્થળો ઠાકરશીએ બતાવ્યાથી તે તે ભૂમિને ધન્ય માની, પ્રશસ્ત
ભાવના ભાવતા અમે ઉપાશ્રયમા આવ્યા.)

પણ ઉચ્ચાર ન કરો મનથી કાંઈપણ વિચાર ન કરો, તો તેથી
સ્થિર થશો, આત્મા આમ આત્મામા રમણુતા કરે તો પરમ
ધ્યાન થાય

(કાંઈ કરો ના એટલા, વિચાર ઉચ્ચાર, જેથી સ્થિર બનો,
અંતર આત્મ-રમણુતા તે તક્ષીનતા પરમ ધ્યાન ગણો (૫૬)

ત્રીજો દિવસ—

ત્રીજો દિવસે પ્રાતઃકાળમાં તેજ આંખાના દૃશ્ય નીચે આવવા અમને આસા થઈ હતી તે પ્રમાણે ત્યાં ગયા, પોતે પણ પધાર્યા આ વખતે મુનિશ્રી દેવકરણજીનું શરીર કૃશ હોવાના કારણે ધૂનજી હજુ કમરૂં શિયાળાની હોવાથી ઠંડી ઘણી હતી તેથી થી લખમી ચદરજીએ કપડું ઓઢાડ્યું, 'તે જોઈ પરમકૃપાળુ બોલ્યા " ટાઢ વાવ છે ? અને કહ્યું કે ટાઢ ઉડાડવી છે." એમ કહી, પોતે ઉભા થઈ ચાલવા માડ્યું અને સર્વ તેમની પાછળ ચાલવા ગયા. તેઓથી તો એટલા ઝડપેરે કાઢા, કાકરા, ભળાં, ધાવાળા પથરામાં દેહની દરકાર કર્યા વિના આત્મોપયોગ સહિત ચાલતા હતા અને પણ પાછળ તેમના ચરણનું આવળન મહણ કરી ચાલતા હતા એટલામાં એક વિશાળ સિના આવી તેના ઉપર પૂર્વાભિમુખ પોતે બિરાજ્યા અને સન્મુખ બેઠા પછી પુનઃ સિના ઉપર ભગવાન બિરાજ્યાનું શાસ્ત્રમાળે લખ્યું છે, તેના અર્થ કરી કહ્યું કે આ પુલ્કવી સિના પછી એ શિક્ષા મંબધી ફટકું વધુન કયું અને તે જ શિક્ષા પર 'મૂહૂં દ્રવ્ય સંગ્રહ' વાંચવાનું ચર કયું તે 'મૂહૂં દ્રવ્ય સંગ્રહ' મથ ઈડરના દિર્ઘજર જ્ઞેન પુસ્તક ભડારમાંથી પોતે કઢાવ્યો હતો તે મથ લગભગ અર્થો વાંચ્યો હતો તે વખતે સાધુ સમુદાયની અદ્ભુત વૈરાગ્ય દશા વડે સદગુરની ભક્તિ આત્મામાં ઉલાસ પામી હતી ત્રીજ વૈરાગ્ય દશામાં આવી શ્રી દેવકરણજી બોલ્યા હવે અમારે ગામમાં જવાની શી જરૂર છે ?' પરમગુર બોલ્યા 'તમને કાણુ કહે છે કે ગામમાં જાઓ' ત્યારે મુનિ દેવકરણજી બોલ્યા શુ કરીએ ? પેટ પડ્યું છે' કૃપાનાથે કહ્યું 'મુનિજીએ પેટ કે તે જગતના કલ્યાણુ અર્થે છે મુનિને પેટ ન હોત, તો ગામમાં નહી જતા પહોડની ગુફામાં વસી દેવજી વીત રાગ ભાવે રહી જગતમાં વિચરત તેથી જગતના કલ્યાણુરૂપ થઈ શકત નહી તેથી મુનિનું પેટ જગતના હિતાર્થે છે'

પછી પરમ ગુણો સાધુ મળીને ઉદ્દેશીને પ્રશ્ન કર્યો યોગના અભ્યાસીઓ ધ્યાનમાં પોતાને અમુક પ્રકાર આદિ દેખતા હોવાનું જણાવે છે તે શું હશે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમે કાંઈ આપી શક્યા નહીં ત્યારે પોતે તે પ્રશ્નને ખુનાસો કર્યો 'ધ્યાનની' અદર ચિત્તવે, તેનું તે યોગાભ્યાસીને દેખાય છે દર્શન તરીકે ધ્યાનમાં આત્માને પાડા જેવો ચિત્તવી આ પહાડ જેવડું પૂછડું હાવાનું ચિત્તવે તો તેને આત્મા તે રૂપે ભાસે છે પણ વસ્તુતઃ, તે આત્મા નથી પણ તેને જણના જે છે તે આત્મા છે "

આટલો ખુનાસો કર્યા પછી સિદ્ધ આત્માના પર્યાય સાબળી પોતે જ સ્પષ્ટીકરણ કરી સમગ્રનું હતું કે સિદ્ધ ભગવાનને જે કેવળ યાન છે તે કેવળયાન વડે આપણે અહીં આટલા બેઠા છીએ તે રૂપે જાણે છે પછી આપણે અહીંથી જીવી જઈએ ત્યારે તે રૂપે જાણે, એમ મિલકના પર્યાય પલટાય છે

ભગભગ એક વાગ્યાનો સમય થયો હોવાથી, પરમકૃપાળુ દેવ સહિત અમે મુનિમંડળે ગામ તરફ ગમન કર્યું રસ્તામાં આનંદાં 'દ્રવ્ય સમ્રાટ' ની પહેલી ગાયાનું મુનમાં રટણ કરતાં દિવ્ય ધ્વનિ પ્રમરી રહેતો નાગ જેમ મોરનીના ધ્વનિ પર એકતાર થઈ જાય તેમ પરમકૃપાળુ દેવની ધ્વનિથી જોડતાં આનંદમાં અમે એકતાર થઈ જતા તે ગાયા —

* જીવમજીવં દબ્બ જિનવરવસદેખ જેણ નિરિદ્ધં ।
 ✓ દેવિદર્વિદર્વંદ વદે તં સમ્બદા સિરસા ॥ ૧ ॥

દ્રવ્ય સમ્રાટ

* અર્થ — દેવોના ઇન્દ્રોને પણ પૂજ્ય જે જનવગેમાં ઉત્તમ એવા તીર્થ કર ભગવાને જીવ અને અજીવ દ્રવ્યનું નિરૂપણ કર્યું છે, તેને મગ્તક નમાવીને (સર્વદા સર્વ પ્રકારે) સદા વન્ન કરે છે (જીવ અજીવ પદાર્થો જિનવરરાજે જણાવિયા તેને દેવેન્દ્ર જદ વદિતને વદુ શીર્ષ સદા નમાવીને)

— ચોથો દિવસ —

મધ્યાહ્ન પછી ઠાકરસીને ઉપાશ્રયમાં મોકલી અમને સાતે મુનિઓને બોલાવ્યા અને તેની સાથે ગયા હુગરની તળેટીમાં પરમ કૃપાળુ દેવના દર્શનનો લાભ થયો. ઉપર જતા પહેલાં દેરાસરની કૂચીઓ લેવા ઠાકરસીને મોકલ્યા અને અમે ચરણ સમીપ બેસી રહ્યા તે વખતે શ્રી મોહનલાલજીએ વિનંતિ કરી કે આહાર કરી રહ્યા પછી મુહૂર્તિ (મુખ-વસ્ત્રિકા) બાંધતા અને વાર થાય છે તેથી મહારાજ અને દડ આપે છે ત્યારે પોતે આચાર્ય કરી કે બધા મુહૂર્તિ પત્તિ ઠાઠી નાખો અને ઇંડરની આસપાસ ૨૦ ગાંજી સુધી બાંધેલા નહિ કાંઈ બાવી પૂરે તો શાંતિથી વાતચીત કરીને તેના મનનું સમાધાન કરવું.

ઠાકરસી કૂચીઓ લઈને હાજર થયા અને અમને બીજી વખત ઇંડરના ગાં ઉપર દર્શનાર્થે જવાની આચાર્ય થઈ પોતે ચહેરામાં પધાર્યા અને ઠાકરસીને સાથે લઈ બંને દેરાસરમાં દર્શન કરી, ભુરા, માવાની ગુફા, તેમજ પહાડની ટોચે જ્યાં જ્યાં કૃપાળુ દેવ વિચરેલા, સમાધિ, ખ્યાન આદિ ક્રિયાઓ કરવામાં આવેલી તે તે સ્થાને જઈ નીરખી, અમને આનંદ આવવાથી, તે તે ક્ષેત્રની આસપાસ ફરી સ્તુતિ બક્તિ કરતા પ્રત્યક્ષ સદ્ગુણના પવિત્ર ચરણોને અપર્શ જે ભૂમિને થયેલો તે જોઈ હૃદયમાં અમને યતુ કે ધન્ય આ ભૂમિ જાની વિના, આવી અર્ધા-પણ કાની હોય ? આમ પ્રશ્ન કરતા અને સદ્ગુણનાં બક્તિપૂર્ણ પદોનો ઉચ્ચાર કરતા અમે ઉપાશ્રયમાં આવ્યા.

— પાંચમો દિવસ —

આજે તે સાંકેતિક (નક્કી કરેલા) આશ્રય નીચે અમને સાતે મુનિઓને આવવા આચાર્ય થયેલી, તે પ્રમાણે અમે ત્યાં ગયા પરમકૃપાળુ દેવ પણ ત્યાં પધાર્યા તે આજા નીચે અમને તો પરમ

સફળરૂનો સમાગમ થતો એટલે જાણે ત્રિલોકના સારરૂપ કૃપામય
પુત્ર તે આંખો થઈ પડ્યો હતો

પરમ કૃપાળુદેવ સાથે અહીંથી કટક આદિથી વિકટ પદે
અમે આજે આપ્યા, તો પણ તેઓથી અમારા સર્વની આગળ
નિર્વાણ માર્ગ જતાવનાર આર્યવાદની માફક ત્વરિત ગતિથી અમળ
આનતા હતા આ વખતે શ્રી વેનશીરખ નામના વૃદ્ધ મુનિ બોલ્યા
કે આજે મહાનિર્વાણ એકાદ જાણુને અહીંજ મુકી જશે કે શુ
કારણ કે ઉપર ચત્વાનો માર્ગ વિકટ છે તેથી આપણને અંતર પર
છે અને તેઓથી તો વણા ઉનાવળા ચાલે છે

પરમ ગુરુ ઉપર વહેના પહોચી ગયા અને એક વિશાળ શિવ
ઉપર બિરાજ્યા અમે પણ ત્યાં જઈ વિનય કરી બેઠા આ વખતે
તેઓથી બોલ્યા કે અહીં નજીકમાં એક વાઘ રહે છે, પણ તમે સર્વ
નિર્ભય રહેજો આ સિદ્ધ શિવા છે, અને આ બેઠા છીએ તે
સિદ્ધ, એમ કદી અદ્વિત રીતે દષ્ટિ પલટાવીને કહ્યું કે આ બધી
અદ્વિત શક્તિઓ આત્મા જેમ જેમ હોયો આવે, તેમ તેમ પ્રકટ
થાય છે એટલું કહી પ્રભુ ક્યો કે આપણે આટલે હોયે બેઠેલા છીએ
તેમને કાઈ નીચે રહેવો માણસ દેખી શકે ?

મે કહ્યું - " ના ન દેખી શકે "

ત્યારે પરમ ગુરુએ કહ્યું " તેમજ નીચેની દશાવળો જીવ તે
હોયો દશાવળો માનીનું સ્વરૂપ જેમ છે તેમ જાણી શકતો નથી
પણ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય, અને ઉચ્ચ દશામાં આવે તો દેખી શકે .

આપણે હુગર ઉપર ઉચ્ચ સ્થાને હોવાથી આખું શહેર અને
દૂર સુધી સઘળું જોઈ શકીએ છીએ અને નીચે ભૂમિ ઉપર ઉભેલો
માત્ર તેટલી ભૂમિને દેખી શકે છે તેથી માની ઉચ્ચ દશાએ રહી
નીચેનાને કહે છે કે તુ ચોડે હોયે આવ, પછી જો, તને અખર પડશે "

એમ વાત થયા પછી, પોતે ' ઉત્તરાધ્યયન ' સૂત્રની ત્રીજી અધ્યયનની પહેલી ગાથા કેઈ એવા અલૌકિક દિવ્ય સૂરથી અને મોહક આલાપથી બોલ્યા કે વનમાં ચોપાસ તેનો પ્રતિરોધ (પડધો) પ્રસરી રહ્યો

* " વતારિ પરમગાનિ, દુહ્લહાણોદ જતુણો ।
માણવત્તં મુદૈ સદ્ધા, સત્રમમ્મિવ વીરિઠ્ઠ ॥ "

ત્રીજી અધ્યયન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

પછી શ્રી દેવકરણ્યજી મુનિને કહ્યું કે તમે આ ગાથા બોલો તોઈએ. તેથી શ્રી દેવકરણ્યજીએ બે તથ્યવાર પ્રવલ્ન કરવા છતાં તેવું આવડ્યું નહિ પછી મને કહેવાથી હું બોલ્યો, પરંતુ મને પણ આવડ્યું નહોતું, એટલે પોતે બોલ્યા કે ઠીક છે લીમડીવાળા સાધુઓ બોને છે તે કરતાં ઠીક બોલાય છે પછી સર્વને કહ્યું, "તમે બધા પન્નાસનવાળા બેસી જાઓ અને જિન મુદ્રાવત્ બની, આ દિવ્ય સત્રમહની ગાથાઓ સાંભળી, તેનો અર્થ ઉપયોગમાં લ્યો " એ આગાથવાથી અમે બધાં આસનવાળા બેસી ગયાં પોતે અપૂર્વ ધ્વનિથી ગાયાનો ઉચ્ચાર કરે તેના પડધાથી પહાડ ગાજી ઊઠેતા ગાથા બોલી રહ્યા પછી તેનો અર્થ કરતા અને સારરૂપ પરમાર્થ પણ કહેતા

* (અનુષ્ટુપ) (ચારે અંગો ય દુષ્પ્રાપ્ય, જીવોને જગમાં બહુ, મનુષ્યત્વ, શ્રુતિ, શ્રદ્ધા, સયમે વીર્ષ જગતુ)

અર્થ — આ સંસારમાં પ્રાણીને ધર્મનાં ચાર પ્રધાન અંગો, કારણે દુર્લભ છે —

તે ચાર આ પ્રમાણે—૧ માનવપણું, ૨ ધર્મનું શ્રવણ (શ્રુતિ) ૩ શ્રદ્ધા (સમ્યક્દર્શન) અને ૪ સયમ (સર્વભાવથી વિરામ પામવા રૂપ) માં વીર્ષ ફેરવવું આ ચાર અંગો ઉત્તરોત્તર અતિ દુર્લભ કારણે છે

એમ આખો 'દ્વય સમૂહ' મથ પરિપૂર્ણ સભળાવ્યો, ત્યાસુધી અમે તેજ આમને અચળપણે રજા પરમ ગુરુએ સમજાવેલો અપૂર્વ પરમાર્થ સૌ સૌના ક્ષયોપશમ (સમજ) પ્રમાણે અને પોતાની દશા અનુસાર સમજાવે.

મુનિશ્રી દેવકરણુજી તો આ સમાગમની ખુમારીમાં પ્રમોદ પ્રગટતાં, હિન્દાસ પૂર્વક મોતી હિડ્યા 'અત્યાર મુધીમાં જે જે સમાગમ પરમ ગુરુનો થયો, તેમાં આ સમાગમ સર્વોપરી થયો. દેવાનયના શિખર ઉપર કળશ ચડાવે છે તેમ આ પ્રસંગ પરમ કલ્યાણકારી છે, સર્વોપરી સમજાય છે "

પત્રી 'આત્માનુશાસન' મથના કર્તા શ્રી ગુણભદ્ર આચાર્ય પાછળના ભાગમાં અતિ અદ્ભુત જ્ઞાનમાં રેત્યા છે તે આત્માના સ્વરૂપનું વિશેષ વર્ણન સ્પષ્ટ બતાવે છે, એમ કહી વાંચી સભળાવ્યું.

છડરના સમાગમમાં એક વખતે તેજ આંખા તળે કૃપાળુ દેવે કહ્યું હતું "મુનિઓ, જીવની વૃત્તિ તીવ્રપણામાંથી પણ નરમ પડી જાય છે અબાલાલની વૃત્તિ અને દશા, પ્રથમ ભક્તિ અને વૈરાગ્યાદિના કારણે લબ્ધિ પ્રગટાવે તેવી હતી તે એવી કે અમે ત્રણ ચાર કલાક બોધ કર્યો હોય તે બીજે દિવસે કે ત્રીજે દિવસે તેને લખી લાવવા કદીએ તો તે બધું અમારા શબ્દોમાં જ લખી લાવતા હોય પ્રમાદ અને ભોભાદિના કારણથી વૃત્તિ શિથિલ થઈ છે, અને તે હોય તેનામાં પ્રગટ થશે એમ અમે બાર માસ પહેલાંથી જાણતા હતા. તે સાબળી મારા મનમાં ખેદ થવાથી મેં જણાવ્યું "શું તે એમને એમજ રહેશે?" ત્યારે પરમ ગુરુએ કહ્યું "મુનિ, ખેદ કરશો નહિ જેમ નદીના પ્રવાહમાં તણાવ પાંદડું કાઢ એક જાગા આગળ અટકી જાય, પણ ફરી પૂરપ્રવાહના વહનમાં જળાથો જુદું પડી છેક મહા સમુદ્રમાં જઈ મળે, તે પ્રમાણે તેના પ્રમાદ અમારા બોધથી દૂર થશે અને પરમ મહત્તે પામશે "

એ વાત પૂર્ણ થયા પછી મુનિશ્રી મોહનલાલજીએ પ્રશ્ન કર્યો
 “અમને કોઈ પૂછે કે તમારો ગચ્છ કયો ? અને પ્રતિક્રમણ કયું
 કરો છો ! ત્યારે અમારે શું કહેવું ?”

પરમકૃપાળુ દેવે ઉત્તર આપ્યો “તમારે કહેવું કે અમે સનાતન
 જન છીએ, અને પાપથી નિવૃત્ત થવું એ અમારું પ્રતિક્રમણ છે”
 તેજ પ્રસંગે તેઓશ્રીએ કહ્યું “મુનિઓ જીવને અનંતકાળ પરિ
 ભ્રમણ કરાવનાર માન છે, માન એવું બળવાન છે કે તેણે મોટા
 મોટાને પણ મારી નાખ્યા છે અને એક વખત મોરબી પાસેના
 મામમાં લીમડી સઘાડાના સાધુ મોટા જીવજી પાસે ગયેતા, ત્યાં
 વાતના પ્રસંગે તેમનો જન્મતિથિ નક્ષત્ર અમુક હોવું ઘટે છે એમ
 અમે કહ્યું તેથી તેણે કહ્યું કે આ વાત આપે શાથી જાણી ? ત્યારે
 અમે કહ્યું કે આત્માની નિર્મળતાથી આ બધું જાણી શકાય છે
 પણ આ વાત સમજ્યા તેને વિશેષ ઉત્કર્ષ રહ્યો તેથી અમારા
 મોરબી જવા પછી તેઓ મોરબી આવ્યા અને રેવાશ કરભાઈને મળી
 અમને ઉપાશ્રયે લાવવા વારંવાર કહ્યા કરતા. આથી એક દિવસે
 રેવાશકરભાઈએ અમને કહ્યું કે ઉપાશ્રયે ચાલો, મહારાજ આપને
 યાદ કરે છે ત્યારે અમે કહ્યું કે પરિણામ સારું નહિ આવે તેમની
 ઈચ્છા આત્માર્યની નથી છતાં રેવાશકરભાઈના આગ્રહથી તેમની
 સાથે અમે ઉપાશ્રયમાં ગયા આ વખતે ઘણાં માણસો એકઠાં થયાં
 અને ઉપાશ્રય ખીઓખીય બરાબ ગયો અમે બેઠા પછી મહારાજે
 પેલી વાત પડતી મૂકી પૂછ્યું કે શાસ્ત્રમાં પ્રતિમાનું વિધાન છે કે
 કેમ ? આ સાંજળી અને મૌન રહ્યા, પરંતુ સાધુએ પુનઃ એજ પ્રશ્ન
 પૂછવો જારી રાખ્યો, ત્યારે અમે ઉભા થઈ કહ્યું ‘મહારાજ
 તમને મહાવીરના સોગન છે, આપે જે શાસ્ત્રો વાંચ્યાં છે તેમાં
 પ્રતિમાનું વિધાન છે કે કેમ ? આથી સાધુ નિરંતર ચર્ચ રહ્યા પછી
 તેને રેવાશકરભાઈએ ઠપકા આપી કહ્યું કે આવા સમુદાયમાં આ

વાત ઠાવવાની હતી અને તમે આ વાત કહવા તેડાવ્યા હતા ?
પછી અમે બન્ને ચાની આલ્યા

આટલી વાત કહ્યા પછી મને કહ્યું કે મુનિ, જો કાઈ જીવ
માર્ગ ઉપર આવતો હોય તો તેને નમસ્કાર કરીને પણ માર્ગ ઉપર
લાવીએ, પછી મેં પૂછ્યું કે અમને કાઈ અમારૂં ગુણરથ નક પૂછે
તો અમારે શું કહેવું ?

પરમ ગુરુએ ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે દ્રવ્યથી છર્ડું અને બાવથી
ચોથું કહેવું પાંચમા દિવસની સાંજે અમને સાધુઓને આચાર્ય થઈ
કે પૂર્વે થયેલા દિગ્ગજર સાધુઓના દેહાંત પછી સ્મરણાર્થે કરાવેલી
ધુમટાકારે જાગીએ છે, તેમાં તે તે સાધુઓની યોગ મુદ્રાઓ છે તે
સ્થળે જવું, તેથી અમે સાતે સાધુઓ ત્યાં ગયા આ જગ્યા સ્વા-
ભાવિક વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવે તેવી અને વૃત્તિઓ શાંત થાય તેની
નિર્જન ભૂમિકા છે ઉદાસીનતા અને અસંગતતા વિચારો રહુરે,
વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય એવો ત્યાંનો ક્ષેત્ર પ્રભાવ જણાયો તેની સમીપ
સ્મશાન ભૂમિ હતી

એટલામાં જ એક પ્રાચીન ગુફા, પાસે કુડ જળથી ભરેલો
તથા એક છોટો ઉચો પથ્થર ધ્યાનના આસન જેવો હતો તે જોતા
જોતા ચાલ્યા એ ગુફામાં પરમકૃપાળુ દેવ દોઢ માસ રહેલા એવું
ઈંદર નિનામી એક બાધ્યે કહેલું આવી તેઓના આત્મવિર્પની
અદ્ભુતતા તથા નિર્ભયતા વિષે વિચાર કરતા અમે ઉપાશ્રમમાં આવ્યા

છઠ્ઠા દિવસે અમને વિહારની આચાર્ય થવાથી સાતે મુનિઓએ
ત્યાંથી વિહાર કર્યો હું, મોહનલાલજી, નરસીરખ ત્રણે ઇંદરની
આમપાસ નાનાં નાનાં ગામોમાં વિહાર કરતાં ત્યાં પહોંચી, જગત્
આદિ નિર્જન અને લાગીને અતુક્રૂણ ક્ષેત્રો દેખાવાથી ધ્યાનાદિ ક્રિયા
કરના અહીં ઠીક પડશે એની બાનનાથી રજા સવારમાં પહોંચી ઉપર

જાઈ પરમકૃપાળુ દેવે જણાવેલ આગા પ્રમાણે થોડા થોડા અતરે ત્રણે મુનિઓ બેસી પરમ ગુરૂનો ચરેવો બોધ, અથવા તેઓધીના લખેના પત્રોદ્ધારા થયેલા ઉપદેશમાંથી વાચન કરી, ધ્યાનપૂર્વક મનન નિદિધ્યાસન આત્મપરિણમન કરતા તેમજ ડાઈ વેળા ભક્તિમાં સોનેરી કાળ વ્યતીત થતો થોડા જ દિવસ ઉપર શ્રવણ કરેનો બોધ સ્મૃતિમાં હતો તેની ખુમારીમાં આ ઝોકાત રચણ વૃદ્ધિ કરતું હતું

આ વખતે શ્રીમદ્ ત્રણેક માસ ઇંડરમાં રહ્યા હતા ગુફામાં ધણો વખત રહેતા, તથા વનોમાં વિચરતા ઇંડરથી વવાણિયા તરફ શ્રીમદ્ ત્રણેક માસ માટે ગયા હતા અને પાછા ફરી ઇંડર થોડા વખત માટે આવી મુબઈ ગયા, ત્યાં સાત આઠ માસ રહ્યા હતા

ધર્મપુરનાં જંગલોમાં પશુ થોડો કાળ સ ૧૯૫૬માં શ્રીમદ્ નિવૃત્તિ અર્થે રહ્યા હતા, ત્યાંથી વવાણિયા ગયા હતા અને મોરશીમાં પશુધણ પવં સુધી બે માસ રહ્યા હતા

૨૨

ભાષાતરો અને વિવેચનો

શ્રી દશવૈકાલિક સિદ્ધાંતમાંથી શ્રીમદે સ ૧૯૪૫ માં 'સવતિ મુનિધર્મ' વિષે ૫૧ બોલ લખેલા છે પ્રથમના આઠ બોલ ચોથા અધ્યયનમાંથી ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારેલા છે, નવમાંથી છત્રીસમાં સુધીના બોલ છઠ્ઠા અધ્યયનની નવથી છત્રીસ ગાથાઓ ઉપરથી લખેલા છે અને છેલ્લા પંદર બોલ ચોથા અધ્યયનની છેવટની ગાથાઓમાંથી લીધેલા છે કાઈ કાઈ વખતે લખી રાખેલા બોલ પ્રસિદ્ધ કરતાં એકત્ર જાખ્યા હોય, તેવા પ્રકારે દૃષ્ટક ગાથાઓના સમૂહનું આ અનંતરણ હોવા છતાં, મૂળ માધી ભાષામાં જે રહસ્ય છે તે

દૂ મર્મા તેવા જ ગંભીર ભાવદર્શક, રહસ્યાત્મક ભાષામાં મૂળ ગાયા
ઓની વાંચન રને આપોઆપ સ્મૃતિ થાય તેવું સરળ ગુજરાતી
ભાષામાં અનતરણ કરેલું છે કાઈ વખતે તો આખી ગાથાનો અર્થ
દૂ કા વાક્યમાં સમાઈ જતો હોય તો તે પરમાર્થદર્શક અસરકારક
વાક્ય મૂકી દીધું છે જેમકે છઠ્ઠા અધ્યયનની ૧૯ મી ગાથાનો અર્થ
'લોભથી તૃણનો પણ સ્પર્શ કરવો નહીં' એટલોજ કર્યો છે એ
પ્રમાણે શાસ્ત્રની સત્તાત્મક સૌની સાચવીને પરમાર્થ ઉપર લક્ષ રાખીને
અથકારના હૃદયની વાત આલેખવાની તેમની ગૈરી ભાષાંતરોમાં પણ
પ્રગટ જણાઈ આવે છે

૩ ૧૯૫૪ માં લખેનાં અવતરણો 'મોક્ષ સિદ્ધાન્ત' નામે
પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે તેમાં 'દ્રવ્ય પ્રકાશ લેખમાં 'દ્રવ્ય સમૂહ'
ના ત્રણે ભાગનું દિગ્દર્શન કરી વિવેચન કરતાં અધૂરો રહેયો તે
લેખ છે તેજ અકના આઠમા વિભાગમાં 'દ્રવ્ય સમૂહ' ની ૩૧
મી ગાથાથી ૪૯મી ગાથા સુધીનું સુસબ્દ ભાષાંતર શ્રીમદે કરેલું
છપાયું છે મૂળ ગાથાઓનું રહસ્ય, અથકારે જે ભાવ દર્શાવવા
ગાથાઓ લખી છે, તેજ ભાવ સ્પષ્ટ પ્રગટ થાય તેમ, શ્રીમદે સુંદર
ભાષામાં જણાવ્યું છે

વીશ વર્ષ સુધીનાં લખાણ વિષે લખતાં શ્રી ચિદાનંદજીના
'સ્વરોદય' નું વિવેચન શ્રીમદે કરના માટેનું જણાવ્યું છે તેજ
પ્રમાણે શ્રી આનંદધનજીની ચોવીશીનાં સ્તવનોમા જે રહસ્ય છે તે
વિસ્તારપૂર્વક જણાવવા શ્રીમદે શરૂઆત કરેલી છે પ્રથમનાં બે
સ્તવનના અધૂરાં વિવેચનો જેટલાં 'શ્રીમદ રાજ્યદ્ર' ૬૯૨ મા
અકમાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે, તેમાં શ્રીમદની ચૈતી કેવી મનોહર અને
તલસ્પર્શી છે તે જણાઈ આવે છે કાઈ મહા બુદ્ધિશાળી બન્ધ્ય
જીવને સ્તવનોનું વિવેચન લખવું હોય તો આદર્શરૂપ આ બન્ને સ્તવ-
નોનું વિવેચન છે શ્રી આનંદધનજીના હૃદયમાં રહેલા અપ્રગટ

વિચારો ઉકેલનાની કળા એ વિવેચનોમાં વાંચનારને ચક્રિત કરી નાખે તેવા રૂપે પ્રગટ પ્રદર્શિત થયેલી છે

શ્રી યગોવિજયજીએ લખેલી આઠ દષ્ટિની સમજાવ ॥ ૭૪ ॥ દષ્ટિમાંથી એક *કડી લઈ તેનું વિવેચન ૩૨૦, ૩૨૧, અને ૩૨૨ એમ ત્રણ પત્રોમાં એવું સુંદર રીતે કયું છે કે સાંભળનારને કે વાંચનારને તે સિદ્ધાંતનું માહાત્મ્ય સમજાઈ તેના હૃદયમાં અચળ છાપ પડે, એવી અસાધારણ વિવેચન રાકિત કોઈક જ મથકારોમાં જોવામાં આવે ॥

સ ૧૯૫૫ના ફાગણ માસમાં શ્રી અમાતાવભાઈએ વવા શિયા પત્ર લખી શ્રીમદને પૂછાવ્યું હતું કે 'આત્માનુયાસન' ના સો શ્લોકોનું ભાષાંતર કાઢિશો છે તે ખબત મળાવી લેવું કે કાઢિશો શક્યું છે ઉપરથી શ્રીમદે, આત્માનુયાસનનું ભાષાંતર પણ કાઢિશો નિવૃત્તિ અર્થે પધાર્યા ત્યારે શરૂ કરી સો શ્લોકો સુધી એટલે ત્રીજા ભાગનું ભાષાંતર કરી દીધું હતું પણ હજી તે પ્રસિદ્ધ થયું નથી

શ્રી રત્નકર ૩ શ્રાવણચારમાંથી બાર ભાવનાઓનું ભાષાંતર કરનાનું પણ શ્રીમદે શરૂ કયું હતું અને અનિત્ય અને અંશરણ એ બે ભાવનાઓ પૂરી કરી સમાર ભાવના વિષે થોડું લખ્યું છે, તેટલો અપૂર્ણ લેખ ૨૧ પૂર્ણભાઈ હીરાચંદ તરફથી ભાવનાસમહ સ ૧૯૬૮ માં પ્રસિદ્ધ થયો છે તેમાં પ્રથમ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે) એ લેખ વાંચનારમાંથી કોઈ ને ભાગ્યે જ એમ લાગે કે તે ભાષાંતર રૂપ હશે. વિચારપ્રવાહ મૂળ લેખકનો વહે તેમ સ્વાભાવિક સરળ ભાષામાં તે લખાયેલ છે વૈરાગ્ય રમથી રંગાયેના એ આગ

* 'મન મહિયાનું વહાલા ઉપરે, બીજા કામ કરત રે,
તેમ શ્રુતધર્મે મન દા' ધરે જાનાણેપકવત રે "

—શ્રી યગોવિજયજી

શીસ પાન એક વાર જોયો વાચ્યા હશે તે વારવાર વાચ્યા વિના નહિ રજા હોય

સપૂર્ણ પુસ્તકનું ભારતીય માત્ર એક જ શ્રીમદે ક્યું છે, દિગંબર જ્ઞેન આશ્નાવર્મા અગ્રગણ્ય શ્રી કુદકુદાચાર્યનો. પચાસિ કાય' અથ પ્રસિદ્ધ છે તેના પ્રથમ અધ્યાયમાં ૧૦૦ શ્લોક છે અને બીજા અધ્યાયમાં ૫૮ શ્લોક છે શ્રી કુદકુદાચાર્ય ગુજરાતી ગદ્યમાં લખતા હોય તે જ પ્રકારે આ અથ લખાયો છે તેના ઉપર દીકા કે વિવેચન કાંઈ ક્યું નથી માત્ર મૂળ પદ્ય ગાથાઓમાં અધ્યાહાર રાખેતો અર્થ ગદ્યમાં ઉતારતાં સ નધ સાધના કે સ્પષ્ટ અર્થ થતા જે કાંઈ શબ્દો ઉમેરવા ગોચ્ય જાગ્યા છે તે કૌમમાં મૂક્યા છે કાંઈ વિચારવત જીવને એ મહાન આચાર્યનો વિશ્વતત્ત્વો વિષેનો ઉપદેશ હૃદયગત થઈ મોક્ષ માર્ગનો પ્રાપ્તિ થાય તે અર્થ આ ભાષાતર થયેનું છે એ અથ ભાષ્ય ધાગ્ધીમાર્ગને મોકના યો ત્યાં સાથેના પત્રમાં તે અથનું માહાત્મ્ય દર્શાવતાં શ્રીમદ્ જજ્ઞાવે છે

“ ॐ દ્રવ્યાનુયોગ પરમ ગબીર અને સુદમ છે નિર્મલ પ્રવચનનું રહસ્ય છે, શુકલ પ્યાનનું અનન્ય ટારણ છે શુકલ પ્યા નથી કેવળજ્ઞાન સમુત્પન્ન થાય છે દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવાથી અથવા નાશ પામવાથી, વિષય પ્રત્યે ઉત્તસીનતાથી અને મહત્ત્વરૂપના ચરણક્રમળની ઉપાસનાના બળથી દ્રવ્યાનુયોગ પરિણમે છે જન્મજન્મ સયમ વર્ધમાન થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યાનુયોગ યથાર્થ પરિણમે છે સયમની વૃદ્ધિનું કારણ સમ્યક્ દર્શનનું નિર્મલત્વ છે, તેનું કારણ પણ ‘ દ્રવ્યાનુયોગ ’ થાય છે

‘ સામાન્યપણે દ્રવ્યાનુયોગની ગોચ્યતા પામતી દુર્બલ છે આત્મારામ પરિણામી, પગમ નીતરામ દષ્ટિવત પરમઅસગ ઝોવા મહાત્મા પુરૂષો તેનાં મુખ્ય પાત્ર છે કાંઈ મહત્ત્વરૂપના મનનને

અર્થે પચાસિકાર્યનું સક્ષિત સ્વરૂપ લખ્યું હતું તે મનન અર્થે આ સાથે મોકલ્યું છે

હે । આર્થ દ્રવ્યાનુયોગનું કૃણ સર્વ બાવથી વિરામ પામતા રૂપ સચમ છે, તે આ પુષ્પના વચન તારા અત કરણમાં તું કાઈ દિવસ શિથિત કરીશ । હી વધારે શુ ? સમાધિનું રહસ્ય એ જ છે સર્વ દુ ખથી મુક્ત થવાનો અનન્ય ઉપાય એ જ છે "

‘ પ્રજાવબોધ ’ નામે ‘ મોક્ષમાળા નો આગળનો ભાગ લખા વવા શ્રીમદે સ ૧૯૫૬ ના બાદરરામાં સકલના (સાંકળિયુ) લખાવી છે, તે ‘ શ્રીમદ રાજચંદ્ર ’ ના ૮૬૫મા અક્રમાં છપાયેલ છે તે જોતાં તે પુસ્તક લખાયુ હોત તો આ યુગની વિચારશ્રેણીમાં અમ્મ સ્થાન લે તેવું પુસ્તક પ્રગટ થાત, એમ લાગ્યા વિના ન રહે તેવા વિષયો તેઓશ્રીએ પસંદ કર્યા છે

૨૩

“ વજ્રાદપિ ક્ષ્ઠોરાણિ મૃદ્ધનિ કુસુમાદપિ ।

લોકોત્તરાણાં ચેતાંસિ કો દિ વિશત્ત્વમર્હતિ ॥ ”

ચત્તરમચરિત્,

કિરાજ બવભૂતિ આ શ્લોકમાં જણાવે છે કે વજ્રથી પણ કઠોર અને પુષ્પથી પણ કોમળ એવાં અતીતિક પુરુષોનાં અત મરણને સમજવા કાણુ સમર્થ છે ? તેજ પ્રકારે શ્રીમદે લખ્યું છે “ શુકલ અત કરણુ વિના મારું કથનને કાણુ દાદ આપશે ? ” યાનીના વચનોની પરીક્ષા સર્વ જીવને સુતજ જ હોત તો નિવાણુ પણ સુતજ જ હોત વળી લખે છે ચરમ શરીરીપણુ જાણીએ કે આ રાજમાં નથી, તથાપિ અશરીરીઆવપણે આત્મા સ્થિત છે, તો

તે ભાવનયે ચરમ શરીરીપણ નહીં પણ સિદ્ધપણ છે, અને તે અશરીરીભાવ આ કાળને રિમે નથી એમ અત્ર કહીએ, તો આ કાળમાં અમે પોતે નથી, એમ કહેવા છુત્ત છે વિશેષ શું કહીએ? એ કેવળ એકાંત નથી, કદાપિ એમત હોય, તો પણ આગમ જેણે બાપ્યાં છે, તેજ આગમ સંતપુરુષે કરી તે ગમ્ય કરવા યોગ્ય છે અને તે જ આત્મચિત્તિનો ઉપાય છે ” “૬” વિશ્વાસથી માનજો કે આને વ્યવહારનું જાહેન ઉદ્ય કાળમાં ન હોત, તો તમને અને ખીજા કેટલાક મનુષ્યેને અપૂર્વ કિતનો આપનાર યાત પ્રવૃત્તિ છે, તો તેને માટે કંઈ અસમતા માની નથી, પરંતુ નિવૃત્તિ હોત તો ખીજા આત્માઓને માર્ગ મળવાનું કારણ યાત હતું તેને વિલગ દશે. પચમ કાળની પણ પ્રવૃત્તિ છે, આ કળે મોક્ષે જાય એવા મનુષ્યોનો સભવ પણ ઓછો છે, ઇત્યાદિક કારણોથી એમજ થયું દશે ” પોતાના સ્વાત્મ વૃદ્ધાન્ત રૂપ કાવ્યમા શ્રીમદે ગાયુ છે --

“ વધા હેતુ જે ચિત્તનો, સત્ય ધર્મનો ઉદ્ધાર રે,
યશે અવશ્ય આ દેહથી, એમ થયો નિર્ધાર રે-
ધન્ય રે દિવસ આ અહો । ”

એ વિષે વળી પોતે મઘમાં પણ લખ્યું છે “ નાની વયે માર્ગનો ઉદ્ધાર કરવા સળધી જિજ્ઞાસા વર્તતી હતી ત્યારપછી જ્ઞાનદશા આવ્યે ક્રમે કરોતે તે ઉપશમ જેરો થઈ, પણ કાઈ કાઈ મોકા પરિચયમાં આવેલા તેમને કેટલીક વિશેષતા બાસવાથી કંઈક મૂળ માર્ગ પર લક્ષ આવેલો અને આ બાબુ તો સેકડો અને હજારો માણસો પ્રસંગમાં આવેલા જેમાંથી કંઈક સમજણુધાળા તથા ઉપદેશક પ્રત્યે આસ્થાવાળા એવા સો એક માણસ નીકળે એ ઉપરથી એમ જોવામાં આવ્યું કે લોકો તરવાના કામી વિશેષ છે પણ તેમને તેવો યોગ બાજતો નથી જો અરેખર ઉપદેશક પુરુષનો

યોગ બને તો ધણા જીવ મૂળ માર્ગ પામે તેવું છે, અને હયા આદિના વિશેષ ઉદ્ધોત થાય એવું છે એમ દેખાવાથી કંઈક ચિત્તમાં આવે છે કે આ કાર્ય કોઈ કરે તો સાફ પણ દષ્ટિ કરતાં તેવો પુરૂષ ધ્યાનમાં આવતો નથી, એટલે કંઈક લખનાર પ્રત્યે જ દષ્ટિ આવે છે પણ લખનારનો જન્મથી લક્ષ્ય એવો છે કે એ જેવું એકે જોખમવાળું પદ નથી અને પોતાની તે કાર્યની યથાયોગ્યતા ન્યાં સુધી ન વર્તે ત્યાં સુધી તેની ઇચ્છા માત્ર પણ ન કરવી અને ધણુ કરીને હજુ સુધી તેમ વર્તવામાં આવ્યું છે માર્ગનું કંઈ પણ સ્વરૂપ કંઈકને સમજાવ્યું છે, તથાપિ કોઈને એક વ્રત પચ્ચખાણુ આપ્યું નથી, અથવા તમે મારો શિષ્ય છો, અને અમે ગુરુ છીએ એવો ધણુ કરીને પ્રકાર દર્શાવેલો થયો નથી કહેવાનો હેતુ એવો છે કે સર્વસંગ પરિત્યાગ થયે તે કાર્યની પ્રવૃત્તિ સહજ સ્વભાવે ઉદયમાં આવે તો કરવી એવી માત્ર કલ્પના છે ।

તેનો ખરેખરો આગ્રહ નથી માત્ર અનુક્રપાદિ તથા જ્ઞાન પ્રભાવ વર્તે છે તેથી ક્યારેક તે વૃત્તિ છડે છે, અથવા અનપારિજગમાં તે વૃત્તિ છે, તથાપિ તે સ્વવશ છે, અમે ધારીએ છીએ તેમ સર્વ મંગ પરિત્યાગાદિ થાય તો હજારો માણસ મૂળ માર્ગને પામે, અને હજારો માણસ તે સન્માર્ગને આરાધી સદ્ગતિને પામે એમ અમારાથી થવું સહજ છે અમારા સગમાં ત્યાગ કરવાને ધણા જીવને વૃત્તિ થાય એવો અંગમાં ત્યાગ છે

ધર્મ સ્થાપવાનું જ્ઞાન મોટું છે, તેની રહસ્યો પણ વખતે આવી વૃત્તિ રહે, પણ આત્માને ઘણીવાર તાત્ત્વ જોતાં તે સહજ હવેની દશામાં એટલો જ દેખાય છે, અને કંઈક સત્તાગત રહ્યો હશે તો તે ક્ષીણ થશે એમ અવશ્ય બાસે છે કેમકે યથાયોગ્યતા વિના દેહ છૂટી જાય તેવી દૃઢ કલ્પના હોય તો પણ, માર્ગ ઉપદેશો નહીં એમ આત્મ નિશ્ચય વર્તે છે એક એ જગવાન કારણથી પરિમર્યાદિ

ત્યાગ કરવાનો વિચાર રહ્યા કરે છે, મારા મનમાં એમ રહે છે કે વેદોક્ત ધર્મ પ્રમશવો અથવા સ્થાપવો હોય તો મારી દશા યથા યોગ્ય છે પણ જિનોક્ત ધર્મ સ્થાપવો હોય તો તેટની યોગ્યતા નથી, તો પણ વિશેષ યોગ્યતા છે, એમ લાગે છે "

વળા એ વિષે પોતાની રૂપ વિચારણા પ્રાર્થના રૂપે જણાવે છે

"હે! નાથ, હાં ધર્મોન્નતિ કરવા રૂપ ઇચ્છા સદ્ગુણો સમાવેશ પામે તેમ થાઓ, હાં તો તે ઇચ્છા અવશ્ય કાર્ય રૂપ થાઓ

અવશ્ય કાર્ય રૂપ થવી બહુ દુષ્કર હોવાય છે કેમકે અત્પ અત્પ વાતમાં મતભેદ બહુ છે અને તેનાં મુળ ધણાં ઊંડાં છે મૂળ માર્ગથી લોકો લાંબો ગાંઠિ ફરે છે એટલુંજ નહીં પણ મૂળમાર્ગની જિજ્ઞાસા તેમને વિત્પન્ન કરાવતી હોય, તો પણ ધણા કાળનો પરિચય થયે પણ થવી કાશ્ય પડે એવી તેમની દુરામદાદિથી જડ પ્રધાન દશા વર્તે છે "

શ્રીમદના માયા ઉપર સૂર્યનાં કિરણોનો સ્પર્શ થતાં પણ માથું દુખી આવતું, તે દુખ અસહ્ય થતું ત્યારે અમિર્મા પદર વીસ મરી નાખી તેનો ધુમાડો લેવો પડતો

શ્રીમદ્ ઇન્દ્રથી સ ૧૬૫૬ માં અમદાવાદ પાસેના નરાડા ગામમાં મુનિઓ હતા ત્યાં પધાર્યા હતા અમદાવાદથી પણ મુમુક્ષુ વર્ગ ત્યાં આવ્યો હતો બાર વાગ્યા પછી બધાએ જગતમાં જવું એવો કરાવ થયેલો તે પ્રમાણે મુનિઓ ગામની લાગોળે રાહ જોઈને ઊભા હતા એટલામાં શ્રીમદ્ બધા મુમુક્ષુઓ સાથે ત્યાં આવ્યા અને 'મુનિઓના પગ દાઝના હશે' એમ બોલી પગરખાં ઢાંઢી મૂકી પોતે તડકામાં ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યા એક વડ આવ્યો ત્યાં બધા બેઠા શ્રીમદના પગનાં તળિયાં લાલચોળ થઈ ગયાં હતાં પણ બેઠા પછી પગે હાથ ફેરવ્યો નહિ શ્રી દેવકરણ સામે જોઈને શ્રીમદ્

બોલ્યા ' હવે અમે તદ્દન અસગ થવા ઇચ્છીએ છીએ કાષ્ઠના પરિચયમા આવવું ગમતું નથી એવી સવમજેણીમાં રહેવા આત્મા ઇચ્છે છે "

શ્રી દેવકરણુજીએ કહ્યું અર્નન દયા સારી પુણી છે, તે ક્યા જશે ? "

શ્રીમદે કહ્યું " અ તે એ પણ મૂકવાની છે , "

કરી શ્રીમદ્ સ. ૧૯૫૭માં અમદાવાદ આગ્રાખાતે જગતે પોતાના માતૃશ્રી તથા પત્ની સદિત પધાર્યા ત્યારે મુનિઓ ચોમાસુ પૂર કરી અમદાવાદ આવ્યા હતા. ' જ્ઞાનાર્ણવ ' અને ' સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ' નામે બે મોટા ટિગ્ગરો મથો હાથના લખેના શ્રીમદ્ પામે હતા તે શ્રી લક્ષ્મણ સ્વામી અને શ્રી દેવકરણુજીને માતૃશ્રી દેવમાતા અને શ્રી હમકનાના હાથે વહોરાવ્યા હતા તે વખતે સાથેના બીજા મુનિઓએ વિહારમાં ખુસ્તકો ઊંચકવામાં પ્રમાદવૃત્તિ સેવેલી અને વૃત્તિ સંક્રાએલી તે દોષો પોતે જાણી લઈને દૂર કરવાના ઉદ્દેશથી શ્રીમદ્ બોલ્યા " મુનિઓ, આ જીવે સ્ત્રી પુત્રાદિના ભાગ વળા છે, પણ સત્પુરુષોની ધર્મભાંતી સેવાલક્ષિત પ્રમાદ રહિત ઉઠાવી નથી "

શ્રી લક્ષ્મીચદજીને શ્રીમદે કહ્યું " તમારે શ્રી દેવકરણુજી પાસેના ' જ્ઞાનાર્ણવ ', અથ તે વાંચે ત્યાંમુધી વિહારમાં ઊંચકવો, તેમજ શ્રી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા, શ્રી લક્ષ્મણ વાંચે ત્યાંમુધી વિહારમાં મુનિ મોહનલાલજીએ ઊંચકવો " ,

શ્રી દેવકરણુજીએ શ્રીમદ્ને પૂછ્યું ' આ શરીર આવું એકદમ કેમ ફેરા થઈ જાય ? '

શ્રીમદે ઉત્તર આપ્યો ' અમે શરીરની સામે ૧૩૫૫ છીએ ધરમપુરમાં ગંધી અપર્યાહાર દરવાયો એમ દેખાય છે ' દરેકને

આપેના મથા વાંચી વિચારે પરસ્પર બદની લેવા અને બહુ વિચારવા બનામણુ પણ કરી હતી

એવામાં ડૉ પ્રાણુજીવનદાસ ત્યાં દર્ગને આગ્યા તેમને શ્રીમદે કહ્યું કે ‘ આ બે મુનિઓ—શ્રી લત્તુજી તથા શ્રી દેવકરજી જોયા આરાના મુનિ સમાન ૩ જોયા આરાની વાનગી છે ’ આ સાંભળી ડૉ પ્રાણુજીવનદાસે પ્રમોદ ભાવે મુનિઓને નમસ્કાર કર્યા

શ્રીમદે માતૃશ્રી દેવમાતાને બાર વ્રત સંસ્થેપમાં લખી આપી વ્રત લેવા મુનિઓ પાસે શ્રી અબાલાયમાધ સાથે મોકલ્યા હતા, સાથે શ્રી ઝમકના પણ હતા, ‘ શ્રી યાનાથુવ ’ માથો બ્રહ્મચર્યનો અધિકાર સંભળાવવા પણ સૂચના કરેલી તે પ્રમાણે શ્રી દેવકરજીએ વાંચી સંભળાવ્યું હતું શ્રી દેવકરજીએ પછી માતૃશ્રીને કહ્યું ‘ માતૃશ્રી, હવે આપ આરા આપે જોયો કૃપાળુદેવ (શ્રીમદ્) સર્વ વિરતિ મહજ્જુ કરે અને વણા જીવેનો ઉદ્ધાર કરે ’

માતૃશ્રી બોલ્યા ‘ મને બહુ મોહ છે, તેમના ઉપરનો મોહ મને છૂટતો નથી તેમજુ શરીર સારુ થયા પછી હું સર્વવિરતિ મહજ્જુ કરવા રજા દર્શા. ’ તે જ દિવસે શ્રીમદ્ મુનિઓ પાસે બાવસારની વાડીએ ગયા હતા ત્યાં મોહનલાલજીએ પ્રશ્ન કર્યો : ‘ મરણ સમયે આત્મપ્રદેશો દયા અગમાથી નોકળતા હશે ? ’

શ્રીમદે હજીત આપી ઉત્તર આપ્યો ‘ નીકમાં પાણી ચાલ્યું જતું હોય અને નીક જ્યાંથી ફાટે, ત્યાંથી પાણી ચાલ્યું જાય. અને મરણતુ સ્વરૂપ તપાસી વાળ્યું છે કે આ સ્થિતિને જગતના જીવો મરણ કહે છે

મુનિઓ બાવસારની વાડીથી વિદ્યાર કરી સરસપુર ઉપાશ્રયમાં ગયા હતા રાત્રે બાર વાગ્યા પછી શ્રી અબાલાયમાધને મુનિઓ પાસે જવાની અચા. થવાથી ત્યાં એકલા ગયા અને વાત કરી,

“આને મારા પર પગમુરઝે અપૂર્વ કૃપા કરી છે મારો જે પ્રમાદ હતો, તે આને નષ્ટ કર્યો છે, જનમતિ આપી, મૂળ માર્ગ કેવો જોઈએ તે સબધે વ્યવહાર અને પરમાર્થનું પોપણ થાય તેવા સદ્વ્યવહાર નું સ્વરૂપ પણ કહ્યું ” એમ સવાર સુધી વાતો કરી શ્રી અબાલાલ પાછા શ્રીમદ્ પાને ગયા હતા

અમદાવાદમાં શ્રીમદે શ્રી દેવકરજીએ કહ્યું “ સભામાં અમે શ્રી અને લક્ષ્મી બન્ને ત્યાંયાં છે, અને સર્વ સગપરિત્યાગી આગા માતૃશ્રી આપશે એમ લાગે કે ”

શ્રી દેવકરજીએ કહ્યું અમારા પૂર્વ પુરુષનો ઉત્પત્તિ થયો કે અમને આપની નિગતર સેવા સમાગમ મળશે

શ્રીમદ્ વઢવાણ કેમ્પમાં જવાના હતા, તે પહેલાં પોતે મુનિ-એને મળવા ગયા હતા વઢવાણ જવાની વાત દર્શાવી શ્રી લક્ષ્મીએ હપકો આપતાં શ્રીમદ્ બોલ્યા તમે જ અમારી પાછળ પડ્યા છો, અમે જ્યાં જઈએ ત્યાં ફોડ્યા આવો છો, અમારો ફોડો મૂકતા નથી ’ તે સાંભળી મુનિઓના મનમાં એમ થયું કે આપણો રાગ છોડાવવા આ શિષ્યા આપી છે તો હવે તેમના ત ક્ષમી પત્ર આવે ત્યારે સમાગમ માટે જવું, ત્યાંસુધો ભક્તિ કર્યા કરવી

બીજાં દિવસે આગાખાનને બગલે શ્રી લક્ષ્મીએ અને શ્રી દેવકરજીએ બોલાવી શ્રીમદે હેલ્થી સ્થળનાં આપતા જણાવ્યું ‘ અમારામાં અને વીતરાગમાં ભેદ મણુશે નહીં ”

અમદાવાદથી શ્રીમદ્નું વતવાણુ જવાનું થયું ત્યાં ખલાતના લખેલ નુકાઈના તથા નગીનલાઈ દર્શને ગયેલા ત્યાંથી પાછા ખલાત જતી વખતે સમાગમમાં શ્રીમદે કહ્યું કે “ ફરી મલીએ કે ન મલીએ સમાગમ થાય કે નાં થાય મણુ અમારા પ્રત્યે અખડ વિધાસ રાખને અમારામાં ને શ્રી મહાવીરદેવમાં કંઈપણ ફેર નથી ફક્ત આ પહેરણુનો ફેર છે ”

વળાણુ શ્રીમદ્ રહ્યા તે દરમ્યાન ' પશ્ચુત પ્રભાવક મડળ'ની યોજના શ્રીમદે શરૂ કરી હતી સ ૧૯૫૬ના ભાદરવામાં એક પત્રમાં તેનો ઉલ્લેખ પોતે કર્યો છે " પરમ સત્શ્રુતના પ્રચાર રૂપ એક યોજના ધારી છે તે પ્રચાર થઈ પરમાર્થ માર્ગ પ્રકાશ પામે તેમ થશે. પ્રચાવબોધભાગ મોક્ષમાળાના ૧૦૮ મણકા અંગે લખાવશુ " એક સારી રકમની ટીપ કરી તેમાંથી મહાન આચાર્યોના અપ્રસિદ્ધ મથો પ્રસિદ્ધ કરાવી તત્ત્વવિચારણા માટે જનસમૂહને અનુકૂળતા મળે તેવા હેતુથી તે સમ્યા સ્થપાઈ હતી તેની વ્યવસ્થા વગેરે સખધી પણ પોતે લખાવ્યું છે તે સ્થાનો વહીવટ હાલ ૨૧ ભાઈ દેવાશકરભાઈના પુત્ર ભાઈ મણિનાથ ચલાવે છે

લક્ષ્મીનો ત્યાગ કર્યા પછી શ્રીમદ્ બહુ બારીકાઈથી વ્રત પાળતા રેલગાડીની ટીક્ટીટ સરખી પોતાની પાસે રાખતા નહિ. ' પરમશ્રુત પ્રભાવક મડળ'ને અંગે નાણાની વાતમા બળવુ પડે તો તે પણ અતિચાર રૂપે લેખતા

પરમાર્થવૃત્તિ પ્રધાનપણે તેમણે આખા જીવનમાં રાખેલી છે, તેની સાથે પરોપકારવૃત્તિ પણ તેટલી જ પ્રબળ હતી એ ૧૯૫૭માં તેઓ એક પત્ર દ્વારા જણાવે છે "લોકકલ્યાણ હિતરૂપ છે પોતાની ચોખ્ખતાની ન્યૂનતાથી અને ભ્રેષ્ઠમંદારી ન સમજાઈ શકેવાથી અપકાર ન થાય એ પણ લક્ષ રાખવાનો છે "

હવાફેર માટે દરિયા કિનારે મુળમમાં માદુના શિવ અને વલસાડ પામે તિયવ વગેરે સ્થળોએ રહેવું ચયુ હતું પછી વઢવાણ કમ્પમાં લીબડીના ઉતારામાં થોડો વખત રહેવાનું જન્યુ હતું ત્યાં વઢવાણમાં છેલ્લા પચાસન અને કાલિસંગ મુદ્રાના જન્મે ચિત્રપદ (ફોટા) ભાઈ સુખલાલની માગણીથી પગલા હતા પગીથી રાજ ટ્રાટ રહેવાનું રાખ્યું હતું ત્યાં ધણાખગ મુમુક્ષુઓ આવતા પણ

શરીર ધણું અચમ્ત હોવાના કારણે દાકતરોએ વાતચીત વિશેષ ન થાય તેવી તબીબી રખાવી હતી. પરો લખાવવા પડે તો એક બે લીટીના જ લખાવતા રાજકોટના છેલ્લા પત્રો અત્રે આપ્યા છે

સ ૧૯૫૭ ફાગણ વદ ૧૩ સોમ
 ૐ શરીર સંબંધમાં બીજવાર આજે અપ્રાકૃત ક્રમ રાખ્યો
 ચાનીઓનો સનાતન સન્માર્ગ જયવત વર્તો

સ ૧૯૫૭ ચૈત્ર શુ ૨ શુક્ર
 ૐ અનુત્તાંતામૃતિ એવા ચદ્રપ્રભ સ્વામીને નમોનમઃ વેદનીય
 તથાર્થ ઉદયમાનપણે વેદવાર્મા હર્ષશોક શો ૧ ૐ શાંતિ ॥

ભાઈ મનસુખભાઈ (તેમના નાના ભાઈ), શ્રી સ્વામીશંકરભાઈ, ડૉ. પ્રાણજીવનદાસ, લીમડીવાળા ભાઈ મનસુખભાઈ વગેરે શ્રીમદની સેવામાં ઠેક સુધી રહેલા એક અઠવાડિયા પહેલાં ભાઈ ધારશીભાઈ તથા નવલચંદ્રભાઈ શ્રીમદની પાસે આબ્યા ત્યારે વાતચીતના પ્રસંગમાં શ્રીમદે ધારશીભાઈને કહેલું તે શ્રી લત્તુજી મુનિએ સલા સમક્ષ બ્યાખ્યાનમાં જણાવેલું કે “ શ્રી ધારશીભાઈ કર્મમથના અભ્યાસી હતા તે ધંધુકમાં અમારા દર્શન સમાયમ અર્થે આવેલા ત્યારે તેમણે એક દિવસ સ્થાનક (ઉપાશ્રય) ને મેડે પધારવા મને વિનંતિ કરી. ઉપર બંને ગયા અને બારણાં બંધ કરી શ્રી ધારશીભાઈએ વિનય ભક્તિપૂર્વક સાર્થક દડવત કરી-વિનંતિ કરી કે, ‘ સંવત-૧૯૫૭માં શ્રીમદજીનો દેહ છૂટતાં પહેલા પાંચ જ દિવસ અગાઉ હું રાજકોટ દર્શન કરવા ગયેલો તે વખતે તેઓશ્રીએ કહેલું કે “ શ્રી. અંબાલાલ, શ્રી સોભાગ્યભાઈ અને આપને તેઓશ્રીની હયાતીમાં અપૂર્વ સ્વરૂપ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે ’ તે વખતે મને એક સામાન્ય સમાચાર ૨૫ તે ચપ્પો લાગેલા પણ આ ત્રણ વર્ષના વિરહ પછી તે ચપ્પો મારા અત્તમહિત માટે જ હતા એમ મને સમજાતું અને તે પ્રજ્ઞા વિભોગ

પછી હવે આપ મારે અવલબન રૂપ છો તો તેઓશ્રીએ આપને
જાણવેલ આગા કૃપા કરી મને ફરમાવો હવે મારી આખર ઉમ્મર
ગણાય અને હું ખાલી હાથે મરણ પામું તેના જેવું બીજું શું
શોચનીય છે? આજે અવસ્ય કૃપા કરો એટલી મારી વિનંતિ છે "

એમ બોલી આખમા આસુ સહિત અમારા ચરણમા તેમણે મસ્તક
મૂક્યું તેમને ઉઠાડીને ધીરજથી અમે જણાવ્યું, "પ્રભુ, અમને પરમ
કૃપાળુ દેવે જણાવ્યું છે કે તે વાત તમારે કાંઈ ને કહેવી નહિ, એટલે
મારો એ અધિકાર નથી " શ્રી ધારશીભાઈ સમજી ગયા પણ વિરોધ
આગ્રહ કરી કંઈ પ્રસાદી આપવી વારવાર વિનંતિ કરી પછી તેમને
સ્મરણ મંત્ર મુમુક્ષુએ જણાવવા પરમકૃપાળુ દેવે આગા કરેલી
તે તેમને જણાવ્યો, તેનું પોતે આરાધન કરવા લાગ્યા " શ્રીમદે
છેલ્લા દિવસોમાં ભાઈ ધારશીભાઈને કેટલાંક પદો લખાવ્યાં હતા

બાપ મનમુખભાઈએ શ્રીમદની ઓખર મુખીની સ્થિતિ દેહકામાં
એક પત્રમાં લખી છે તે આ પ્રમાણે છે:

"મનદુઃખ=હું છેવટની પળ પર્વત એસોવધે રંભો તે પર્વિત્રાત્માએ
આડકતરી રીતે ચેતક્યું, તથાપિ રાગને લઈને સંમેજી રંક્યો નહીં
હવે સ્મરણ થાય છે કે તેઓએ મને એકવાર ચેતવણી આપી હતી
હું 'અંગાન' અથ અને મૂખ તોઓશ્રીની વાણી સંમેજી શકવાને
અસમર્થ હતો દેહત્યાગમાં આગલા દિવસે સાંધેકાળે રેવોશરદેવોઈ,
નરભેરાંમ, હું વગેરે બીજાને કહ્યું, 'તમે' નિશ્ચિત રહેજો. આ આત્મા
શાશ્વત છે' અવશ્ય વિરોધ હૈંતમે ગતિને પ્રાપ્ત થવાનો છે તમે શાંતિ
અને સંમાધિપણ પ્રવર્તશો. જે રત્નમયે જ્ઞાનવાણી આ દેહ દ્વારાએ
કહી શકવાની હતી તે કહેવાનો સંમથ નથી તમે પુરૂષોઈ ફરશો
આવી સંપદ ચેતવણી છતાં એમ રોગનાં કરિણ્યો ચેતી રંક્યા નહીં
એમ તો એમ બેઠમમાં રહા કે અસંકલિત જણાય છે રાત્રિનાં અદી
વાગ્યે અત્યંત સરદી થઈ તે સમયે તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે નિશ્ચિત

રહેજો બાઈનું અમાધિમૃત્યુ છે, ઉપાયો કરતાં શરદી ઝોછી થઈ ગઈ પોણા આઠ વાગ્યે સવારે દૂધ આપ્યું, તે તેઓએ લીધું તદ્દન સંપૂર્ણ શુદ્ધિમાં મન વચન અને કાયા રહ્યાં હતાં. પોણા નવે કહ્યું મનસુખ દુઃખ ન પામતો, માને ઠીક રાખજો, હું મારા આત્મસ્વરૂપમાં લીન થાઉં છું ' સાડા સાત વાગ્યે જે બિજાનામાં પોઠયા હતા, તેમાંથી એક કોય ઉપર ફેરવવા મને આગા કરી મને લાગ્યું કે અશક્તિ થઈ જણાય છે માટે ફેરફાર ન કરવો ત્યારે તેઓશ્રીએ આગા કરી કેતવરાથી ફેરફાર કર, એટલે મેં સમાધિસ્થ બાવે સુષ્પ શકાય એવી કોય ઉપર વ્યવસ્થા કરી, જે ઉપર તે પવિત્ર દેહ અને આત્મા સમાધિસ્થ બાવે છૂટા પડ્યા, લેશ માત્ર આત્મા છૂટો થવાનાં ચિહ્ન ન જણાયાં જેમ જેમ પ્રાણ ઝોછા થવા લાગ્યા તેમ તેમ મુખ-મુલોની કાંતિ વિશેષપણે પ્રકાશ પામવા લાગી વહવાણ કેમ્પમાં જે ગિયતિમાં ઊભા ઊભા ચિત્રપટ પડાવેલ તે જ સ્થિતિમાં કોય ઉપર સમાધિ પાંચ કલાક ગઈ. લઘુશકા, હીર્ષશકા મોટે પાણી કે આંખે પાણી કે પરસેવો કંઈ પણ પોણા આઠથી બે વાગ્યા સુધી પ્રાણ છૂટા પડ્યા તોમણુ કશું જણાયું નહોતું એક કલાકે દૂધ પીધા પછી હંમેશાં દિશાએ જવું પડતું તેને બદલે આજે કાંઈ પણ નહીં જેવી રીતે યત્રને ચાવી દઈ આધીન કરી લેવામાં આવે તે રીતે કરેલ. આવા સમાધિસ્થબાવે તે પવિત્ર આત્મા અને દેહનો સબંધ છૂટ્યો પાંચ છ દિવસ અગાઉ તેઓશ્રીએ કેટલાંક પદ લખાવેના તે પૂંધારશીભાઈ અને નવલચંદ્રભાઈની પામે છે પોતે તદ્દન વીતરાગ બાવે પ્રવૃત્તિ કરેલી એટલે કાંઈપણ પ્રકારે તેઓશ્રીએ પોતાનાં માની પ્રવૃત્તિ કરેલી નહીં, ઉત્તરીનપણુ, જ યોગ્ય વાચું હતું હવે આપણે કાનું અવલબન રહ્યું ? માત્ર તેઓશ્રીનાં વચનામૃતોનું અને તેમનાં સદ્ગત્તાનું અનુકરણ કરવું એ જ મહાન અવલબન હતું માનું છું "

શ્રીમુદના દેહત્યાગ અવસરે બાઈ નવલચંદ્રભાઈ પણ હાજર હતા : શ્રી અબ્બાલાલભાઈ પરના પત્રમાં તેજો જણાવે છે કે, " નિર્વાણ

સમયની મૂર્તિ અનુપમ, ચૈતન્યવ્યાપી, શાંત, મનોહર ને જોતાં તૃપ્તિ ન થાય એવી શોભતી હતી. એમ આપણે ગુણાનુરાગીને તો લાગે, પણ જોએ બીજા મંબધે હાજર હતાં તેઓને પણ આશ્ચર્ય પમાડતી ને પૂન્યભાવ ઉત્પન્ન કરતી જણાતી હતી આ વખતના અદ્ભુત સ્વરૂપનું વર્ણન કરવાને આત્મામાં જે જ્ઞાન થાય છે તે લખી શકાતો નથી. ”

સવત ૧૬૫૭ ના ચૈત્ર વદ ૫ ને મગળવારે બપોરે બે વાગતા શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર મહાત્મા આ ક્ષેત્ર અને નાશવત દેહનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ ગતિ પામ્યા જે જે પુરુષોને જોટલા પ્રમાણમાં તે મહાત્માનું ઓળખાણ થયું હતું તેટલા પ્રમાણમાં તેમનો વિયોગ તેમને લાગ્યો હતો.

શ્રીમદનાં ધર્મપત્ની પોતાનો કાળ એકાંતમાં તેમણે આપેલા રમરણની માળામાં જ ગાળતા બહુ જ યોડા કાળમાં તેમનો પણ દેહ છૂટી ગયો હતો તેમનાં માતૃશ્રીનું હૈયું બહુ કામળ હતું કાષ્ઠ શ્રીમદની વાત કાઢે તો તેમની આંખો આંસુથી ભરાઈ જતી.

શ્રીમદના દેહાંતના સમાચાર કાવિશ આજ્યા તે વખતે શ્રી લક્ષ્મણ મહારાજ વગેરે કાવિશમાં હતા આગલે દિવસે તેમને હિપવાસ હતો અને એકાંત જગલમાં તેમને રહેવાનો અભ્યાસ હતો તે પારણા વખતે ગામમાં આવ્યા ત્યારે મુમુક્ષુઓ અંદર અંદર વાતો કરતા હતા, તે વિષે તેમણે તપાસ કરતા શ્રીમદના દેહાંતના સમાચાર મળ્યા કે દુરત પાછા જગનમાં તે ચાલી નીકળ્યા અને આહારપાણી કેમ પણ વાપર્યા વિના એકાંત જગનમાં જ તે વિયોગની વેળા પીતાવી તેમને ધણો જ આઘાત લાગ્યો હતો તે દિવસે મુનિશ્રીએ પાણી પણ વાપર્યું નહિ રાત્રે બીજા મુનિઓએ પણ તેમની સારવાર ઘણી કરી હતી ધર્મનું મહાન અવલંબન અને પોષણ આપેનાર કપટક્ષ મમાન શ્રીમદ્ સદ્ગુરુનો વિયોગ દરેક ધર્માત્માને અસહ્ય ચર્ષ પડે છે.

“સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણુ, સમજાય ન જિનરૂપ,

સમજ્યા વણુ ઉપકાર શો ? સમજ્યે જિન સ્વરૂપ.” ૧૩

જોમ આત્મસિદ્ધિમાં કશું છે, તેમ જેને આત્મદાનનો લાભ મળ્યો છે તેને તે ઉપકાર સમજાયાથી સદ્ગુરુનો વિયોગ અસલ થઈ પડે છે

શ્રી અબાલાલજીએ પોતાનું હૃદય નીચેના પત્રમાં પ્રગટ કર્યું

ૐ

— “વિશાળ અરણ્યને વિષે અતિ સુંદર અને શાંતિ આપનારુ એવું એક જ વૃક્ષ હોય, તે વૃક્ષમાં તિ થકતાથી શાંતપણે દોમળપણે સુખાનંદમાં પક્ષીગણ મલકતા હોય, તે વૃક્ષ એકાએક દાવાગ્નિથી પ્રજ્વલિત થયું હોય તે વખતે તે વૃક્ષથી આનંદ પામનારાં પક્ષીઓને કેટલું દુઃખ પ્રાપ્ત થાય ? કે જેને ક્ષણ એક પણ શાંતિ ન હોય ! અહાહા ! તે વખતના દુઃખનું મોટા કઠીનરો પણ વર્ણન કરવાને અસમર્થ છે તેવું જ અપાર દુઃખ અધોર અટવીને વિષે આ પામર જીવોને આપી હે ! પ્રભુ, તમે ક્યાં ગયા ?

“હે ! બારનજૂમિ, શુ આવા, દેહ છતાં વિદેહપણે વિચરતા પ્રભુનો બાર તારાથી વફન ન થયો ? જો તેમજ હોય તો આ પામરનો જ બાગ તારે હળવો કરવો હતો, કે નાહક તે તારી પૃથ્વી ઉપર મોળ રૂપ ફરી રાખ્યો

“હે ! મહાવિકરાળ કાગ તને જરા પણ દયા ન આપી. જીવનિવાના મહાદુષ્કાળ વખતે લાખો મનુષ્યોનો તે ભોમ લીધો, તો પણ તું તૃપ્ત થયો નહીં, અને તેથી પણ તારી તૃપ્તિ નહોતી થઈ, તો આ દેહનો જ પ્રથમ ભક્ષ તારે કરવો હતો કે આવા પરમ શાંત પ્રભુનો તે જન્માન્તરનો વિયોગ કરાખ્યો ! તારી નિર્દયતા અને ક્રોધતા મારા પ્રત્યે વાપરવી હતી ! શુ તું હસ્યુષો થઈ મારા સામુ જુએ છે !

“ હે! શાસનદેવી, તમારું પરિણામ આ વખતે કાળના મુખ આમળ કર્યા ગયું ? તમારે સામનની ઉત્તરિની સેવા બ્રહ્મવવામાં અમેસર તરીકે સાધનમૂત એના પ્રભુ હતા, જેને તમે ત્રિકરણયોગે નમસ્કાર કરી સેવામાં હાજર રહેતાં તે આ વખતે કયા સુખમાં નિમગ્ન થઇ ગયાં કે આ મહાકાળે શું કરવા માંડ્યું છે તેના વિચાર જ ન કર્યો ?

“ હે ! પ્રજા તમારા વિના અમે કોની પામે દરિયાદ કરીશું ? તમે જ ન્યારે નિર્દયતા નાપરી ત્યાં હવે ખીન્ને દવાણુ થાય જ કોણ ? હે ! પ્રભુ તમારી પરમ કૃપા, અનત દવા, કરુણામય હૃદય, કામળ વાણી, ચિત્તહરણશક્તિ, વૈરાગ્યની તીવ્રતા, બોધબીજનું અપૂર્વપણું, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્રનું અપૂર્ણ ઉજ્જમાળપણું, પરમાર્થલીલા અપાર શાંતિ, નિષ્કારણ કરુણા નિર્વાર્થી બોધ, સત્સંગની અપૂર્વતા, એ આદિ ઉત્તમોત્તમ ગુણોનું હું શું સ્મરણ કરું ? વિદ્વાન કવિઓ અને રાજેન્દ્ર દેવો આપનાં ગુણુસ્તવન કરવાને અસમર્થ છે તો આ કલમમાં અહપ પણ સમર્થતા ક્યાંથી આવે ? આપના પરમોદૃષ્ટ ગુણોનું સ્મરણ થવાથી મારા શુદ્ધ અત કરણથી ત્રિકરણયોગે હું આપના પવિત્ર ચરણારવિદમાં, અભિર્વદન કરું છું આપનું યોગમળ, આપે પ્રકાશિત કરેલા નયનો અને આપેલું બોધ-બીજ મારું રક્ષણ કરે. એ જ મદૈવ ધિશ્ચુ છું આપે સદૈવને માટે વિયોગની આ સમગ્લુમાળા આપી તે હવે હું નિમ્મૂત નહિ કરું

“ ખેદ, ખેદ અને ખેદ, એ વિના ખીજી કંઈ સૂઝતું નથી. રાત્રિનિદ્રા રડી રડીને કાઢું હું કાંઈ સૂઝ પડતી નથી - - -

શ્રીમદના ઢેહોત્સર્ગ પછી ‘પાયોનિયર’ પત્રમાં પ્રગટ થયેલી જીવનરેખામાંથી થોડું નીચે આપ્યું છે

“ વ્યાપાર કર્યાને દસ વર્ષ થયા પછી તેઓને (શ્રીમદને) લાગ્યું કે જે હેતુથી વ્યાપારધંધામાં પ્રયાણ કર્યું હતું તે હેતુ પોતે પૂર્ણ

ઉપયોગી જીવન અપરિપક્વ વયે ઉપયોગમાં આવતું બંધ પડ્યું તેથી દેશને ચોખ્ખો ગરનાભ થયો છે ”

૨૪

શ્રીમદની સત્શિક્ષા

‘ શ્રીમદ્ રાજચક્ર ’ અથ પ્રસિદ્ધ થયો છે, તેમાં મોટે ભાગે પત્રો અને કાન્ધો છે, તે શ્રીમદના આત્મઅનુભવ સહિત લખાયેલાં વચનો બન્યાં જીવોને સન્માર્ગ પ્રાપ્તિમાં પરમ ઉપકારક અત્થિક્ષારૂપ છે જીવનના અનેક પ્રસંગે મુમુક્ષુ જીવોને ન્યાં મુજબજી ઉભી થયેલી તે વખતે તેમની મુશ્કેલીઓનો હિતકારક સત્ય જીવેલ કરી આપી માર્ગ સરળ રીતે પ્રાપ્ત થાય તેવી મદદ મળે અથવા પોતાની આત્મવિચારણાની પ્રસાદીથી મુમુક્ષુ જીવની મોક્ષ માર્ગમાં જીનતિ થાય તેવાં વચનો નિષ્કારજી કરુણાથી તે મહાપુરુષે પ્રકાશ્યાં છે તે મહા બાગ્ય શાળી લેખક અને પરમ શ્રદ્ધાવત મુમુક્ષુનાં અંત કરજીમાં વહેતી જીર્મિઓને યથાર્થ જોળખ્યા વિના માન મુમુક્ષુઓના પ્રશ્નના ઉત્તરો ઉપરથી કોઈ અર્ધજીવ અગળયો તે વચનોની કિમત આંકવા નામ, તે જાળકને ગ્લ આપ્યું હોય તો તે મુખમાં મૂકી તેના સ્વાદ ઉપરથી પરીક્ષા કરવા ધારે છે તેવી અજ્ઞાનને આધારે ઠપોળકરિપત કિમત આપી લે છે પરંતુ જે જીવ યથાર્થ વૈરાગ્ય અને સત્પુરુષના અમાગમથી પોતાની યોગ્યતા વધારી જો તે આત્મ અનુભવથી બીજાં યેનાં વચનોનો શ્રદ્ધાપૂર્વક અભ્યાસ કરશે તો તેનો આત્મા તે સત્ય વચનોનો પરમાર્થ પ્રત્યક્ષ સમજી, આક્ષો પૂરશે જે જીવમાં વિનય, સરળપણ આદિગુણો નથી તે અત્થિક્ષા પામી શકતો નથી શ્રીમદે એક વાક્યમાં જ જણાવ્યું છે : “ જગતમાં માન ન હોત તો અહીં જ મોક્ષ હોત ! ”

વળી તેઓ વિશેષ જણાવે છે " જ્ઞાની પુરુષનું યોગખાણુ નહી
મવામાં ધણુ કરીને જીવના ત્રણ મોટા દોષ જણીએ છીએ એક
તો 'હુ જાણુ છુ' ' હું સમજુ છુ, ' એવા

જ્ઞાની કેમ
યોગખાતા નથી ?

પ્રકારનું જે માન જીવને રજા કરે છે તે માન,
ખીલુ પરિગ્રહાદિને વિષે જ્ઞાની પુરુષ પર
રાગ કરતાં પણ વિશેષ રાગ, ત્રીલુ લોકજયને
લીધે, અપકીર્તિ બયને લીધે અને અપમાન બયને લીધે જ્ઞાનીથી
વિમુખ રહેવું, તેના પ્રત્યે જેવું વિનયાનિત થવું જોઈએ તેવું ન થવું
એ ત્રણ કારણો જીવને જ્ઞાનીથી અજાણ્યો રાખે છે જ્ઞાનીને વિષે
પોતા સમાન કે પના રજા કરે છે પોતાની કૃત્પના પ્રમાણે જ્ઞાનીનાં
વિચારનું, શાસ્ત્રનું તોલન કરવામાં આવે છે, થોડું પણ અથસઅધી
વાંચનાદિ જ્ઞાન મળવાથી ધણા પ્રકારે તે દર્શાવવાની જીવને ઇચ્છા
રજા કરે છે, એ વગેરે જે દોષ તે ઉપર જણાવ્યા એવા જે ત્રણ
દોષ તેને વિષે સમાય છે, અને એ ત્રણે દોષનું ઉપાદાન કારણુ એવો
તો એક સ્વચ્છદ નામનો મહા દોષ છે, અને

સ્વચ્છદ દાખવાનો
ઉપાય

તેનું નિમિત્ત કારણુ અસત્સંગ છે " (૩૪૨)
"શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રની પ્રથમ આળીસ
ઝાથાઓ મુમુક્ષુ જીવને માર્ગ કેમ પ્રાપ્ત થાય તે વિષે ઉત્તમ શિખામણુ
રૂપ છે તેમાં શ્રીમદ્ લખે છે

- " રોકે જીવ સ્વચ્છદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ,
પામ્યા એમ અનંત છે, ભાખ્યું જિન નિદોષ. ૧૫
પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગથી સ્વચ્છદ તે રોકાય,
અન્ય ઉપાય કર્યા ચક્રી, પ્રાપ્તે બમણો થાય. ૧૬
સ્વચ્છદ મત આગ્રહ તજી વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ,
સમકિત તેને ભાખિયું કારણુ ગણી પ્રત્યક્ષ, ૧૭
માનાદિક શત્રુ મહા, નિજજીદે ન મરાય,
જ્ઞતાં સદ્ગુરુ શરણુમાં, અદૃષ્ટ પ્રયાસે જાય " ૧૮

વળી તેઓ લખે છે

“ અનંતકાળ સુધી જીવ નિજ હૃદયે ચાલી પરિશ્રમ કરે, તે પશુ પોતે પોતાથી જ્ઞાન પામે નહીં પરંતુ જ્ઞાનીની આજ્ઞાને આરાધક અંતર્મુહૂર્તમાં પશુ કેવળજ્ઞાન પામે

■ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાની પાસેથી થવી જોઈએ, એ સ્વાભાવિક સમજાય છે, છતાં લોકો લગભગ દિ કારણથી અજ્ઞાનીનો આશ્રય છોડતા નથી, એ જ અનંતાનુભવી કથાયતુ મૂળ છે

“ શાસ્ત્રમાં કહેલી આજ્ઞાઓ પરાક્ષ છે, અને તે જીવને અધિકારી થવા માટે કહી છે મોક્ષ થવા માટે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવી જોઈએ. ” (૧૭૩-૧)

✓ “ પૂર્વે થઈ ગયેલા અનંત જ્ઞાનીઓ જો કે મહાજ્ઞાની થઈ ગયા છે, પણ તેથી કંઈ જીવનો દોષ ભય નહીં એટલે કે અત્યારે જીવમાં માન હોય તે પૂર્વે થઈ ગયેલા જ્ઞાની કહેવા આવે નહીં પરંતુ હાલમાં જે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીગિરાજમાન હોય તે જ દોષને જથ્થાવી કાઢી શકે જેમ દરના ક્ષીર સમુદ્રથી અત્રેના તૃપાતુરની તૃપા છીપે નહીં, પણ એક મીઠા પાણીનો કળશો અત્રે હોય તો તેથી તૃપા છીપે.

“ જીવ પોતાની કલ્પનાઓ કલ્પે કે ખ્યાનથી કલ્યાણ થાય કે સમાધિથી કે યોગથી કે આવા આવા પ્રકારથી, પણ તેથી કંઈ કલ્યાણ થાય નહીં જીવનું કલ્યાણ થવું તો જ્ઞાની પુરૂષના લક્ષમાં હોય છે અને તે પરમ સત્સંગે કરી સમજી કદામદાદિ દેવતા વિના ચક્રાય છે માટે તેવા વિકૃત કરવા મૂઝી દેવા કલ્યાણ ન થાય

જીવે મુખ્યમાં મુખ્ય આ વાત વિશેષ ખ્યાન આપવા જેવી છે, કે સત્સંગ થયો હોય તો સત્સંગમાં સાંભળેલ શિક્ષાબોધ પરિણામ પામી, સહેજે જીવમાં ઉત્પન્ન થયેલ કદામદાદિ દોષો તો છૂટી જવા જોઈએ કે જેથી સત્સંગનું અવર્ણવાદપણ બોલવાનો પ્રસંગ બીજા જીવોને આવે નહીં આટલું જતાં જો જીવથી

તે અવધાનતા હતા પ્રાણત્યાગ જેવા પ્રસ
 રાને અપ્રધાન ન કરવા યોગ્ય જાણતા હતા,
)

ના વચનામૃત, મુક્તા અને સત્ત્વમાગમ, મુખ્ય
 પડતી વૃત્તિને સ્થિત ગણનાર, કર્મન માત્રથી
 પણ નિદોષ, અપૂર્વ સ્વભાવને પ્રેરક, સ્વરૂપ
 પ્રતીતિ, અપ્રમત્ત સયમ, અને પૃથ્વી વીતગગ
 નિર્વિક પ સ્વભાવના કારણમૂલ છેલ્લે અયોગી
 સ્વભાવ પ્રગટ કરી અનંત અવ્યાપાધ સ્વરૂપમાં
 ટેકાળ જાયવત વર્તે. " (૮૧૭)

હિંમે ફરી ફરી જીવેને ઉપદેશ કહ્યો છે પણ જીવ
 છે ત્યાં ઉપાય પ્રતીતી ગફે નહી ફરી ફરી
 છે કે એક આ જીવ સમજે તો સહજ મોક્ષ છે
 પામે પણ નથી. અને તે સમજવું પણ કંઈ વિકટ
 નથી; કેમકે જીવનું સહજ જે સ્વરૂપ છે, તે જ
 ને માત્ર સમજવું છે અને તે કંઈ ખીજના
 સ્વરૂપની વાત નથી કે વખતે તે એવે કે
 સમજવી ન અને પોતાથી પોતે ગુપ્ત રહેવું શી
 ર છે ? પણ સ્વનિદેશમાં જેમ ન જનવા યોગ્ય
 નતું પણ જીવ જુએ છે, તેમ અમાન દશા રૂપ
 આ જીવ પોતાને, પોતાનાં નહો એવા ખીજ
 પછે માને છે, અને એજ મામ્યાતા તે સસાર છે,
 કે, નરકાદિ તે જ તે જ ને જ ને છે, મરણ
 દેહ છે, તે જ પિતા,
 જ મિત્રાદિ અને તેની
 ર સહજ મોક્ષ સત્ત્વ

છે, અને તે વાક્યો જિનાગમને વિષે છે વળ્યા હવો તે વાક્યો શ્રવણ કરના હશે, તથાપિ પ્રથમ વાક્યને અક્ષણ અને બીજા વાક્યને સક્ષણ કહ્યું હોય, એવાં જીવો તો કવચિત જ જોવામાં આવે છે, પ્રથમ વાક્યને સક્ષણ અને બીજા વાક્યને અક્ષણ, એમ હંમેશાં અનત વાર કહ્યું છે તેવા પરિણામમાં આવતાં તેને વખત લાગતો નથી, કારણ કે અનાદિ કાળથી મોહ નામનો મદિરા તેના આત્મામાં પરિણામ પામે છે, માટે વારંવાર વિચારી મેલા તેવા પ્રસંગમાં યથાશક્તિ યથાબળથી ઉપર દર્શિત કર્યા છે જે પ્રકાર, તે પ્રકારે વર્તવું યોગ્ય છે " (૩૨૩)

" સંસાર સ્પષ્ટ પ્રીતિથી કરવાની મુશ્કેલી થતી હોય, તો તે પુરુષે યાત્રીના વચન સાંભળ્યાં નથી, અથવા યાત્રી પુરુષનાં દંડન પછી તેણે કર્યાં નથી, એમ તીર્થંકર કહે છે. માર્ગાનુસારી પુરુષને જોનાં મડોનાં ભંગ થયા છે, તેનું પ્રાર્થે બધું બળ યાત્રી પુરુષને જોયું છે. જેને યાત્રી પુરુષના વચન રૂપ લોકડીનો પ્રહાર થયો છે, તે પુરુષને વિષે તે પ્રકારે સંસાર સંબંધી બળ હોય છે, એમ તીર્થંકર કહે છે "

" યાત્રી પુરુષને જોયા પછી જોને જોઈ જો રાગ ઉત્પન્ન થતો હોય તો યાત્રી પુરુષને જોયા નથી એમ તમે ભલે."

' યાત્રી પુરુષના વચન સાંભળ્યા પછી જોને સર્વવળ મરીર અજીવનપણે ભાસ્યા વિના રહે નહીં

" ખરેખર, પૃથ્વીનો વિકાર, ધનાદિ સર્વાંશ ભાસ્યા વિના રહે નહીં

" યાત્રી પુરુષ સિવાય તેને આત્મા બીજો કોઈયં પશુ કોઈયં સ્થાવી ધવાને વિષે ધિક્કર નહીં ' એ જાદિ વચનો તે પૂર્વે યાત્રી પુરુષે માર્ગાનુસારી પુરુષને બોધના હતા. એ જાણીને, સાંભળીને તે

સરળ જીવો આત્માને વિશે અવધાગતા હતા પ્રાણુત્યાગ જેવા પ્રમ
અને રિયે પણ તે વચનોને અપ્રધાન ન કરવા યોગ્ય બાલતા હતા,
વર્તતા હતા " (૪૭૧)

" અહો ! સત્પુરુષના વચનામૃત, મુદા અને સત્સમાગમ, મુખ્ય
ચેતનને જાગૃત કરનાર, પડતી વૃત્તિને સ્થિત ગાળનાર, દર્શન માત્રથી
પણ નિર્દોષ, અપૂર્વ સ્વભાવને પ્રેરક, અરૂપ
સત્પુરુષના વચન, મુદા પ્રતીતિ, અપ્રમત સયમ અને પૂર્ણ વીતગગ
અને સત્સમાગમ નિર્વિક પ સ્વભાવના કારણમૃત હોલે અયોગી
મોક્ષનુ કારણ સ્વભાવ પ્રગટ કરી અનંત અવ્યામાધ અરૂપમા
સ્થિતિ કરાવનાર, ત્રિકાળ જયવત વર્તે " (૮૧૭)

શ્રી તીર્થંકરાદિએ ફરી ફરી જીવોને ઉપદેશ કર્યો છે પણ જીવ
દિશામૃદ રહેવા ઇચ્છે ત્યાં ઉપાય પ્રવર્તી શકે નહીં ફરી ફરી
ઠોકી ઠોકીને કહ્યું છે કે એક આ જીવ સમજો તો સહજ મોક્ષ છે
નહીં તે અનંત ઉપાયે પણ નથી અને તે સમજવું પણ કંઈ વિકટ
નથી; કેમકે જીવનું સહજ જે સ્વરૂપ છે, તે જ
સસારનું સ્વરૂપ અને માત્ર સમજવું છે અને તે કંઈ બીજાના
તેની નિવૃત્તિ સ્વરૂપની વાત નથી કે વખતે તે મોક્ષને કે
ન જણાવે તેથી સમજાવી ન બને પોતાથી પોતે મુક્ત રહેવું સી
રીતે બનવા યોગ્ય છે? પણ સ્વાનન્દ્યામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય
એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જુએ છે, તેમ અચાનક દેશ કૃપ
સ્વપ્ને રૂપ યોગે આ જીવ પોતાના, પેતાના નહોતો એવા બીજા
દ્રવ્યને વિશે સ્વપ્નને માને છે, અને એ જ માન્યતા તે સસાર છે,
તો જ અજ્ઞાન છે, નરકાદિ ગતિનો હોય તે જ છે, તે જન્મ છે, મરણ
છે અને તે જ દેહ છે, દેહના ચિકીત્સ છે, તે જ પ્રજા તે જ પિતા,
તે જ શત્રુ તે જ મિત્રાદિ ભાવ કલ્પનાખાદ હોય છે, અને તેની
નિવૃત્તિ યદ ત્યાં સહજ મોક્ષ છે, અને એ જ નિવૃત્તિને અર્થે સત્સમ

સત્પુરુષાદિ સાધન દ્વારા છે અને તે સાધન પણ જીવ જો પોતાના પુરુષાર્થને તેમાં ગોપ યા સિવાય પ્રવર્તવે તો જ સિદ્ધ છે વધારે શું કહીએ ? આટલો જ સક્ષેપ જીવમાં પરિણામ પામે તો તે સર્વ વ્રત યમ, નિયમ, જપ, યાત્રા ભક્તિ, શાસ્ત્રગાન આદિ કરી છૂટ્યો. એમાં કંઈ સશય નથી " (૪૫૨)

“બોધ જે પ્રકારથી યાત્રી પુરુષોએ કયો છે એક તો સિદ્ધાન્તબોધ અને બીજો, તે સિદ્ધાન્તબોધ થવાને કારણજૂત એવો ઉપદેશબોધ જે ઉપદેશબોધ અને સ્થિતિમાન થયો ન હોય, તો નિદ્ધાન્તબોધનું માત્ર તેને શ્રવણ થાય તે બને, પણ પરિણામ

થઈ શકે નહો સિદ્ધાન્તબોધ એટલે પદાર્થનું જે સિદ્ધ થયેલું સ્વરૂપ છે, યાત્રી પુરુષોએ નિષ્કર્ષ કરી જે પ્રકારે કેવડે પદાર્થ ભણ્યો છે, તે જે પ્રકારથી વાણીદારાએ જણાવાય તેમ જણાવ્યો છે, એવો જે બોધ છે તે સિદ્ધાન્તબોધ છે પણ પદાર્થના નિષ્કર્ષને પામના જીવને અતરાયરૂપ તેની અનાદિ વિપર્યાસ ભાવને પામેલી એવી શુદ્ધિ છે કે જે વ્યક્તપણે કે અવ્યક્તપણે વિપર્યાસપણે પદાર્થ સ્વરૂપને નિર્ધારી છે છે તે વિપર્યાસ શુદ્ધિનું બળ ધટવા યથાવત્ વસ્તુ સ્વરૂપ જાણવાને વિષે પ્રવેશ થવા જીવને વૈરાગ્ય અને ઉપશમ સાધન કક્ષા છે, અને એવા જે સાધનો જીવને સસાગ્રભ્ય દંડ કરાવે છે, તે તે સાધનો મુખ્યથી જે ઉપદેશ દ્વારા છે તે ઉપદેશબોધ છે ગૃહ દુરુષાદિ ભાવને વિષે અનાસક્ત શુદ્ધિ થવી તે વૈરાગ્ય છે અને તેની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ નિમિત્તે ઉત્પન્ન થતો એવો જે કષાય (ક્રોધ માન, માયા, લોભ) ક્લેશ તેનું મદ થવું તે ઉપશમ. તે એટલે તે બે ગુણ વિપર્યાસ શુદ્ધિને પર્યાયાતર કરી સંદૃશુદ્ધિ કરે છે અને તે સંદૃશુદ્ધિ જીવાજીવાદિ પદાર્થની વ્યવસ્થા જેથી જણાય છે એવા સિદ્ધાન્તની વિચારણા કરવા યોગ્ય થાય છે ક્રમકે ચક્ષુને પટ્ટાદિ અતરાયે ટળાંચી જેમ પદાર્થ યથાવત્ દેખાય છે, તેમ અહ તાદિ

પટાનુ મદપણુ ચવાથી જીવને જ્ઞાની પુરૂષે કહેલા એવા સિદ્ધાંત
ભાવ, આત્મભાવ વિચારચક્ષુએ દેખાય છે ત્યાં વૈરાગ્ય અને ઉપશમ
બળવાન છે ત્યાં વિવેક બળવાનપણે હોય છે સદગત અત્મચરણ
છે એવું દેવજ્ઞાન તે પણ પ્રથમ મોહનીય કર્મના ક્ષયાતરે પ્રગટે
છે, અને તે વાત ઉપરથી ઉપર જણાવ્યો છે તે સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ મમજી
શકાયે. વળી જ્ઞાની પુરૂષોની વિશેષ શિખામણુ વૈરાગ્ય ઉપશમ પ્રતિ
બોધની જોવામાં આવે છે ફરી ફરીને જ્ઞાની પુરૂષોનાં વચન
એ ઉપદેશનો જ નિશ્ચય કરવાની જીવને પ્રેરણા કરવા ઈચ્છે છે
તથાપિ અનાદિ અસન્નગથી ઉત્પન્ન થયેલી એવી દુષ્ટ ઇચ્છાદિ
ભાવમાં મૂલ થયેલો જીવ પ્રતિજ્ઞાતો (સમજતો) નથી, અને તે
ભાવોની નિવૃત્તિ ક્યાં વિના અથવા 'નિવૃત્તિનો પ્રયત્ન ક્યાં વિના શ્રેય
ઈચ્છે છે કે જોતો સભવ કયાં પશુ નથી શક્યો નથી, વર્તમાનમાં
ચતો નથી, અને ભવિષ્યમાં યશો નહીં " (૪૧૮)

“ કયા ઈચ્છત જોવત સમે, હે ઈચ્છા દુઃખમૂલ,
દુઃખવ મૂળ જળ ઈચ્છાકા નાશ તજ મિટે અનાદિ બુલ. ”
હાથનેધિ ૧

*

“ દયા, શાંતિ, સમતા ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;
હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદય મુન્ય. ” ૧૩૮
(આત્મસિદ્ધિ)

‘ મુમુક્ષુતા ’ તે છે કે સર્વ પ્રકારની મોહાસક્તિથી મુજાઇ
એક મોક્ષને વિષે જ યત્ન કરવો અને ‘તીવ્ર મુમુ-
ક્ષુતા’ એ છે કે અનન્ય પ્રેમે મોક્ષના માર્ગમાં ક્ષણ
ક્ષણ પ્રવર્તવું તીવ્ર મુમુક્ષુતા વિષે અત્ર જણાવવું નથી પણ મુમુ-
ક્ષુતા વિષે જણાવવું છે, કે તે ઉત્પન્ન થવાનું વક્ષણ પોતાના દોષ
જોવામાં અપક્ષપાતતા એ છે, અને તેને લીધે સ્વચ્છન્નો નાશ
હોય છે

સ્વચ્છ ન્યા યોડી અથવા વળી હાનિ પામ્યો છે હા તેટલી નોગ્યભૂમિકા બીજયોગ્ય થાય છે સ્વચ્છ ન્યા પ્રાયે કમાયો છે, ત્યાં પછી ' માર્ગપ્રાપ્તિ ' ને રોકનારાં ત્રણ કારણો મુખ્ય કરીને દોય છે, એમ અને જાણીએ છીએ

“આ લોકની અપ પશુ સુખેચ્છા, પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ, અને પદાર્થનો અનિર્ણય, એ બધાં કારણો ટાળવાનું બીજ હવે પછી કહીશું તે પહેલાં તે જ કારણોને અધિકતાથી કહીએ છીએ.

“ આ લોકની અપ પશુ સુખેચ્છા, એ ઘણું કરીને તીવ્ર મુમુક્ષુતાની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં હોય છે તે મુમુક્ષુતાને રોકનાર કારણો નિઃશકપણે ‘તે સત્’ છે, એવું ત્રણ કારણો દ્વંદ્વ કશું નથી અથવા તે પરમાનંદરૂપ જ છે એમ પણ નિશ્ચય નથી, અથવા તો મુમુક્ષુતામાં પશુ કેટલોક આનંદ અનુભવાય છે તેને લીધે બાહ્ય ચાતાનાં કારણો પશુ કેટલીકવાર પ્રિય લાગે છે (૧) અને તેથી આ લોકની અપ પશુ સુખેચ્છા રજા કરે છે જેથી જીવની નોગ્યતા રોકાઈ જાય છે

‘ સત્યરૂપમાં જ પરમેશ્વર શુદ્ધિ ’ એને જાનીઓએ પરમધર્મ કહ્યો છે અને એ શુદ્ધિ પરમ દૈન્યતા સુચવે છે, જેથી સર્વ પ્રાણી વિષે પોતાનું દાસત્વ મનાય છે, અને પરમ નોગ્યતાની પ્રાપ્તિ હોય છે એ પરમ દૈન્યત્વ ન્યાસુધી આત્રિસ્ત ર ક્ષુ છે, ત્યાંસુધી જીવની નોગ્યતા પ્રતિબંધયુક્ત હોય છે

“ કદાપિ એ બંને થયાં હોય, તથાપિ વાન્તવિક તત્ત્વ પામવાની કઈ નોગ્યતાની ઓછાઈને લીધે પદાર્થ નિર્ણય ન થયો હોય તો ચિત્ત વ્યાકુળ રહે છે, અને મિથ્યા સમતા આવે છે, કલ્પિત પદાર્થ વિષે ‘સત્’ ની માન્યતા હોય છે જેથી કાળે કરી અપૂર્વ પદાર્થને વિષે પરમ પ્રેમ આવતો નથી અને એ જ પરમ નોગ્યતાની હાનિ છે

‘આ ત્રણે કારણો ધણુ કરીને અમને મળેલા ધણુખરા મુમુક્ષુમાં અમે જોયા છે માત્ર બીજા કારણની કષ્ટક ન્યૂનતા કાંઈક કાંઈ વિષે જોઈ છે અને જો તેઓમાં સર્વ પ્રકારે (પરમ દૈન્યતાની ખામીની) ન્યૂનતા થવાનું પ્રયત્ન હોય તો જોગ્ય થાય, એમ જાણીએ છીએ. પરમ દૈન્યપણુ એ ત્રણેમાં બળવાન સાધન છે અને એ ત્રણેનું બીજા મહાત્માને વિષે પરમ પ્રેમાર્પણુ એ છે અધિક શુ કહીએ અનંતકાળે એ જ માર્ગ છે

“ પહેલું અને ત્રીજું કારણ જવાને માટે બીજા કારણની હાનિ કરવી, અને મહાત્માના જોગે તેનાં અલૌકિક સ્વરૂપને ઓળખવું ઓળખવાની પરમ તીવ્રતા રાખવી, તો ઓળખાશે. મુમુક્ષુનાં નેત્રો મહાત્માને ઓળખી લે છે

“ મહાત્મામાં જેનો દૃઢ નિશ્ચય થાય છે તેને મોહાસક્તિ મટી પદાર્થનો નિર્ણય હોય છે, તેથી વ્યાકુળતા મટે મહાત્માનું ઓળખાણુ છે, તેથી નિ શક્તા આવે છે, જેથી જીવ સર્વ અને તેનું ફળ પ્રકારનાં દુ ખથી નિર્ભય હોય છે, અને તેથી જ નિ સંગતા હિતજન હોય છે અને એમ યોગ્ય છે અમે આમાં ઘણો ગૂઢ શાસ્ત્રાર્થ પણ પ્રતિપાદન કર્યો છે કળિયુગ છે માટે ક્ષણવાર પણ વસ્તુવિચાર વિના ન રહેવું એમ મહાત્માઓની શિક્ષા છે ” (સમાધિ-સોપાન પત્ર ૧૬)

“ જીવને માર્ગ મળ્યો નથી, એનું શુ કારણ ? એ વારંવાર વિચારી યોગ્ય લાગે ત્યારે સાથેનું પત્ર વાંચજો અમને લાગે છે કે માર્ગ સરળ છે પણ પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે ”

“ સતસ્વરૂપને અભેદભાવે અને અનન્ય ભક્તિએ નમોનમ

‘ અપ્રતિબદ્ધતાથી નિરતર વિચરે છે, એવા યાત્રી પુરુષોનાં ચરણારવિદ, તે પ્રત્યે અચળ પ્રેમ થવા વિના અને સમ્યક્ પ્રતીતિ

આવ્યા વિના, સત્સ્વરૂપના વિચારની યથાર્થ
સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો માર્ગ પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને તેવી દશા આગ્યેથી
અવશ્ય તે મુમુક્ષુ જેનાં ચરણારવિદ તેણે
સેવ્યા છે, તેની દશાતે પામે છે આ માર્ગ સર્વ જ્ઞાતીઓએ મેળો
છે, સેવે છે અને સેવશે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ એથી અમને થઈ હતી, વર્ત-
માને એ જ માર્ગથી થાય છે, અને અનાગતનાં પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો
એ જ માર્ગ છે સર્વ શાસ્ત્રોનો યોગદાન જેવા જાણે છે.
અને જે કોઈ પણ પ્રાણી છૂટવા ઇચ્છે છે તેણે અખડ વૃત્તિથી એ
જ માર્ગને આરાધવો એ માર્ગની આરાધના વિના અનાદિ કાળથી
જીવે પરિશ્રમણ ક્યું ન્યા સુધી જીવને સ્વચ્છદ રૂપી અધત્વ છે,
ત્યાં સુધી એ માર્ગનું દર્શન થતું નથી, (અધત્વ ટળવા માટે) જીવે
એ માર્ગનો વિચાર કરવો, દૃઢ મોક્ષેચ્છા કરવી, એ વિચારમાં અપ્ર-
મત રહેવું, તો માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ અધત્વ ટળે છે, એ નિશ્ચય
માન્યે અનાદિ કાળથી જીવે અવળે માર્ગે ચાલ્યો છે જો કે તેણે
જપ તપ, 'શાસ્ત્રાધ્યયન વગેરે અનતવાર ક્યું છે તથાપિ જે 'કર્ષ'
પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય હતું તે તેણે ક્યું નથી, જો કે અમે
પ્રથમ જ જણાવ્યું છે 'સયમગંગ' સૂત્રમાં પ્રપન્નભવેજી ભગવાને
જ્યાં અઠાણ પુત્રોને ઉપદેશ્યા છે મોક્ષમાર્ગે ચઢાવ્યાં છે, ત્યાં એજ
ઉપદેશ કર્યો છે. 'હે ! આયુષ્યમતો ! આ જીવે સર્વ ક્યું છે.
એક આ વિતા, તે શુ ? તો કે નિશ્ચય કહીએ છીએ કે સત્પુરુષનું
કહેલું વચન—તેનો ઉપદેશ તે સાંભળ્યા નથી અથવા રૂડે પ્રકારે કરી
તે ઉઠાવ્યા નથી અને એને જ અમે મુનિઓનું સામાયિક (આત્મ
સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ) કહ્યું છે સુધર્મા સ્વામી જ મુસ્વામીને ઉપદેશે છે
કે જગત આખાનું જેણે દર્શન ક્યું છે એવા મહાવીર ભગવાન
તેણે આમ અમને કહ્યું છે 'શુરને આપીન થઈ વર્તતા એવા અનત
પુરુષો માર્ગ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા' એક આ સ્થળે નહી, પણ
સર્વ સ્થળે અને સર્વ શાસ્ત્રમાં એ જ કહેવાનો લક્ષ્ય છે

‘ જાણાણ ધમ્મો જાણાણ તવો । ’

‘ આરાધનુ આરાધન એ જ ધર્મ, આરાધનુ આગધન એ જ તપ. ’
(આચાર્ય સૂત્ર)

‘ સર્વ’ સ્થળે એ જ મોટા પુરુષોનો કહેવાનો લક્ષ છે, એ લક્ષ જીવને સમજાયો નથી તેનાં કારણમા સર્વથી પ્રધાન એનું કારણ સ્વચ્છદ છે, અને જેણે સ્વચ્છદને મદ કર્યો છે, એવો પુરુષને પ્રતિબદ્ધતા, (લોક સબધી બધેન સ્વજન દુદુબ બધેન, દેહાભિમાન રૂપ બધેન સકલ્પ વિકલ્પ રૂપ બધેન)—એ બધેન ટળવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય જે કંઈ છે તે આ ઉપરથી તમે વિચારો, અને એ વિચારતાં અમને જે કંઈ યોગ્ય લાગે તે પૂછજો, અને એ આર્ગે જો કંઈ ચોગ્યતા લાવશે, તો ઉપશમ ગમે ત્યાંથી પણ મળશે ઉપશમ મળે અને જેની આરાધન કરીએ, એવા પુરુષનો ખોજ રાખજો, બાકી બીજા બધાં સાધન પછી કરવા યોગ્ય છે આ સિવાય બીજો કોઈ મોક્ષમાર્ગ વિચારતાં લાગશે નહિ (વિકલ્પથી) લાગે તો જણાવશે કે જે કંઈ યોગ્ય હોય તે જણાવાય ” (૧૬૭ સમાવિસેપાન ૧૨)

સર્વ દુ બધી મુક્ત થવાનો અભિપ્રાય જેનો થયો હોય તે પુરુષે આત્માને ગમેષવો આત્મા ગવષવો હોય સત્સગની ઉપાસના તે તેણે યમનિયમાદિક સર્વ સાધનનો આમલ આત્માની ઉપાસના છે અપ્રધાન કરી સત્સગને ગમેષવો, તેમજ ઉપાસવો, સત્સગની ઉપાસના કરતી હોય તેણે સ સારને ઉપાસવાનો આત્મભાવ સર્વથી ત્યાગશે, પોતાના અભિપ્રાયનો ત્યાગ કરી પોતાની સર્વ શક્તિએ તે સત્સગની અગાને ઉપાસવી તીર્થ કર એમ કહે છે કે જે કોઈ તે આરા ઉપામે છે, તે અવશ્ય સત્સગને ઉપાસે છે, એમ જે સત્સગને ઉપામે છે, તે અવશ્ય આત્માને ઉપાસે છે અને આત્માને ઉપાસનાર સર્વ દુ બધી મુક્ત થાય છે

(દ્વાદશાંગીનું સગગ સૂત્ર) (૪૦૪)

“ જિનાગમ છે તે ઉપશમ સ્વરૂપ છે ઉપશમ સ્વરૂપ એવા પ્રયોગોએ ઉપશમને અર્થે તે પ્રરૂપ્યા છે તે ઉપશમ આત્માર્થે ॥ અન્ય કોઈ પ્રયોજનન અર્થે નથી આત્માર્થમાં જો તેનું આરાધન કરવામાં ન આવ્યું, તો તે જિનાગમનું શ્રવણ વાંચન નિષ્ફળ રૂપ છે, એ વાર્તા અમને તો નિ સદેહ યથાર્થ લાગે છે (૬૦૫)

“ દુ ખની નિવૃત્તિને સર્વ જીવ ઇચ્છે ॥ અને દુ ખની નિવૃત્તિ દુ ખ જેનાથી જન્મ પામે છે એવાં રામ દ્વેષ આત્મવિચાર કર્તવ્ય અને અસાનાદિ દોષની નિવૃત્તિ થયા વિના, રૂપ ધર્મ થવી સંભવની નથી તે ગચ્છાદિની નિવૃત્તિ એક આત્મગ્ઝાન સિવાય ખીજા કોઈ પ્રારે ભૂતકાળમાં થઈ નથી, વર્તમાન કાળમાં થતી નથી, ભવિષ્યકાળમાં થઈ શકે તેમ નથી, એમ સર્વ યાની પ્રરૂપોને બાંધ્યું છે, માટે તે આત્મગ્ઝાન જીવને પ્રયોજન રૂપ છે તેનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય સદ્ગુણના વચનનાં શ્રવણનું કે સત્સાચનું વિચારવું એ છે જે કોઈ જીવ દુ ખની નિવૃત્તિ ઇચ્છતો હોય, સર્વથા દુ ખથી મુક્તપણ જોને પ્રાપ્ત કરવું હોય, તેણે એ જ એક માર્ગ આરાધ્યા સિવાય અન્ય ખીજો કોઈ ઉપાય નથી માટે જીવે સર્વ પ્રકારનાં મતમતાંતરને, કુળધર્મનો, લોકસંઘારૂપ ધર્મનો, આદ્ય સંઘારૂપ ધર્મનો ઉદાસભાવ સહ એક આત્મવિચાર કર્તવ્ય રૂપ ધર્મ ભજવો યોગ્ય છે

“ એક મોટી નિશ્ચયની વાર્તા તો ઝુઝુમું જીવે એ જ કરવી યોગ્ય છે કે સત્સંગ જેવું કષ્ટાણું કોઈ જળવાન કારણ નથી અને તે સત્સંગમાં નિરંતર સમય સમય નિવાસ કષ્ટાણું કારણ ॥ ઇચ્છવો, અસત્સંગનું ક્ષણે ક્ષણે વિપરિણામ વિચારવું, એ શ્રેય રૂપ છે, બહુ બહુ કરીને આ વાર્તા અનુભવમાં આણવા જેવી છે

“યથાપ્રારબ્ધ ચિત્તિ છે એટલે બળવાન ઉપાધિયોગે વિષમતા આનતી નથી. કટાળો અત્યંત આવી જતા છતાં ઉપશમનુ સમાધિનુ યથારૂપ રહેવું થાય છે તથાપિ નિરંતર ચિત્તમાં સત્સગની જાવના વર્ત્યા કરેડે સત્સગનુ અત્યંત માહાત્મ્યપૂર્વકવેવેદન થયું છે, તે ફરી ફરી સ્મૃતિ રૂપ થાય છે, અને નિરંતર અભગપણે તે જાનના સ્ફુગિત રક્ષા કરે છે” (૩૦૫)

“વૈરાગ્ય અને ઉપશમનુ બળ રૂપવાથી જીવને વિષે સહેજે અસંજડશાનો હેતુ સ્વયોપશમનુ નિર્મળપણુ થાય છે, અને સહેજ સહેજમા સિદ્ધાંતજ્ઞાન થવાનુ કારણુ થાય છે જે જીવમાં અસંગ તથા આવે તો આત્મસ્વરૂપ સમજવુ સાવ સુલભ થાય છે, અને તે અસંગજ્ઞાનો હેતુ વૈરાગ્ય ને ઉપશમ છે, જે ફરી ફરી જિનાગમમાં તથા વેતાદિ ધર્મો શાસ્ત્રોમા કહેલ છે વિસ્તારેલ છે માટે નિસશયપણે યોગવાસિષ્ઠાદિ વૈરાગ્ય ઉપશમના હેતુ એવા સદ્ગુણો વિચારવા યોગ્ય છે

“તમને અથવા શ્રી દેવકરણુડને અથવા ઇર્ષ બીજા મુમુક્ષુને કોઈ પ્રકારની કંઈ પણ પરમાર્થની વાર્તા કરી હોય તેમાં માત્ર પરમાર્થ જિવાય બીજો કોઈ હેતુ નથી વિષમ લોકમાર્ગનો પ્રવિદાર અને ભયકર આ સંસારનું સ્વરૂપ જોઈ તેની નિવૃત્તિ વિષે અમને બોધ થયો, જે બોધ વડે જીવમાં શાંતિ આવી, સમાધિદશા થઈ, તે બોધ આ જગતમા કોઈ અનંત પુણ્યના જોગે જીવને પ્રાપ્ત થાય છે, એમ મહાત્મા પુરુષો ફરી ફરી કહી ગયા છે. આ દુષ્કર્મ કાળને વિષે અધિકાર પ્રગતી બોધના માર્ગને આવરણુ પ્રાપ્ત થયા જેવુ થયુ છે, તે કાળમાં અમને દેહજોગ બન્યો, તે કોઈ રીતે ખેદ થાય છે તથાપિ તે પરમાર્થથી તે ખેદ પણ સમાધાન રાખ્યા કર્યો છે પણ તે દેહજોગમાં કોઈ ઇર્ષ વખત કોઈ મુમુક્ષુ પ્રત્યે

વખતે લોકમાર્ગનો પ્રતિકાર કરી ફરી કહેવાનું થાય છે, જે જોગમાંનો જોગ તમારા અને શ્રી દેવકરણુજી સખધર્મા સહેજે બન્યો ॥ પણ તેથી તમે જમારુ કહેવું માન્ય કરો એવા આગ્રહ માટે કંઈ પણ નથી કહેનાયુ અથવા માત્ર હિતકાંતી જાણી તે વાતનો આગ્રહ થયો હોય છે કે થાય છે એટલો લક્ષ્ય ગ્રહે તો સગવડ ફળ કાંઈ રીતે થવું સહજ છે જેમ અને તેમ જીવના પોતાના દોષ પ્રત્યે લક્ષ્ય કરી બીજા જીવ પ્રત્યે નિદોષ દષ્ટિ રાખી વર્તવું અને વૈરાગ્ય ઉપશમનુ જેમ આરાધન થાય તેમ કરવું એ પ્રથમ સ્મરણુવા યોગ્ય વાત છે" (૪૧૩)

મહાત્મા ગાંધીજી પ્રત્યે કર્ણનના પત્રમાં શ્રીમદ્ લખે છે

" 'આત્મા છે', 'આત્મા નિત્ય છે', 'આત્મા કર્મનો કર્તા છે', 'આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે', 'તેથી તે નિવૃત્ત થઈ શકે છે' "

વિવેકજ્ઞાન

અને 'નિવૃત્ત થઈ શકવાનાં સાધન છે' -એ

છ કારણો'જેને વિચારે કરીને સિદ્ધ થાય તેને

'વિવેકજ્ઞાન' અથવા 'સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ' ગણવી એમ શ્રી જિને નિરૂપણ ક્યું છે, જે નિરૂપણ સુમુખુ જીવે વિશેષ કરી અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે પૂર્વના કાંઈ વિશેષ અભ્યાસખળથી એ છ કારણોનો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા સત્સગના આશ્રયથી તે વિચાર ઉત્પન્ન થવાનો યોગ બને છે

"અનિત્ય પદાર્થ' પ્રત્યે મોઢ શુદ્ધિ હોવાને લીધે આત્માનુ 'અસ્તિત્વ', 'નિત્યત્વ' અને 'અઘ્યાપાધ સમાધિસુખ' જ્ઞાનમાં આવવું નથી તેની મોઢશુદ્ધિમાં જીવને અનાદિથી એવું એકામપણુ ચાહ્યુ આવે છે કે તેનો વિવેક કરતાં જીવને

સ્વરૂપ-આવિર્ભાવ

મૂજાઈને પાણુ વળવું પડે છે, અને તે મોઢ

અધિ છેદવાનો વખત આવવા પહેલાં તે વિવેક ઝાડી દેવાનો યોગ પૂર્વક જે ઘણી વાર બન્યો છે, કેમકે જેનો અનાદિ કાળથી અભ્યાસ

છે, તે અત્યંત પુરુષાર્થ વિના અદ્ય કાળમાં છોડી શકાય નહીં, માટે ફરી ફરી સત્સંગ સત્સાસ્ત્ર અને પોતામાં સરખ વિચારદર્શા કરી તે વિષયમાં વિશેષ શ્રમ લેવો યોગ્ય છે, કે જેના પરિણામમાં 'નિત્ય', 'સાચતા', 'મુખસ્વરૂપ' એવું 'આત્મજ્ઞાન' થઈ સ્વરૂપ આવિર્ભાવ થાય છે અધીરજથી અથવા આડી કંપના કરવાથી માત્ર જીવને પોતાના ક્ષિતનો ત્યાગ કરવાનો વખત આવે છે, અને અનિત્ય પદાર્થનો રાગ રહેવાથી તેના કારણે ફરી ફરી સંસાર પરિભ્રમણનો યોગ રચા કરે છે

" કદાં પશુ આત્મવિચાર કરવાની ઈચ્છા તમને વર્તે છે એમ જાણી ધણો સતોષ થયો છે, તે સતોષમાં મારો કદાં સ્વાર્થ નથી માત્ર તમે સમાધિને રસ્તે ચાલુ છો એ જાણી ડા તેથી સંસાર કબેશથી નિવર્તવાનો તમને પ્રમત્ર પ્રાપ્ત થશે એવા પ્રકારનો સંભવ દેખી સ્વભાવે સતોષ થાય છે " (૪૮૭)

શ્રી લલ્લુજી ઉપરના ' ૭ પદ ' ના પત્રમાં શ્રીમદ્ લખે છે,

" અનાદિ સ્વપ્ન દશાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો અહંભાવ મમત્વભાવ તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ ૭ પદ ' ની જ્ઞાની પુ પોએ દેશના પ્રકાશી છે તે સ્વપ્ન સમ્યક્દર્શન અને દશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે, એમ મોક્ષની પ્રાપ્તિ જો જીવ પરિણામ કરે તો તે સહજ માત્રમાં જામત થઈ ' સમ્યક્દર્શન ' ને પ્રાપ્ત થાય, સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વસ્વભાવ રૂપ મોક્ષને પામે કોઈ વિનાશી, અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને દર્પ શોક, સંયોગ ઉત્પન્ન ન થાય. તે વિચારે સ્વાસ્વરૂપને વિષે જ શુદ્ધપણ, સંપૂર્ણપણ, અવિનાશીપણ, અત્યંત જ્ઞાનપણ અંતઃસહિત તેના અનુભવમાં આવે છે સર્વ વિભાવ પર્યાયમાં માત્ર પોતાને અધ્યાત્મથી ઐક્યતા થઈ છે, તેથી કેવળ પોતાનું મિત્તનપણ જ છે, એમ સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ, અત્યંત પ્રત્યક્ષ,

અપરોક્ષ તેને અનુભવ થાય છે વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના સંયોગને વિષે તેને ઈષ્ટ અનિષ્ટપણુ પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધા રહિત સંપૂર્ણ માહાત્મ્યનું ઠેકાણુ એવું નિજ સ્વરૂપ જાણી, વેદી તે કૃતાર્થ થાય છે જે જે પુરુષોને એ છ પદ સમ્રમાણુ એનાં પરમ પુરુષનાં વચને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પામ્યા છે, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, સર્વ સંગથી રહિત થયા છે, થાય છે અને ભાવિકાળે પણ તેમજ થશે.

“ જે છ પદથી સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ, તે જેના વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વ કાળ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્મલ થાય છે, તે વચનના

કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કર સત્પુરુષની નિષ્કામતા વાને અસંકિત છે, કેમકે જેનો પ્રત્યુપકાર ન કરેલા થઈ શકે એવો પરમાત્મભાવ તે જોણે કદપણુ ઇચ્છા વિના માત્ર નિષ્કારણુ કરેલાશીલતાથી આપ્યો એમ જ્ઞાતાં પણ જોણે અન્ય જીવને વિષે આ મારો શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો છે, એમ કદી જોયું નથી, એવા જે સપુરુષ તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો.

“ જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરુપણુ કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કદ્દમાણુને અર્થે કદી છે જે સત્ગુરુની ભક્તિથી ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની સહેજે આત્મગોષ થાય જોણને વિષે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણ દષ્ટિગોચર થઈ અન્ય સ્વચ્છંદ મટે અને સહેજે આત્મગોષ થાય, એમ જાણીને જે ભક્તિનું નિરૂપણુ કર્યું છે તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિધાન નમસ્કાર હો । (૪૦૬)

“ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં વિચાર મુખ્ય સાધન છે અને તે વિચારને વૈરાગ્ય (ભોગ પ્રત્યે અનાસક્તિ) તથા ઉપશમ (કષાવાદિનું

ધણજ મદપણ, તે પ્રત્યે વિશેષ ખેદ) જે વિચારદશા પામવાનું મુખ્ય આધાર છે, એમ જાણી તેનો નિરતર ઉત્કૃષ્ટ કારણ લક્ષ રાખી તેવી પરિણતિ કરવી ઘટે સત્પુરુષના વચનના મથાર્થ મદણ વિના વિચાર ધણુ દગીને ઉદ્ભવ થતો નથી, અને સત્પુરુષના વચનનું મથાર્થ મદણ સત્પુરુષની પ્રતીતિ એ કદ્ય'ણુ યત્રાર્થ સર્વોત્કૃષ્ટ નિમિત્ત હોવાથી તેમની અનન્ય આશ્રય ભક્તિ પરિણામ પામ્યેથી થાય છે ખરેખરો મુમુક્ષુ હોય તેને સત્પુરુષની આશ્રયભક્તિ અહ બાવાદિ ઉદ્ધવાને મારે અને અલ્પકાળમાં વિચારદશા પરિણામ પામવાને મારે, ઉત્કૃષ્ટ કારણરૂપ થાય છે" (૬૩૪)

"જેને કંઈ પ્રિય નથી, જેને કંઈ અપ્રિય નથી, જેને કોઈ શત્રુ નથી, જેને કોઈ મિત્ર નથી, જેને માન, અપમાન લાભ અપાભ, દુર્ધ, શોક, જન્મ, મૃત્યુ અદિ દ્વંદ્વો અભાવ થઈ જે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપને નિષે સ્થિતિ પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે, તેમનું અતિ ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમ સાનૈદ્યર્થ ઉપજાવે છે

"દેહ પ્રત્યે જેવો વસ્ત્રનો સંબંધ છે, તેવો આત્મા પ્રત્યે જેણે દેહનો સંબંધ યથાતથ્ય દીઠો છે, આત્મા પ્રત્યે મહત્પુરુષોની દશા તરવારનો જેવો સંબંધ છે, તેવો દેહ પ્રત્યે જેણે અને નિર્ભયતા આત્માનો સંબંધ દીઠો છે, અબદ સ્વરૂપ આત્મા જેણે અનુભવ્યો છે તે મહત્પુરુષોને જીવન અને મરણ બન્ને સમાન છે

"જે અચિત્ત દ્રવ્યની શુદ્ધ ચિત્તિસ્વરૂપ ક્રાંતિ પરમ પ્રગટ થઈ અચિત્ત કરે છે, તે અચિત્ત દ્રવ્ય સહજ સ્વાભાવિક નિજ સ્વરૂપ છે એવો નિશ્ચય જે પરમ કૃપાળુ સત્પુરુષોએ પ્રકાશ્યો તેનો અપાર ઉપકાર છે

"ચંદ્ર ભૂમિને પ્રકાશે છે તેના કિરણની ક્રાંતિના પ્રભાવમાં સમસ્ત ભૂમિ સ્વેત થઈ જાય છે પણ કંઈ ચંદ્ર ભૂમિરૂપ કોઈ કાળે તેમ થતો નથી. એમ સમસ્ત વિશ્વને પ્રકાશક એવો આ આત્મા તે

ક્યારે પણ વિચરેપ થતો નથી, સદાસર્વદા ચતન્ય સ્વરૂપ જ રહે છે, વિશ્વમાં જીવ અભેદતા માને છે એ જ જ્ઞાન્તિ છે

“જેમ આશ્રેયમાં વિશ્વનો પ્રવેશ નથી, સર્વ જાતની વાસનાથી આકાશ રહિત જ છે, તેમ સમ્યક્દષ્ટિ પુરુષોએ પ્રત્યક્ષ સર્વદ્રવ્યથી ભિન્ન, સર્વ અન્ય પર્વાયથી રહિત જ આત્મા દીઠો છે જેની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ અન્ય દ્રવ્યથી થતી નથી તેવા આત્માનો નાશ પણ ક્યાંથી હોય? અજ્ઞાનથી અને સ્વસ્વરૂપ પ્રત્યેના પ્રેમાદથી આત્માને માન મૃત્યુની જ્ઞાન્તિ છે, તે જ જ્ઞાન્તિ નિવૃત્ત કરી સુદ્ધ ચૈતન્ય નિજ અનુભવ પ્રમાણુ સ્વરૂપમાં પરમ જાગૃત થઈ જ્ઞાની સદાય નિર્ભય છે એ જ સ્વરૂપના લક્ષ્યો સર્વ જીવ પ્રત્યે સામ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થ પર દ્રવ્યથી વૃત્તિ બ્યાવૃત્ત કરી આત્મા અકલેશ સમાધિને પામે છે” (૭:૦)

“દુર્લભ એવો મનુષ્યદેહ પણ પૂર્વે અનંતવાર પ્રાપ્ત થયા છતાં કઈ પણ સફળપદ્ધતિ થયું નહીં પણ આ મનુષ્યદેહને કૃતાચૈતા છે કે જે મનુષ્યદેહ આ જીવે જ્ઞાની પુરુષને ઓળખવા જ્ઞાની પુરુષના આશ્રયે તથા તે મહા ભાગ્યનો આશ્રય કર્યો જે પુરુષના દેહ છૂટે એ સ્વરૂપ સ્થિત આશ્રયે અનેક પ્રકારના મિથ્યા આગ્રહાદિની તિલકારણ મદતા રૂપ તે પુરુષને આશ્રયે આ દેહ છૂટે

એ જ સાર્થક છે જન્મ જરા મરણાદિને નાશ કરવાનું આત્મગાન જેમને વિશે વર્તે છે, તે પુરુષનો આશ્રય જ જીવન જન્મ જરા મરણાદિ નાશ કરી શકે, કેમકે તે યથાસંભવ ઉપાય છે સયોગ સંબંધે આ દેહ પ્રત્યે આ જીવને જે આરબ્ધ હશે તે વ્યતીત થયે તે દેહનો પ્રસંગ નિવૃત્ત થશે, તેનો ગમે ત્યારે વિયોગ નિશ્ચય છે પણ આશ્રયપૂર્વક દેહ છૂટે એ જ જન્મ સાર્થક છે, કે જે આશ્રયને પામીને જીવ તે કાલે અથવા કાલિ એવા થોડા કાળે પણ સ્વસ્વરૂપમસ્થિતિ કરે

શ્રી મદ્ગુરુએ કહ્યો છે એવા નિર્મય માર્ગનો સદાય આશ્રય
રહો હું દેહાદિ સ્વરૂપ નથી અને દેહ, શ્રી,
રાનદ્વેષનો ક્ષય થવાનો પુત્રાદિ ક્રોધ પણ મારા નથી, શુદ્ધ ચૈતન્ય
રૂપામ સ્વરૂપ અવિનાશી એવો હું આત્મા છું, એમ
આત્મભાવના કરતાં ગમદ્વેષનો ક્ષય થાય' (૬૨૯)

" દેહાદિ સબંધી જે પુરુષો હશે વિવાદ કરતા નથી, તે
પુરુષો પણ દ્વાદશાગને સંક્ષેપમા સમજ્યા છે, એમ સમજો એ જ
દષ્ટિ કર્તવ્ય છે

' હું ધર્મ પામ્યો નથી ' ' હું ધર્મ કેમ પામીશ ? ' એ આદિ
ખેદ નહીં કરતાં વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ, જે દેહાદિ સબંધીથી હર્ષ
વિવાદ વૃત્તિ દૂર કરી આત્મા અસંગ, શુદ્ધ
વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને
આશ્રય મહત્વ કરી તે જ વૃત્તિનું બળ રાખવું અને મદ વૃત્તિ થાય
ત્યાં વીતરાગ પુરુષોની દશાનુ સ્મરણ કરવું તે અદ્ભુત ચરિત્ર પર
દષ્ટિ પ્રેરીને વૃત્તિને અપ્રમત કરવો, એ સુગમ અને સર્વાત્કૃષ્ટ ઉપ-
કારકારક તથા કલ્યાણ સ્વરૂપ છે " (૬૩૭)

" વીતરાગનો કહેવો પરમ શાંત રસમય ધર્મ પુણું સત્ય છે
એવો નિશ્ચય રાખવો જીવના અનધિકારીપણાને લીધે તથા સત્પુરુ-
ષના યોગ વિના સમજાતું નથી, તો પણ તેના
સસાર રોગનું ઔષધ જેવું જીવને સસાર રોગનું મટાડવાને ખીલું
ક્રોધ દ્વિતકારી ઔષધ નથી એવું વારંવાર ચિંતન કરવું આ
પરમતત્વ ૦ એનો મને સદાય નિશ્ચય રહ્યો, એ યથાર્થ સ્વરૂપ
મારા હૃદયને વિશે પ્રકાશ કરો, અને જન્મ મરણાદિ બંધનથી
અસત નિવૃત્તિ થાઓ ! નિવૃત્તિ થાઓ !

હે ! જીવ આ કલેશ રૂપ સસાર ચક્રી વિરામ પામ વિગમ
પામ કષ્ટ વિચાર પ્રમાદ છોડી જાયત દા ! જાયત થા ! નહી

તો રત્નચિતામણિ જેવો આ મનુષ્ય દેહ નિષ્કળ જશે. હે! જીવ, હવે તારે સત્પુરૂષની આગ્રા નિશ્ચય ઉપામવા યોગ્ય છે," (અપ્રગટ)

‘કેવળ અંતર્મુખ થવાનો સત્પુરૂષોનો માર્ગ સર્વ દુઃખક્ષયને ઉપાય છે, પણ તે કોઈક જીવને સમજાય છે મહત્પુરૂષના યોગથી, વિશુદ્ધ મતિથી, તીવ્ર વૈરાગ્યથી અને સત્પુરૂ

સર્વ દુઃખક્ષય કરવાનો પના સમાગમથી તે ઉપાય સમજવા યોગ્ય ઉપાય

છે, તે સમજવાનો અવસર એક માત્ર આ મનુષ્ય દેહ છે તે પણ અનિયત કાળના કાયથી પ્રદિત છે ત્યાં પ્રમાદ થાય છે એ ખેદ અને આશ્ચર્ય" (૭૪૧)

‘કોઈને અર્થે’ વિકલ્પ નહીં આણુતા અસંગપણ જ રાખીને જેમ જેમ સત્પુરૂષનાં વચન તેમને પ્રતીતિમાં આવશે, જેમ જેમ આગ્રાથી અસ્થિમજ્જા રગશે તેમ તેમ તે તે કેવો જીવ સત્ય પામે? જીવ આત્મકલ્પોણને સુગમપણે પામશે, એમ નિશ્ચય છે

“જે કોઈ સાચા અંત કરણે સત્પુરૂષનાં વચનને પ્રહણ કરશે તે સત્યને પામશે એમાં કંઈ સંશય નથી” (૭૪૫)

“કોઈ પણ જીવ પ્રમાર્થ પ્રત્યે માત્ર અશયણે પણ પ્રાપ્ત થવાનાં કારણોને પ્રાપ્ત થાય એમ નિષ્કારણ કરુણાશીલ એવા અપભાદિ તીર્થકરોએ પણ કહ્યું છે, કારણકે,

સત્પુરૂષોનો સનાતન સત્પુરૂષોની સનાતન એવી કરુણાવસ્થા હોય સ પ્રદાય

કે, સમય માત્રના અનવકાશે આપો લોક આત્માવસ્થા પ્રત્યે હો, સ્વરૂપ પ્રત્યે હો આત્મસમાધિ પ્રત્યે હો, અન્ય અવસ્થા પ્રત્યે ન હો અન્ય સ્વરૂપ પ્રત્યે ન હો, અન્ય આધિ પ્રત્યે ન હો, જે જ્ઞાનથી આત્મસ્થ પરિણામ હોય છે, તે જ્ઞાન સર્વ જીવો પ્રત્યે પ્રગટ હો અનવકાશપણે સર્વ જીવ તે જ્ઞાન પ્રત્યે રુચિપણે હો એવો જ જેનો કરુણાશીલ સહજ સ્વભાવ છે, તે સ પ્રદાય સનાતન સત્પુરૂષોનો છે” (૭૫૫)

‘ક્ષણ ક્ષણ જતાં અનતકાળ વ્યતીત થયો છતાં સિદ્ધિ થઈ નહીં”

“જો તું ત્યાગી હોય તો ત્વચ્છા વગરની વનિતાનું સ્વરૂપ સંવિચાર વિચારીને સસર લાણી દષ્ટિ કરજો

“તું ગમે તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને પક્ષપાત નથી, માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય કે જે રાહથી સંસારમળ નાશ થાય તે બક્ષિત, તે ધર્મ અને તે સદાચારને તું સેવજો”

“શ્રીમત હો તો પૈસાના ઉપયોગને વિચારજો, રણવાનું કારણ આજો શોધીને કહેજો”

“જો તું સમજણો બાળક હોય તો વિદ્યા લાણી અને આરા લાણી દષ્ટિ કર.

જો તું યુવાન હો તો ઉદ્યમ અને બ્રહ્મચર્ય લાણી દષ્ટિ કર
જો તું વૃદ્ધ હોય તો મોત લાણી દષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો

‘જો તું અમલમસ્ત હોય તો નેપોનિયન બોનાપાર્ટને બન્ને સ્થિતિથી સ્મરણ કર.”

‘ પગ મૂકતાં પાપ છે, જોતાં ઝેર છે, અને માથે મરણ રહ્યું છે, એ વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર”

અધોર કર્મ કરવામાં આજો તારે પડવું હોય તો રાજપુત્ર હો તો પણ ભક્ષાચારી માન્ય કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો”

“ધર્માચાર્ય હો તો તારા અનાચાર લાણી કટાક્ષ દષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો”

‘ દુરાચારી હો તો આરોગ્યતા, ભય, પરત્રતા, સ્થિતિ અને સુખ અને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો”

‘ દુ ખી હો તો આજીવિકા (આજની) જેટલી આરા રાખી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો”

“આહાર, ગિહાર, નિહાર એ સળધીની તારી પ્રક્રિયા તપાસી
આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો”

‘તુ ગમે તે ધધાથી’ હો, પરંતુ આઝવિકારો અન્યાય સપન
દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીશ નહિ’

‘જીલ્લમીને, કામીને, અનાડીને ઉત્તેજન આપતો હો તો અટકજો.
ઓઝામા ઓઝો પણ અર્ધ પ્રહર મર્મ કતવ્ય અને વિદ્યા
સંપત્તિમાં ગ્રાહ્ય કરજો

નિદ્રાગી દૂકી છે, અને જાળજા લાંબી છે, માટે જાળજા દૂકી
કર તો સુખરૂપે શિદ્રાગી લાંબી લાગશે

ઓ, પુત્ર, કુટુંબ લક્ષ્મી પ્રત્યાદિ બધાં સ્વપ્ન તારે ઘેર હોય
તો પણ એ સુખમાં ગૌણતાએ દુખ રજુ છે, એમ ગણી આજના
દિવસમાં પ્રવેશ કર

પવિત્રતાનું મૂળ સદાચાર છે

મન દોરગી થઈ જતું જાળવવાને,-

વચન શાંત, મધુર, કામળ, સત્ય અને સૌચ યોગવાનો
સામાન્ય પ્રતિજ્ઞા લઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો

કામ્ય મળમૂલનું અસ્તિત્વ છે, તે માટે ‘હું આ શું અયોગ્ય
પ્રયોજન કરી આનંદ માતું છું ?’ એમ આજે વિચારજો

“જો આજે દિવસે તને સુવાનું મન થાય, તો તે વખતે
ઇશ્વરમંકિત પરાયણ થજો, કે સતસાત્તનો લાલ લઈ લેજો

હું સમજું છું કે એમ થવું કુદર્ષિ છે તો પણ અભ્યાસ
સર્વનો ઉપાય છે”

બહોળી લક્ષ્મી મળતાં છતાં આજે અન્યાયથી કામનો જીવ
જતો હોય તો અટકજો

વખત અમૂલ્ય છે, એ વાત વિચારી આજના દિવસની ૨૧૬૦૦૦
વિપળનો ઉપયોગ કે ને

વાસ્તવિક સુખ માત્ર વિરાગમાં છે, માટે જન્મળ મોહિનીથી
આને અભ્યતર મોહિની વધારીશ નહીં "

"અધિકારી હો તો પણ પ્રબલિત બૂલીશ નહીં, કારણ જેનું
(રાગનું) તું લૂણ ખાય છે, તે પણ પ્રબળતા માનિતા નોકર છે "

વ્યવહારિક પ્રયોજનમાં પણ ઉપયોગ પૂર્વક વિવેક રહેવાની
સત્પ્રતિષ્ઠા લઈ આજના દિવસમાં વર્તજો "

" જો આને તારાથી ઓછું મહાન કામ થતું હોય તો તારો
સર્વ સુખનો ભોગ પણ આપી દેજો "

" બ્યવહારનો નિયમ રાખજો અને નવરાગે સંસારની નિવૃત્તિ
શોધજો "

" સત્કુરુષ વિદુરના કથા પ્રમાણે આને એવું કૃત્ય કરજો કે
રાત્રે સુખે સુવાય.

" જેમ અને તેમ આજના દિવસ મંજળી સ્વપત્ની સંજળી
પણ વિશ્વાસક્ષ્મા ઓછા રહેજો

આત્મિક અને શારીરિક શક્તિની દિવ્યતાનું તે મૂળ છે એ
જાનીઓનું અનુભવસિદ્ધ વચન છે "

" બધે તારી આજીવિકા જેટલું ઘૂંટું પ્રાપ્ત કર્યો હો પરંતુ નિરુ-
પાધિમય હોય તો ઉપાધિમય પેલું રાજ્યસુખ ધમ્મી તારો આજનો
દિવસ અપરિત્ર કરીશ નહિ "

" સત્શીલવાન સુખી છે દુરાચારી દુખી છે એ વાત જો
માન્ય ન હોય તો અત્યારથી તમે લક્ષ રાખી તે વાત વિચારી જુઓ

'આ સધળાનો સહેલો ઉપાય આજે કહી દઉં છું કે દોષને
ઓળખી દોષને ટાળવા " ["પુષ્પમાળા "]

"વર્તનમાં બાળક થાઓ, સત્યમા યુવાન થાઓ, જ્ઞાનમાં
વૃદ્ધ થાઓ

“મહા પુરુષના આચરણ જોવા કરતાં તેનું અંત કરણ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે”

“મહાત્મા યવુ હોય તો ઉપકાર શુદ્ધિ રાખો, સત્પુરુષના સમાગમમાં રહો, સત્સાચનું મનન કરો, ઉચ્ચ શ્રેણિમાં લક્ષ રાખો એ એકેકે ન હોય તો સમજીને આનંદ રાખતાં શીખો”

“યથાર્થ વચન મહવામાં દણ રાખ્યો નહીં કે આપનારનો મહાત્મા અને મોક્ષમાર્ગ ઉપકાર ઝોળવ્યો નહીં”

“શાનીઓ અતરંગ ખેદ અને હર્ષથી રહિત હોય છે જ્યાં સુધી તે તરવની પ્રાપ્તિ નહિ થાય, ત્યાં સુધી મોક્ષની તાત્પર્યતા મળી નથી.”

“સત્પુરુષના અંત કરણે આચર્યો હિવા કહ્યો તે ધર્મ”

“એક નિહાએ શાનીની આગા આરાધતા તરવચાન પ્રાપ્ત થાય છે”

“માણસ પરમેશ્વર થાય છે એમ શાનીઓ કહે છે”

“સ્વાદનો ત્યાગ એ આહારનો ખરો ત્યાગ શાનીઓ કહે છે”

“આ કાળમાં આટલું વધુ -ઝાઝા મત, ઝાઝા તરવશાનીઓ, ઝાઝી માયા અને ઝાઝો પરિમહ વિશેષ.

“સત્પુરુષો કહેતા નથી, કરતાં નથી, છતાં તેની સત્પુરુષતા નિર્વિકાર મુખમુદ્રામાં રહી છે” “વચનામૃત.”

“બાણ ભાવે જમતમાં વર્તો અને અતરંગમાં એકાંત શીતળી મૃત નિલેપ રહો, એજ માન્યતા અને મોક્ષના છે” (‘બીજી આવૃત્તિ અ ૪ ૭૩’)

“તેના વૃ મોક્ષ પામ કે જેનાથી સમાધિમરણની પ્રાપ્તિ થાય એકવાર જો સમાધિમરણ થયું તો સર્વ કાળના અસમાધિ મરણ ટળશે (૮)

“જો કે શાની શક્તિ ઇચ્છતા નથી, પરંતુ મોક્ષાભિલાષીને

તે ક્યાં વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી, આ અનાદિકાળનું શુભ તત્ત્વ સંતોની હૃદયમાં રહ્યું તે પાતે ચળવ્યું છે ”

“ શાસ્ત્રમાં કહેલી આચાર્યો પરોક્ષ છે અને તે જીવને યોગ્ય થવા માટે છે, મોક્ષ થવા માટે જ્ઞાનીની પ્રત્યક્ષ આચાર્ય જોઈએ.

આ જ્ઞાનમાર્ગની શ્રેણી કહી એ પામ્યા વિના ખીજા માર્ગથી મોક્ષ નથી. એ શુભ તત્ત્વને જે આરાધે છે, તે પ્રત્યક્ષ અમૃતને પામી અભય થાય છે ” (૧૭૩)

“ માયાનો પ્રપચક્ષણે ક્ષણે બાધકર્તા છે તે પ્રપચમાં તાપની નિવૃત્તિ કોઈ કદપદ્મની છાયા છે, અને કાં કેવળદયા છે, તથાપિ કદપદ્મની છાયા પ્રગટ છે, તે સિવાય એ યોગ્ય બ્યવહાર તાપની નિવૃત્તિ નથી, અને એ કદપદ્મને

વાસ્તવિક ઓળખવા જીવે યોગ્ય થવું પ્રગટ છે તે યોગ્ય થવામાં બાધકર્તા એવો એ માયાપ્રપચ છે જેનો પરિચય જેમ ઓછો હોય તેમ વર્ત્યા વિના યોગ્યતાનું આવરણ ભગ થતું નથી પગલે પગલે ભયવાળી અજ્ઞાન ભૂમિકામાં જીવ વગર વિચારે કાટયાવધિ યોજીને ચાલ્યા કરે છે, ત્યાં યોગ્યતાનો અવકાશ ક્યાંથી હોય ? આમ ન થાય તેટલા માટે થયેલા કાર્યના ઉપદ્રવને જેમ ગમાવાય તેમ શમાવી સર્વ પ્રકારે એ વિષેની નિવૃત્તિ કરી, યોગ્ય બ્યવહારમાં આવવાનું પ્રયત્ન કરવું ઉચિત છે ન ચાલતાં કરવો જોઈએ, અને તે પણ પ્રારબ્ધવશાત્ નિરપૂર્ણ બુદ્ધિથી એવો જે બ્યવહાર, તેને યોગ્ય બ્યવહાર માનજો ” (૧૮૮)

“શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે ક્ષીણપણા યોગ્ય કલ્પો છે, અને તે પ્રકારે અનુક્રમે ચલા કરે છે એ ક્ષીણપણુ મુખ્ય દરીને પરમાર્થ સંબંધીનું કહ્યું છે જે કાળમાં અત્યંત કુલંભપણે પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય તે કાળ કુસમ કહેવા યોગ્ય છે, જે કે સર્વ કાળને વિષે પરમાર્થ પ્રાપ્તિ

જેનાથી થાય છે એના પુરુષોના જોગ દુર્લભ જ છે તથાપિ આવાં કાળને વિષે તો અત્યંત દુર્લભ હોય છે જીવોની પરમાર્થવૃત્તિ ક્ષીણ પછાતે પામતી જતી હોવાથી તે પ્રત્યે જ્ઞાની પુરુષોના ઉપદેશનું બળ ઓછું થાય છે, અને તેથી પરંપરાએ તે ઉપદેશ પણ ક્ષીણપછાતે પામે છે, એટલે પરમાર્થ માર્ગ અનુક્રમે વ્યવસ્થેદ થવા જોગ કાળ આવે છે

આ કાળને વિષે અને તેમાં પણ હમણાં લગભગના સેકડાથી મનુષ્યની પરમાર્થવૃત્તિ બહુ ક્ષીણપછાતે પામી છે, અને એ વાત પ્રત્યક્ષ છે સહજનન્દ સ્વામીના વખત સુધી મનુષ્યોમાં જે સરળવૃત્તિ હતી, તે અને આજની સરળવૃત્તિ એમાં મોટા તફાવત થઈ ગયો છે સાંસુધી મનુષ્યોની વૃત્તિને વિષે કંઈ કંઈ આચારિકતપણું, પરમાર્થની ઈચ્છા અને તેમની નિશ્ચયમાં દૃઢતા એ જેવાં હતાં તેવાં આજે નથી, તેથી, તો આજે પણ ક્ષીણપણું થયું છે, જો કે હજી આ કાળમાં પરમાર્થવૃત્તિ કેવળ વ્યવસ્થેદ પ્રાપ્ત થઈ નથી, તેમ સત્પુરુષ રહિત ભૂમિ થઈ નથી. તો પણ કાળ તે કરતાં વધારે વિષમ છે, બહુ વિષમ છે, એમ જાણીએ છીએ

આવું કાળનું સ્વરૂપ જોઈને મોટી અનુકંપા હૃદયને વિષે વેતે છે, જીવોને વિષે કાંઈ પણ પ્રકારે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિના ઉપાય એવો જે સર્વોત્તમ પરમાર્થ, તે સંબંધી વૃત્તિ જ્ઞાનીની અનુકંપા કંઈ પણ વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય, તો જ તેને સત્પુરુષનું જોગબાણ થાય છે, નહીં તો ચતુ નથી, તે વૃત્તિ સજીવન થાય અને કાંઈ પણ જીવોને, ઘણા જીવોને પરમાર્થ સંબંધી જે માર્ગ તે પ્રાપ્ત થાય તેવી અનુકંપા અખડપણે રક્ષા કરે છે, તથાપિ તેમ ચતુ બહુ દુર્લભ જાણીએ છીએ, અને તેનાં કારણો પણ ઉપર જણાવ્યા છે

જે પુરુષનું દુર્લભપણું ચોખ્ખા કાળને વિષે (સત્યયુગ વિષે) હતું, તેવા પુરુષનો ભ્રેમ આ કાળમાં ચાય એમ થયું છે, તથાપિ પરમાર્થ સબંધી ચિંતા જીવને ક્ષીણ થઈ ગઈ છે એટલે તે પુરુષનું જીજ્ઞાસુ થવું અત્યંત વિકટ છે તેમાં પણ જે ગૃહવાસાદિ પ્રસંગમાં તે પુરુષની સ્થિતિ છે, તે ભ્રેમ જીવને પ્રતીતિ આવતી દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે, અને કદાપિ પ્રતીતિ આવી તો તેમનો જે પ્રારબ્ધ પ્રકાર હાલ વર્તે છે, તે ભ્રેમ નિશ્ચય રહેવો દુર્લભ છે અને કદાપિ નિશ્ચય ચાય તોપણ તેનો સાત્ત્વ રહેવો દુર્લભ છે, અને જે પરમાર્થનું મુખ્ય કારણ તે તો તે છે તે આવી સ્થિતિમાં ભ્રેમ ઉપર જણાવ્યા છે જે કારણો તેને વધારે મળવાનપણે દેખીએ છીએ અને એ વાત ભ્રેમ ફરી ફરી અનુક્રમ ઉત્પન્ન ચાય છે

ઈશ્વરેચ્છાથી જે કોઈ પણ જીવેનું કલ્યાણ વર્તમાનમાં પણ થવું સંજ્ઞિત કરે તે તો તેમ થશે, અને તે કલ્યાણનું કારણ બીજેથી નહીં પણ અમયકી, એમ પણ અત્ર મानीએ છીએ. (૩૨૪)

"જે બ્યવસાયે કરી જીવને ભાવનિકાનું ધટવું ન ચાય તે બ્યવસાય કોઈ પ્રારબ્ધયોગે કરવો પડતો હોય તો તે ફરી ફરી પાછા હીને, મોડું ભયકર હિસાબાણું કુટ્ટ કામ જ બોધનું કળવું સાથી આ કરુ છું એવું ફરી ફરી વિચારીને અને સંભવે જીવમાં ટીસાપણાથી જ ધણું કરી મને આ પ્રતિજ્ઞ છે એમ ફરી ફરી નિશ્ચય કરીને જેટલો બને તેટલો બ્યવસાય સંસેપ કરતાં જઈ પ્રવર્તવું ચાય, તો બોધનું કળવું થવું સંભવે છે" (૪૧૨)

"તથા વર્ષની લગભગથી એવું વર્તાવો કરે છે કે પરમાર્થ સબંધી કે બ્યવહાર સબંધી કંઈ પણ લખતાં કટાણો આવી જાય છે, અને લખતાં લખતાં કલિપત જેવું લાગવાથી થયાર્થ લેખન કે કથન વારંવાર અપૂર્ણ છોડી દેવાનું ચાય છે પરમા-

થર્મા ચિત્ત જે વખતે એકાગ્રવત્ હોય ત્યારે જો પરમાર્થ સબધી લખવાનું અથવા કહેવાનું બને તો તે યથાર્થ કહેવાય, પણ ચિત્ત અસ્થિરવત્ હોય અને પરમાર્થ સબધી લખવાનું કે કહેવાનું કરવામાં આવે તો તે હિદીરશ્યા જેવું થાય, તેમજ અતર્કિતિનો યથાતથ્ય તેમાં હિપયોગ નહીં હોવાથી તે આત્મશુદ્ધિથી લખ્યું કે કહ્યું નહોં હોવાથી કલ્પિતરૂપ કહેવાય જેથી તથા તેમાં બીજા કારણોથી પરમાર્થ સબધી લખવાનું તથા કહેવાનું ઘણું ઝોણું થઈ ગયું છે. તો પણ ટેટલાક પ્રસંગમાં વિશેષ સ્થિરતા રહે તે વ્યવહાર સબધી કઈ પણ લખતાં તે અસારમૂલ અને સાક્ષાત્ ભ્રાંતિરૂપ લાગવાથી તે સબધી જે કઈ લખ્યું કે કહેવું તે ટુચ્છ છે આત્માને વિકલતાનો હેતુ છે, તે ન કહ્યું હોય તોપણ ચાલી શકે એવું છે, માટે જ્યાં સુધી તેમ વર્તે ત્યાંસુધી તો જરૂર તેમ વર્તવું ધટે છે, એમ જાણી ધણી વ્યવહારિક વાત લખવા, કરવા, કહેવાની રેવ નીકળી ગઈ છે " (૪૬૪) । ।

"કેઈ પણ તથારૂપ જોગને પામીને જીવને એક ક્ષણ પણ અતર્કેક જાગૃતિ માય તો તેને મોક્ષ વિશેષ દૂર નથી અન્ય પરિણામમાં જેટલી તાત્કાલિક વૃત્તિ છે, તેટલો અસત્સંગનો આશ્રય કરવો જીવથી મોક્ષ દૂર છે જો કેઈ આત્મજોગ બને તો આ મનુષ્યપણાનું મુખ્ય કેઈ રીતે ન થઈ શકે તેવું છે પ્રાચી મનુષ્ય દેહ વિના આત્મજોગ બનતો નથી એમ જાણી, અત્યંત નિશ્ચય કરી આ જ દેહમાં આત્મજોગ ઉત્પન્ન કરવો ધટે વિચારની નિમજ્જિતાએ કરી જો આ જીવ અન્ય પરિચયથી પાઠો વળે તો સદૃશમાં હમણાં જ તેને આત્મજોગ પ્રગટે અસત્સંગ પ્રસંગનો ધેરાવો વિશેષ છે, અને આ જીવ તેથી અનાદિ કાળનો હીનસત્ત્વ યથો હોવાથી તેથી અવકાશ પ્રાપ્ત કરવા અથવા તેની નિવૃત્તિ કરવા જેમ બને તેમ સત્સંગનો આશ્રય કરે તો કેઈ રીતે પુરુષાર્થ યોગ્ય થઈ વિચાર દેશને પામે."

જે પ્રકારે અનિત્યપણું, અસારપણું આ સસારનું અત્યંતપણું
 બાસે તે પ્રકારે કરી આત્મવિચાર ઉત્પન્ન થાય જે રાગ દ્વેષાદિ
 પરિણામ અચાનક વિના સંભવતાં નથી તે
 જ્ઞાને જિન ત્યાગ કહે છે? રાગદ્વેષાદિ પરિણામ છતાં જીવન્મુક્તપણું
 સર્વથા માનીને જીવન્મુક્ત દયાની જીવ અસાતના કરે છે, એમ
 વર્તે છે સર્વથા રાગદ્વેષ પરિણામનું પરિક્ષીણપણું જ કર્તાવ્ય છે
 અત્યંત જ્ઞાન હોય ત્યાં અત્યંત ત્યાગ સંભવે છે, અત્યંત ત્યાગ પ્રગટવા
 વિના અત્યંત જ્ઞાન ન હોય એમ શ્રી તીર્થ કરે સ્વીકાર્યું છે આત્મ
 પરિણામથી જેટલો અન્ય પદાર્થનો તાદાત્મ્ય અભ્યાસ નિવર્તવો તેને
 શ્રી જિન ત્યાગ કહે છે તે તાદાત્મ્ય અભ્યાસ નિવૃત્તિરૂપ ત્યાગ થવા
 અર્થે આ બાહ્ય પ્રસંગનો ત્યાગ પણ ઉપકારી છે, કાર્યકારી છે
 બાહ્ય પ્રસંગના ત્યાગને અર્થે અતત્યાગ કહ્યો નથી એમ છે તોપણ
 આ જીવે અતત્યાગને અર્થે બાહ્ય પ્રસંગની નિવૃત્તિને કંઈ પણ ઉપ-
 કારી માનવી યોગ્ય છે

નિત્ય છૂટવાનો વિચાર કરીએ છીએ અને જેમ તે કાર્ય તરત
 પતે તેમ જાપ જાપીએ છીએ જો કે એમ લાગે છે કે તે વિચાર
 અને જાપ હજી તથારૂં નથી, શિથિલ છે, માટે અત્યંત વિચાર
 અને તે જાપને ઉગ્રપણે આરાધવાનો અલ્પ કાળમાં યોગ કરવો ઘટે
 છે, એમ વર્ત્યા કરે છે " (૫૦૩)

શ્રીમદ્વુ ઉદાર નિષ્કારણ કુશ્વરાશીલ હૃદય આ અવતરણો
 ઉપરથી વાંચકને કે શ્રોતાને કંઈક અંશે સમજાશે, તેમજ જિજ્ઞાસુ
 જીવને સત્સુરૂપોના સનાતન સંપ્રદાયની પ્રસાદી પ્રાપ્ત કરવાની, તે
 માર્ગે મદદ કરે તેના મહાપુરૂષની શોધ કરી આત્મકલ્યાણ કરવાની,
 અનાદિ બૃલ ટાળવાની ટ્રેરણા પણ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે

કેટલીક પદ્યપ્રસાદીનાં અવતરણથી વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ અને
 સદ્ભાવ સમજાશે એમ ગણી નીચે લખ્યા છે

“ખીન સાધન બહુ કર્યાં, કરી કષ્ટના આપ,
અથના અસદ્ગુરુ થકી, ઉત્તરો વધ્યો ઉતાપ.

પૂર્વ પ્રવચના ઉદ્ધતી, મળ્યો સદ્ગુરુયોગ,
વચન સુધા શ્રવણે જતાં થયું હૃદય મતમોગ

સુતાપન કારણ અને નિશ્ચય એથી આવીયો, ટળશે અહીં ઉતાપ
તે ઢાળવાનો વપાવ નિત્ય કર્યો સત્સગ મે એક લક્ષ્મી આપ.(૧૩૮)

*

“શુ કરવાથી પોતે સુખી ? શુ કરવાથી પોતે દુઃખી ?
પોતે શુ કર્યા છે આપ ? એના માગે શીઘ્ર જવાબ
જ્યાં શકા ત્યાં ગયું સતાપ, યાન તહાં શકા નહીં રચાપ,
પ્રભુ ભક્તિ ત્યાં ઉત્તમ યાન, પ્રભુ મેળવવા ગુરુ ભગવાન
ગુરુ જાળખવા ઘટ વૈરાગ્ય, તે ઉપજવા પૂર્વિત ભાગ્ય
તેમ નહીં તો કઈ સત્સગ, તેમ નહીં તો કઈ દુઃખરત”(૮૫)

*

“મૂળ મારગ સાંભળો જિનનોરે,

સુમધુજ્ઞાન

કરી વૃત્તિ અખડ સન્મુખ, મૂળ મારગ

નોંધ પૂનઃદિની જે કામનાર, નોંધ વહાણું અતર ભવદુઃખ મૂળ

કરી જેને વચનની વૃદ્ધનારે, જેને શોધિને જિન સિદ્ધાંત, મૂળ

માત્ર કહેવું પરમારથ હેવૃદ્ધીરે, કાંઈ પામે મુમુક્ષુ વાત મૂળ

૧ / x x x x x

છે દેહાદિથી જિન આત્મારે, ઉપયોગી સદા અવિનાશ મૂળ
એમ જાણે સદ્ગુરુ ઉપદેશથીરે, કશું યાન તેનું નામ ખાસ. મૂળ(૬૪૬)

*

“આત્મવાન ત્યાં મુનિપણ, તે સાચા ગુરુ હોય,

બાકી કુળગુરુકષ્ટના, આત્માથી નહીં જોય. ૪૪

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ પ્રાપ્તિનો, ગણે પરમ ઉપકાર,
ત્રણે યોગ એકત્વથી, વર્તે આશાધાર. ૩૫
એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પથ,
પ્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમત. " ૩૬

*

" ગણમતની જે ક'પના, તે નહીં સદ્વ્યવહાર,
ભાન નહીં નિજરૂપનું, તે નિશ્ચય નહીં સાર. ૧૩૩
સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય
સદ્ગુરુ આશા જિનદશા, નિમિત્ત કારણ માંય. " ૧૩૪
આત્મસિદ્ધિ

*

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, સમજે જિનનું રૂપ,
તો તે પામે જિનદશા, જિન છે આત્મસ્વરૂપ " ૫ ૫૬૬

*

" જિન સોહી છે આત્મા, અન્ય હોય સો કર્મ,
કર્મ કટે સો જિન વચન, તત્ત્વચારીકા મર્મ
વત્સલાનીનો મર્મ
વ્યવહારસે દેવ જિન, નિહચેસે છે આપ,
એહિ વચનસે, સમજ લે, જિન પ્રવચનકી છાપ " ૬૦

*

" પર પ્રેમ પ્રવાહ બહે પ્રભુમે, સગ આગમનેદસુ ઉરવસે,
વહકેવલકો ખીજ આનિ કહે, નિજકો અનુભવ જતલાયદીયે. (૨૨૫)

*

" મારગ સાચા મિલ મયા છૂટ ગયે સદેહ,
સાચો માર્ગ હોતા સો તો જન મયા, બિન ક્રિયા નિજ દેહ " (૯૧)

“ પ્રથમ દેહ દષ્ટિ હતી, તેથી ભાસ્યો દેહ
હવે દષ્ટિ થઈ આત્મમાં, ગયો દેહથી નેહ ”

*

(૨૨૬)

“ બિના નયન પાવે નહી, બિના નયનકી ખાત,
સેવે સદ્ગુરુકે ચરન, સો પાવે સાક્ષાત.
શુદ્ધી ચહત ને ખ્યાસકો, હં શુદ્ધનકી રીત,
પાવે નહી ગુરુમમ બિના, એહી અનાદિ સ્થિત
x x x x x

પાયાકી એ ખાત હૈ, નિજ હૃદયકો છોડ,
પિછે લાગ સત્ગુરુકે તો સજ બંધન તોડ ’ (૨૧૯)

*

“ અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

અપૂર્વ અવસરની ભાવના ક્યારે થઈ શુ ખાલાંતર નિર્મલ ને ?

સર્વ સજ બંધન બંધન તીક્ષ્ણ હેદીને,
વિચરશુ કવ મહત્પુરુષને પયમે-અપૂર્વ°

x x x x x

દયાન મોહ વ્યતીત થઈ ઉપન્યો બોધ ને,
દેહ બિન્ન કેવલ ચૈતન્યનુ યાન ને,
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્ર મોહ વિલોકિયે.
વતે એવુ શુદ્ધ સ્વરુપનુ ધ્યાન ને—અપૂર્વ°

x x x x x

બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહિ
વ દે ચક્રિ તથાપિ ન મળે માન ને
દેહ નય પણ માયા માય ન રામમાં
લોભ નહી છો અબળ સિદ્ધિ નિદાન ને—અપૂર્વ°

x x x x x

શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તેજ સ્વભાવ જો,
હવિત કે મરણે નહી ન્યૂનાધિકતા,
ભવમોહો પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો-અપૂર્વ°

x x x x x
મોહ સ્વપ્નશૂરમણુ અમુદ્ર તરી કરી,
સ્થિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન જો,
અત સમય ત્યાં પૂર્ણ સ્વરૂપ વીતરાગ યઈ,
પ્રગટાવુ નિજ દેવળયાન નિધાન જો-અપૂર્વ°

x x x x x
જો પદ શ્રી સર્વજ્ઞે દીકુ જ્ઞાનમા,
કહી શક્યા નહી પણ તે શ્રી ભગવાન જો,
તેહ સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શુ કહે ?
અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો-અપૂર્વ°
એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનુ ક્યું ધ્યાન મેઃ
ગજ વગર ને હાથ મનોરથરૂપ જો,
તોપણુ નિશ્ચય રાજવદ્ર મનને ઝલો,
પ્રજ્ઞાપ્રાપ્તિએ યાશુ તેજ સ્વરૂપ જો-અપૂર્વ°”(૪૫૬)

અતિમ કાવ્ય—

ૐ

શ્રી જિન પરમાત્માને નમ

(દોહરા) ૫૨૭ છે જે જોગી જન, અનત સુખ સ્વરૂપ, ૧
મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ, સયોગી જિન સ્વરૂપ ૧
આત્મસ્વભાવ અજન્મ તે, અવલપ્તન આધાર, ૨
જિનપદથી દર્શાવિયો, તેહ સ્વરૂપ પ્રકાર ૨
જિનપદ નિજપદ એકતા, બેહભાવ નહિ કાંઈ, ૩
લક્ષ યવાને તેહનો, કહ્યાં શાસ્ત્ર સુખદાઈ ૩

જિન પ્રવચન દુર્ગમ્યતા, થાકે અતિ મતિમાન, અવલગન શ્રી સદ્ગુરુ, સુગમ અને સુખખાણુ.	૪
ઉપાસના જિન ચરણની, અતિશય ભક્તિ સહિત, મુનિજન સમક્ષિ રતિ અતિ, સયમ યોગ ધનીત.	૫
ગુણ પ્રગોઢ અતિશય રહે, રહે અતર્ક્ય યોગ, પ્રાપ્તિ શ્રી સદ્ગુરુ વડે, જિન દર્શન અનુયોગ.	૬
પ્રવચન સમુદ્ધિ બિદુમાં, ભાષ્ટી આવે એમ, પૂર્વ ચૌદની લલ્લિતુ, ઉઠાકરણ પશુ તેમ.	૭
વિષય વિકાર સહિત જે, રચા મતિના યોગ, પરિણામની વિષમતા, તેને યોગ અયોગ	૮
મદ વિષયને સરળતા, સહ આચાર સુવિચાર, કરુણા કામળનાદિ ગુણ, પ્રથમ ભૂમિકા ધાર,	૯
રોક્યા શબ્દાદિક વિષય, સયમ સાધન રાગ, જગત છંદ નહી આત્મથી મધ્ય પાત્ર મહાભાગ્ય.	૧૦
નહી તુણ્યા શ્રવ્યા તણી, મરણયોગ નહિ ક્ષોભ, મહાપાત્ર તે આર્ગના પરમ યોગ જિતલોભ	૧૧
આબ્યે બહુ સમ દેશમાં, જાયા જય સમાઈ, આબ્યે તેમ સ્વભાવમાં, મન સ્વરૂપ પશુ બાઈ	૧૨
ઉપજે મોહ વિકલ્પથી, સમસ્ત આ સસાર, અતર્ક્ય અવલોકતા વિષય થતા નહિ વાર.	૧૩

(ત્રોટક)

સુખધામ અનંત સુસત ચહી,
દિન રાત રહે તદ આનંદ મહિ
પર જાતિ અનંત સુધામય જે,
પ્રણમ પદ તે વર તે જય તે

૧૪

શ્રીમદના સ્મારકો

શ્રીમદની હયાતીમા મં ૧૯૫૬ના બાદરવા માસમા દુઝાળનો અત આબ્યો અને નવો પાક થયો ત્યારે 'પરમશ્રુત પ્રભાવક મડ-
ળની યોજના સ્વહસ્તે ચર્ચાહતી ધર્મજીવન અને તત્ત્વવિચાર ક્ષેત્રમાં
પશુ દુઝાળ વતંતો હતો તેનો અત આજુવા ધર્મમૂર્તિરૂપ પોતે
જીવીને દર્શાવત વડે અને અમૃત સમાન જીવત ગોધધી અનેક ભવ્ય
આત્માઓના ઉદ્ધારનું નિમિત્ત બની આ દુષમ કાળનું પૂર પાછું
વાળવા પરાક્રમ દર્શાવ્યું હતું 'પરમશ્રુત પ્રભાવક' મડળની યોજના
પગબર કરી એક વર્ષનું બાળક ચતા પહેલાં પિતાનો વિયોગ થાય
તેમ તે કામ અને આ ભવનો સબધ તેમણે આયુધ્યપૂર્ણ
ચતા છોડી દીધા પરંતુ તેમના પ્રસસક વર્ગ અને અન્ય ધર્મ-
પ્રેમી પુરુષોના પોષણથી કષ્ટવૃક્ષ સમાન એ સસ્થા દ્વારા અનેક
અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકો, સ્વેતાંબર, દ્વિગંબર આદિ સર્વ સપ્રદાયના તત્ત્વ-
વિચારકોને આ દુષમકાળ વીતાવવામા પરમ ઉપયોગી, અને અનન્ય
આધાર રૂપ પુસ્તકો પ્રાસિદ્ધ થયાં સ્વ. રેવાશંકરભાઈ જીજીવનદા-
સના મંત્રીપણા નીચે તે સસ્થાએ અનેક ઉત્તમ પુસ્તકો દ્વારા જન-
સમાજમાં અલભ્ય પુસ્તકોના અભ્યાસની વૃદ્ધિ કરી છે અને તેવાં
પુસ્તકો પ્રગટ કરનારી સસ્થાએ ઉત્પન્ન થવામાં પ્રેરણા રૂપ મની છે.

પ્રથમ 'પરમશ્રુત પ્રભાવક મડળ' દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલા 'શ્રીમદ્
રાજચંદ્ર' પુસ્તકના સમાહક સ્વ શ્રી અબાલાલભાઈએ ધણાખરા
મુસુલુઓ પાસેથી શ્રીમદના પત્રો મગાવો પુસ્તકાકારમાં તેને ઉતારી
શ્રીમદના સ્વહસ્તે ઘટતો ફેરફાર પણ કરાવી લીધો હતો, શ્રીમદના
નાના બાઈ ગ્વ મનસુખભાઈ રવજીભાઈ તથા સ્વ મનસુખભાઈ

કિરતચંદ્ર મહેતા આદિ વિદ્વાનમંડળની મદદથી તે પુસ્તકનું સંશોધન કાર્ય થયું હતું અને હાલ બીજી આવૃત્તિ રૂપે ‘પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળ, દ્વારા તે પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે તો ચિરંજીવ સુધી શ્રીમદ્ને પરિચય કરાવી ધર્મભાવની વર્ષા સદા વર્ષાવનાર મેઘમાળા જેવું ઉત્તમ સ્મારક છે.

શ્રી અંબાલાલભાઈ મુમુક્ષુ જનોને ઉપયોગી પુસ્તકો મળાવી રાખી શ્રીમદ્ની સુચના પ્રમાણે જે પુસ્તક જેને વાંચવા યોગ્ય હોય તેને મોકલી આપતા ખરીદવાની ઇચ્છા હોય તે કિંમત આપી રાખી લેતા, નહો તો અભ્યાસ કરી પાછું મોકલતા આ પ્રમાણે નાના પાપા ઉપર પણ સહેજે ઉત્પન્ન થયેલી જરૂરીયાત પૂરી પાડ નાર પુસ્તકાલયની ચરૂઆત થઈ ચૂકી હતી તે સંસ્થાનું નામ ‘શ્રી સુમેધ પાઠશાળા’ રાખ્યું હતું ત્યાં ખજાત અને તેની આલુબાલુના મુમુક્ષુઓ આવી સફળ થોને અભ્યાસ કરતા, બકિત કરતા, તથા સત્સંગનો લાભ મેળવતા હાલ તે સંસ્થા તે જ મુખ્ય હેતુને અનુસરીને કામ કરી રહી છે, અને પુસ્તકાલય અને બકિતસ્થાન તરીકે સત્સંગના ધામરૂપ તે બની રહી છે.

શ્રીમદ્ ખજાત પાસે વડવામાં નિવૃત્તિ નિમિત્તે ઘણા વખત આવી રહેલા તે તીર્થસ્થળના સ્મરણાર્થે તથા સત્સંગ અર્થે એ એકાંત ઉત્તમ સ્થળ હોવાથી એક સુદર મકાન તથા દેરાસરની અનુકૂળતા સહિત ‘નિબળભ્યાસ મંડપ’ નામ આપી સ્વ. શ્રી પોપટલાલ બાઈ મહોકમચંદ્ર અને તેમના પરિચિત શ્રીમદ્ના પ્રસાદોએ એક સંસ્થા સ્થાપેલી છે, તે પણ સત્સંગનું સુદર સ્થાન છે.

પાછળનાં થોડાં વર્ષોમાં શ્રીમદ્ના પરિચયમાં આવેલા પણ સત્સંગ અને બકિતથી રંગાયેલા અમદાવાદનાં સ્વ. પોપટલાલબાઈ શ્રીમદ્ના દેહોત્સર્ગ પછી મુનિશ્રી લલ્લુજી આદિના સમાગમમાં ઘણો

વખત ચરોતરમાં નડિયાદ, ખલાત વગેરે સ્થળોમાં રહેતા તેવામાં એક કચ્છના વતની ધ્યાનજી કુળમાં જન્મેલા સ્થાનકવાસી સપ્રદાયમાં જૈન દીક્ષા પામેના પશુ સતની શોધમાં શ્વેતાચરોતો, દિગ્વગતો, વૈષ્ણવોતો અને અનેક વિદ્વાનોનો સમાગમ કરી રહેતા શ્રી રત્નરાજ સ્વામીએ શ્રીમદની પ્રશસા સાંભળી ત્યારે તેમને મળવા વિહાર કરી મારવાડથી ગુજરાતમાં આવ્યા પરંતુ શ્રીમદના અવસાનના સમાચાર સાંભળી ખેદ પામ્યા શ્રીમદના પરિચયમાં આવેલી વ્યક્તિઓની શોધ કરતાં શ્રીમદ્ લઘુરાજ (લલ્લુજી સ્વામી) તથા સ્વ. પોપટવાલભાઈનો સમાગમ તેમને થયો અને શ્રીમદના વચનોના અભ્યાસથી તથા બન્ને ભક્તાત્માઓના પરિચયથી તે પ્રભાવત સાધુના હૃદયને શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ તે શ્રીમદ્ લઘુરાજ સ્વામીના સગમાં ધણો વખત રહ્યા પરંતુ શ્રીમદના સ્મારક તરીકે આશ્રમ સ્થાપવાની ઈચ્છા થતાં તેમણે શ્રી સિદ્ધપુર પાસે રાજપુર ગામની નજીક 'શ્રી રાજમંદિર આશ્રમ' નામ રાખી એક સસ્થા સ્થાપી જે ભક્તિ અને તત્ત્વજ્ઞાન અર્થાં તથા સત્સંગનું તીર્થક્ષેત્ર તે સસ્થા પશુ બની રહી હતી

શ્રીમદ્ લઘુરાજ સ્વામી દક્ષિણમાં ખાનદેશ, પશ્ચિમમાં કાઠિયા વાડ અને ઉત્તરમાં મારવાડ સુધી વિહાર કરી આવેના, પરંતુ મુખ્યત્વે ચરોતરમાં તે વિચરતા અને તેમના પ્રસંગમાં આવેલા ગૃહસ્થ તથા ત્યાગી વર્ગની કેાઈ સ્થળમાં સ્થિરતા કરવાની સૂચના તેમજ આગ્રહ છતાં, જ્યાં સુધી પગમાં શક્તિ હોય ત્યાંસુધી વિદ્યા રની પદ્ધતિ ચાલુ રાખવાની દૃઢતા તેમણે રાખેલી પરંતુ દીચણમાં વાનું નરદ તથા હરસ વગેરે વ્યાધિઓ વધી જતાં અગાસ પામેના સંદેશર ગામમાં ધણા ભક્તજનોનો સમૂહ ભક્તિ નિમિત્તે એકત્ર થયેલ તેમના આગ્રહથી તેમણે કેાઈ ગ્રંથ ધર્મના સ્મારક તરીકે અને ભક્તિધામ તરીકે પસંદ થાય અને મકાન બને તો ત્યાં ધણો વખત રહેવાનું સ્વીકાર્યું સંદેશરના સ્વ જીજ્ઞાસ કરીને ઉદાર

ગૃહસ્થે જમીન આપી અને એક સારી રકમની ગૃહસ્થોએ ટીપ કરી એ પ્રકારે 'શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર આશ્રમ' ની અગાસ સ્ટેશન પાસે સ ૧૯૭૬ ના કાર્તિક સુદ ૧૫ મે સ્થાપના થઇ

શ્રી લઘુરાજ સ્વામીનુ ચોમાસા સિવાયના વખતમાં ધણી વખત 'શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર આશ્રમે' માં રહેવાનુ બનતુ, અને ચોદ ચોમાસાં આશ્રમમાં રહેવા, તેથી ધણા આત્માથી સજ્જનોને સત્સંગ ભક્તિનો લાભ કાયમ મળવાનો સબવ જણાયાથી, ધર્મશાળા રૂપે ફટલીક ઓરડીઓ અને મકાનો બધાવાં છે, વધતાં વધતાં એક નાનુ ગોકુળિયુ ગામ હોય તેવુ આ આશ્રમ બની ગયું છે કાયમ સ્ત્રો ઢાંસે માણસો રહે છે શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્રના વચનો અને તેમની પાસેથી શ્રવણ કરેલા બોધનુ રહસ્ય શ્રી લઘુરાજ સ્વામીના સત્સંગે સાંભળી ધણા લભ્ય છવો તત્ત્વગાન પ્રાપ્તિના પુરુષાર્થમાં પ્રવર્તે છે કાષ્ઠ માસ બે માસ કે કોઈ કાયમ રહેનારા એવા અનેક અભ્યાત્માઓ ઉપરાંત આનુબાલુના ગામેમાંથી અનેક નિયાસુ છવો ત્યાં આવે છે અને સત્સંગ, સત્યાગ્રહના પરિચયથી જીવનસાક્ષ્યનુ નિર્મિત પામતા રહે છે. આ આશ્રમમાં મધ્યમ વાતાવરણ હોવાથી શ્વેતાંબર, દિગંબર, સ્થાનકવાસી, વૈષ્ણવાદિ અનેક કુળ સપ્રત્યક્ષના પરંતુ આત્માને ઓળખવાની ભાવનાવાળા નિયાસુ છવો આવે છે અને રહે છે સુદર પ્રુપ્તકાલ્ય અને ઉત્તમ સત્સંગ યોગ છે શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્રની આરસપાણુ તથા ધાતુની લભ્ય પ્રતિમાઓ તથા શ્રી ઝં ની સ્થાપના પણ છે ધાર્મિક જીવનનો પરિચય કરાવે તેવુ આ ઉત્તમ તીર્થ બન્યુ છે દ્વેકામાં તપોવનનો નમુનો છે

સ્વ. પૂજાભાઈ હીરાચંદની ઉદાર સખાવતથી અમલાવાદમાં મહાત્મા ગાંધીજી દ્વારા 'શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર જ્ઞાનભંડાર' પુરાતત્ત્વ મંદિરમાં સ્થાપનામાં આજો હતો. હાલમાં પુરાતત્ત્વ મંદિર બંધ છે પણ શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર જ્ઞાનભંડાર ગુજરાત વિદ્યાપીઠ નિભાવે છે

નાર, કાવિતા, અમદાવાદ વડગણ, ભાદરણ ખલાત, ખોગસદ,
કોસલ, ધામણ (નવસારી પામે), સુણાવ, વસો, સડોદરા, નરોડા,
ધડર, વવાણિયા આહોર ખેડોર, વડાલી, રાજકોટ આદિ સ્થળોએ
'શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર મંદિર' રૂપે સત્સંગના ધામ છે, પણ તે તે
સ્થળે રહેનાર મુમુક્ષુઓના જીવનને જ ઉપકારી હોવાથી માન તેનાં
નામ અહીં જણાવ્યાં છે આજીમાજીનાં સ્થળોથી આવનાર જિજ્ઞાસુ
ઓની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થાય અને ધાર્મિક જીવનની ભગૃતિ પ્રાપ્ત થાય
તેવાં સ્થળો ઉપર ગણાવ્યાં છે

શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર લખે છે —

“હું કોઈ ગમ્મગમ નથી પણ આત્મામાં હું એ બૂનગીર
નહીં” એ લક્ષ રાખીને, ઉપરના આશ્રમોના આત્માથી જીવે. એ
મહાપુરુષે જીવે દર્શનોના અભ્યાસ કરી જે આત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય
કરી પોતાનું જીવન શુદ્ધ સદ્ગત્ત્વસ્વરૂપ બનાવ્યું હતું, તે નિબ્બક્ષ
પાતી તત્ત્વનો અનુભવ કરવા પ્રયત્નશીલ છે સનાતન જૈન એવું નામ
આપવામાં આવે છે ત્યાં પણ જૈન શબ્દનો વિશાળ અર્થ સર્વના
લક્ષમાં હોય છે જે મહાત્માઓ આત્મદર્શન પામ્યા છે અને આત્મ
હિતમાં વિદ્ય કરનાર કારણેને જેમણે જીતી લીધાં છે તે જિન છે,
શુદ્ધ આત્મા છે અને આત્મધર્મ પ્રચટાવવા તે મહા પુરુષોના દર્શા-
વેલ માર્ગે ચાલે છે તે જૈન કે આત્માથી મુમુક્ષુ જીવે છે તે
આત્મધર્મ અનાદિ કાળથી પ્રવર્તતા આવ્યો હોવાથી મોક્ષને માર્ગે
ગાનીની આગાએ પ્રવર્તતા સર્વ ભવ્ય જીવે સનાતન જૈન છે,

શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર

૧૯૫૫

૧ ૧ ૧

અતિમ પ્રશસ્તિ

“ દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત,
તે યાનીના ચરણમાં, હો વદન અમણિત.”

“ જ્યોતિ મતિની ગતિ નથી ત્યાં વચનની ગતિ ક્યાંથી હોય ?”
એ વાક્ય વિચારતાં રૂપરૂ સમજાય એવું છે કે જેનું અચિત્ત મહાત્મ્ય
જે એવા મહાપુરુષોનું માપ શબ્દથી કદી થઈ શકે નહિ. સર્વ સામે
દષ્ટિ કરતાં આખું અંતર્ગત જાય છે, સર્વ વસ્તુઓને જેવામાં મદદ
કરનાર પરમ પ્રકાશવત એ પદાર્થ હોવા છતાં, ત્યાં દષ્ટિ ટકતી
નથી એટલે એનો પ્રભાવ છે, તેમ આત્મસ્વરૂપમાં લીન થયેલા
અત્યોક્તિ પુરુષોનો અત્ય મહિમા કહેતાં ‘ અપાર, અપાર, અપાર,
અનંત, અનંત, અનંત ’ એવા શબ્દો વડે વિચક્ષણ પુરુષોએ
સમાપ્તિ કરી છે

શ્રીમદે ‘ અપૂર્વ અવશર ’ માં ગાયું છે —

“ જે પદ શ્રી સર્વજ્ઞે હીઠુ યાનમાં,
કહી શક્યા નહીં પણ તે શ્રી ભગવાન જો,
તેહ સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શુ કહે ?
અનુભવ-ગોચર માત્ર રહ્યું તે યાન જો
અપૂર્વ અવશર એવો ક્યારે આવશે ? ”

દેહ છતાં જેણે માન અપમાન સમાન માન્યાં હતાં, એટલું જ
નહિ પણ કીર્તિને કનકરૂપ માની, “ અચાની થઈને વાસ કરવાની
છત્તા બાંધી રાખી છે, તે એરી કે અપૂર્વ દાણે યાન પ્રકાશતાં
બાધ ન આવે ” આમ જે ગુપ્ત રહેવામાં આનંદ માનતા, તે મહા
પુરુષનું તેનાં સર્વર્થ દ્રુત આધુન્ય વીત્યા પછી પણ ક્ષેત્રીય વર્ણ

યષ્ઠ મર્ગ, તે મહાપુરુષની પ્રશસા આદિ સાથે તેમને પોતાને કષ્ટ લેવા દેવા નથી, તેમ આ લેખકને પણ તેમાં કોઈ પણ પ્રકારનો લૌકિક લાભ કે સબંધ નથી માત્ર મહાપુરુષો જગતના આધારરૂપ છે, પરમ ઉત્કૃષ્ટ સુખ પામ્યા છે, તે સુખની ઇચ્છાવાળા સત્જનોના અવલબનભૂત છે, સર્વ સુખના દાતા છે, તે પરમ સત્ય તરફ દષ્ટિ કરાવવા પૂરતો જ આ પ્રવાસ છે

આત્મમ્તાની પુરુષોના પ્રત્યક્ષ સમાગમે માત્ર એક શબ્દથી જ શ્રવણપલટો ચાલે છે તે આવા અનેક અથોથી પણ ચલાવવા સંભવ નથી એમ પ્રતીતિ જતાં, આટલા બધા શબ્દોની સહનના કરવામાં એક માત્ર સત્પુરુષની ભક્તિ કરવાની ભાવના જ હેતુરૂપ છે ભક્તકવિ શ્રી માનંતુંબ્રાહ્મણ ' ભક્તોભર ' માં કહે છે

“ ભલ્યશ્રુતં શ્રુતવતાં પરિહાસવાપ
સ્વદ્ભક્તિરેવ મુચ્ચરીકુલે ચલામ્મામ્ ।
યત્કોચિદ્ધ કિલ મયૌ મધુરં વિરૈતિ
તત્ત્વાદ્યુત્કલિકાનિકરકહેત્ ॥ ”

ભાવાર્થ--અત્યંત શ્રુત મ્તાન હોવા છતાં, મહાશ્રુતમ્તાનીઓ જેને હસી કાઢે એવી પામર દશા જતાં હે! પ્રભુ, માત્ર તારી ભક્તિ મને પરાણે વાચ્યાળ બનાવે છે, બીજી ઋતુમાં બોલતી જણાતી નથી તે કાયલ વસત ઋતુમાં મનોહર દૌકા કર્યા કરે છે તેનું કારણ ખરેખર સુંદર આબાના મોરથી તે મત્ત બની ગઈ છે એ જ છે

અંતર્માં, સત કેવા હોય એનું દર્શક--ચિત્ર-- રજૂ કરતી શ્રીમદ્દશના શ્રવણને સંદોહ રજૂ કરતી શ્રી અમિતગતિ આચાર્યના ' સુભાષિત રત્નસંદોહ ' માંની એક ગાથા ટાંકી આ અથ પૂર્ણ કરું છું

‘ ચિત્તાહલાદિ વ્યસનવિમુક્ત શોકતાપાપનોદિ
પ્રશોભાદિ શ્રવણસુમગ ન્યાયમાર્ગાનુયાયિ ।

સમ્ય પર્થ્યં વ્યપગતમર્હં સાર્યકં મુક્તશયમ્

યો નિર્દોષ રચયતિ ધવસ્ત મુધા સંતમાહુ ॥ ૪૬૧ ॥ ”

ભાવાર્થ--વ્યસન રહિત જે પુરુષ, ચિત્તને આનંદ આપનાર, શોક-સતાપને દૂર કરનાર, પ્રજા પ્રગટાવનાર, કર્ણુપ્રિય, ન્યાય માર્ગને અનુસરનાર, સત્ય હિતકારી પ્રસાદમુક્ત અર્થગંભીર વિરોધ રહિત અને નિર્દોષ વચનોની રચના કરે છે તેને શુધ જનો સત કહે છે

એવા સતને આપણા અગણિત વદન હો !

સદ્ગુરુ શ્રોત્રિય ધ્વજનિહ પદ સેવાથી શુદ્ધ જ્ઞાન ધરો,
અવર ઉપાસન ક્રોટિ કરો પશુ શ્રીહરિથી નહિ હેત યશે-એ રામ
નિત્ય નિરજન અંતરજ્ઞર્મા, રહો નિરતર અંતરર્મા,
સમતાર્મા ગમતા રાજેશ્વર, દીક્ષા નહી દેશાંતરર્મા,
સમય સમય ઘુજ ચરણ શરણની ઇત્ર-ઈવ ઉર છાંયી રહો,
નિષ્કારણ કરુણાની કથની વચન ક્ષિપે ન સમાય, અહો !

ૐ શાન્તિ શાન્તિ: શાન્તિ: -૬

